

MESSZE VAN A MUNKA

**AZ ALACSONY KÉPZETTSÉGŰEK FOGLALKOZTATÁSI PROBLÉMÁI
MAGYARORSZÁGON**

A Gazdasági és Szociális Tanács

megbízásából készítette a

PPH Közpolitika Elemző Kft

Budapest-Cegléd-Debrecen, 2009 január-május

Fazekas Gergő

Herczeg Bálint

Szobonyáné Szabó-Morvai
Ágnes

Szepesi Balázs

BEVEZETŐ

A Gazdasági és Szociális Tanács Titkársága arra kérte fel cégünket, hogy készítsen áttekintést az alacsonyan képzett emberek foglalkoztatási problémáiról és fogalmazzon meg javaslatokat a feltárt nehézségek orvoslására.

A munka-gazdaságtani, szociológiai kutatások sok tényezőjét feltárták ennek a sajnálatos jelenségnek. Mindezek a kutatási eredmények lehetővé teszik, hogy elkészülhessen, egy a magyar társadalom egyik legégetőbb problémájának hátterét közérthetően bemutató és a lehetséges stratégiákat felvázoló összefoglaló a témáról.

Hazánkban a munkaerő-piaci aktivitás jelentősen elmarad mind az európai átlagtól, mind a hozzánk hasonló társadalmi, gazdasági hátterű országokban tapasztalható értéktől. Ez az elmaradás nagyrészt az általános iskolainál magasabb végzettséggel nem rendelkező emberek máshol meg nem figyelhetően magas inaktivitásának következménye. Ez a sajnálatos jelenség az egyik fő oka az egyre általánosabb mélyszegénységnek, a mobilitási csatornák bezáródásának, a növekvő szociális alapú társadalmi konfliktusoknak. A rosszabbodó helyzetű középosztály egyre kevésbé hajlandó finanszírozni a munka világán kívül rekedtek szociális transzfereit, a kiúttalanság sok helyen a civilizált élet alapintézményeit: a békét és a tulajdont veszélyeztetik.

Tanulmánykötetünk ezt a problémakört járja körbe. Első írásunkban összefoglaljuk az alacsonyan képzettek foglalkoztatási problémáit, a megoldási javaslatokat, és azok környezetét, javaslatokat fogalmazunk meg a GSzT tagjai és más, a téma iránt elkötelezett közszereplők számára. Második tanulmányunk a problémát leíró számokat mutatjuk be. A harmadik elemzés az alacsonyan képzettek foglalkoztatási problémáinak okait mutatja be. A negyedik tanulmány a releváns állami tevékenységek hatását veszi górcső alá. Az ötödik tanulmány más országok megfontolandó gyakorlatait mutatja be. A hatodik anyagunk azt elemzi, hogyan jelenik meg az alacsony képzettségűek munkaerő-piaci helyzete a magyar sajtóban, az azt követő írásban az alacsony képzettségűek élethelyzetét mutatjuk be öt példán keresztül. Végezetül egy, a munkaerő-kínálat rugalmasságát vizsgáló empirikus elemzést mutatunk be.

Reméljük munkánkkal sikerül hozzájárulni ahhoz, hogy az alacsonyan képzett emberek foglalkoztatási problémái nagyobb figyelmet kapjanak a közélet szereplőinek vitáiban, terveiben.

Munkánk során a széleskörű szakirodalom és saját elemzési eredményeink mellett nagyban támaszkodtunk a téma szakértőivel folytatott beszélgetések eredményeire. Köztisztviselőkkel, civil szervezetek vezetőivel, szociológusokkal, közgazdászokkal konzultáltunk. Nevüket azért nem közöljük, mert a háttérbeszélgetések során anonimitást ígértünk. Köszönjük a sok-sok értékes és hasznos információt, tanácsot, amelyeknek elemzéseink sok erényét köszönhetjük. Külön köszönjük Köllő János és Teller Nóra támogatását, javaslatait, segítségük nélkülözhetetlen volt a munka során. Ugyancsak köszönjük Halm Tamásnak a derűs ösztönzést, ami segített továbblendülni a munka nehéz pillanataiban.

Szobonyáné Szabó-Morvai Ágnes, Szepesi Balázs

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ	1
TARTALOMJEGYZÉK	2
JAVASLATOK AZ ALACSONY KÉPZETTSÉGŰEK FOGLALKOZTATÁSI PROBLÉMÁINAK ENYHÍTÉSÉRE	5
VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ	5
TÉNYEK AZ ALACSONYAN KÉPZETT EMBEREK FOGLALKOZTATÁSI HELYZETÉRŐL	9
A MUNKA HIÁNYÁNAK KÖVETKEZMÉNYEI JELENTŐSEK.....	10
A HELYZET OKAIT JÓL LÁTJUK	11
NÉHÁNY TÉVHIT.....	12
<i>Nem igaz, hogy az emberek lustaságuk vagy elvetemedett adókerülő természetük miatt nem vállalnak legális munkát.</i>	13
<i>Nem célszerű a fekete munkára, mint az országot megrövidítő tevékenységre nézni.</i>	13
<i>Nem helyes államháztartási problémaként kezelni az alacsonyan képzettek foglalkoztatási nehézségeire.</i>	14
<i>A foglalkoztatási problémák kezelését nem a szakpolitikai eszközrendszer hibái akadályozzák, a megvalósítható politikai célok hiányoznak.</i>	15
AZ ALACSONYAN KÉPZETTEK FOGLALKOZTATÁSÁT JAVÍTÓ BEAVATKOZÁSOK MENÜJE.....	16
MIÉRT VAN PATTHELYZET?.....	17
VAN REMÉNY	21
HAT JAVASLAT AZOKNAK, AKIK AZ ALACSONYAN KÉPZETTEK FOGLALKOZTATÁSI PROBLÉMÁIT SAJÁTJUKNAK ÉRZIK	23
<i>Tegyük egyértelművé, miért fontos, hogy több százezer ember újra teljes jogúan kapcsolódhasson be a társadalmi munkamegosztásba.</i>	23
<i>Az alacsonyan képzettek foglalkoztatási problémáin bármilyen munkalehetőség javít.</i>	23
<i>Az alacsonyan képzettek elhelyezkedését leginkább a munkahelyek hiánya gátolja.</i>	24
<i>Az elhelyezkedés lehetőségét nagyban javíthatnák a munkaerőpiac működését gördülékenyebbé tevő tevékenységek.</i>	24
<i>A munkaügyi döntéseknél a munkaerőpiacon kívüliek érdekeit jobban figyelembe kell venni.</i>	25
<i>A foglalkoztatáspolitikai céljainak nagyobb figyelmet kell kapniuk.</i>	25
MIT ÉRDEMES TENNIÜK A MUNKAÁLLALÓKNAK, MUNKAADÓKNAK, CIVIL SZERVEZETEKNEK?	25
NE MONDJUNK LE AZ ALACSONYAN KÉPZETT EMBEREKRŐL	26
HIVATKOZÁSOK	27
AZ ALACSONYAN KÉPZETTEK FOGLALKOZTATÁSI HELYZETE A SZÁMOK TÜKRÉBEN	29
BEVEZETŐ	29
STILIZÁLT TÉNYEK.....	30
AZ ALACSONY KÉPZETTSÉGŰ EMBEREK ALACSONY FOGLALKOZTATÁSI RÁTÁJÁNAK ÉRTELMEZÉSE	38
<i>A foglalkoztatási ráta értelmezése a képzettség szerinti csoportok homogén sokaságként való értelmezése alapján.</i>	38
<i>Magyarország az alacsony képzettségűek aránya és foglalkoztatási rátája közötti összefüggés tükrében</i>	40
<i>Az alacsony képzettségűek foglalkoztatási esélye a munkaerő-piaci értéket leíró változók hatásának kiszűrése után</i>	45
HIVATKOZÁSOK	46
MELLÉKLET	47
AZ ALACSONY KÉPZETTSÉGŰ EMBEREK FOGLALKOZTATÁSI PROBLÉMÁINAK OKAI	50
BEVEZETŐ	50
TÖRTÉNELMI OKOK.....	52

<i>Hosszan elnyúló munkanélküliség</i>	56
A GAZDASÁGSZERKEZET SAJÁTOSÁGAI	57
<i>Munkakereslet</i>	57
<i>Területi szegregáció</i>	61
TÁRSADALMI OKOK	66
<i>Értékrend, öngondoskodás</i>	66
<i>Roma foglalkoztatás</i>	66
<i>Feketegazdaság</i>	67
AZ ÁLLAM NEGATÍV HATÁSAI	72
<i>Adórendszer</i>	72
<i>Szabályozás</i>	73
<i>Szociális ellátórendszer hatásai</i>	73
<i>Munkaerő-piaci intézmények</i>	76
<i>Nyugdíjrendszer, korai nyugdíjazás</i>	77
ELÉGTELENÜL MŰKÖDŐ KÖZSZOLGÁLTATÁSOK	80
<i>Egészségügy</i>	80
<i>Oktatás és oktatási rendszer</i>	81
STATISZTIKAI, MÉRÉSI HIBÁK.....	86
HIVATKOZÁSOK	88
AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁSOK, POLITIKÁK HATÁSA.....	93
BEVEZETŐ	93
MUNKAERŐ-PIACI POLITIKÁK.....	97
<i>Jóléti ellátások</i>	97
<i>Munkanélküli járadék</i>	99
<i>Munkapiaci intézmények</i>	100
<i>Aktív munkaerő-piaci programok</i>	104
<i>Minimálbér</i>	107
<i>Rehabilitáció</i>	108
<i>A munkaerőpiac rugalmasabbá tételét célzó programok</i>	108
NYUGDÍJRENDSZER.....	108
OKTATÁS.....	109
EGÉSZSÉGÜGYI HELYZET.....	109
ADÓRENDSZER	109
A MUNKAERŐ-PIACI POLITIKÁK FORRÁSAINAK SZERKEZETE	110
KÖVETKEZTETÉSEK	112
IRODALOM	114
FÜGGELÉK: MUNKAERŐ-PIACI POLITIKÁK.....	117
NEMZETKÖZI PÉLDÁK	137
BEVEZETŐ	137
MUNKAKERESÉSI ELVÁRÁSOK	138
2.1 <i>Hollandia és az Egyesült Királyság tapasztalata</i>	138
2.2 <i>Magyar tanulságok</i>	140
EURÓPAI SZOCIÁLIS ALAP SIKERTÖRTÉNETEK – ÍR NEMZETI GYAKORNOK PROGRAM	141
3.1 <i>Ír példa</i>	141
3.2 <i>Magyar tanulságok</i>	143
LENGYELEK KÜLFÖLDI MUNKAKERESÉSE	143
4.1 <i>Lengyel migráció</i>	143

4.2 Magyar tanulságok	146
GRAMEEN BANK.....	147
5.1 Grameen, a példakép	148
5.2 Magyarországi bevezetés lehetőségei.....	149
ÖSSZEFOGLALÁS	150
HIVATKOZÁSOK	152
AZ ALACSONY VÉGZETTSÉGŪEK MUNKAPIACI LEHETŐSÉGEI KÉT ORSZÁGOS NAPILAP TÜKRÉBEN.....	155
BEVEZETŐ	155
NÉPSZABADSÁG ONLINE.....	156
<i>Tulajdonságai és cselekedetei</i>	156
<i>Körülményeik</i>	157
<i>Lehetősége és jövője</i>	157
MAGYAR NEMZET ONLINE	158
<i>Tulajdonságai és cselekedetei</i>	158
<i>Körülményeik és ezek változása</i>	159
<i>Lehetősége és jövője</i>	159
ÖSSZEFOGLALÁS	159
MÓDSZERTAN	161
<i>Keresési algoritmus</i>	161
<i>A cikkek elemzési módszere</i>	162
A KIVÁLOGATOTT CIKKEK A MAGYAR NEMZET ONLINE-BÓL	163
A KIVÁLOGATOTT CIKKEK A NÉPSZABADSÁG ONLINE-BÓL	164
INAKTIVITÁS ALULNÉZETBŐL.....	166
BEVEZETŐ	166
TRÜKKÖK	167
MEGÉLHETÉSI STRATÉGIÁK.....	168
CIVIL SEGÍTSÉG	169
ÖT ARC.....	170
<i>Csilla</i>	170
<i>Tamás</i>	171
<i>Era</i>	172
<i>Kopcsi</i>	174
<i>Bea</i>	175
A MUNKAKÍNÁLAT JÖVEDELEM Rugalmassága	177
MUNKAKÍNÁLATI DÖNTÉSI MODELL	177
MÓDSZERTANI KERET	179
<i>Munkakínálati döntés</i>	179
<i>A bérek becslése</i>	180
<i>Az effektív nettó bér kiszámítása</i>	181
<i>Az adó- és juttatási rendszer</i>	181
AZ ADATBÁZIS	182
EREDMÉNYEK.....	183
HIVATKOZÁS	184

JAVASLATOK AZ ALACSONY KÉPZETTSÉGŰEK FOGLALKOZTATÁSI PROBLÉMÁINAK ENYHÍTÉSÉRE

Vezetői Összefoglaló

Magyarországon az alacsony képzettségű (maximum alsó fokú szakképzéssel rendelkező) emberek munkaerő-piaci helyzete kiemelkedően rossz: 300.000-el több betöltött munkahely lenne hazánkban, ha az alacsonyan képzettek foglalkoztatási rátája megegyezne az EU átlagával. A 25-64 évesek több mint negyedét kitevő csoport rossz foglalkoztatási körülményei tragikus emberi sorsokban öltönek testet, hozzájárulnak a nemzeti közösséget megteremtő szolidaritás és szabálykövetés alapjainak mállásához, jelentős közvetlen és közvetett állami kiadások költségeit terhelik az adófizetőkre.

A helyzet okait alapvetően ismerjük: a történelmi okok, a gazdaság- és településszerkezeti adottságok együtt járnak a szociális- és foglalkoztatáspolitikai hiányosságaival, a foglalkoztatástól elrettentő adók és szabályozások rendszerével, a közösségi szolgáltatások (oktatás, tömegközlekedés) problémáival.

Az alacsony foglalkoztatás okaival kapcsolatban erősen él néhány tévhit. Ezek eloszlata azért fontos, hogy elkerüljük az irreális kiinduláspontonra épülő politikai döntéseket.

- *Nem igaz, hogy az emberek lustaságuk vagy elvetemedett adókerülő természetük miatt nem vállalnak legális munkát.* Az az igazság, hogy az alacsony képzettségűek által betölthető munkalehetőségek száma erősen korlátozott. A gyakran alapvető készségekkel sem rendelkező emberek foglalkoztatásának megtérülő lehetőségei a jelenlegi szabályozási környezetben néhány tevékenységre (pld. pakolás, építkezés, takarítás) korlátozódnak.
- *Nem célszerű a fekete munkára, mint az országot megrövidítő tevékenységre nézni:* az illegális munkavállalás nélkül több mint százezer család helyzete lehetetlenülne el, térségek, iparágak veszítenék el versenyképességüket. Az így előálló érték jóval meghaladja a kieső bevételeket.
- *Nem helyes államháztartási problémaként kezelni az alacsonyan képzettek foglalkoztatási nehézségeit:* egyrészt az állami bevételeket a legális munkavállalás hirtelen többszázszáz megugrása sem növelné jelentősen; másrészt az alacsonyan képzett emberek hivatalos bekapcsolása a társadalmi munkamegosztása jelentős költségekkel jár. Jól példázza ezt több munkahelyteremtő kezdeményezés, ahol a rendszeres munkavégzés megteremtésének költségei nagyságrendileg megegyeznek az ott dolgozók által befizetett adóval és az így megspórolt segélyekkel.
- *A problémát az idő és a gazdasági növekedés nem oldja meg.* A képzettségbeli elmaradást az oktatási rendszerünk újratermeli, az ebből származó munkaerő-piaci hátrányokat országunk gazdaság- és térszerkezete konzerválja. Amennyiben nem jönnek létre a középosztályhoz való csatlakozás valós lehetőségei, a társadalmi szakadékok és a belőlük következő feszültségek egyre nagyobb konfliktusok elé állítják az országot.
- *Az alacsonyan képzettek foglalkoztatási problémái nem a rendszerváltás következményei.* A korábbi napszámokat a szocialista rendszer kommunizmus elvárások és lehetőségek

nélküli betanított munkásokká formálta. Ezeket az embereket pillanatokon belül a pálya szélére sodorta a tervgazdálkodás gazdasági és politikai összeomlását követően megjelenő teljesítménykényszer. Az átmenet éveiben a politika nem vállalta fel, hogy szembesítse őket munkaerejük alacsony értékével, hanem lehetővé tette, hogy a jóléti rendszerbe meneküljenek.

- *A foglalkoztatási problémák megoldását nem a szakpolitikai eszközrendszer hiányosságai akadályozzák, a megvalósítható politikai célok hiányoznak.* A legtöbb szakértő egyetért abban, hogy az állami tevékenységek rengeteg hibával működnek. Ez azonban következmény és nem ok. Amíg a kormányzati gyakorlatot továbbra is a megvalósíthatatlan célok kitűzése és az eszközrendszer valós elvárások nélküli toldozása-foldázása jellemzi, nem várható komoly változás.

A magyar munkaerőpiac működésével kapcsolatos vizsgálódások eredményeiből tiszta javaslatcsomag rajzolódik ki. Szinte „nemzeti konszenzust” képez, hogy célszerű lenne a következők megvalósítása:

- A passzivitásra ösztönző támogatási elemek leépítése
- A foglalkoztatásösztönzési szubvenciók automatikusságának felülvizsgálata
- A minimálbér átlagbérhez viszonyított arányának csökkentése
- Fejlesztési források megfelelő célzása (alapkészségek fejlesztése, gazdasági központok tömegközlekedési elérhetősége)
- Az alacsonyan képzetteket foglalkoztató gazdasági tevékenységek, vállalkozási formák ösztönzése
- A munka nélküli csoportok élethelyzetéhez jobban illeszkedő foglalkoztatási formák kialakításának ösztönzése
- A legális foglalkoztatást könnyítő, ösztönző szabályozási és adórendelkezések bevezetése
- A tágran értelmezett oktatási rendszerben (közoktatásban, szakképzésben, felnőttképzésben, munkahelyi tapasztalatszerzés során) mindenki által megszerzett alapfokú képességek, készségek szintjének emelése

Ennek ellenére úgy tűnik, hogy stabil patthelyzet alakult ki, az időnkénti komoly változásokat ígérő politikai deklarációk ellenére nincs lényegi változás az alacsonyan képzett emberek munkaerő-piaci lehetőségeivel, környezetével kapcsolatban. Miért van patthelyzet?

Ez egyrészt a kormányzás kudarca. Ahogy már említettük, a kormányzati megközelítés nem cél, hanem eszközvezérelt: a politika elérhetetlen célok érdekében a meglévő szabályozások finomhangolásával bajlódik, illetve az aktuális konfliktusok örvényei és a kommunikációs katasztrófahelyzetek sziklái között sodródik.

A patthelyzet másik oka általánosabb, közösségi kudarc. A sikerrel kecsegtető beavatkozások politikailag nehezen megvalósíthatóak, Az esetleges változtatások haszonélvezői nem jelennek meg a politikai színtéren, az érintettek szószólói gyakran nem a munkavállalás lehetőségéért, hanem saját pozícióik megtartásáért és az általuk képviseltek többlettámogatásáért tevékenykednek.

A patthelyzet harmadik oka a közpolitikáról való gondolkozás természetében keresendő. Általános vélekedés, hogy a jelenlegi helyzet egy rossz egyensúly, a kívánatos állapot egy jó egyensúly és egy összehangolt terv mentén átugorhatunk a jóból a rossz egyensúlyba. Ez a pedagógiailag és kommunikációsán gyakran hasznos megközelítés a valóságban nagyon ritkán termékeny. A közpolitikák lényegében az érintettek közötti kimondott vagy ki nem mondott megállapodások. Ezeket változtatni az érintettek közötti erőviszonyok átalakulása, helyzetértelmezésük vagy érdekeik megváltozása esetén lehetséges.

A közpolitika átalakulása csak az egyes szereplők érdekeihez, értékeihez illeszkedő kezdeményezések révén következhet be: csak az alakíthatja át a játszmákat, aki részese azoknak. Ez az átalakulás nem ugrás, hanem folyamat, amit az érintettek valóságértékelésének közeledése, bizalma, és közös céljai tehetik könnyebbé.

Jelenleg nehéz javaslatokra nyitott közszereplőket találni. A választási ciklus végén járunk, az igazgatási szereplők motivációs szintje alacsony. A jelenlegi foglalkoztatáspolitikai eszközök kedvezményezettjei óvatosak és bizalmatlanok. Ebben a helyzetben a közös valóságértelmezést javító tevékenységeknek, a közpolitikáról folyó nyitott konzultációk kialakításának van értelme.

Ez azért is fontos, mert komoly remény van arra, hogy Magyarország elmozduljon az alacsony képzettségűek rossz foglalkoztatási helyzetét fenntartó társadalmi, gazdasági, politikai mélypontról. Öt tényező alapozza meg ezt a bizakodást:

- A munka világának szakértő műhelyei komoly feltáró munkát végeztek. Ez alapján a helyzet, annak okai, a lehetséges tennivalók listája rendelkezésre áll.
- A jelenlegi foglalkoztatáspolitikai rezsim működésképtelensége nyilvánvalóvá vált. Mindez a status quo felbomlását vetíti előre, ami új alkuk, új politikák kialakítására sarkallja a befolyásos közszereplőket.
- A célnélküli, lebénult államműködés nem önfenntartó. A közintézmények működési zavarai miatt kialakult legitimitációvesztés korrekciót kényszerít ki.
- A világgazdasági átalakulás következtében a tőkeintenzív rendszerek pozícióinak gyengülése teret adhat más gazdaságszervezési logikák előretörésének.
- A változtatások melletti fellépés sikerrel kecsegtethet a fejlesztési források felhasználásának legitimabbé tételének területén, a foglalkoztatásösztönző lépések társadalmi támogatásának növekedése miatt, az állami eszközökkel szemben várhatólag növekvő közfigyelem miatt.

Mindezek alapján azt javasoljuk a foglalkoztatáspolitikai kidolgozóknak, annak alakításában befolyással rendelkező munkaadói, munkavállalói szervezeteknek, illetve a munka világával foglalkozó civil és tudományos szerveződéseknek, fontolják meg a következő javaslatokat:

- Tegyük egyértelművé, miért fontos, hogy több százezer ember újra teljes jogúan kapcsolódhasson be a társadalmi munkamegosztásba.
- Az alacsonyan képzettek foglalkoztatási problémáin bármilyen munkalehetőség javít. Az illegális munka gyakran a megélhetés alapja, ezért a fehérités útja nem a tiltás lehet.
- Az alacsonyan képzettek elhelyezkedését leginkább a munkahelyek hiánya gátolja. A munka nélküliek felvételének dotálása helyett arra érdemes fordítani a figyelmet, hogy

csökkenjenek az alacsonyan képzett embereket alkalmazó vállalkozástípusok versenyképességi hátrányai.

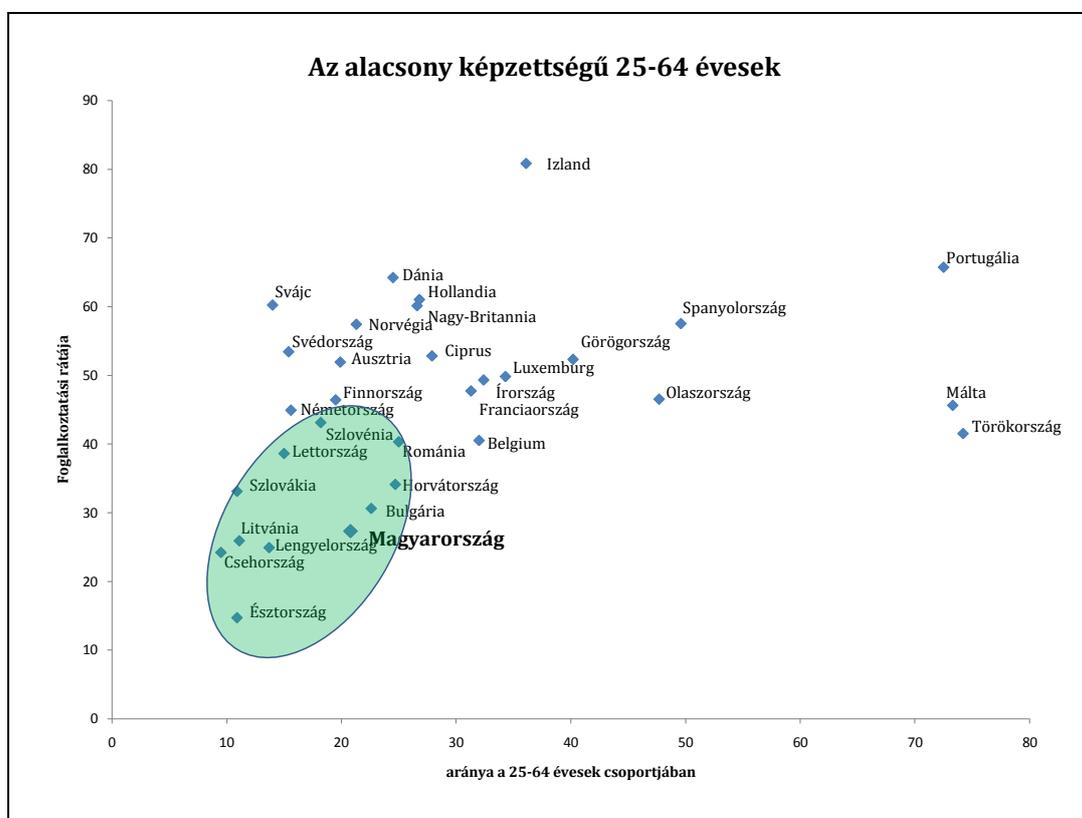
- Az elhelyezkedés lehetőségét nagyban javíthatnák a munkaerőpiac működését gördülékenyebbé tévő tevékenységek. A munkaerőpiac alsó szegmenseinek működését javító tevékenységek fejlesztésére célszerű több erőfeszítést koncentrálni.
- A munkaügyi döntéseknél a munkaerőpiacon kívüliek érdekeit jobban figyelembe kell venni. Célszerű ezeket a partnerségi tevékenységeket kinyitni és a munkaerőpiac mezsgyéjén található emberek képviselői számára is megadni a közpolitika-alkotásba való beleszólás lehetőségét.
- A foglalkoztatáspolitikai céljainak nagyobb figyelmet kell kapniuk. Mind a közbeszédben, mind a szakmai vitákban, mind a politikai diskurzusokban nagyobb szerepet kell kapnia annak a kérdésnek, mennyire jutott közelebb az ország a munka világával kapcsolatban megfogalmazott céljainak eléréséhez.

A javaslatok lényege: ne mondjunk le az alacsonyan képzett emberekről. A jelenlegi politika ezt teszi. A segélyekkel, a közmunkával, az időleges alkalmazás támogatásával elismeri, hogy maguk erejéből képtelenek boldogulni, az állami rendszereket elkerülő foglalkoztatási formák elutasításával devianciának minősíti, amikor ezek az emberek mégis dolgoznak. Lényegében az történik, hogy százmilliárdokat fizetünk azért, mert azt gondoljuk, hogy az alacsony képzettségűek nagy része képtelen aktív szerepet vállalni a társadalomban. A társadalom peremén élők foglalkoztatási problémáit fenntartó bőkezűen diszkriminatív rendszer arra épül, hogy nincs pozitív válaszuk arra a kérdésre, hogy mivel járulhat hozzá a közjóhoz az alacsony képzettségű, munkaképes korú, munkával nem rendelkező 800 ezer ember.

Tények az alacsonyan képzett emberek foglalkoztatási helyzetéről

Magyarországon az alacsony képzettségű emberek munkaerő-piaci helyzete kiemelkedően rossz. 300.000-el több betöltött munkahely lenne hazánkban, ha az alacsonyan képzettek foglalkoztatási rátája megegyezne az EU átlagával.

A maximum alsófokú szakképesítéssel (ISCED 1997-es besorolás 0-2. kategória szerinti legmagasabb végzettséggel) rendelkező emberek száma az EU 2008-as LFS felmérése szerint 1.130 ezer hazánkban, közülük 437 ezer embernek van munkája. Az EU 15 országaiban a vizsgált korcsoportok 29 százaléka alacsonyan képzett és 59 százalékuknak van munkája. Hazánkban a 20 százaléknyi alacsonyan képzett 39 százaléka foglalkoztatott. Ez az elmaradás kisebb, mint más visegrádi országokban, de ott nem ilyen magas az alacsonyan képzettek társadalmon belüli aránya.

Az elmaradás a férfiak és a nők körében, a fiatalok és az idősek között egyaránt jelentős. Az alacsonyan képzett férfiaknál a fiatalabb korosztályok foglalkoztatási rátája a számítások alapján várható értéknél kisebb (12 %), mint a rendszerváltás előtt munkaerőpiacra lépőké (20 %), de az elmaradás itt is jelentős. A nők esetében a fiatalabb korosztályok foglalkoztatási rátája 15, az idősebb nőké 10 százalékkal alacsonyabb a vizsgált országok átlagánál, tehát a relatív foglalkoztatási helyzet romlott az elmúlt évtizedekben. A részletes adatokat a kötet következő, „Az alacsonyan képzettek foglalkoztatási helyzete a számok tükrében” című fejezete mutatja be.

A munka hiányának következményei jelentősek

Ez a helyzet tragikus emberi sorsokban ölt testet, hozzájárul a nemzeti közösséget megteremtő szolidaritás és szabálykövetés alapjainak mállásához, jelentős közvetlen és közvetett állami kiadások költségeit terheli az adófizetőkre.

Statisztikai felmérések mutatják, hogy a munkával rendelkező emberek elégedettebbek az életükkel, mint az azonos sorsú munkanélküliek.¹ Ilyenkor a jövő kiszámíthatóbb, a környezet stabilabb, könnyebb félretenni, hitelt felvenni. Azok, akik jövedelmüket segélyből, alkalmi munkából szerzik, nehezebb helyzetben vannak, könnyebben kerülnek egzisztenciális krízishelyzetbe.

A szegényebb családokban az időszakos válságok könnyebben morzsolják fel a család hátterét. Ahogy az egyik munkánkat segítő szociológus mondta, a társadalom peremén élőknel a különböző válsághelyzetek gyakran járnak együtt. A rossz egészség, a nyomorúságos lakáskörülmények, a családi gondok, a pénzügyi nehézségek és a munkalehetőség elvesztése sokszor egymásból következő csapások.

A munka nélkül töltött idővel a foglalkoztatáshoz szükséges készségek elkopnak, a felnövekvő generációk már úgy szocializálódnak, hogy nem is tudják, milyen, amikor valaki rendszeresen dolgozik. A munkaerőpiacra való visszatérés esélye a tétlenül töltött idővel nő, a gyermekek fejlődését nagyban hátraveti, ha a családban senkinek sincs állása.²

Ahogy láthattuk, az alacsonyan képzett csoportokban a foglalkoztatás valószínűsége jóval kisebb. A korábban bemutatott statisztikai adatok mögött az ő ingatag, viszontagságos sorsuk történetei bújnak meg. A munka hiánya a jövedelemtől függetlenül jár elégedetlenséggel, bizonytalansággal és a gyermekek perspektíváját is veszélyeztető lesüllyedéssel.

Egy közösséget összetartásában fontos szerepe van a tagok közötti szolidaritásnak és a közös szabályok elfogadottságának. A munkával nem rendelkezők állami támogatásai az egyéni szolidaritást ássák alá: az emberek nem tartják fontosnak az elesettek támogatását, amikor ezt a feladatot az állam átvállalja – ahogy ez hazánkban történik. Azonban az újraelosztási mechanizmusok rossz működése az állami tevékenységek elfogadottságát ássa alá. A társadalmi támogatás hiánya miatt ezek a rendszerek idővel kiürülnek, végeredményként az elesettek segítségét sem az egyének, sem az állam nem vállalja fel.

A társadalmi szabályok tekintélyét aláássa, hogy sok embernek csak azok megszegésével van lehetősége jövedelemre. Számtalan kutatás bizonyítja, hogy Magyarországon az emberek szerint a szabályok betartásával nehéz boldogulni³. A feketemunka az alacsonyan képzettek körében a mindennapi élet része. Ez egyszerre szít konfliktusokat az állam és a szegény társadalmi csoportok között és teszi nyilvánvalóvá, hogy a közösség hivatalosan deklarált játékszabályai – a jogszabályok – nem életszerűek és nem betarthatóak.

¹ Sági [2006]

² Kertesi-Kézdi [2005]

³ Csité [2009]

A munkaerőpiac alacsonyan képzettekre alig támaszkodó működése a társadalom egyes részeinek teljes elkülönüléséhez, így a közös kulturális és értékrendi alapok gyengüléséhez vezet. Több Magyarországon alakul ki, az összetartozás hiánya pedig megnehezíti a társadalmi együttműködést és együttélést. Többen úgy vélik, hogy hazánkban ez a folyamat már előrehaladott, a társadalmon belül már megszilárdulóban vannak az áthatolhatatlan törésvonalak.⁴

A magas inaktivitás költségei és azok negatív tovagyrúzó hatásai jelentősek. Kötetünk „Az állami beavatkozások, politikák hatása” című írásában részletesen bemutatjuk ezeket a költségeket. Nem csak a munkanélküliek és az inaktívok transzferei, a munkaerőpiac működési hibái miatt szükséges – gyakran pazarló – aktív politikák költségei veendőek itt számba, hanem a tovagyrúzó hatások is. Az inaktívok, munkanélküli támogatásai csökkentik az álláskeresés motiváltságát, és a munkanélküliség nyomását a munkabérek egyensúlyi szintjének kialakulására.⁵ Nem csak a munkavállalási kedvet és a munkaerőpiac rugalmasságát csökkentik az alacsony foglalkoztatással együtt járó támogatások. Az ezeket finanszírozó adóterhek csökkentik a munkabérek értékét, ezáltal tompítják az aktívok teljesítményösztönzőit is.

Az alacsony képzettségűek munkaerő-piaci problémái jelentős terhet rónak a társadalomra. Az alacsony foglalkoztatási ráta szerencsétlen embereket, a társadalmi törésvonalak megerősödését, magas direkt és indirekt költségeket jelent. Napjainkra már nyilvánvalóan láthatóvá váltak ezek a káros jelenségek, a világgazdaságitól független magyar válság egyik fontos tényezője a társadalom alsó csoportjaiban koncentrálódó alacsony foglalkoztatás.

A helyzet okait jól látjuk

A helyzet okait alapvetően ismerjük: a történelmi okok, a gazdaság- és településszerkezeti adottságok együtt járnak a szociális- és foglalkoztatáspolitikai hiányosságaival, a foglalkoztatástól elrettentő adók és szabályozások rendszerével, a közösségi szolgáltatások (oktatás, tömegközlekedés) problémáival. Ezekkel a tényezőkkel kötetünk „Az alacsony képzettségű emberek foglalkoztatási problémáinak okai” című írása foglalkozik.

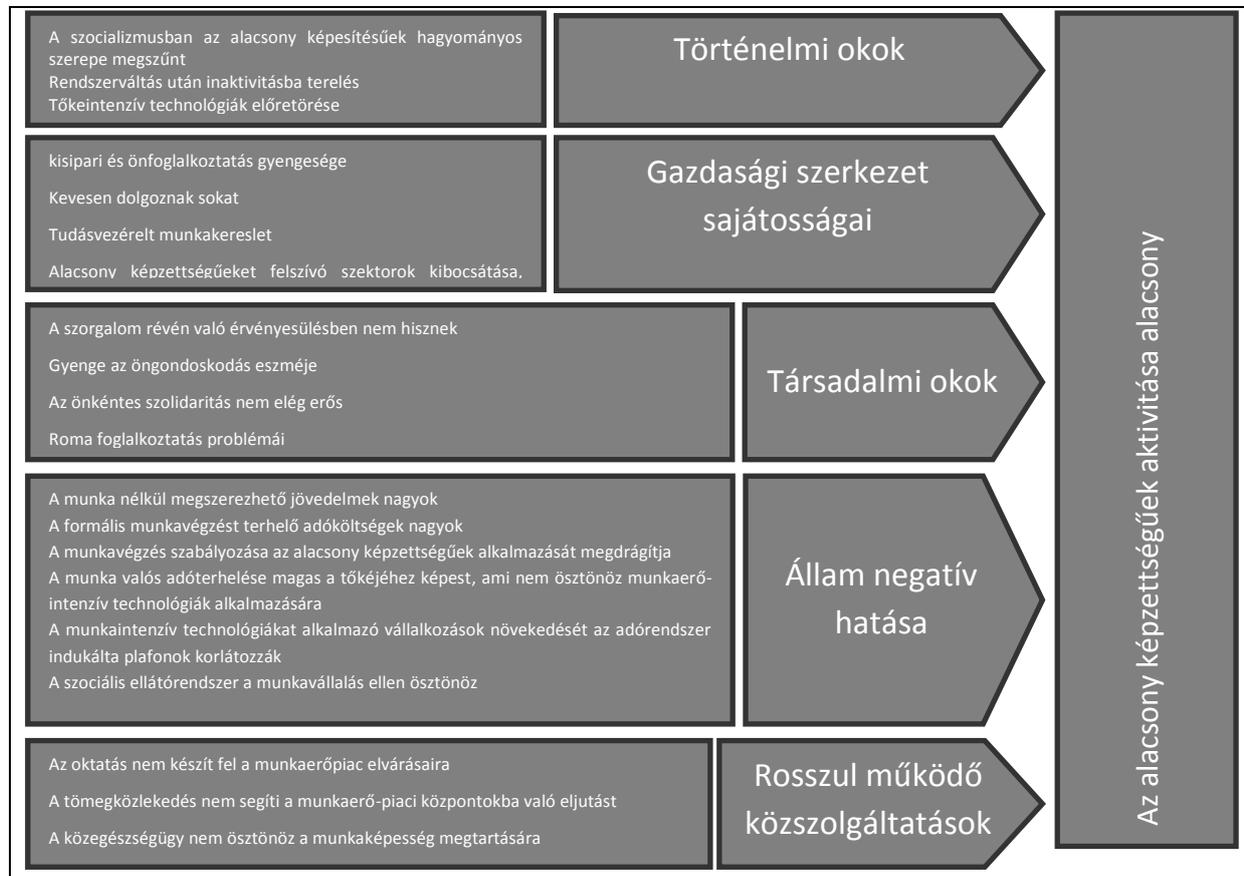
Az elsősorban alacsonyan képzettekkel álló inaktív réteg a rendszerváltás időszakában alakult ki, és vált tekintélyes nagyságú csoporttá, ennek mélyebb okai azonban a rendszerváltás előtti időkben keresendők. Gazdaságunkat az inaktívok foglalkoztatásában meghatározó kisipari szektor alacsony részaránya jellemzi. Hazánkban kevesen dolgoznak sokat: a társadalom egészére jutó munkaórák számában nem térünk el az EU átlagtól, azonban kevés a nyolc óránál rövidebb munkaidőben dolgozók száma. Magyarországon a rendszerváltás után tőkeintenzív gazdaság alakult ki, ami csökkenti a foglalkoztatási hajlandóságot. A területi különbségek jelentősek, a földrajzi mobilitás és az ingázás nehézségei miatt sokak számára fizikailag elérhetetlenek a munkahelyek: messze van a munka. Mindezek a történelmi, szerkezeti tényezők együtt járnak a

⁴ Szalai [2007], Köllő [2008a]

⁵ Köllő [2009]

korábban már említett társadalmi problémákkal és a foglalkoztatáspolitikai hiányosságaival, amelyeket a „Az állami beavatkozások, politikák hatása” című írásban részletezünk.

Az alacsony képzettségűek munkaerő-piaci problémáit a táblázat foglalja össze.

Köllő János frissen megjelent könyvében (Köllő [2009]) mindezek közül három fő okot emel ki. Egyrészt bemutatja, hogy a piacgazdaság gyors átalakulása és a magas szociális transzferek együttese magas inaktivitást eredményez. Másodsorban elemzése feltárja, hogy az olvasni nem tudók iránti munkaerő-piaci kereslet csökkent az elmúlt évtizedekben, harmadrészt ismerteti, hogyan szorították ki a nyolc általánost vagy azt sem végzett embereket a szakmunkások a munkaerőpiacról.

Néhány tévhit

Az alacsony foglalkoztatás okaival kapcsolatban erősen él néhány tévhit. Gyakori vélekedés, hogy az alacsony foglalkoztatás az emberek lustaságának, a feketemunka elterjedtségének tudható be, a rendszerváltás sokkjának következménye, ami a foglalkoztatási eszközrendszer okos átállításával orvosolható. Sokan gondolják, hogy az illegális munkavállalás elleni szigorú fellépés csökkenti az államháztartás terheit, és a gazdaság növekedési pályára állításával a foglalkoztatási problémák megszűnnek. Nem igaz, hogy az emberi gyarlóság, az idő kerekének pillanatnyi kizökkenése, és az állami eszközök finomhangolásának hiánya megmagyarázza az

elemzett problémákat. A szigor nem szabadít fel állami forrásokat, a növekedés nem teremt automatikusan lehetőségeket az alacsonyan foglalkoztatottak számára. Ezek a tévhitek az alacsonyan képzettek rossz munkaerő-piaci helyzetét időszakos és technikai problémának tekintik. Eloszlatásuk fontos, különben nehéz elkerülni, hogy irreális kiindulóponton épülő, ezzel eleve kudarcra épülő politikai döntések szülessenek.

Nem igaz, hogy az emberek lustaságuk vagy elvetemedett adókerülő természetük miatt nem vállalnak legális munkát.

Az az igazság, hogy az ilyen munkalehetőségek száma erősen korlátozott. A gyakran alapvető készségekkel sem rendelkező emberek foglalkoztatásának megtérülő lehetőségei a jelenlegi szabályozási környezetben korlátozottak. Ahogy később részletesen bemutatjuk, az alacsonyan képzett emberek számára elérhető munkahelyek száma alacsony, azok gyakran elérhetetlen távolságra vannak a munkával nem rendelkezők lakhelyétől.

Szakértők szerint a munkaközvetítők gyakran a megrendelők elvárásait híven követve az egyéni képességek vizsgálatától eltekintve szelektálnak a munkát keresők között, emiatt legtöbbször az alacsony képzettségű, társadalmi státuszú emberek számára a megmérettetés lehetősége sem adatik meg. Az alacsonyabb tőkeigényű, az alacsonyan képzetteket inkább alkalmazó vállalkozások Magyarországon a szabályozási környezet miatt kevésbé életképesek. Ezeket, az általában kisebb vállalkozásokat a magas adók kedvezőtlenebbül érintik, hiszen számukra kevésbé járhatóak a tőkeintenzívebb termelői rendszerek számára elérhető adócsökkentő technikák. A kisebb vállalkozásoknál jelentősebbek az adminisztrációs terhek, a gyakran érthetetlenül szigorú technológiai előírások betartásának fajlagos költségei. Külön kutatást érdemelne, hogy miért, de a rendszerváltás kezdeti időszakában fejlődésnek induló kisipar, szolgáltatás mára visszaszorult, legalábbis a legális szférából.

Nem célszerű a fekete munkára, mint az országot megrövidítő tevékenységre nézni.

Az illegális munkavállalás nélkül több mint százezer család helyzete lehetetlenülne el, térségek, iparágak veszítenék el versenyképességüket. Az így előálló érték jóval meghaladja a kieső bevételeket. Egyik munkagazdász interjúalanyunk szerint hajnalonként hosszú konvojokban haladnak Budapest felé a szegényebb vidékekről illegális munkásokat szállító mikrobuszok. „Budapestet az elmúlt években a város 100 km-es sugarú körében lakó, feketén dolgozó segélyes cigányok építették, a szakpolitika semmit sem tud róluk.” Egy folyamatban lévő szociológiai kutatás vezetője számolt be arról, hogy a nagy áruházláncok által meg nem vásárolt rosszabb minőségű paprikát a helyben napszámból élők hálózatai juttatják el a nagyvárosi utcai árusokhoz. Az építőiparban általános, hogy a fizikai munkát az alvállalkozó alvállalkozójaként dolgozó, csak illegális munkásokkal versenyképes bandák végzik.⁶ A munkaigényes iparágakban, a lakossági szolgáltatásokban általános, hogy számla nélkül folyik a munka hosszú idő óta.

⁶ Szepesi, Szabó-Morvai [2009]

Ezen tevékenységek megregulázásának kísérletei a magyar anekdotakincs fontos részét alkotják, érdemi eredményeket azonban nem értek el a kampányszerű akciók. Az állam mindig vesztesre van ítélve, hanem a társadalmi gyakorlathoz igazítja működését.⁷

Nem helyes államháztartási problémaként kezelni az alacsonyan képzettek foglalkoztatási nehézségeire.

Egyrészt az állami bevételeket a legális munkavállalás hirtelen többszázszáz megugrása sem növelné jelentősen; másrészt az alacsonyan képzett emberek hivatalos bekapcsolása a társadalmi munkamegosztása jelentős költségekkel jár. Ahogy későbbi elemzésünk bemutatja, az alacsonyan képzettek foglalkoztatásának esetleges több százszáz megugrásától is csak csekély mértékben javulna a költségvetés egyenlege.

Ilyen csodaszzerű esemény nem is várható a foglalkoztatás növekedése általában jelentős költségekkel jár. A munkánk során felkeresett, alacsony képzettségűek foglalkoztatásával kapcsolatos projekteket indító civil szervezetek vezetői arról számoltak be, hogy a munkahelyeket teremtő projektek költsége általában nagyobb, mint a munkavállalásból származó adóbevételek és szociális kiadás megtakarítások összessége. Valószínű, hogy a kapcsolat fordítva igaz: nem a több munkahely vezet a közkiadások csökkentéséhez, hanem az állami bevételekről való, a munka terheit csökkentő adók ösztönöznének munkahelyek létrehozására vagy legálissá tételére.

A problémát az idő és a gazdasági növekedés nem oldja meg.

A képzettségbeli elmaradást az oktatási rendszerünk újratermeli, az ebből származó munkaerő-piaci hátrányokat az ország gazdaság- és térszerkezete konverzálja. Amennyiben nem jönnek létre a középosztályhoz való csatlakozás valós lehetőségei, a társadalmi szakadékok és a belőlük következő feszültségek egyre nagyobb konfliktusok elé állítják az országot. A legutóbbi társadalomtudományi források részletesen feltárták azokat a folyamatokat, amelyek a társadalom peremén élőket nehezen megmászható falakkal választják el a munkaerőpiac nagy részétől⁸, a következő generációnak lehetőséget kínáló mobilizációs csatornáktól⁹.

Az alacsonyan képzettek foglalkoztatási problémái nem a rendszerváltás következményei.

A korábbi napszamosokat a kommunizmus elvárások és lehetőségek nélküli betanított munkásokká formálta. Ezeket az embereket pillanatokon belül a pálya szélére sodorta a tervgazdálkodás gazdasági és politikai összeomlását követően megjelenő teljesítménykényszer.

A világháború előtti agrárvilágban kétkezi munkát végző szegény, képzetlen embereket a kommunista tervgazdálkodás politikai alapon működtetett nagyipari, nagyüzemi mezőgazdasági rendszerbe terelte. Ez a rendszer a minimális készségek hiányára épített, a teljesítményorientáltságot szinte teljesen kiiktatta a munka világából az alacsony képzettségűek

⁷ Soto [1989], Soto [2000]

⁸ Köllő [2009], Kertesi [2005]

⁹ Fazekas at al. [2008], Harcsa-Tarján [2006]

számára. A szocializmus minimalizálta az egyéni kezdeményezés kitörései lehetőségeit és a személyes hálózatok, az önellátó gazdálkodás védőernyőjét is elvette az alacsonyan képzett emberektől.

Az átmenet döntéshozói annyiban tehetőek felelőssé, hogy a piacgazdaság bevezetésekor nagyvonalú támogatásokkal kompenzálták a munkaerőpiacról kikerülőket, akik emiatt nem érezték a munka világába való bekapcsolódás kényszerét. Az elmúlt két évtizedben a politika ritkán vállalta fel, hogy szembesítse az alacsony képzettségűeket munkaerejük alacsony értékével, inkább lehetővé tette, hogy a jóléti rendszerbe meneküljenek. Az elmúlt két évtized vezetői gyakran nem tették prioritássá az írni-olvasni tudás hiányosságaiban, a családi vállalkozások gyengeségében, a biztonságot és lehetőséget adó társadalmi hálózatok kiépületlenségében, a teljesítményorientáltság társadalmi elfogadottságának gyengeségében testet öltő implicit államadósság ledolgozását.

Ez az implicit államadósság valószínűleg nagyobb, mint a tervgazdasági kísérlet kudarcait finanszírozó hitelek összege. A már említett sorsokban, társadalmi feszültségekben és közkiadásokban megnyilvánuló „törlesztés” azonban csak a „kamatokat” fedezi, hiszen az alacsonyan képzettek gazdasági, társadalmi integráltságának gyengeségéből származó problémákat a mai napig nem sikerült megoldanunk.

A foglalkoztatási problémák kezelését nem a szakpolitikai eszközrendszer hibái akadályozzák, a megvalósítható politikai célok hiányoznak.

A legtöbb szakértő egyetért abban, hogy az állami tevékenységek rengeteg hibával működnek. A foglalkoztatáspolitikai eszközeinek eredményességéről, hatékonyságáról alig rendelkezünk adatokkal.¹⁰ A szakértői vélekedések azonban egyöntetűen kritikusak a foglalkoztatás növelését szolgáló állami tevékenységek megítélésében: A foglalkoztatási szolgálat nem hatékony az alacsony munkaerő-piaci értékű emberek munkára ösztönzésében. A rendelkezésre álló aktív eszközök felhasználása pazarló. Az alapfokú oktatás színvonala alacsony, tevékenysége növeli az esélyegyenlőséget. A szakmunkásképzés rossz szerkezetű, alacsony színvonalon működik. A szociális rendszer inkább leválaszt a valós munkapiacokról, minthogy segítse a visszakapcsolódást. Az értékelések, visszacsatolások hiányosak, a szakpolitikák közötti koordináció gyenge.

Mindez azonban következmény és nem ok. Amíg a kormányzati gyakorlatot továbbra is a megvalósíthatatlan célok kitűzése és az eszközrendszer valós elvárások nélküli todozás-foldázása jellemzi nem várható komoly változás.

¹⁰ Az elkészült értékelések általában a programok hatásosságának, célzottságának vizsgálatával és a kiadások méretének, a résztvevők számának, azaz a beavatkozások input és outputindikátorok elemzésével foglalkoznak. Kutatómunkánk során olyan tanulmánnyal, amelyik egy adott foglalkoztatáspolitikai eszköz esetében a beavatkozás hatására létrejött nettó munkahelyek számát próbálta volna megbecsülni, nem talákoztunk.

Az alacsonyan képzettek foglalkoztatását javító beavatkozások menüje

A magyar munkaerőpiac működésével kapcsolatos vizsgálódások eredményeiből tiszta javaslatcsomag rajzolódik ki. Áttekintve az aktuális politikai programokat, a foglalkoztatás növelése mindenhol kiemelkedő helyen szerepel.¹¹ Több javaslatcsomag született a kormányzati tevékenységek átalakítására.¹² Szakértői konszenzust képez, hogy célszerű lenne a következők megvalósítása:

- *A passzivitásra ösztönző támogatási elemek leépítése* A szociális segélyek, gyermekek után járó juttatások, az előnyugdíj, rokkantnyugdíj csökkentik a munkavállalási kedvet. Ezen a területen komoly előrelépések történtek. Azonban a transzferek foglalkoztatást ösztönzővé alakítása a költségvetési kiadások csökkentésével lett összekapcsolva. Ez aláássa a lépések társadalmi elfogadottságát, emiatt nem zárható ki az esélye annak, hogy a költségvetési szorítás elmúltával lerombolt vívmányként állítják helyre a megvont transzfereket.
- *A foglalkoztatásösztönzési szubvenciók automatikusságának felülvizsgálata* – jelenleg a munkahely létesítésére, megtartására jutó támogatások odaítélésének elbírálásánál nem szempont, vajon a munkahelyek támogatás nélkül is létrejönnek-e, milyenek a transzfer hatására létrejövő gazdasági tevékenység externális hatásai.
- *Az minimálbér átlagbérhez viszonyított arányának csökkentése* – A minimálbéremelés foglalkoztatási hatásait Köllő [2009] elemzi, a témát „Az alacsony képzettségű emberek foglalkoztatási problémáinak okai”-ban részletesen tárgyaljuk.
- *Fejlesztési források megfelelő célzása* – A jelen kötettel párhuzamosan készülő fejlesztéspolitikai elemzésünk egyik fő eredménye, hogy a fejlesztéspolitikai eszközök céljai gyakran nem egyértelműek, a célokat meghatározó mechanizmusok nem működése megfelelően. A fejlesztési források gyakran a jelenlegi szakpolitikai determinációkhoz illeszkednek. Emiatt nem kapnak megfelelő súlyt az alacsonyan képzett emberek képzettségi problémáinak megoldását segítő területek, mint például az elvileg általános iskolában elsajátítandó alapkészségek fejlesztése, a munkaerő-piaci központok tömegközlekedési elérhetőségének javítása.¹³
- *Alacsony képzettségűeket foglalkoztató gazdasági tevékenységek, vállalkozási formák ösztönzése, a munka nélküli csoportok élethelyzetéhez jobban illeszkedő foglalkoztatási formák kialakításának ösztönzése* – A magyar gazdaságsszabályozás és foglalkoztatáspolitikája a klasszikus, állandó státuszt kínáló nagyobb szervezeteknél történő foglalkoztatást tekinti etalonnak. Az ilyen foglalkoztatók nem képesek az alacsonyan képzett emberek munkakínálatát felszívni. Nekik az időben, térben, tevékenységi körben rugalmasabb vállalkozási formák, az időleges munkákat a foglalkoztatás stabilitásával összekapcsoló privát közvetítőrendszerek teremthetnek állást. Azt a szabályozási, támogatási környezetet kell megteremteni, amelyben az ilyen

¹¹ Fidesz [2007], MSzP [2009]

¹² Barabás atal. [2008], Cseres-Gergely atal. [2009], Kátai [2009], Köllő [2008b]

¹³ Tárki [2007]

vállalkozások, munkavégzési formák képes versenyképesen foglalkoztatni a jelenleg a munkaerőpiacról kiszoruló embereket.

- *A legális foglalkoztatást könnyítő, ösztönző szabályozási és adórendelkezések bevezetése –* A jelenlegi feketemunka legalizálásának fő célja nem az állami bevételek növelése kell, hogy legyen, hanem a munkaerőpiac törvényen belüli és kívüli részre való szétszakadásának oldása. A legális munka előnyös a foglalkoztatott számára, ugyanis társadalombiztosítási jogalapot teremt, lehetővé teszi a munkával kapcsolatos konfliktusok bírósági rendezését. A legális jövedelem fedezetként szolgálhat hitelekhez, megszünteti a jogból, és ezen keresztül a nemzeti közösségből való kivaszítottaságot. Ebből a szempontból előremutató és továbbfejlesztendő a „kék könyv” – természetesen gyermekbetegségektől szenvedő – rendszere.
- *A tágan értelmezett oktatási rendszerben (közoktatásban, szakképzésben, felnőttképzésben, munkahelyi tapasztalatszerzés során) mindenki által megszerzett alapfokú képességek, készségek szintjének emelése –* A magyar közoktatás alacsony színvonala, a tanítói, tanári szakma megbecsülésének hiánya, az intézmények közötti színvonalkülönbség következtében az alacsony társadalmi státuszból való kilépést az iskola akadályozza, az alacsony képzettségű, írni-olvasni alig tudó szülők gyermekei kis valószínűséggel szereznek jobb készségeket. A közoktatás színvonalának növelése nélkül a tanulók legrosszabb helyzetű 20 százaléka lényegében esélytelen lesz arra, hogy munkát találjon.

Miért van patthelyzet?

A tiszta helyzetkép és a javaslatcsomagok ellenére úgy tűnik, hogy stabil patthelyzet alakult ki, az időnkénti komoly változásokat ígérő politikai deklarációk ellenére nincs lényegi változás az alacsonyan képzett emberek munkaerő-piaci lehetőségeivel, környezetével kapcsolatban. Miért van patthelyzet?

A mostani állapot egyrészt a kormányzás kudarca. A kormányzati megközelítés nem cél, hanem eszközvezérelt: a politika elérhetetlen célok érdekében a meglévő szabályozások finomhangolásával bajlódik, illetve az aktuális konfliktusok örvényei és a kommunikációs katasztrófahelyzetek sziklái között sodródik.

Hiányoznak az egyértelmű célokat megfogalmazó és azokhoz hitelesen eszközöket rendelő szakpolitikák. Stratégiák, koncepciók készültek és készülnek, azonban ezek szinte teljesen függetlenek a jogszabályalkotástól és a fejlesztési források felhasználásától. A foglalkoztatási problémák megoldása különböző szakterületek összehangolását, szakállamtitkárságokon és tárcákon átnyúló kooperációt igényelne. Azonban a magyar államigazgatásban jelenleg mind a kényszer mind a készség hiányzik arra, hogy az egyes igazgatási egységek vezetői portfóliójuk menedzsmentjén túlnyúló ügyekkel foglalkozzanak. Ez nem a foglalkoztatásügy, hanem az egész központi igazgatás problémája.

Az államműködés feladatmeghatározási, számonkérési, visszacsatolási, egyeztetési mechanizmusai nem működnek megfelelően. A foglalkoztatáspolitikai terület még jóval a többi közigazgatási terület előtt jár:

- az ÁFSZ-ek tevékenységéről – a nemzeti források kezelői között ritkaságszámba menően – rendszeres monitoring jelentés készül.
- A humán erőforrás-fejlesztési uniós forrásokat kezelő HEFOP-ról több értékelés is készült.
- A foglalkoztatáspolitikai területén rendszeres stratégiai áttekintések készülnek az EU Bizottságával együttműködésben (European Employment Strategy, Nemzeti Akcióprogram).
- A magyar közgazdasági szakma kiemelkedő személyiségei foglalkoznak a foglalkoztatáspolitikai területével.

Ennek ellenére a konkrét szakpolitikai eszközökről azok ráfordításhoz viszonyított hatását bemutató eredményt keveset találunk. Nem tudjuk, hogy az aktív eszközök segítségével munkához jutó emberek mekkora részét vették volna fel a cégek támogatás nélkül. Nincs sok információ az átképzési programok, a civil projektek hasznosulásáról. Ez nem csak azért probléma, mert nyilvános kontroll nélkül nehezebb megakadályozni azt, hogy a források az eredeti céloknak megfelelően kerüljenek felhasználásra. Nagyobb baj az, hogy nincs információ arról, mennyire felel meg a jelenlegi eszközrendszer a foglalkoztatási helyzet javítása érdekében megfogalmazott céloknak. Nincs iránymutatás arra vonatkozólag, hogyan lehetne javítani ezen eszközök célzottságát, hatékonyságát. Visszacsatolások nélkül ugyancsak nehéz igazolni a forrásokat biztosító adófizetőknek, miért érdemesebb ezeket a programokat finanszírozni és nem az államadósságot, adókat csökkenteni.

A szakpolitika kidolgozásának, végrehajtásának érintettjeit nem a foglalkoztatási problémákat megoldó kezdeményezések, tevékenységek, hanem a forrás- és pozíciószerezés teszik sikeressé, és ez aláássa motivációjukat. Több interjúalanyunk számolt be arról, hogyan térítettek el civil szervezeteket eredeti céljaiktól a támogatási források, hogyan kényelmesítette el projektek menedzsereit a viszonylagos forrásbőség. Több szakértő szerint általános, hogy a foglalkoztatáspolitikai apparátus inkább választja a mindennapi rutinok szerinti működést a foglalkoztatás növelését szolgáló kezdeményezések helyett, mert a változtatási kísérlet általában konfliktusokkal jár. Az államigazgatás más területéhez hasonlóan itt is sok a kiégett köztisztviselő, akiket egyre jobban frusztrál a tehetetlenség, a folyamatos tűzoltás és a szakterületén tapasztalt pazarló tevékenység.

A kormányzati cselekvőképességet tovább csökkenti, hogy hazánkban a közügyek valós működését gyakran nem is kormányzati, parlamenti döntések, hanem az adott területek informális alkui, szokásjogai határozzák meg. Tételes kutatási eredmények nem igazolják ezt az állítást, de a fejlesztési forrásokról született döntések, az éves költségvetés kialakulásának koreográfiája, a sokszor érthetetlen szabályok bevezetése, nyilvánvalóan pazarló projektek megvalósulása arra utal, hogy az érintettek informális érdekérvényesítő képessége meghatározó a magyar államműködés során. Az, hogy a közügyek menetét meghatározó döntéseket a törvények, határozatok, programok, tenderek gyakran csak lepapírozzák, még inkább megnehezíti, hogy átlátható, hiteles és célratörő közpolitikák valósulhassanak meg.

A patthelyzet másik oka általánosabb, közösségi kudarc. A sikerrel kecsegtető beavatkozások politikailag nehezen megvalósíthatóak, a foglalkoztatási problémák kárvallottjai nem részesei a politikai döntéseknek.

A szükséges beavatkozások közül sok lassú, drága, konfliktust generál vagy kockázatos.¹⁴ Például a közoktatás színvonalának emelését célzó lépések eredménye csak akkor válik érezhetővé, amikor a jobban képzett generációk belépnek a munkaerőpiacra. A hatékony munkaerő-piaci rehabilitáció – a munkavállaláshoz szükséges készségek pótlása – sokba kerül. A transzferek (pld. szociális segélyek, a munkaerő felvételéért, megtartásáért cégeknek adott támogatások) automatikus megítélésének megszüntetése komoly feszültséget generálna. A foglalkoztatásnövelés érdekében bevezetendő adócsökkentésnél ott van a kockázat, hogy nem éri el a kívánt gazdaságélénkítő hatást. Ezért hiába vannak folyamatosan terítéken ezek a javaslatok, a politikai támogatást maximalizáló döntéshozók folyamatosan elvetik őket.

Az esetleges változtatások haszonélvezői nem jelennek meg a politikai színtéren: a munkaerőpiacról kieső képzetlen embereknek nincs erős politikai képviselője, választási aktivitásuk is alacsony. A politikaalkotásba bevont érintettek szószólói gyakran nem a munkavállalás lehetőségéért, hanem saját pozícióik megtartásáért és az általuk képviselt többlettámogatásáért tevékenykednek. Ahogy az egyik szakértő megfogalmazta, a jelenlegi munkaügyi egyeztetések egyike sem érdekelt az alacsonyan képzettek foglalkoztatási problémáinak megoldásában. A stabil munkavállalókat képviselő szakszervezetek tagjai számára a verseny éleződését jelentené a munkakínálat bővülése, nehezítené helyzetüket az alkalmazással kapcsolatos szabályok rugalmasabbá tétele. A nagy munkaadók általában szakképzett embereket alkalmaznak, és abban érdekeltek, hogy minél kisebb költségekkel tudják munkába állítani az embereket. A válsággal a munkaerőpiac bővülésének munkaadói támogatása tovább csökkent, a jelenlegi munkavállalók képviselőinek ellenérdekeltsége tovább nőtt.

A patthelyzet harmadik oka a közpolitikáról való gondolkozás természetében keresendő. Általános vélekedés, hogy a jelenlegi helyzet egy rossz egyensúly, a kívánatos állapot egy jó egyensúly, és egy összehangolt terv mentén átugorhatunk a jóból a rossz egyensúlyba. Ez a pedagógiai és kommunikációs gyakran hasznos megközelítés a valóságban nagyon ritkán termékeny. A közpolitikák lényegében az érintettek közötti megállapodások. A törvények, programok nem tervezőasztalon születnek, hanem az állami döntések által érintett szereplők tárgyalóasztalánál. Ez Magyarországon is így van, a helyzetet tovább nehezíti, hogy a magyar közügyeket mozgató megállapodások sokszor átláthatatlan informális alkuk eredményei.

A közpolitikákon változtatni, a régi egyensúlyt felborítani az érintettek közötti erőviszonyok átalakulása, helyzetértelmezésük vagy érdekeik megváltozása esetén lehetséges. Sokszor akkor változik meg egy szabályozási gyakorlat, amikor gazdasági, technológiai vagy társadalmi változások miatt egy érdekcsoport megerősödik vagy meggyengül. A szakmunkás társadalmi pozícióját például a termelési folyamatok munkaerőigényének csökkenése, tudásigényének növekedése ásta alá világszerte. A helyzetértelmezés változására jó példa, hogyan szaporodtak meg a munkaegészségügyi előírások, ahogy a gazdasági tevékenységek egészségi hatásai egyre nyilvánvalóbbá váltak. Az érdekek változását illusztrálja, ahogy a rugalmas munkavállalási

¹⁴ Lásd Köllő [2009]

formák és a munkahelyi képzések iránti nagyvállalati fogékonyság és az ilyen politikák támogatása megnőtt a világgazdasági válság keresletcsökkentő hatása miatt.

Az erőviszonyok, vélekedések és érdekek megváltozása nélküli egyensúlyugrás csak akkor lehetséges, ha megfelelően nagy számú érintett hirtelen nagyobb időtáv áttekintésével, nagyobb bizalommal tekint a politikai alkura. Ebben az esetben hajlandó valaki áldozatokat hozni későbbi előnyökért, azonban a jövőbe és másokba vetett hit növekedése legtöbbször hiányzik. Mindezek miatt a közügyekben ez a Nagy Ugrás csak kivételes esetekben lehetséges.

Nem várható, hogy a munkaadók támogassák az ő munkaerő-ellátásuk biztosítását segítő aktív politikák feltételeinek, fókuszainak megváltoztatását. A foglalkoztatási szolgálatok munkatársainak munkaterhelését, felelősségét növelné, ha a munkaadók igényeinek olykor diszkrimináló igényeinek kiszolgálása helyett erőforrásigényes és kockázatos egyéni képességfelmérések alapján ajánlanának munkanélkülieket foglalkoztatásra. A jelenlegi programok haszonélvezőit korlátozná a hatékonysági értékelések bevezetése. A munkahellyel rendelkező szakmunkások pozícióit veszélyeztetné, ha a sikeres képzési és felzárkóztatási programok révén nőne a munkakínálat. Sok vállalat piacait veszélyeztetné, ha az illegális munkavállalás kifehéredésével eddig a kicsiktől védett piacokon (pld. közbeszerzések) megjelenének az alacsonyan képzett munkaerőt foglalkoztató vállalkozások.

A közpolitika átalakulása csak az egyes szereplők érdekeihez, értékeihez illeszkedő kezdeményezések révén következhet be: csak az alakíthatja át a játszmat, aki részese azoknak. Ez az átalakulás nem ugrás, hanem folyamat, amit az érintettek valóságértékelésének közeledése, bizalma, és közös céljai tehetik könnyebbé. Mindezek alapján a közpolitikára vonatkozó javaslatoknak nem egy új egyensúlyt kell felvázolnia. A közjót előremozdító változás érdekében megfogalmazott javaslatok akkor érhetnek el sikert, ha

- konkrétan megnevezik a javaslat címzettjeit, a javaslat megfontolásából számára jelentkező potenciális hasznot, a címzett részéről szükséges erőfeszítéseket és kockázatokat;
- felméri, milyen válaszreakciót válthat ki a javaslat az adott terület érintettjeiből.

Azonban jelenleg nehéz javaslatokra nyitott közszereplőket találni. A választási ciklus végén járunk, a kormány energiáit lefoglalja a válság kezelése, a kormányzati hitelesség és elfogadottság hiánya. A közpolitikai eszközök alkalmazásáért felelős igazgatási szereplők között a koordinációs kényszer és az együttműködés potenciális haszna kevés, motivációs szintjük alacsony. A jelenlegi foglalkoztatáspolitikai eszközök kedvezményezettjei minden változtatásban a költségvetési elvonás rémét látják. A munkahelyteremtésre képes vállalkozók nem vállalják, hogy állami ígéretre alapozva kockáztassák erőforrásaikat. A válság miatt a munkaerő-piaci kínálat szélesítése a munkaadóknak nem olyan fontos, a munkavállalók számára pedig az így is egyre bizonytalanabb munkahelyekért folyó versenyt erősítené.

Ebben a helyzetben a közös valóságértelmezést javító tevékenységeknek, a közpolitikákról folyó nyitott konzultációk kialakításának van értelme, ezzel járulhatnak hozzá a közügyekért elkötelezett, de hatalmi jogosítványokkal nem rendelkező szereplők az érdemi változásokhoz szükséges bizalom megteremtéséhez. Ahogy egyre egyértelműbbé és közismertebbé válnak a magyar munkaerőpiac problémái, annál valószínűbb, hogy a közvélekedés megváltozik, a politikai kockázatok vállalhatóbbá válnak, az alacsonyan képzettek és a munkaerő-piaci integrációjukban érintett ágazatok érdekérvényesítő képessége megerősödik. Egy társadalmi probléma megoldásának első lépése a probléma társadalmi felismerése. Ahogy a tévhitek

tárgyalásánál említettünk, Magyarországon sokan gondolják, hogy egy pár éve kialakult, kinőhető, korrigálható problémáról van szó. Minél jobban látják a közügyeket befolyásoló szereplők az alacsonyan képzett emberek foglalkoztatási nehézségeinek okait és következményeit, annál valószínűbb, hogy a jelenleg görcsösen mozdíthatatlannak tűnő helyzet oldódik.

Van remény

Ez azért is fontos, mert komoly remény van arra, hogy Magyarország elmozduljon az alacsony képzettségűek rossz foglalkoztatási helyzetét fenntartó társadalmi, gazdasági, politikai mélypontról. Öt tényező alapozza meg ezt a bizakodást:

- *A munka világának szakértő műhelyei komoly feltáró munkát végeztek.* A munkaügyi intézményrendszer szakértői, a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének kutatói, a Corvinus Egyetem, a Közép-Európa Egyetem és más szakmai műhelyek szakértői elismerésre méltó eredményekkel, elemzési apparátussal rendelkeznek. Ez alapján a helyzet és annak okai ismertek, a lehetséges tennivalók menüje és a foglalkoztatási helyzet javítását szolgáló politikai koncepciók várható hatásainak feltárását támogató tudás rendelkezésre áll.
- *A jelenlegi foglalkoztatáspolitikai rezsím működésképtelensége nyilvánvalóvá vált.* A régóta velünk élő probléma költségeit a társadalom nem hajlandó vállalni, a legális munkaerőpiacról való kiszorulás generálta társadalmi törésvonalak mentén egyre élesebbek a konfliktusok. Egy polgármester határozott kiállása képes volt az önkormányzati segélyek és a közmunka rendszerének átalakítását kikényszeríteni. Egyre elterjedtebb, hogy az önkormányzatok apparátusa megértő az illegálisan munkát vállalókkal. Mindez a status quo felbomlását mutatja, ami új alkuk, új politikák kialakítására sarkallja a befolyásos közszereplőket.
- *A cél nélküli, lebévult államműködés nem önfenntartó,* a közintézmények működési zavarai miatt kialakult legitimitációvesztés korrekciót kényszerít ki.

A költségvetési források apadása, a közvélemény kritikusabb válása miatt a nagy költségekkel járó, de látványos eredményt fel nem mutató tevékenységeket a finanszírozók és az őket képviselő politikusok egyre inkább meg fogják kérdőjelezni. Minden nagy forrásokat felhasználó eszköz esetén fel fog merülni annak kérdése, hogyan járulnak hozzá a kormányzati célok megvalósulásához. Ez a felülvizsgálat hozzájárulhat ahhoz, hogy megerősödjenek a közpolitikai visszacsatolási folyamatok és új fókuszt kapjanak a jelenlegi foglalkoztatáspolitikai források.

A szakpolitikák összehangolatlansága egyre látványosabb problémákhoz vezet a fejlesztési források felhasználásának területén, a sokszor inkonzisztens kormányzati impulzusokat egyre szorítottabb helyzetben érzékelő önkormányzatoknál. (Ennek látványos esete, hogy a bölcsődefejlesztések támogatása a bölcsődék működési normatívájának alacsonyan tartása mellett a fejlesztési források bennragadásával járhat.) A válsággal erősödő társadalmi és gazdasági feszültségek ki fogják kényszeríteni,

hogy a jelenlegi eszközorientált, kockázatminimalizáló, ágazatközi együttműködésre képtelen kormányzási gyakorlat problémaorientáltabbá váljon.

Az állami szabályozás túlburjánzása, a teljesíthetetlen formális előírások és informális elvárások összekuszálódó, nehezen átlátható rendszere komoly költségeket rónak a vállalkozókra és a közintézmények vezetőire. A piaci hozamok beszűkülése a működési költségek megvágása egyre nehezebb helyzetbe hozza ezen szervezetek vezetőit, akik emiatt egyre nehezebben fogják elnézni az életszerűtlen szabályokat. A munkaügyi szabályozás lazítása arra utal, hogy ez a folyamat már kibontakozóban van.

- *A világgazdasági átalakulás az elérhető tőke mennyiségének csökkenésével jár, ami a munka iránti keresletet növelheti; a jól képzett munkaerővel működő tőkeintenzív rendszerek pozíciójának gyengülése teret adhat más gazdaságszervezési logikák előretörésének.* A pénzügyi válság miatt a tőkekínálat csökken, ebből a hozamvárások növekedése következik. Mindeközben a válság kiváltó okainak következtében a tőketulajdonosok kockázatvállalási kedvének csökkenése várható. Ez egyes, kevésbé kockázatos területen működő vállalatok számára a kamatok növekedését jelenti. Más cégek és vállalkozók azzal a világgal ismerkednek, ahol egyszerűen nem lehet hitelhez jutni, befektetőt szerezni.

A nehezebben elérhető vagy elérhetetlenné váló finanszírozás következtében felértékelődhetnek a kevésbé tőkeintenzív gazdasági tevékenységek. Javulhat a munkaerő-intenzív ágazatok relatív helyzete és érdekérvényesítő képessége, a vállalkozók számára kedvezőbbé válhatnak a kisebb beruházást és több élőmunkát használó technológiák egyes ágazatokon belül. Ezt erősítheti az, hogy a recesszió miatt megnövekedő munkanélküliség nyomására a bérek csökkenhetnek.

- *A változtatások melletti fellépés több szinten sikerrel kecsegtethet.*

A fejlesztési források célorientáltsága növelhető. A magyarországi fejlesztéspolitika működését elemző, ezzel a munkával párhuzamosan készülő elemzésünk egyik fontos tanulsága, hogy a fejlesztési források felhasználásának céljai nem egyértelműek. A pályázati rendszerek, a kifizetési folyamatok működnek, de a konstrukciók kialakításánál a szakpolitikák hiánya, gyakori változása, alulspecifikáltsága komoly nehézségeket okoz mind a végrehajtás mind az eredményesség szempontjából. A fejlesztésfinanszírozás önállósítása nagyban csökkentette a forrásfelhasználás tartalmi koordináltságát. Ezen problémák megoldása komoly politikai lehetőségeket rejt magában, ezért esélye van annak, hogy a stratégiai irányítás megerősödjön a fejlesztéspolitika területén. Ha ez így történik, a humán fejlesztési források is erősebben fókuszálhatóak az alacsonyán képzettek foglalkoztatási problémáira.

A társadalom és az önkormányzati igazgatás támogatja a transzferek foglalkoztatásösztönző felhasználásának erősítését. Az Út a Munkához program megszületését eredményező népmozgalom egyik erőteljes követelése, hogy az állami transzferek tétlenségre ösztönző hatását csökkentsék.

A szakértők közül sokan megkérdőjelezzik a program működőképességét. Nem egyértelmű, hogyan és milyen munkát tudnak adni az önkormányzatok a program által érintett embereknek. Az sem nyilvánvaló, hogy a közfeladatok ellátására és a helyi közösség céljainak megvalósítására hivatott önkormányzat a megfelelő szereplő az

alacsonyán képzettek foglalkoztatására. Ugyancsak veszélyeket rejt magában, hogy egy választott politikai testület irányítja saját választói egy jelentős részének munkáját.

Mindezekkel együtt a változás iránya egyértelműen afelé mutat, hogy a társadalom tagjaitól elvárt a társadalmi munkamegosztásba való tevékeny bekapcsolódás. Ha az önkormányzatok felismerik, hogy a helyi közmunka szervezése több nehézséget okoz, mint a szélesebb jogkörökben rejlő lehetőségek, spontán helyi folyamatok formájában és a program finomhangolása következtében megjelenhetnek a magánfoglalkoztatók a program keretében.

Hat javaslat azoknak, akik az alacsonyán képzettek foglalkoztatási problémáit sajátjuknak érzik

Mindezek alapján azt javasoljuk a foglalkoztatáspolitikai kidolgozóinak, annak alakításában befolyással rendelkező munkaadói, munkavállalói szervezeteknek, illetve a munka világával foglalkozó civil és tudományos szerveződéseknek, fontolják meg a következő javaslatokat.

Tegyük egyértelművé, miért fontos, hogy több százezer ember újra teljes jogúan kapcsolódhasson be a társadalmi munkamegosztásba.

A költségvetési bevételek növelése illúzió, az emberbaráti szándék pedig magában képtelen százmilliárdokat mozgó politikai cselekvést megalapozni. Egyértelmű, kézzelfogható, megvalósítható célokra van szükség, amiért politikusok hajlandóak kockáztatni karrierjüket, a köztisztviselők ki mernek lépni a portfóliójukhoz tartozó eszközök görcsös védelméből, az ügyintézők felelősséget mernek vállalni, a támogatások közvetítői és haszonélvezői hajlandóak elfogadni a játékszabályok változását, a számonkérés erősödését.

Ennek érdekében arra van szükség, hogy a probléma természetét minél többen megismerjék és meginduljon a társadalmi párbeszéd arról, hogy ki milyen módon járulhat hozzá a helyzet javításához, kik lennének az alacsonyán képzettek mellett a foglalkoztatási nehézségeik javításának nyertesei, kik a munkaerőpiac bővítését szolgáló lépések esetleges vesztesei, milyen garanciákkal, kárpótlással lehetne megnyerni őket. Megyei közgyűlések, vadászatok, parlamenti ülések parttalannak tűnő hosszú viták alakították ki a jobbágyfelszabadítás programját annak idején is, előbb vagy utóbb most is meg kell kezdeni ezeket a vitákat.

Az alacsonyán képzettek foglalkoztatási problémáin bármilyen munkalehetőség javít.

Az illegális munka gyakran a megélhetés alapja, ezért a fehérités útja nem a tiltás lehet. Erősíteni kell a feketemunka legális világba való átvezetésére nem büntetéssel, hanem lehetőségekkel ösztönző eszközöket, legalizálni kell a helyben már legtöbbször megkötött alkukat, amelyek alapján a helyi hatóságok, vezetők jótékonyan elnézik a vidékek, iparágak számára meghatározó illegális munkavégzést.

Az Intézet a Szabadságért és Demokráciáért (Soto [1989], Soto [2000]) perui és nemzetközi kutatásai bemutatják, hogy az illegalitásban élők munkája komoly értéket képvisel. A

nyomortelepek élői szívesebben szerveznék legálisan gazdasági tevékenységüket. Ez teremtené meg a szerződések jogi kikényszeríthetőségét, vállalkozásaik feltőkésítésének, adását-vételének lehetőségét, az uzsorások és más államtól független erőszakos szervezetek kontrollja alóli kilépés feltételeit.

Amennyiben a hivatalos szabályok nem teszik lehetővé a legális tevékenységet, a társadalom peremén élők három lehetőség közül választhatnak. Az egyik a passzivitás, ami a társadalom többi részére terheli megélhetésük finanszírozását. A másik a szabályokat alkotó, az állam által kiszolgált társadalom elleni erőszakos fellépés. A harmadik, legkonstruktívabb megoldás a törvényen kívüli gazdasági tevékenység, azaz a feketemunka. Ha ennek konfrontatív visszaszorítására koncentrálja az állam a figyelmét, akkor a másik két alternatívát: a passzivitást és az erőszakot teszi vonzóbbá. Azonban ha integratívan lép fel a szabályalkotó, és képes elfogadható jogi kereteket felkínálnia a közösségileg hasznos illegális tevékenység szervezőinek, a társadalmi munkamegosztáshoz való tevékeny csatlakozás mindenki számára kedvező helyzetet teremthet.

Az alacsonyan képzettek elhelyezkedését leginkább a munkahelyek hiánya gátolja.

A munka nélküliek felvételének dotálása helyett arra érdemes fordítani a figyelmet, hogy csökkenjenek az alacsonyan képzett embereket alkalmazó vállalkozástípusok versenyképességi hátrányai. A komoly foglalkoztatási potenciállal rendelkező tevékenységeket hátrányosan érintő szabályok módosítására, az alacsony képzettségűeknek piaci alapon munkát adó tevékenységformák kialakításának támogatására van szükség.

Több figyelmet érdemel a tőkeintenzív gazdálkodási formákhoz igazodó szabályozási rezsimek (pld. szigorú higiéniai előírások) és a munkaigényes technológiák adottságaihoz nem igazodó munkaügyi előírások (pld. munkaidő szabályozás) enyhítése. Ugyancsak fontos a tradicionális kisipart és szolgáltatást megnehezítő magas adminisztrációs terhek, a komoly adóügyi, támogatáspolitikai és fejlesztéspolitikai szakismeretek révén megszerezhető transzferek nélkül gyakran elviselhetetlen közterhek csökkentése.

Az elhelyezkedés lehetőségét nagyban javíthatnák a munkaerőpiac működését gördülékenyebbé tévő tevékenységek.

A munkaerő-piaci információszerzés javítása, az alacsony képzettségűek ingázását segítő szolgáltatások fejlesztése, az olcsó munkásszállás, az elhelyezkedést javító készségek (írás-olvasás, összeadás-kivonás) elsajátítása, azaz a munkaerőpiac alsó szegmenseinek működését javító tevékenységek fejlesztésére célszerű több erőfeszítést koncentrálni.

Ez azzal is jár, hogy sokszor előnyösebb lenne a közvetlenül foglalkoztatási célú forrásokat a foglalkoztatási környezet javítására fordítani. A munkaerőpiacra való belépés fizikai, tudásbeli akadályok leküzdése nehéz feladat, kudarca sokszor nyilvánvalóbb, mint annak eldöntése, hogy a foglalkoztatási támogatások valóban új és hosszú távú munkahelyet teremtettek-e. Azonban az ilyen beavatkozások potenciális hozama is nagyobb, mert a probléma tüneti kezelése helyett annak okaira koncentrálnak az energiákat.

A munkaügyi döntéseknél a munkaerőpiacon kívüliek érdekeit jobban figyelembe kell venni.

A jelenlegi egyeztetési folyamatok a munkaerőpiacon stabil pozíciókkal rendelkező csoportok képviselőire építenek. Célszerű ezeket a partnerségi tevékenységeket kinyitni és a munkaerőpiac mezsgyéjén található emberek képviselői számára is megadni a közpolitika-alkotásba való beleszólás lehetőségét.

Az alacsonyan képzett embereket a sajtó passzív tömegként mutatja be, a közvélemény nem érti életviszonyait, gondolkozásmódját, szánja őket vagy viszolyog tőlük. A közbeszéd intézményeivel, konzultációs technikák alkalmazásával a társadalom derékhada és széle közötti mentális, kommunikációs távolság csökkenthető. Erre példa a már említett perui intézet szervezte népi meghallgatások sorozata, amely egyszerre segítette az életszerűbb szabályozás kialakítását és a társadalom peremén élő emberek közügyekbe való egyenrangú félként való bekapcsolódását (Soto [1989]).

A foglalkoztatáspolitikai céljainak nagyobb figyelmet kell kapniuk.

A viták eszközök forrásairól, a monitoring jelentések és az értékelések szakpolitikai tevékenységek kimeneteiről szólnak. Mind a közbeszédben, mind a szakmai vitákban, mind a politikai diskurzusokban nagyobb szerepet kell kapnia annak a kérdésnek, mennyivel jutott közelebb az ország a munka világával kapcsolatban megfogalmazott céljainak eléréséhez.

Hazánkban hagyománya van annak, hogy a köztevékenységeket a rájuk költött erőforrások nagyságával mérjük. A közbeszédben, a társadalmi vitákban általában arról folyik a szó, milyen új célokat kellene kitűzni, vagy milyen új eszközöket kellene használni. Célszerű lenne a közpolitika értékelésektől kezdve a média tematikáján és a politikai kommunikáción keresztül a köznapi gondolkozásig meghonosítani azt a szemléletet, hogy a közéletéről való gondolkozás kapcsán az első kérdés az legyen, mit tett valaki vagy valami az általa/száma számára kitűzött cél érdekében.

Magyarország az elmúlt évtizedben több ezer milliárd forintot költött a foglalkoztatási helyzet javítására, a munkanélküliek, inaktívak elhelyezkedésének támogatására. Ennek ellenére a hazai foglalkoztatás nem növekedett, az alacsonyan képzettek foglalkoztatási hátránya és az ezt újratemelő mechanizmusok ereje nem csökkent. Ezért is fontos, hogy ne az erőfeszítések mértékét, hanem az eredményeket kérjük számon a politikán.

Mit érdemes tenniük a munkavállalóknak, munkaadóknak, civil szervezeteknek?

A GSzT négy oldala közül a tudományos életnek azért nem fogalmazunk meg külön tanácsokat, mert az akadémiai szféra tisztában van céljaival, tennivalóival. Az alacsony képzettségűek foglalkoztatási problémájának feltárása és precíz, közérthető bemutatása a témával foglalkozó tudósok érdeme, akik műhelyek, kurzusok, adatbázisok, nemzetközi kapcsolatok kiépítésével készen állnak arra, hogy segítsék a problémával szembenézni kívánó közszereplők munkáját.

A *munkaadók* képviselőinek célszerű áttekinteni, milyen előnyökkel járna számukra a munkaerő piaci kínálatának bővülése, hogyan tehetnék a magyarországi vállalkozások valós humánerőforrás tartalékká az alacsonyan képzett embereket. Érdemes átgondolni, milyen

objektív elvárásokat lenne érdemes megfogalmazni a foglalkoztatási szolgálat felé a felvételre keresett emberek képzettségének, korának, nemének, etnikai hovatartozásának megadása helyett. Célszerű kezdeményezően fellépve koncepciókat kidolgozni, milyen célok és elvek mentén lehetne a versenyképesség növelését jobban szolgáló módon felhasználni az általában eszközorientált logikával kialakított támogatási konstrukciókat. Hasznos lenne javaslatokat kidolgozni a munkavégzés hatékonyságát korlátozó szabályozási előírások kiváltására.

A *munkavállaló* szervezeteknek érdemes átgondolni, milyen lehetőséget jelentene számukra, ha a viszonylag kis tagságú szervezett munkások képviselői helyett a potenciális foglalkoztatottakat is homlokterébe helyező, a munkapiac kínálati oldalán megjelenő összes szereplő érdekeit megjelenítő stratégiát választanának. A gazdasági válságtól sokan a szakszervezeti mozgalom újbóli megerősödését várják. Ennek azonban előfeltétele, hogy a dolgozókat képviselők alkalmazkodjanak a munkaerőpiac rugalmassá válásához. Az ágazati és osztálylogika feloldódott, a munkavállalás formái megsokasodtak, a munkalehetőségek közötti váltások gyakoribbá váltak. Emiatt a szakszervezetek tevékenységük újragondolására kényszerülnek, megfontolandó, nem lenne-e érdemes rekrutációs bázisukat a képviselői szolgáltatások híján lévő alacsonyán képzett potenciális munkavállalókra is kiterjeszteni.

A *civil szervezetek* sokrétű világából a társadalom peremén élőket képviselő, a helyi problémákra koncentráló szervezetek, a karitatív tevékenységeket szervező, közfeladatokat ellátó nonprofit szerveződések, egyházak az elemzésünkben bemutatott problémák legjobb ismerői közé tartoznak. Számukra folyamatos kihívást jelent az alacsonyán képzett emberek életének segítése. A civilek a korábban bemutatott patthelyzet oldásához a következőkkel járulnak hozzá:

- az elesetteket tenni akarásra motiváló, önbecsülésüket javítása;
- a társadalom peremén élő emberek helyzetének minél szélesebb körű bemutatása;
- a legális munkaerőpiacra való integrálódás segítése, az ilyen törekvések előnyeinek bemutatása;
- az alacsonyán képzett emberekre épülő, értéket előállító tevékenységek kidolgozása, propagálása;
- az állam folyamatos kontrollja: a politikai célok, a közpolitikai eszközök célszerűségének, eredményességének számonkérése.

Ne mondjunk le az alacsonyán képzett emberekről

A javaslatok lényege: ne mondjunk le az alacsonyán képzett emberekről. A jelenlegi politika ezt teszi. A segélyekkel, a közmunkával, az időleges alkalmazás támogatásával elismeri, hogy maguk erejéből képtelenek boldogulni, az állami rendszereket elkerülő foglalkoztatási formák elutasításával devianciának minősíti, amikor ezek az emberek mégis dolgoznak. Lényegében az történik, hogy évente százmilliárdokat fizetünk azért, mert azt gondoljuk, hogy az alacsony képzettségűek nagy része képtelen aktív szerepet vállalni a társadalomban. A társadalom peremén élők foglalkoztatási problémáit fenntartó bőkezűen diszkriminatív rendszer arra épül, hogy nincs pozitív válaszunk arra a kérdésre, hogy mivel járulhat hozzá a közjóhoz az alacsony képzettségű, munkaképes korú, munkával nem rendelkező 800 ezer ember.

Hivatkozások

Barabás Gyula, Vojnits Tamás, Orbán Krisztián, Holczer Péter [2008] *Kilábalás – Tanulmány a magyar gazdasági növekedés fellendítéséről* Oriens, Budapest

<http://www.kilabalas.hu/static/designs/kilabalas/portlets/portlet.application.DocumentStorage/getFile.jsp?order=getFile&id=62>

Cseres-Gergely Zsombor, Reszkető Petra, Scharle Ágota, Váradi Balázs [2009] *Balta helyett metszőollót! – Lépések egy fenntartható jóléti rendszer felé* Budapest Szakpolitikai Elemző Intézet, Budapest - http://www.budapestinstitute.eu/uploads/BI_joleti_final_090427.pdf

Csité András [2009] *Boldogtalan kapitalizmus? A mai magyarországi társadalom értékpreferenciáinak néhány jellemzője* Közjó és Kapitalizmus Intézet Műhelytanulmány No. 10. http://www.kozjoekapitalizmus.hu/files/MT10.Csite_Erték_2008.pdf

Fazekas Károly, Köllő János, Varga Júlia [2008] *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért* Ecostat, Budapest

Fidesz [2007] *Erős Magyarország – a Fidesz-Magyar Polgári Szövetség Programja* http://jovonk.hu/FideszPP2007_HU.pdf

Harcza István – Tarján Gergely [2006] „A nemzedéki átörökítés hatása az életpálya esélyekre” in *Társadalmi riport 2006*, Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest TÁRKI, Pp. 238–249.

Kátai Gábor (szerk.) [2009] *Az alacsony aktivitás és foglalkoztatottság okai és következményei Magyarországon* MNB Tanulmányok No. 79. , MNB Budapest

http://www.mnb.hu/Resource.aspx?ResourceID=mnbfile&resourcename=mt_79

Keresi Gábor, Kézdi Gábor [2007] *Children of the Post-Communist Transition: Age at the Time of the Parents' Job Loss and Dropping Out of Secondary School* - <http://www.mktudegy.hu/?q=system/files/Kezdi.pdf>

Kertesi Gábor [2005] *A társadalom peremén – romák a munkaerőpiacon és az iskolában* Osiris, Budapest

Köllő János [2008a] *Munkaerő-piaci Botránykrónika Café Babel*, 56-57.szám

Köllő János [2008b] *Foglalkoztatáspolitikai*

http://www.reformszovetseg.hu/hatteranyag/Realgazdasagi_Munkacsoport/foglalkoztatatas.doc

Köllő János [2009] *A pálya szélén* Osiris, Budapest

MSzP [2009] *Válságkezelés és Bizalomerosztés - A válságkezelő kormány egyéves cselekvési terve* - <http://mszp.hu/public/downloads/pdf/valsagkezeloprogram.pdf>

Sági Matild [2006] *Elégedettség az átalakuló társadalmakban* in Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.) [2006] *Társadalmi riport* Budapest TÁRKI,

Soto, Hernando De [2000]: *The Mystery of Capital*. Basic Books.

Soto, Hernando de, Instituto Libertad y Democracia (Lima, Peru) [1989]: *The other path : the invisible revolution in the Third World*. New York: Harper & Row.

Szalai Júlia [2007] *Nincs két ország...?* Osiris, Budapest

Szepesi Balázs, Szabó-Morvai Ágnes [2009] *A bizalom infrastruktúrája – a vállalkozások együttműködésének biztosítékai Magyarországon* Közjó és Kapitalizmus Intézet Műhelytanulmányok, No 17.

Tárki [2007] *Az Új Magyarország Fejlesztési Terv Operatív Programjainak Horizontális értékelése* Tárki, Budapest - <http://www.tarki.hu/hu/news/2007/kitekint/20070625.html>

AZ ALACSONYAN KÉPZETTEK FOGLALKOZTATÁSI HELYZETE A SZÁMOK TÜKRÉBEN

Bevezető

Írásunk az alacsony képzettségű emberek munkaerőpiaci helyzetét elemzi. Célunk annak vizsgálata, hogy nemzetközi összehasonlításban milyen a munkaerőpiac legrosszabb helyzetű csoportjának helyzete hazánkban. Ahogy látni fogjuk, az adatok mindegyik értelmezése arra utal, hogy az alacsonyan képzettek munkaerőpiaci státusza rosszabb hazánkban mint a többi európai és OECD országban. Az alacsonyan képzettek foglalkoztatási rátája jóval alacsonyabb az európai átlagnál, ezt az elmaradás megmarad a csoport társadalmon belüli arányából származó hatások és az oktatás minőségének betudható hatások leszűrése után is.

Az első fejezetben a vizsgált csoport munkaerőpiaci helyzetét jellemző adatokat foglaljuk össze, a második fejezetben nemzetközi összehasonlításban, korcsoportokra bontva vizsgáljuk a férfiak és a nők foglalkoztatási helyzetét.

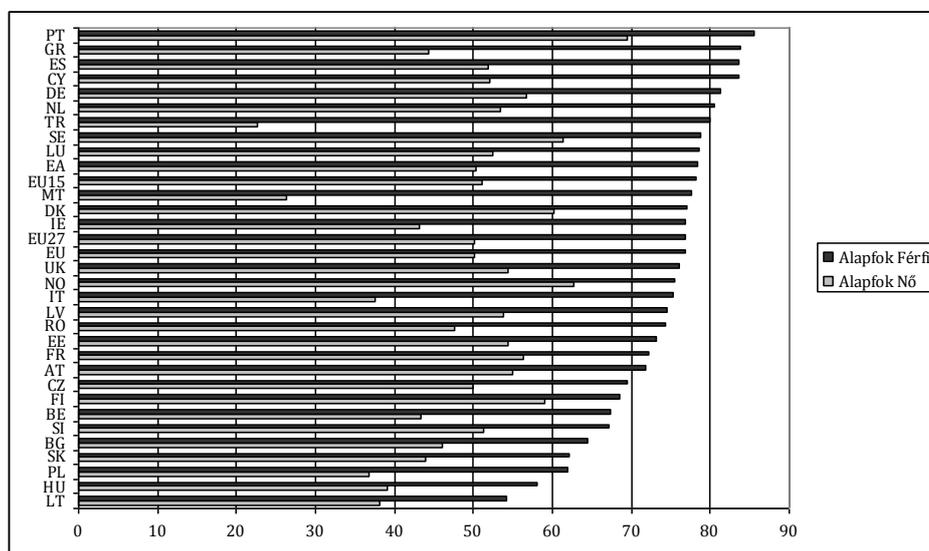
Stilizált tények

Ebben a fejezetben bemutatjuk a hazai munkapiac helyzetét, fókuszálva fő témánkra, az alacsony végzettségűek munkapiaci aktivitására. Az EU / ILO meghatározása szerint az a 15-74 év közötti személy számít a munkaerőpiacon aktívnek, aki dolgozik, vagy ha nem, akkor az elmúlt négy hétben keresett munkát, illetve két héten belül munkába tud állni, ha szükséges. Az alacsony szintű végzettségen ebben a tanulmányban azt értjük, ha valaki nem szerzett érettségit.

A helyzetkép bemutatását széles spektrumú nemzetközi kitekintéssel indítjuk, mely segít elhelyezni Magyarországot, illetve a visegrádi országokat a világ munkaerő-piaci térképén. E rövid kitekintés után közelebbről megvizsgáljuk hazánk és a visegrádi országok munkaerő-piacának viszonyát, végül részletes elemzést adunk a hazai aktivitás, illetve foglalkoztatottság összetételéről.

1. ábra: Aktivitási ráta a legfeljebb alsó középfokú végzettségűek körében.

25-64 éves korosztály. 2008.

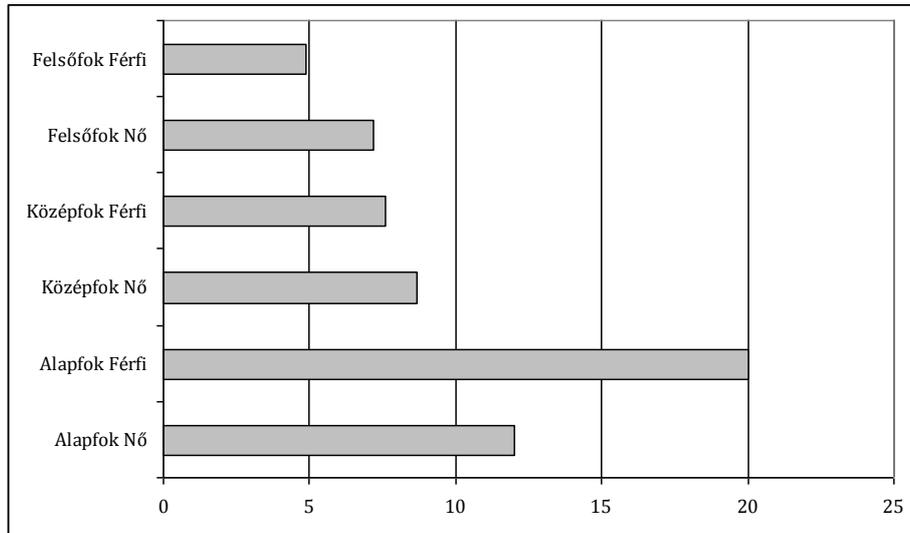
Forrás: Eurostat

(http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database)

Az 1. ábra jelzi, hogy a hazai munkaerő-piaci aktivitás – inkább a férfiak esetében – elmarad az EU országokban tapasztalható aktivitástól. Mint ahogy a 2. ábra mutatja, legnagyobb mértékben a képzetlen, illetve alacsonyan képzett népesség van lemaradva az EU átlaghoz képest. Ezért koncentrálnunk tanulmányunkban elsősorban az alacsony végzettségűek aktivitására.

2. ábra: Magyarország aktivitási rátájának elmaradása az EU-15 országok átlagától.

25-64 éves korosztály, 2008.

Forrás: Eurostat

(http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database)

Megjegyzés: A végzettségi szintek besorolása az ISCED 1997 alapján történik.

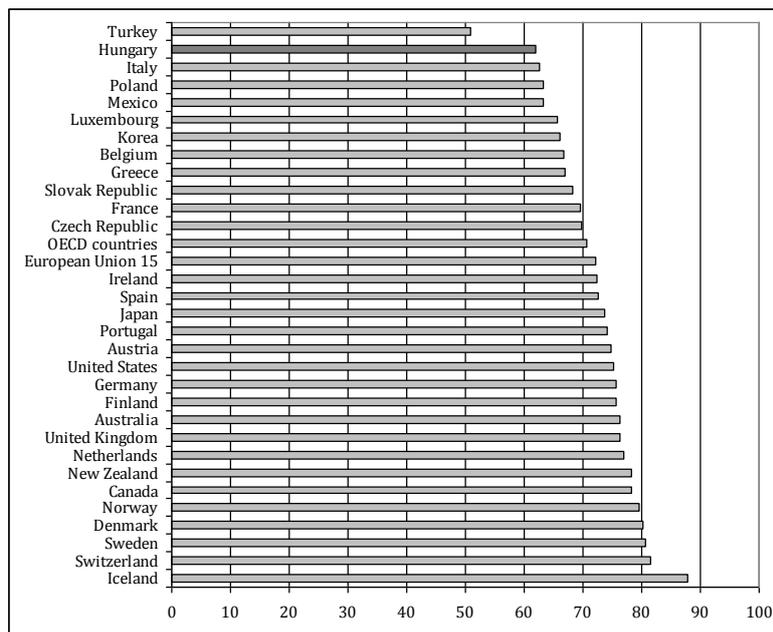
Alapfok: nyolc általános vagy az alatt, illetve alsó középfokú képzés

Középfok: Felső középfokú és azt kiegészítő, de nem felsőfokú képzés

Felsőfok: Felsőfokú képzés

Az OECD legfrissebb munkaerő-piaci felmérése (Labor Force Survey – LFS) 2007-es adatokon alapul, amely szerint az OECD országok között hazánk aktivitási rátája Törökország után a második legalacsonyabb, amint azt az 3. ábra mutatja. .

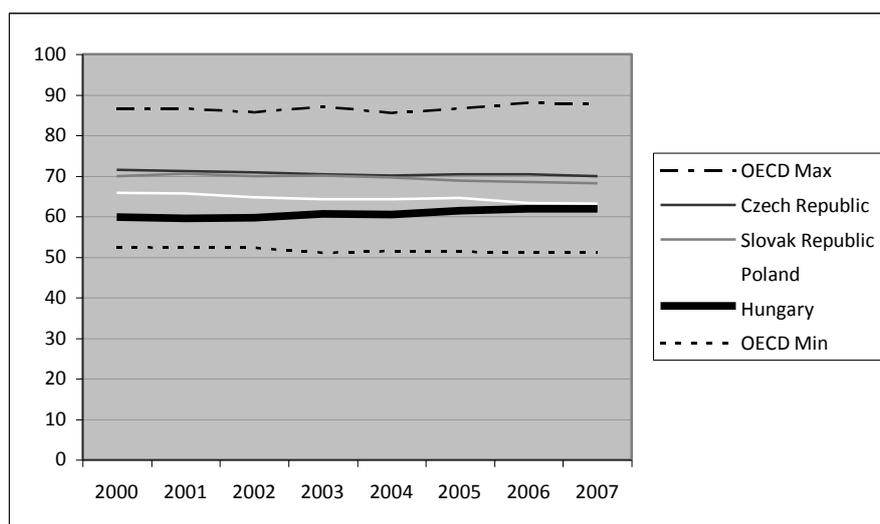
3. ábra: A 18-64 éves korú népesség aktivitási rátája az OECD országokban. 2007.

Forrás: OECD Adatbázis (http://stats.oecd.org/wbos/Index.aspx?DataSetCode=LFS_SEXAGE_I_R)

A 4. ábra mutatja az aktivitási ráta időbeli alakulását a visegrádi országokhoz és az OECD minimum és maximum értékeihez képest (Izland és Törökország). Utolsóelőtti helyezésünk már évek óta nem módosult, bár óvatos javulással, illetve a lengyel aktivitási ráta fokozatos csökkenésével megközelítettük északi szomszédunkat. Az EU-15 átlagához képest több mint 10%-os a lemaradásunk.

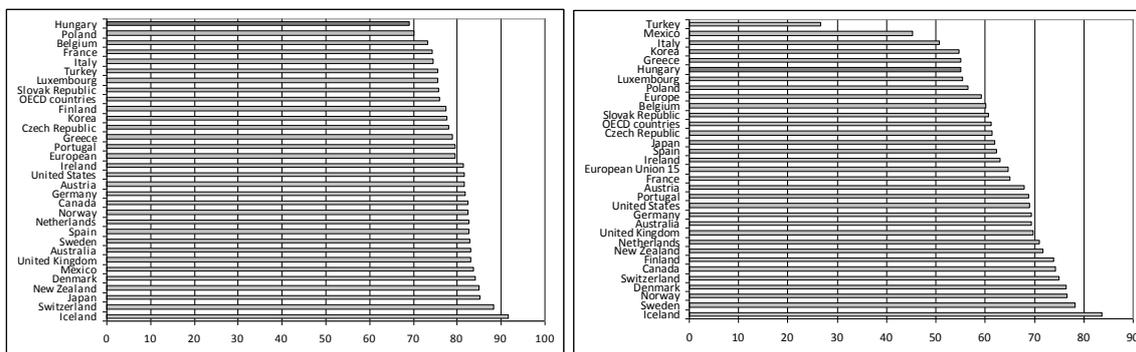
4. ábra: A visegrádi országok aktivitási rátája az OECD-hez képest. 2000-2007.

Forrás: OECD Adatbázis (http://stats.oecd.org/wbos/Index.aspx?DataSetCode=LFS_SEXAGE_I_R)

A 5. ábra alapján látszik, hogy a lemaradásunk a férfiak aktivitásában szembetűnő, a nők esetében valamivel jobban állunk.

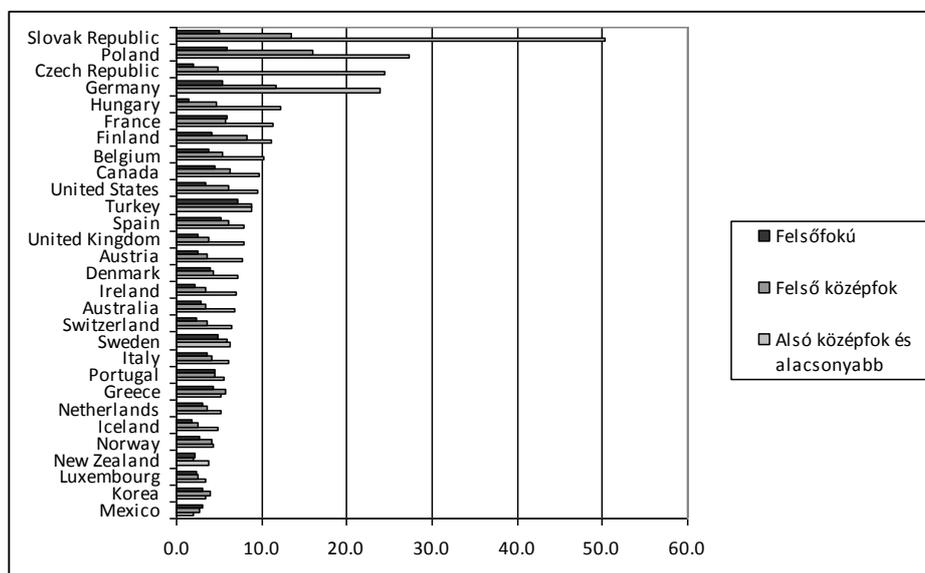
5. ábra: A 18-64 éves korú férfiak (bal oldal) és nők (jobb oldal) aktivitási rátája az OECD országokban. 2007.

Forrás: OECD Adatbázis (http://stats.oecd.org/wbos/Index.aspx?DataSetCode=LFS_SEXAGE_I_R)

Az OECD oktatási felmérésének adatai (6. ábra) azt mutatják, hogy a visegrádi országok igen nagy lemaradásban vannak az alacsony végzettségűek foglalkoztatása terén, a többi OECD tagország közül egyedül Németország van hasonló helyzetben. A középfokú végzettségűek munkanélküliségi rátája már csak Szlovákia, Lengyelország és Németország esetében kiugró, a felsőfokú végzettségűek munkanélkülisége tekintetében pedig nincsen lényeges lemaradása az említett országoknak a többi OECD tagállammal szemben. Ezekből következik, hogy az alsó- és felsőfokú végzettségűek foglalkoztatottsága közötti rés (7. ábra) ezen 5 ország esetében a legnagyobb, Magyarországon 10,8 százalékpont.

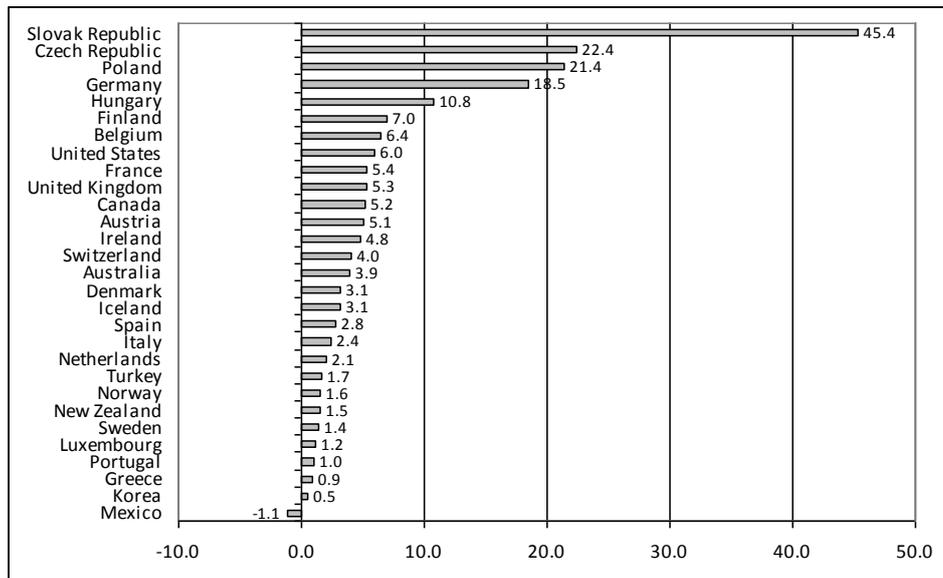
6. ábra: Munkanélküliségi ráta az OECD országokban végzettség szerinti megoszlásban. 2004.

Forrás: Education at a Glance

(http://www.oecd.org/document/6/0,3343,en_2649_39263238_37344774_1_1_1_1,00.html)

7. ábra: Az alapfokú és a felsőfokú végzettségűek munkanélküliségi rátája közti eltérés az OECD országokban (százalékpont). 2004.

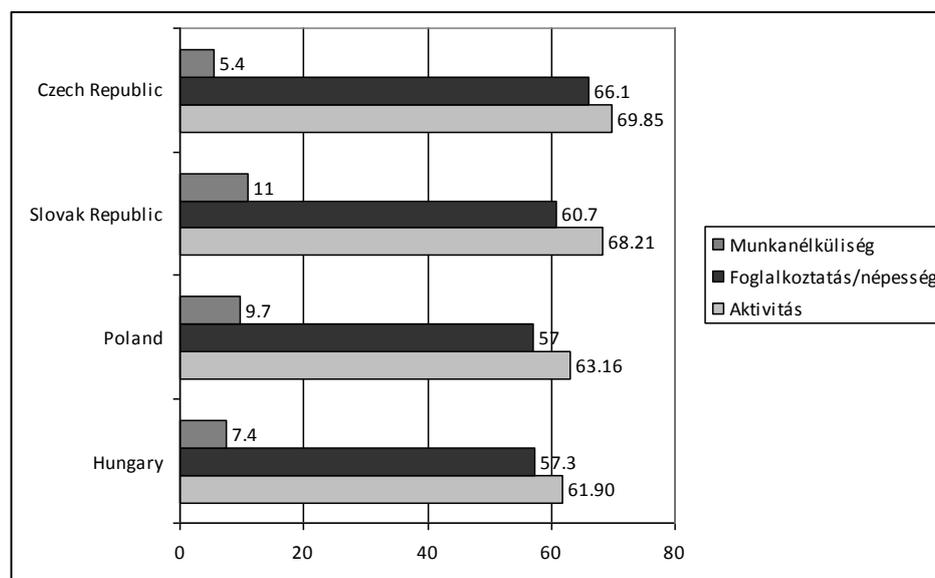

Forrás: Education at a Glance

(http://www.oecd.org/document/6/0,3343,en_2649_39263238_37344774_1_1_1_1,00.html)

A visegrádi országok 2007-es adatait vizsgálva elmondhatjuk, hogy Magyarországon a legalacsonyabb a munkapiaci aktivitás, a legaktívabb Csehországtól majdnem 7,95 százalékponttal marad el (8. ábra). Ugyanakkor az aktívan munkát keresők közül többen találnak maguknak állást, ezt jelzi, hogy a munkanélküliségi ráta alacsonyabb, mint Szlovákiában vagy Lengyelországban. A legjobb helyzetben Csehország van, ahol a magas részvétel és a hozzá párosuló alacsony munkanélküliség együttesen 5,4-8,8 százalékpontos népességen belüli foglalkoztatási többletet jelent a többi visegrádi országhoz képest.

8. ábra: Aktivitás és foglalkoztatottság a visegrádi országokban. 2007.

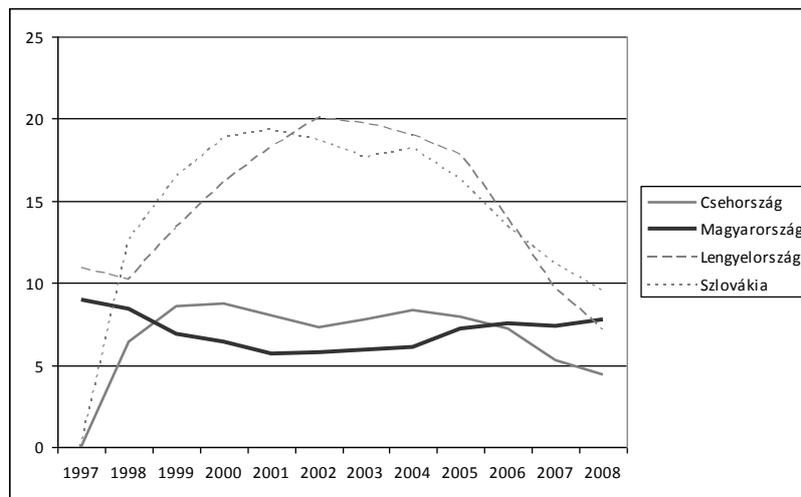

Forrás: OECD Adatbázis (http://stats.oecd.org/wbos/Index.aspx?DataSetCode=LFS_SEXAGE_I_R)

A 9. ábra mutatja a visegrádi országok munkanélküliségi rátájának alakulását az elmúlt 10 évben. Jól látszik, hogy 1998-2005 között élt a magyar gazdasági csoda, az országcsoport legalacsonyabb munkanélküliségét produkálva. Feltűnő az ábrán az a 2004-ben beállt fordulat, amikortól hazánkban enyhén növekedni kezdett a munkanélküliség mértéke, míg a többi visegrádi országnak évről évre imponáló mértékben sikerült csökkentenie munkanélküliségét. 2006-ban a csehek, 2008-ban a lengyelek is megelőzték hazánkat a rangsorban. Feltételezve, hogy a látott trendek a következő években is hasonlóképpen alakulnak, legkésőbb 2010-re Szlovákia is maga mögé utasíthatja hazánkat a munkanélküliség tekintetében.

9. ábra: A munkanélküliség alakulása a visegrádi országokban.

1997-2008.

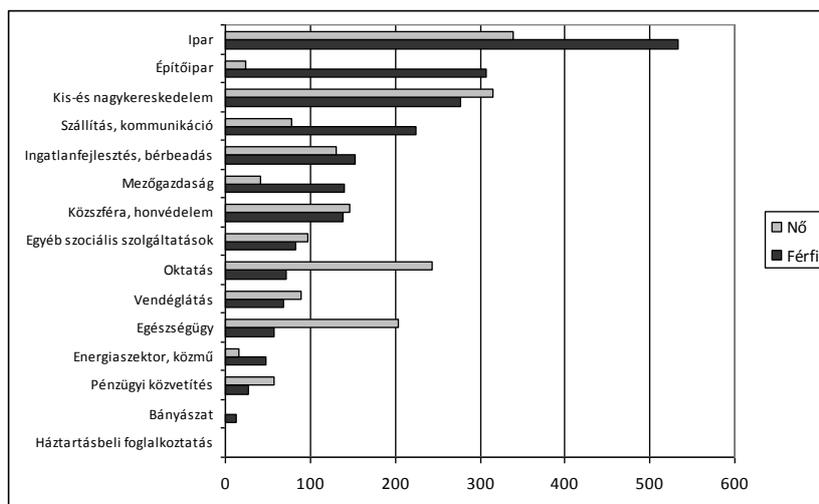

Forrás: Eurostat

(http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database)

A hazai foglalkoztatás 2007-es összetételét az ILO adatai alapján a 10. ábra mutatja. A foglalkoztatás legnagyobb részét az ipari tevékenységek adják úgy a férfiak, mint a nők körében. Vannak tipikusan férfi ágazatok, mint például az építőipar, a mezőgazdaság és a szállítás, illetve női ágazatok, mint az oktatás és az egészségügy.

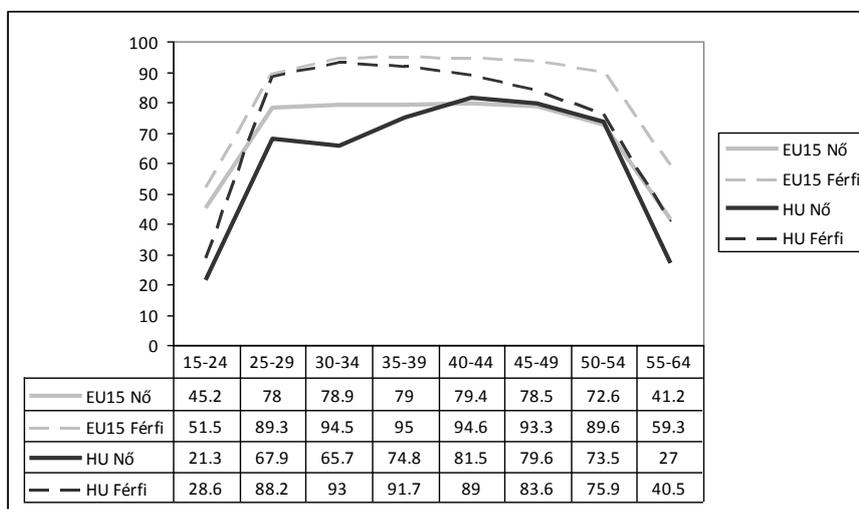
10. ábra: A foglalkoztatás összetétele Magyarországon. 2007.

Forrás: International Labour Organization (<http://laborsta.ilo.org/STP/guest>)

Az aktivitás eltérő mértékű a különböző életszakaszokban. A férfiak legaktívabb kora a 30-as éveik eleje, ami után fokozatosan csökken az aktivitás, és nő nyugat-európaihoz képest a különbség. A nők esetében a 25-35 évesek, vagyis a gyermekvállalási korban lévők körében alacsonyabb az aktivitás, míg az idősebb korosztály aktivitása nem mutat eltérést az EU-15 országokban tapasztaltaktól.

11. ábra: Aktivitási ráta nemenként, életkor szerinti bontásban. 25-64 évesek. 2008.

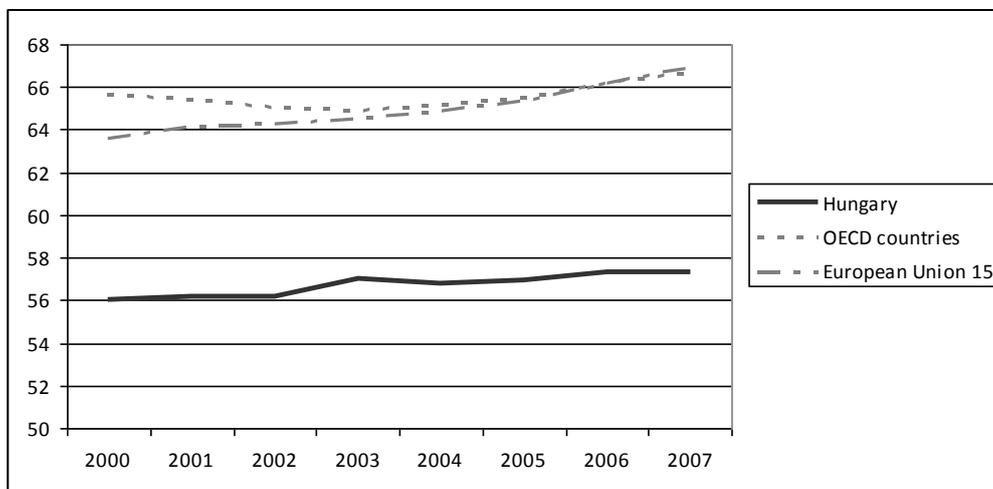

Forrás: Eurostat

(http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/d ata/database)

Az itt bemutatottak alapján látható, hogy a hazai munkapiac állapota nem kielégítő, a munkaerő-piaci aktivitás OECD, EU szinten és a visegrádi országokkal való összehasonlításban is alacsony. Ezzel együtt az egyre növekvő munkanélküliségi ráta – vagyis azoknak az aránya, akik keresnek, de nem találnak munkát – veszélyesen alacsony foglalkoztatottsághoz vezet. (ld. 12. ábra)

**12. ábra: Foglalkoztatottság / népesség a 15-64 éves korúak között.
2000-2007.**

Forrás: OECD Adatbázis (http://stats.oecd.org/wbos/Index.aspx?DataSetCode=LFS_SEXAGE_I_R)

Miért fontosak ezek a számok, miért baj, hogy rosszul alakul a munkapiac helyzete?

A hazai szegénységgel foglalkozó kutatók szerint a szegénység mélyebb strukturális okai a munkapiaci helyzetben, az iskolai végzettségben és a lakáshelyzetben keresendők (pl. *Ferge* [2007]). A munkapiac problémái tehát nem elsősorban statisztikai és módszertani kérdések, vagy mutatók, amelyekben utol kell érniük valamely más országokat. A bemutatott statisztikák és eredmények egyetlen célt szolgálnak, hogy jelezzék: a legreménytelenebb helyzetben lévő népesség problémái nagyok, egyre nagyobbak és sürgősen megoldásra várnak.

A hazai munkapiac problémáit nem azért kell megoldani – szemben sokak népszerű érvelésével – hogy helyreálljon a költségvetés egyensúlya. Véleményünk szerint nem is oldaná meg – legalábbis rövidtávon – a költségvetés problémáját. Ahhoz, hogy az EU átlaghoz képest mért foglalkoztatási lemaradás felére csökkenjen, a foglalkoztatottak számának kb. 250.000-rel kellene növekednie. Ha ez a foglalkoztatásnövekedés nem követelne állami forrásokat és a foglalkoztatottak minden hónapban befizetnek 10.000 Ft-ot adó és járulék formájában az államkasszába, az éves szinten 60 milliárd Ft-ot jelent. Ez a 2009-re tervezett költségvetésnek csupán 0,65 %-a, a GDP 0,23 %-a.

A helyzet megoldásának első és legnagyobb eredménye tehát az volna, hogy ezek az emberek valamivel kiszámíthatóbb jövedelemmel, jobb megélhetéssel és önértékelésük megerősödésével közelebb kerüljenek a társadalom szerencsésebb, dolgozó feléhez.

Az alacsony képzettségű emberek alacsony foglalkoztatási rátájának értelmezése

A foglalkoztatási ráta értelmezése a képzettség szerinti csoportok homogén sokaságként való értelmezése alapján

Ebben a megközelítésben feltételezzük, hogy az alacsony végzettség objektíven kifejezi a csoport munkaerőpiaci értékét. Ezen feltételezés alapján az azonos szintű képzettséggel rendelkezők különböző országokbeli csoportjait egyező munkaerőpiaci értékűnek vélelmezhetjük és a csoportok mérete, képzettsége alapján kiszámíthatjuk, foglalkoztatási helyzetük hogyan járul hozzá az ország egészének munkaerőpiaci viszonyaihoz.

Számításaink Köllő [2004] logikáját követve az EU-s foglalkoztatási rátától való eltérés alapján értelmezik mekkora probléma hazánkban az alacsony képzettségűek rossz foglalkoztatási helyzete.

Az (1) egyenletben leírt dekompozíciós eljárás elkülöníti az egyes csoportok foglalkoztatási elmaradásának hatásait az összetételhatástól.

$$(1) e - E = \sum_i f_i e_i - \sum_i F_i E_i = \sum_i f_i (e_i - E_i) + \sum_i (f_i - F_i) E_i = \sum_i p_i + \sum_i c_i$$

E – foglalkoztatási ráta, viszonyítási alap (OECD, EU)

e – foglalkoztatási ráta, Magyarország

F_i – a viszonyítási alapnál adott képzettségi csoport mérete

f_i – Magyarországon az adott képzettségi csoport mérete

E_i – a viszonyítási csoportban az adott képzettségi csoport foglalkoztatási rátája

e_i – Magyarországon az adott képzettségi csoport foglalkoztatási rátája

p_i – az adott képzettségi csoport foglalkoztatási ráta elmaradásának hatása az országos foglalkoztatási rátára

c_i – a foglalkoztatási csoportok méretének különbségéből adódó hatás a foglalkoztatási rátára

Számításainkat az EU LFS felmérésének 2007-es adatai alapján végeztük el. Az alábbi ábra jól mutatja, hogy hazánkban a többi visegrádi országhoz hasonlóan a legalacsonyabb iskolázottságú, ISCED 0-2 kategóriába tartozó emberek foglalkoztatási rátája marad el leginkább az EU-15-ök átlagától.

Foglalkoztatottság iskolafokokozatok szerint (%) 2007

e	ISCED0_2	ISCED3_4	ISCED5_6
CZ	24,2	72,6	84
EU15	51,9	72,3	83,9
HU	27,3	64,8	80
PL	24,9	61	82,8
SK	14,7	69	83,1

Az iskolafokokozatok szerinti lakossági megoszlás azt mutatja, hogy a legalacsonyabb képzettségűek csoportja a visegrádi országokban viszonylag alacsony, a magyarországi 26 százalékos részarány közelíti meg az EU-15 35 százalékos átlagát.

Népesség megoszlása iskolafokokozatok szerint(%) 2007

f	ISCED0_2	ISCED3_4	ISCED5_6
CZ	16,2%	72,2%	11,6%
EU15	35,4%	42,3%	22,3%
HU	26,2%	58,5%	15,4%
PL	20,4%	63,9%	15,7%
SK	18,4%	69,7%	11,9%

A dekompozíció eredményei azt mutatják, hogy a visegrádi országokban a képzettség szerinti összetétel kedvezőbb, mint az EU-15-ökben, mert a magasabb foglalkoztatási rátájú közepesen képzettek aránya nagyobb a társadalomban. Ez a pozitív összetételhatás hazánkban a legkisebb. Ezzel együtt A magyar és az EU-s foglalkoztatási ráta különbségéből 6,4 százalék tudható be az alacsonyan képzettek alacsony foglalkoztatási rátájának a 2007-es adatok alapján. Ez azt jelenti, hogy a magyar foglalkoztatási ráta 6,4 %-kal lenne magasabb, azaz 6,4 százalékkal több ember dolgozna, ha az alacsonyan képzettek foglalkoztatási rátája megegyezne az EU-ban tapasztalható értékkel. Ez körülbelül 300 ezerrel több dolgozó embert jelentene.

A dekompozíció végeredménye

	sum_c	p alsó	p közép	p felső
CZ	17,2%	-4,5%	0,2%	0,0%
HU	2,0%	-6,4%	-4,4%	-0,6%
PL	7,7%	-5,5%	-7,2%	-0,2%
SK	12,4%	-6,9%	-2,3%	-0,1%

A dekompozíció részeredményei

	e-E	e-E alsó	e-E közép	e-E felső	f-F alap	f-F közép	f-F felső
CZ	-0,9%	-27,7	0,3	0,1	-19,2%	29,9%	-10,6%
HU	-9,7%	-24,6	-7,5	-3,9	-9,2%	16,1%	-6,9%
PL	-10,0%	-27	-11,3	-1,1	-15,0%	21,6%	-6,6%
SK	-6,3%	-37,2	-3,3	-0,8	-17,0%	27,3%	-10,4%

Magyarország az alacsony képzettségűek aránya és foglalkoztatási rátája közötti összefüggés tükrében

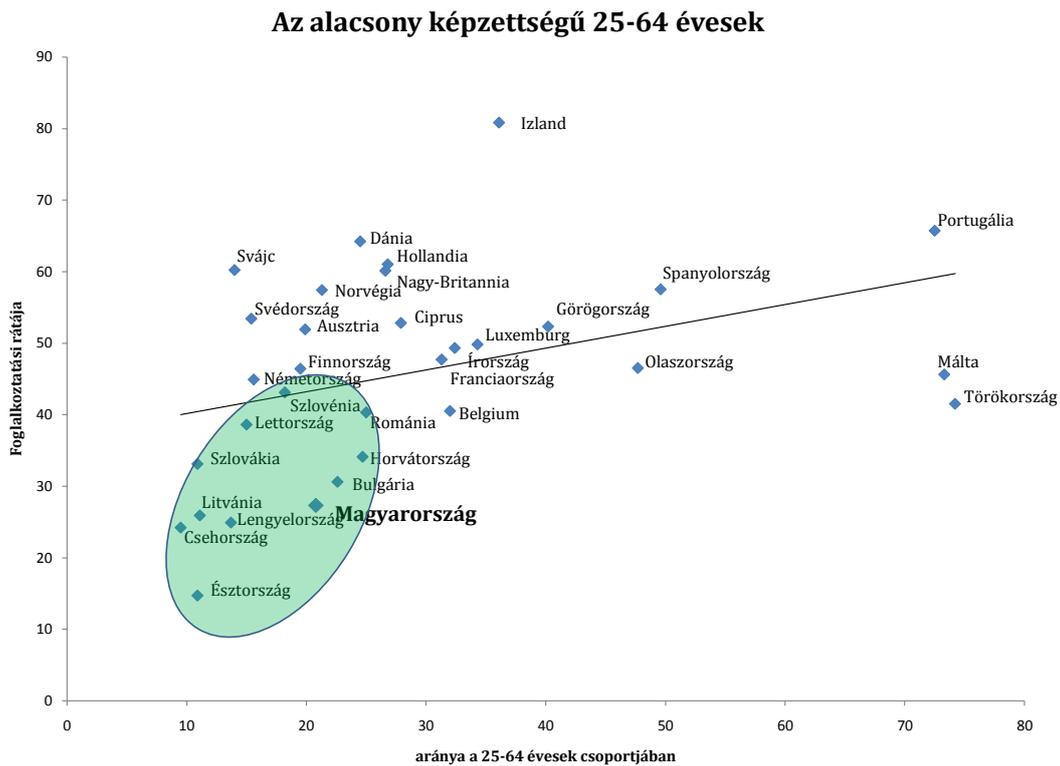
Az előbbieken bemutatott dekompozíció eredménye arra a feltételezésre épül, hogy a különböző országok alacsony képzettségű embereinek megegyeznek a munkaerőpiac szempontjából releváns képességei. Azonban a különböző országok oktatási intézményei, a piacképes ismereteket átadó társadalmi rendszerei nagyban különbözhetnek egymástól, az egyes országokban a legalacsonyabb képzettségűek lakossághoz viszonyított aránya jelentősen eltér. Ez alapján lehetséges, hogy az azonos képzettségi kategóriákba tartozás igazából eltérő típusokat jelöl. Nem nyilvánvaló, hogy az alacsony képzettségűek 10 %-os cseh, 20 %-os magyar, 30 %-os belga, 40 %-os görög, 50 %-os spanyol, 70 %-os portugál arányú csoportjai azonos munkaerő-piaci értékű emberekből állnak.

Ez motiválja azt a feltevést, hogy tekintsünk el az oktatási kategóriák képzettségi tartalmától és alkalmazzuk a munkagazdaságtan szűrő (signalling) elméletét. Ez az elmélet abból indul ki, hogy az oktatás fő funkciója az, hogy azt igazoló bizonyítvány valóságként tárja fel tulajdonosa munkaerő-piaci pozícióját. Ennek értelmében az ISCED 2 vagy alacsonyabb besorolású bizonyítvány azt jelzi a munkaadónak, hogy annak birtokosa a társadalom legalacsonyabb munkaerő-piaci értékű részéhez tartozik. Ennek alapján feltehető, hogy az alacsony képzettségűek aránya nem egy csoport méretét fejezi ki, hanem megfigyelési pontként szolgál: arról árulkodik, hogy a legalacsonyabb munkaerő-piaci státuszú emberek mekkora részéről van szó.

Minél alacsonyabb valaki munkaerő-piaci státusza, annál nehezebben talál munkát, annál könnyebben állnak meg tőle: mindezek alapján az alacsonyabb képzettségűek foglalkoztatási rátája alacsonyabb. Ebből következőleg a legalacsonyabb státuszú 10 % foglalkoztatási rátája kisebb, mint a legalacsonyabb státuszú 20 %-é. Ez alapján elemzésünkben azt tesszük fel, hogy egy ország alacsony képzettségű embereinek munkaerő-piaci helyzetét az jellemzi, hogy foglalkoztatási rátájuk mennyire tér el attól, amit az alacsony képzettségűek csoportjának mérete és foglalkoztatási rátája közötti, a különböző európai országok adatai alapján megfigyelhető összefüggés alapján várhatnánk.

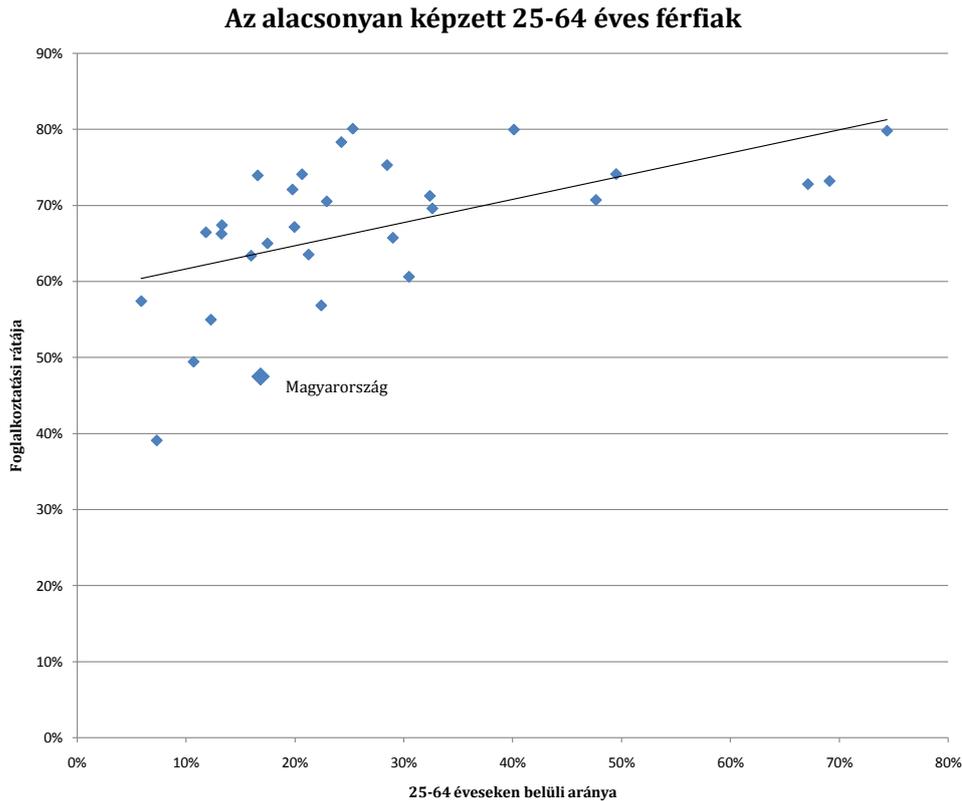
Az elemzésben az LFS felmérés mellékletben bemutatott 2007-es és 2008-as adatait használjuk, az egyes országok 25-64 éves korcsoportjait vizsgáljuk.

Az alábbi ábra jól mutatja, hogy az alacsony képzettségűek munkaerő-piaci pozíciója a posztkommunista országok körében rosszabb, mint Európa többi részén.

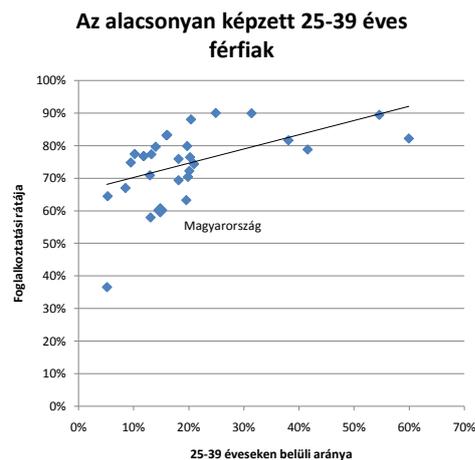
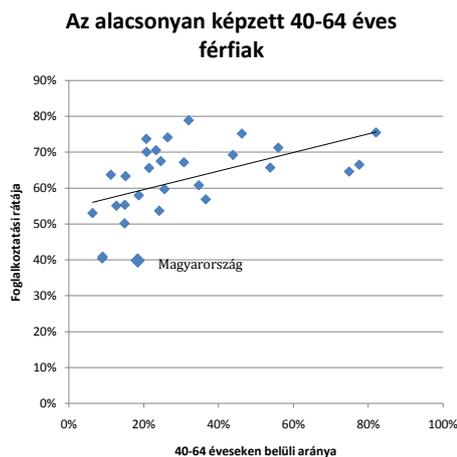

Magyarországon a balkáni új (vagy jelölt) tagállamokhoz hasonlóan az alacsony képzettségűek aránya magas a többi posztkommunista országhoz képest. Hazánkban az alacsony képzettségűek foglalkoztatási rátája ebben a klubban (Románia, Horvátország, Bulgária) is kiemelkedően alacsony.

Az alábbi ábra jól mutatja, hogy a férfiak esetében a vélt összefüggés az alacsonyan képzettek csoportjának mérete és foglalkoztatási rátája között létezik. Az összefüggést feltáró regressziós vizsgálat közepesen erős és szignifikáns kapcsolatot mutat ($r^2=0,30$, $F=12,2$) – ha az alacsony képzettségűek aránya 1 százalékkal nagyobb egy országban, a foglalkoztatási rátájuk 0,3 %-kal magasabb.

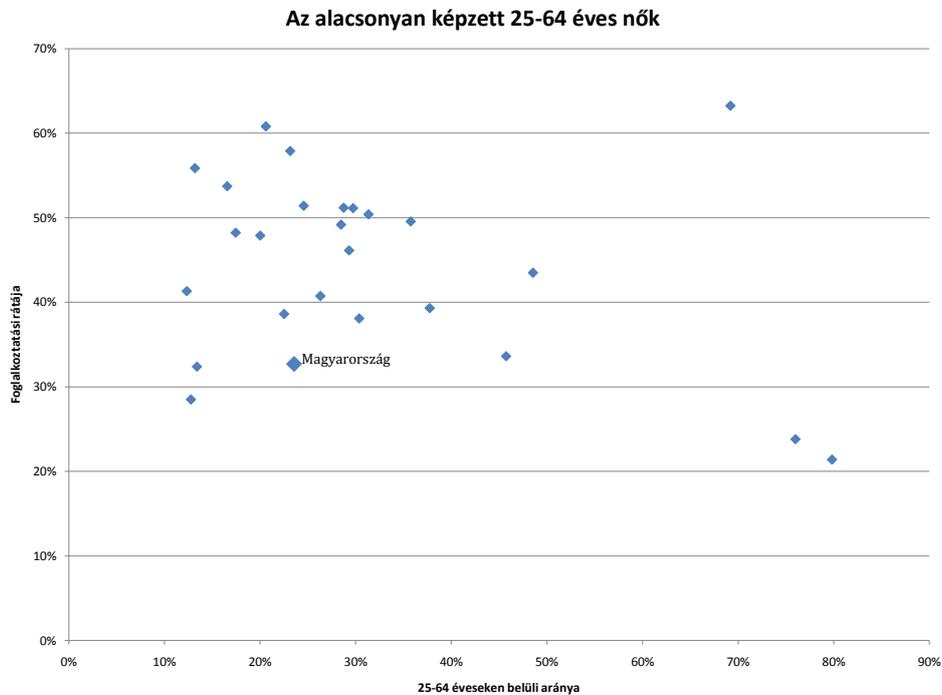
Hazánkban az alacsonyan képzett férfiak foglalkoztatási rátája 16,2 százalékponttal marad el a képzetlenek aránya alapján várható értéktől. Ez az elmaradás a felmérésben szereplő országok között Szlovákiáé után a legnagyobb.

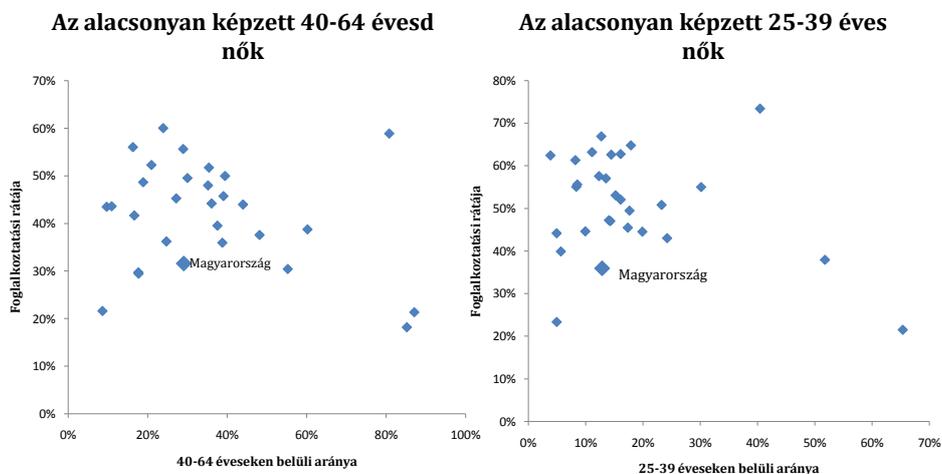
A munkaerőpiacra a rendszerváltás előtt lépő alacsony képzettségűek foglalkoztatási rátája 20 százalékponttal kisebb a rendszerváltás után lépett hasonló státuszú férfiakénál. Nem csak ez az

abszolút különbség jelentős. Az alacsony képzettségűek arányának figyelembevételével számított trendtől az idősebbek esetében hazánk eltérése a legnagyobb – 20 százalékos. A fiatalok esetében a foglalkoztatási ráta „csak” 12 százalékkal kisebb mint az alacsony képzettségűek népességen belüli aránya alapján várható érték, ezzel hazánk Szlovákia és Litvánia után a harmadik legnagyobb elmaradású.

A nők esetében a csoportméret és foglalkoztatási ráta között nincs összefüggés.

Hazánkban az alacsony képzettségű nők foglalkoztatási rátája 11,5 százalékkal kisebb a vizsgált országok átlagánál, Máltán és Törökországon kívül (ahol az alacsony végzettségű nők aránya kiemelkedően magas) csak Szlovákiában és Lengyelországban magasabb a munkával nem rendelkező alacsony képzettségű nők aránya.

A 40-64 éves nőknél az átlagtól való elmaradás 10 százalék, az előbb említett országok mellett Litvániával és Olaszországgal tartozunk a legkisebb foglalkoztatási rátájú 40-64 éves alacsony végzettségű nők országainak klubjába.

A rendszerváltás után a munkaerőpiacra lépő 25-39 éves korosztályban az EU átlagnál 15 százalékkal kisebb az alacsonyan képzett nők foglalkoztatási rátája, ez Törökország és Szlovákia után a legalacsonyabb érték.

Az elemzés főbb eredményei a következőkben foglalhatóak össze:

- Az LFS 2008-as adatai alapján az alacsonyan képzettek 25-64 éveseken belüli aránya és foglalkoztatási rátája között csak a férfiaknál található összefüggés, a nők esetében nem. Ez arra utal, hogy a képzettségi szintek valós tartalommal bírnak.
- Az alacsony képzettségűek között mind nők, mind a férfiak kiemelkedően rossz foglalkoztatási helyzetben vannak a vizsgált országok között.
- Az alacsonyan képzett férfiaknál a fiatalabb korosztályok elmaradása kisebb, mint a rendszerváltás előtt munkaerőpiacra lépőké, de az elmaradás itt is jelentős. A nők esetében a fiatalabb korosztályok foglalkoztatási rátája 15, az idősebb nőké 10 százalékkal alacsonyabb a vizsgált országok átlagánál, tehát a foglalkoztatási elmaradás nőtt az elmúlt évtizedekben.
- Az alacsony képzettségű csoportok méretének vizsgálatba való beemelése megerősíti a dekompozíciós eljárással kapott eredményt, több százezer ember munkaerő-piaci lehetőségei maradnak el jelentősen az EU többi országának alacsony státuszú lakóinak perspektíváitól.

Az alacsony képzettségűek foglalkoztatási esélye a munkaerő-piaci értéket leíró változók hatásának kiszűrése után

Köllő [2009] probabilisztikus regressziót, és probit modellt használva kontrollálva nemre, iskolai évek számára és az IALS vizsgákon elért eredményre azt találta, hogy Magyarországon az alacsonyan képzettek foglalkoztatási esélye kb. 14 % százalékkal elmarad a többi IALS vizsgálatban résztvevő országokétól. A negatív elmaradás szignifikáns marad – habár némiképp (8-10 %-ra) csökken - ha a magyar viszonyokat olyan országokéval vetjük össze, ahol hozzánk hasonló nagyságú az alacsonyan képzett emberek aránya. Ez az eredmény arra utal, hogy az alacsony képzettségűek foglalkoztatásának problémáit nem lehet csupán az oktatási rendszer hibáira fogni.

A képzettségi kategóriákra építő dekompozíció, illetve az alacsony végzettségűek csoportjának mérete és foglalkoztatási rátája közötti összefüggésre épülő elemzések egyaránt azt mutatják, hogy Magyarországon az alacsonyan képzettek foglalkoztatása alacsonyabb az EU-beli viszonyokhoz képest.

Hivatkozások

FERGE ZSUZSA [2007]: A szegénység és a kirekesztés változása, 2001-2006. *Előadás. MTA MEH 2006–2007-ben végzett stratégiai kutatások eredményeit bemutató ülészak 2007. november 29.*

Köllő János [2007]: *Miért (hogyan) alacsony a foglalkoztatás* Kézirat (sziráki konferencia)

Köllő János [2009]: *Az iskolai teljesítmény hatása a foglalkoztatásra* Kézirat

Melléklet

Az elemzéshez használt adatforrás: LFS 2007, 2008
(http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database)

Az elemzésben az alacsony képzettség az alsó fokú szakképzéssel vagy alacsonyabb végzettséggel rendelkezőkre, az ISCED 1997 szerint 0-2 besorolásúakra utal.

A következő táblázatokban a népességen belüli arány az adott korcsoportba tartozó népességen belüli arányra utal

A 25-64 éves alacsony képzettségű férfiak		
	Népességen belüli aránya	Foglalkoztatási rátája
CZ	5,88%	57,42%
SK	7,30%	39,10%
LT	10,68%	49,45%
DE	11,81%	66,48%
PL	12,27%	54,99%
EE	13,25%	66,29%
AT	13,29%	67,43%
SI	15,97%	63,41%
SE	16,57%	73,97%
HU	16,83%	47,50%
LV	17,47%	65,02%
NO	19,76%	72,11%
RO	19,95%	67,18%
DK	20,64%	74,12%
FI	21,25%	63,55%
BG	22,40%	56,86%
UK	22,91%	70,55%
NL	24,25%	78,35%
CY	25,31%	80,11%
LU	28,45%	75,33%
FR	28,99%	65,76%
BE	30,47%	60,64%
EA	32,38%	71,27%
IE	32,61%	69,62%
GR	40,10%	80,00%
IT	47,64%	70,74%
ES	49,50%	74,15%
TR	67,11%	72,82%
MT	69,09%	73,23%
PT	74,38%	79,84%

A 25-64 éves alacsony képzettségű nők		
	Népességen belüli aránya	Foglalkoztatási rátája
LT	8,33%	33,72%
EE	9,95%	49,06%
LV	11,15%	47,32%
CZ	12,34%	41,33%
SK	12,77%	28,51%
SE	13,19%	55,88%
PL	13,41%	32,40%
FI	16,57%	53,75%
DE	17,45%	48,24%
SI	20,02%	47,90%
NO	20,61%	60,82%
BG	22,52%	38,63%
DK	23,16%	57,91%
HU	23,57%	32,69%
AT	24,57%	51,43%
IE	26,31%	40,75%
CY	28,48%	49,19%
NL	28,75%	51,19%
RO	29,32%	46,15%
UK	29,73%	51,15%
BE	30,38%	38,10%
FR	31,35%	50,41%
LU	35,76%	49,57%
GR	37,75%	39,32%
IT	45,74%	33,63%
ES	48,56%	43,51%
PT	69,21%	63,26%
MT	76,01%	23,82%
TR	79,83%	21,40%

	40-64 éves alacsonyan képzett férfiak	
	Népességen belüli aránya	Foglalkoztatási rátája
CZ	6,32%	53,05%
SK	8,92%	40,39%
LT	9,03%	40,89%
DE	11,21%	63,75%
EE	12,70%	55,10%
PL	14,90%	50,17%
LV	14,96%	55,36%
AT	15,16%	63,34%
HU	18,33%	39,79%
SI	18,68%	57,99%
SE	20,69%	73,76%
NO	20,77%	70,10%
RO	21,44%	65,63%
DK	23,30%	70,60%
BG	24,15%	53,67%
UK	24,56%	67,54%
FI	25,55%	59,72%
NL	26,39%	74,16%
LU	30,75%	67,20%
CY	32,01%	78,93%
FR	34,72%	60,81%
BE	36,58%	56,87%
IE	43,84%	69,28%
GR	46,23%	75,23%
IT	53,81%	65,74%
ES	55,95%	71,30%
TR	74,89%	64,64%
MT	77,60%	66,55%
PT	82,07%	75,54%
CZ	6,32%	53,05%

	25-39 éves alacsonyan képzett férfiak	
	Népességen belüli aránya	Foglalkoztatási rátája
SK	5,16%	36,58%
CZ	5,28%	64,51%
PL	8,51%	67,04%
SE	9,48%	74,85%
AT	10,19%	77,49%
SI	11,80%	76,81%
SI	11,80%	76,81%
DE	12,95%	70,92%
LT	13,06%	57,99%
FI	13,21%	77,40%
EE	13,99%	79,70%
HU	14,84%	60,16%
DK	15,95%	83,20%
CY	16,09%	83,33%
NO	18,14%	75,96%
RO	18,15%	69,41%
BG	19,55%	63,31%
FR	19,70%	79,91%
IE	19,86%	70,46%
BE	20,10%	72,28%
UK	20,23%	76,48%
NL	20,40%	88,09%
LV	20,96%	74,41%
LU	24,90%	90,08%
GR	31,40%	89,98%
IT	38,09%	81,67%
ES	41,58%	78,85%
MT	54,59%	89,50%
TR	59,95%	82,24%
PT	63,73%	87,50%

	25-39 éves alacsonyan képzett nők	
	Női népességen belüli aránya	Foglalkoztatási rátája
LT	8,56%	21,60%
EE	9,63%	43,50%
LV	10,87%	43,62%
SE	16,23%	56,05%
CZ	16,58%	41,68%
SK	17,59%	29,71%
PL	17,66%	29,45%
DE	18,81%	48,67%
FI	20,89%	52,29%
NO	23,85%	60,04%
BG	24,65%	36,22%
SI	27,13%	45,28%
DK	28,88%	55,65%
HU	29,07%	31,58%
AT	29,95%	49,55%
NL	35,14%	48,00%
UK	35,36%	51,74%
RO	36,03%	44,20%
IE	37,50%	39,54%
BE	38,74%	35,95%
CY	39,02%	45,75%
FR	39,41%	49,98%
LU	43,94%	43,99%
GR	48,12%	37,58%
IT	55,22%	30,42%
ES	60,18%	38,76%
PT	80,77%	58,90%
MT	85,20%	18,18%
TR	87,08%	21,34%

	40-64 éves alacsonyan képzett nők	
	Női népességen belüli aránya	Foglalkoztatási rátája
CZ	6,32%	53,05%
SK	8,92%	40,39%
LT	9,03%	40,89%
DE	11,21%	63,75%
EE	12,70%	55,10%
PL	14,90%	50,17%
LV	14,96%	55,36%
AT	15,16%	63,34%
HU	18,33%	39,79%
SI	18,68%	57,99%
SE	20,69%	73,76%
NO	20,77%	70,10%
RO	21,44%	65,63%
DK	23,30%	70,60%
BG	24,15%	53,67%
UK	24,56%	67,54%
FI	25,55%	59,72%
NL	26,39%	74,16%
LU	30,75%	67,20%
CY	32,01%	78,93%
FR	34,72%	60,81%
BE	36,58%	56,87%
IE	43,84%	69,28%
GR	46,23%	75,23%
IT	53,81%	65,74%
ES	55,95%	71,30%
TR	74,89%	64,64%
MT	77,60%	66,55%
PT	82,07%	75,54%

AZ ALACSONY KÉPZETTSÉGŰ EMBEREK FOGLALKOZTATÁSI PROBLÉMÁINAK OKAI

Bevezető

Ebben a fejezetben betekintést nyújtunk a hazai és nemzetközi munkaerő-piaci szakirodalom gazdag kínálatába. A hazai munkapiaci szakirodalom igen bőkezűen ellát minket a témához kapcsolódó anyagokkal, ezeknek itt csupán szűk válogatását közöljük, a teljesség igénye nélkül. A nemzetközi szakirodalmi válogatást pedig még szűkebbre fogjuk.

A fejezet célja, hogy felvázolja az alacsony végzettségűek inaktivitásának lehetséges okait, melyeket a szakirodalom is tárgyal. Ez a fejezet nem kíván ítélni a tekintetben, hogy a bemutatott lehetséges magyarázatok közül melyek tekinthetők helytállóknak, és melyek érvényessége kevésbé valószínű. Ezáltal az olvasó egy olyan szerteágazó diskurzusba nyerhet bepillantást, amelynek esetleg kevésbé helytálló részei is tanulságosak lehetnek. A terjedelmi korlátok miatt a bemutatott okoknak csak legmarkánsabb, leglényegesebb momentumait emeljük ki, azok részletesebb, teljes körű bemutatását a hivatkozott irodalmak kimerítően tárgyalják.

Az ábrán látható logikai modellben ábrázoltuk a hazai alacsony végzettségű munkaerő alacsony aktivitásának lehetséges okait. A lehetséges okok hálózatát öt fő kategóriára bontottuk. Az okok ilyen jellegű felbontása azért szükséges, mert attól függően, hogy a problémát milyen jellegű ok idézi elő, más és más gazdaságpolitikai megoldások kell, hogy szülessenek. Az egyes alfejezetekben sorra vesszük, és részletesen elemezzük a lehetséges okokat, és bemutatjuk az ezzel kapcsolatos kutatási eredményeket. Az 1. alfejezetben arra keressük a választ, hogy mely történeti tényezők játszhattak szerepet a jelenlegi alacsony aktivitási ráta kialakulásában, és hogy vajon ezek a tényezők még ma is éreztetik-e hatásukat. A 2. alfejezet olyan tényezőkre világít rá, amelyek a munkaerő keresletének és kínálatának időbeli, térbeli vagy minőségbeli eltéréseit okozzák, ezáltal csökkentve az alacsony végzettségűek elhelyezkedési esélyeit, munkavállalási kedvét. A 3. alfejezet sorra veszi azokat a társadalmi okokat, amelyek gátolják a munkavállalási hajlandóságot, vagy torzítják a mérési eredményeket. A 4. és 5. alfejezetben az állami működésből eredő munkapiaci torzulásokat mutatjuk be, míg a 6. alfejezetben röviden ismét visszakanyarodunk a mérési hibák felé.

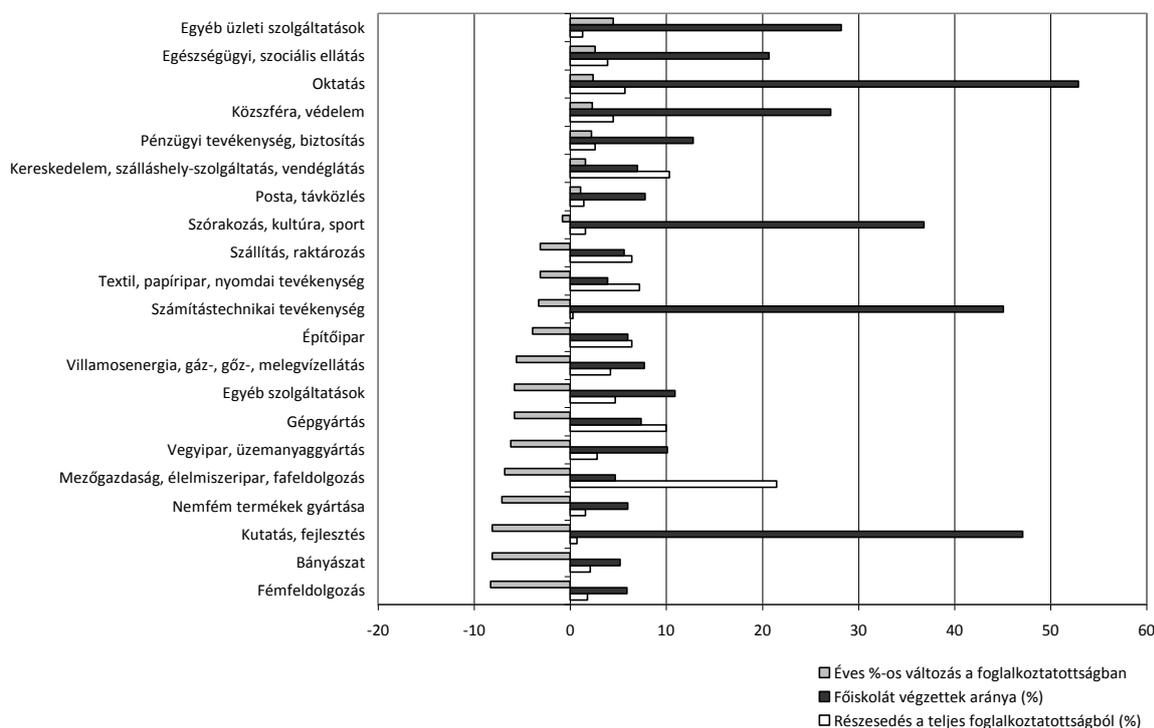

Történelmi Okok

Ebben az alfejezetben megvizsgáljuk a jelenlegi munkapiaci adottságok történeti hátterét, illetve azokat az okokat, amelyek a múltban gyökereznek. Arra a megállapításra jutunk, hogy az inaktív réteg a rendszerváltás időszakában alakult ki, és vált tekintélyes nagyságú csoporttá, ennek mélyebb okai a rendszerváltás előtti időkben keresendők.

A rendszerváltozás éveiben a hazai gazdaság szerkezete jelentős mértékben átrendeződött. Nagy számban szűntek meg a képzetleneket foglalkoztató munkahelyek olyan ágazatokban, mint pl. a mezőgazdaság, gépgyártás vagy a textilipar. (ld. 13. ábra)

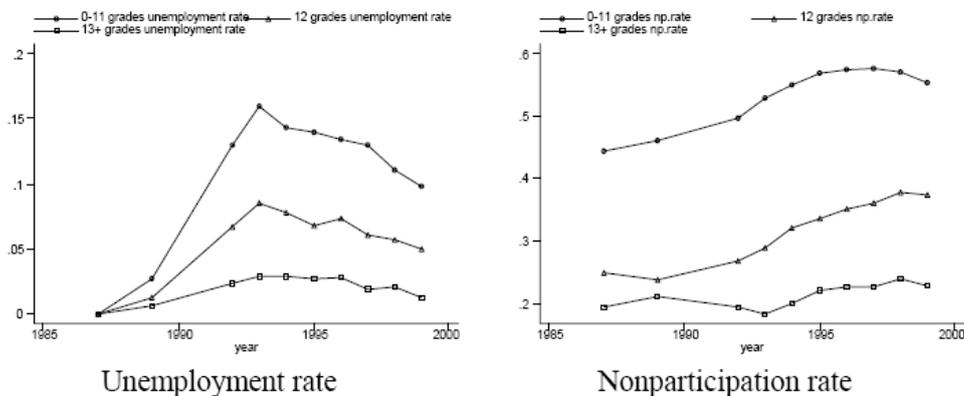
13. ábra: A gazdaság és a foglalkoztatottság szerkezeti átalakulása (1987-1995)

Adatok forrása: Kézdi [2002]

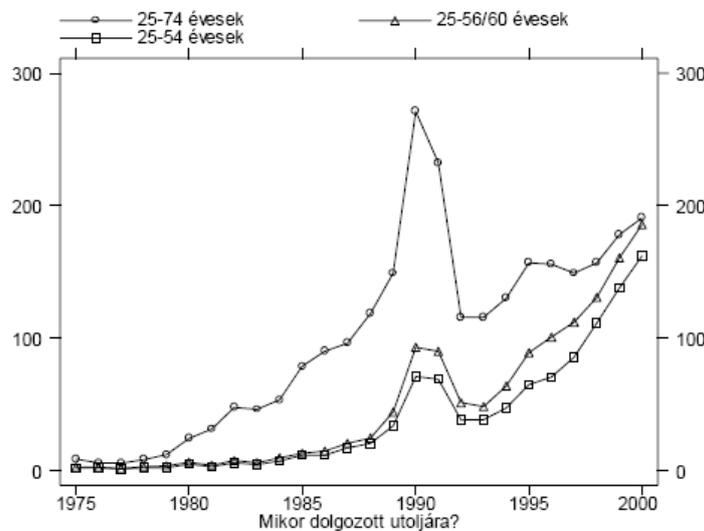
A képzetlenek foglalkoztatottsági rátája 1987 és 1996 között drasztikus mértékben, 38%-kal csökkent. Ehhez képest a képzetek foglalkoztatásának 5%-os csökkenése elenyésző. A munkahelyek megszűnése ebben az időszakban nem érintette a közférőben, az oktatásban, és az egészségügyben dolgozókat. A többi ágazatban átlagosan minden harmadik munkahely megszűnt. Az állásukat veszett emberek egy része inaktivitásba vonult, más részük folytatta az aktív álláskeresőt. Így a rendszerváltás előtt is már meglévő képzetlen inaktív réteghez egy újabb hullám érkezett. (Kézdi [2002])

14. ábra: Munkanélküliségi és távolmaradási ráta három végzettségi csoportban a 15-59 évesek között. 1987-1999.

Forrás: Kézdi [2002]

15. ábra: A 2000-ben nem foglalkoztatottak száma aszerint, hogy mikor dolgoztak utoljára (100.000 fő)

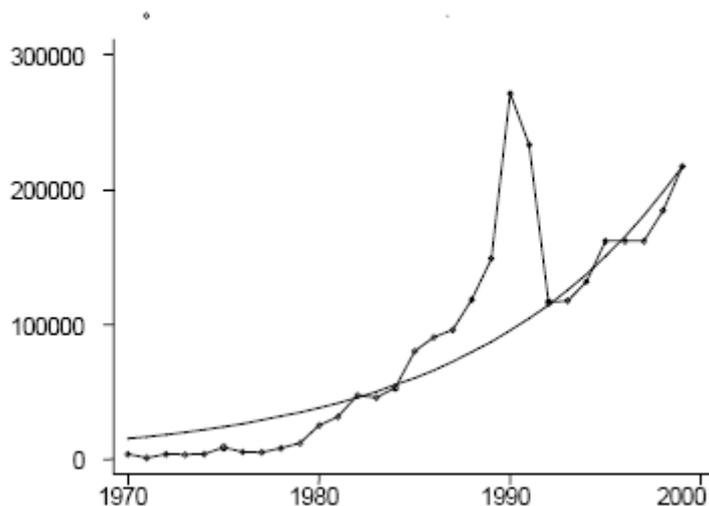
Forrás: Köllő [2005] 10.o.

A 15. ábra alapján látható, hogy kiemelkedően sokan vannak, akik 1989-91 körül a turbulenciák idején veszítették el az állásukat, és mivel nekik különösen rossz esélyeik voltak az újbóli elhelyezkedésre, ezért sokan léptek ki a munkapiacról. Ez alapján elképzelhető, hogy "az alacsony foglalkoztatásért nem a gazdaság jelenlegi bajai a felelősek, egyszerűen annak a sokknak a nyomait mutatják ki a statisztikák, amely immár több mint 15 éve érte a magyar gazdaságot." Köllő [2005] 12 o.

Az 1988 előtti és az 1993 utáni időszakot egyensúlyi időszakoknak tekintve, Köllő [2005] megbecsüli a munkapiacra történő visszakerülés esélyét és felrajzolja azt az eloszlást, amelyre

akkor számíthatnánk, ha 1989 és 1993 között is állandósult állapotban lett volna a munkapiac. Jól látható, hogy 1989-91 között sokkal többen veszítették el az állásukat az egyensúlyihoz képest. Ezeknek az embereknek a jelentős része hosszú távon munkanélkülivé vált vagy elhagyta munkapiacot.

16. ábra: A 2000-ben nem foglalkoztatottak száma aszerint, hogy mikor dolgoztak utoljára

Forrás: *Köllő* [2005] 11. o.

Róbert [2008] ezt a jelentős foglalkoztatási turbulenciát (vertikális mobilitás) a privatizációval, a globalizáció külső nemzetközi hatásainak immár akadálytalan érvényesülésével, posztindusztriális folyamatokkal, a szolgáltatási szféra bővülésével, a multinacionális tőke beáramlásával hozza összefüggésbe.

A folyamat másik olvasata, hogy a szocializmus alatt kialakult kapun belüli munkanélküliség a rendszerváltást követően kapun kívülre került, statisztikailag is nyilvántartott munkanélküli réteget képezve. A szocializmus évei alatt sok olyan munkahely volt, amit nem a gazdasági racionalitás hozott létre, sok emberrel végeztek könnyen gépesíthető vagy nélkülözhető munkát, ezeken a területeken a teljesítmény megkövetelése, a munkaerő értékének megőrzése nem volt szempont. Sok helyen tömegesen vettek fel alacsony bérű embereket, hogy a fontosabb pozíciókban dolgozóknak nagyobb fizetést adhassanak a kor bértömeg-gazdálkodási előírásaihoz igazodva. Ezek az emberek, abban a pillanatban, ahogy vállalatoknál a politikai és bürokratikus racionalitást felváltotta a gazdasági kalkulust feleslegessé váltak. Újbóli elhelyezkedésüket pedig legtöbbször lehetetlenné tette, hogy képességeik fejlesztésére, a teljesítményorientált szemlélet kialakítására a szocialista gazdaságban nem volt lehetőségük.

Balla et al. [2006] azt mutatja meg, hogy lehetséges, hogy a rendszerváltás sokkal több tartson, mint az állami rendszer lebontása. Különösen nagy hangsúlyt fektet arra kérdésre, hogy a megválasztott politikai változók (segélyek, adók, foglalkoztatási támogatások) hogyan befolyásolják az alkalmazkodás sebességét. Eredményeik szerint a sokkot a választott politikai változóktól függetlenül felszívja a gazdaság, de jóléti veszteségek már függenek a munkahelyrombolás sebességétől (privatizáció), az adók és segélyek választott szintjétől és ezek

kombinációjától. Egy olyan országnak, amelyik Magyarországhoz hasonlóan a gyors privatizáció mellett döntött, miközben magasan tartotta a segélyeket és nem fordított megfelelő figyelmet az alacsony termelékenységűek foglalkoztatásának támogatására, súlyos aggregált foglalkoztatási veszteséget kell elviselnie, ami hosszú távon is elhúzódhat ¹⁵. Boeri [1997] eredményei is hasonló irányba mutatnak. Szerinte a munkanélküliségi segély kezdeti magas értéke azt eredményezte, hogy az alacsony termelékenységűek relatív többségbe kerültek a munkanélküliek között, miközben a magánszektorban újonnan létrejövő munkahelyekre inkább az állami szektorból csábítottak át magas fizetéssel magasabb termelékenységű alkalmazottakat. Az utólagos munkanélküliségi segély korrekció már nem tudta megváltoztatni a tartós munkanélküliek helyzetét.

A jelenlegi – az alacsony végzettségűek relatív túlsúlyával létrejött – alacsony aktivitási szint tehát a rendszerváltáskor alakult ki. Ám hangsúlyozzuk, hogy nem a rendszerváltás volt az alacsony aktivitási ráta fő okozója, csupán akkor vált láthatóvá, milyen károkat tett a szocializmus azzal, hogy a munkavégzés feltételeit és ösztönzőit a gazdasági logika helyett a politikai tervezés alakította ki. Kétségtelen, hogy a gyors privatizáció súlyosbította a helyzetet, de a probléma gyökerét mégsem a rendszerváltásban, hanem az azt megelőző rendszerben látjuk.

A gazdasági szerkezetváltás és a munkapiac teljes átrendeződése miatt kialakult munkapiaci krízishelyzetre az állam csupán felületi kezelést nyújtott, amely a társadalmi feszültségeket enyhítette, de a valós problémát nem oldotta meg, vagy ha lehet, még súlyosbította is. (Cseres-Gergely és Scharle [2007]) Vanhuysse [2006] szerint a hazánk által is követett munkaerő-piaci stratégiát az motiválta, hogy a rendszerváltozás során felgyülemlett társadalmi és gazdasági feszültségek enyhítése érdekében a legproblematisabb, legrosszabb helyzetben lévő csoport minél könnyebben kikerülhessen munkapiacról. Ugyanakkor ezzel felállt az említett csoport számára a klasszikus szegénységi csapda, amelyből nagyon kevés esetben lehetséges kitörni.

**1. táblázat: Nem-foglalkoztatottak és munkanélküliek
a 25-54 évesek körében. 1993, 2001.**

	Férfi		Nő	
	1993	2001	1993	2001
<i>Nem foglalkoztatott / népesség (%)</i>	22.8	20.4	33.5	33.4
<i>A nem foglalkoztatottak összetétele (%)</i>				
Öregségi vagy rokkantnyugdíjas	34.0	45.3	29.8	29.4
Gyes-en, gyed-en, gyet-en van	0.3	1.0	23.0	32.2
Egyéb	65.7	53.7	47.2	38.4
<i>Összesen</i>	100.0	100.0	100.0	100.0
<i>Nem foglalkoztatott, de állást keres (%)</i>				
Öregségi vagy rokkantnyugdíjas	2.7	1.1	2.2	0.9
Gyes-en, gyed-en, gyet-en van	–	2.2	2.9	1.4
Egyéb	64.0	40.8	36.8	22.4
<i>Összesen</i>	43.0	22.4	18.7	9.4

Forrás: Köllő [2005]

¹⁵ Balla et al. [2006] szerint modell alapján a gyors privatizáció mellett az alacsony segély és szelektív foglalkoztatási támogatás tűnik a legsikeresebb stratégiának.

Ezt a folyamatot szemlélteti az 1. táblázat. Látható, hogy arányaiban kb. ugyanannyi ember volt nem-foglalkoztatott 1993-ban, mint 2001-ben, de a nem foglalkoztatottakon belül a nyugdíjasok és a gyesen lévők aránya (előbbi a férfiaknál, utóbbi a nőknél) megemelkedett. Továbbá az ezekbe a kategóriákba tartozók alig keresnek munkát (és azok aránya is csökken). Valószínűleg éppen azért vonultak nyugdíjba és gyese-re, mert reménytelennek vagy értelmetlennek találták a munkakeresést. Ezen túl, a nem nyugdíjas vagy gyesen lévő nők esetében 14 százalékponttal, a nem nyugdíjas férfiak esetében 23 százalékponttal csökkent az állást keresők aránya.

Fentiek alapján elképzelhető, hogy a magyar aktivitási rátában mutatkozó lemaradás még mindig rendszerváltás következménye, amiből az is következik, hogy azt nagy valószínűséggel csak az idő oldhatja meg. Ennek oka, hogy a hosszan tartó munkanélküliségből kikerülni – számos szociális, pszichológiai és egyéb ok miatt – nagyon nehéz, sok esetben lehetetlen. Ezzel kapcsolatban nagyon fontos kérdés, amire a munkapiac kutatóinak és politikusainak választ kell adniuk, hogy az idő megoldja-e a problémát, vagy pedig a munkaattitűd, a képzetlenség átöröklődik a következő nemzedékekre, újraszülve a megoldásra váró problémát. Ha a probléma újratermelődni látszik, akkor a problémára adott eddigi válaszokat módosítani kell.

Meg kell említenünk, hogy nemcsak a munkaerőpiac alsó szegmenseire vonatkozó gazdasági alapú munkaerőpiaci ösztönzők gyengeségét örököltük a Kádár-korból. A kivételesen bőkezű gyermektámogatási politika vagy az állam által nyújtott szolgáltatások ingyenességének illúziója olyan ránk maradt szellemiség, amely megbénítja a jóléti politika átalakítását. (Bálint és Köllő [2007])

Hosszan elnyúló munkanélküliség

Van-e jelentősége annak, hogy mikor lett valaki munkanélküli? Vannak-e szakpolitikai következményei annak, hogy a hazai nem foglalkoztatottak igen nagy része több mint tíz éve, a rendszerváltás időszakában dolgozott utoljára? A kérdések megválaszolásához rövid kitérőt teszünk a tartós munkanélküliség témakörébe.

A tartós munkanélküliséggel nemcsak az a probléma, hogy a munkanélküli hosszú időszak alatt nem jut keresethez, hanem az is, hogy egy ponton túl minél tovább munkanélküli valaki, annál kisebb a munkába állás valószínűsége. Ennek számos oka lehet. Egyrészt magyarázható azzal, hogy a munkanélküliek közül a munkaadók a tehetségesebbeket, okosabbakat, magasabb termelékenységűeket választják ki hamarabb. Ugyanakkor maga a munkanélküliség ténye is csökkenti az egyén munkába állási valószínűségét. A munkaadó azt az információt szűrheti le, hogy ha valaki sokáig nem tudott elhelyezkedni, akkor valami probléma lehet vele, emiatt nem őt érdemes felvenni (Bosworth et al. [1996]). A munkanélküliség alatt ugyanakkor a munkavállaló képességei csökkenhetnek, mert nem használja őket, a tudása elavulhat, az önbizalma, a kapcsolatteremtési képessége gyengülhet, így az egyén termelékenysége és a munkába állás valószínűsége annál inkább csökken, minél tovább volt munkanélküli. A munkanélküliség időszakában erodálódhatnak az egyén kapcsolatai, ami még inkább beszűkíti a munkakeresés lehetőségeit. Végül, de nem utolsósorban, a munkanélküliség és az anyagi problémák igen sokféle deviancia, családi és egészségügyi probléma okozói lehetnek, amelyek még messzebb taszítják az egyént a munka világától.

A nemzetközi tapasztalatok közül érdemes megemlíteni *Frijter et al.* [2009] eredményeit, akik holland fiatalok esetében vizsgálták, hogy az egyén jelenlegi munkapiaci helyzete milyen módon befolyásolja a jövőbeli munkapiaci helyzetét. Megállapították, hogy van kapcsolat a kettő között, hiszen a mostani munkapiaci állapot befolyásolja a humán tőkét, az ismerősök körét és így a jövőbeli munkába állás esélyét is. Eredményeik szerint a hosszú ideig történt nem foglalkoztatás csökkenti a munkába való visszatérés esélyét (a csökkentő hatás különösen 2 év szünet után válik magassá). Másrészt viszont, ha hosszabb nem-foglalkoztatás után sikerül újra elhelyezkedni, akkor az új munkahely is stabilabb lesz (csökken a foglalkoztatásból való kikerülés esélye). Ezt a jelenséget a szerzők azzal magyarázzák, hogy hosszabb nem foglalkoztatás összekapcsolódhat tanulással, alaposabb munkakereséssel esetleg gyermekvállalással is. Ezen felül azt is sikerült kimutatniuk, hogy minél nagyobb ellátást kapnak a nem foglalkoztatottak, annál nagyobb a valószínűsége, hogy valaki foglalkoztatottból nem foglalkoztatottá válik.

A tartós munkanélkülieket – a munkanélküliség időszakában beállt lelki, egészségi és egyéb károsodások – miatt igen bonyolult, költséges technikákkal lehet csak a munkapiacra visszaintegrálni, és sok esetben nem is sikerül. A rehabilitációs folyamat igen sokféle részből tevődik össze, az életvezetési tanácsadástól és az elvonókúrától egészen az átképzésig.

Amint azt a 3. ábra mutatja, hazánkban a nem foglalkoztatottak igen nagy része a rendszerváltáskor veszítette el állását, és azóta sem talált munkát. Ők tartósan munkanélküliekké váltak, munkapiacra való visszatérítésükre tehát igen kevés az esély.

Bajnai et al. [2008] vizsgálja a munkakeresés valószínűségét attól függően, hogy mennyi ideje van munka nélkül a személy. Megállapítják, hogy a 13-24 hónapja munka nélkül lévők 72,5%-os, a 25-36 hónapja munka nélkül lévők 70%-os, a 37-48 hónapja munka nélkül lévők 50,8%-os, míg a 4 évnél régebben munka nélkül lévők már csak 25,8%-os eséllyel keresnek munkát azokhoz képest, akik kevesebb, mint 1 éve vannak munka nélkül. Ez arra utalhat, hogy elbátortalanította őket a sikertelen munkakeresési folyamat, illetve részben azt is mutatja, hogy 4 évnyi munka nélkül töltött idő milyen mértékben rontja a munkába állás esélyét.

A gazdaságszerkezet sajátosságai

Munkakereslet

Az inaktivitás okai között kiemelt figyelmet érdemelnek a munkakeresleti oldal jellegzetességei. Az egyén munkakínálati döntését nagymértékben meghatározza, hogy milyennek tartja az elhelyezkedés esélyeit, és a várható munkabért. Ha a munkakeresésből eredő várható hasznok nem haladják meg a munkakeresés és a munkába állás költségeit, valamint az ezáltal elvesztett juttatások és szabadidő értékét, akkor el sem kezd munkát keresni. A munkalehetőségek bősége tehát befolyásolja a munkakínálati döntéseket. A keresleti oldal hatásai emiatt nehezen választhatók el a munkakínálat elemzésétől.

A 2001-2002-es minimálbér-emelés olyan kivételes alkalmat teremtett, amelyben *Kertesi és Köllő* [2005] megvizsgálhatta, hogy a fejletlenebb országrészekben az alacsony szintű foglalkoztatás inkább a keresleti, vagy a kínálati oldal gyengeségén múlik. Vagyis alkalom nyílt

megvizsgálni, hogy azért alacsony a foglalkoztatottság, mert kevés a munkalehetőség, vagy azért, mert sok ember nem kíván dolgozni.

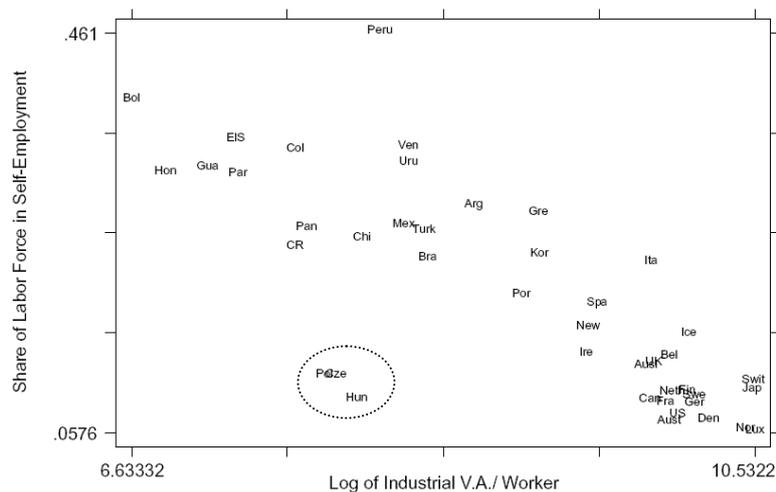
A tanulmányban nem különíthetők el a keresleti és kínálati oldal hatásai, így nem tudhatjuk biztosan, hogy az alacsony mértékű foglalkoztatottság háttérében fellelhetők-e az alacsony bérek illetve a magas szintű segélyezés által kialakított munka ellen ösztönző hatások. A keresleti és kínálati hatások összesített hatása – a várakozáshoz képest csökkenő foglalkoztatás – arra enged következtetni, hogy a foglalkoztatási rátát sokkal nagyobb mértékben határozza meg a betölthető munkahelyek száma, mint a munkavállalási hajlandóság. Különösen igaz ez az elmaradottabb régiókra.

A kisipari és önfoglalkoztatás hiánya

Az alacsony végzettségűek számára jobb elhelyezkedési lehetőséget nyújtanak a magángazdaságok, kisboltok (turkáló, garázsbolt) vagy az önfoglalkoztatás lehetősége, mint egy nagyobb cégnél való elhelyezkedés, ahol a vállalati kultúrához való alkalmazkodás és a beilleszkedés már megkívánja a funkcionális írástudást, egyéb képességeket. Az informális szektor nagysága tehát befolyásolja a z alacsony végzettségűek elhelyezkedési esélyeit.

Az alacsony végzettségűek elhelyezkedése szempontjából fontos tényező a hazai informális szektor igen kis mérete. Az 17. ábra mutatja, hogy hazánk informális szektorának nagysága – Lengyelországgal és Csehországgal együtt – lényegesen elmarad a hasonló termelékenyséű országok informális szektorához képest, noha szembetűnő, hogy viszonylag szoros összefüggés van a kettő között.

17. ábra: Önfoglalkoztatás és ipari termelékenység

Forrás: Maloney [2004]

Az informális szektor mérete a rendszerváltást követően csökkent ekkorára. Megszűntek a kezdetben ígéretesnek tűnő apró boltok, és helyükre bér munkát alkalmazó kis- és közepes vállalatok és franchise-rendszerben működtetett cégek léptek.

Kevesen dolgoznak sokat

A hazai foglalkoztatás egyik lényeges eltérése a nyugat-európai foglalkoztatási mintákhoz képest, hogy a heti átlagos munkaidő sokkal hosszabb. Ez egyrészt a részmunkaidős foglalkoztatás sokkal alacsonyabb arányának, illetve a túlmunka gyakoriságának köszönhető. *Bajnai et al.* [2008] elvégzik azt az érdekes gondolat kísérletet, hogy vajon az adatfelvétel hetében elvégzett összes munkát egy adott országban hány ember tudott volna elvégezni, ha mindenki 40 órát dolgozik egy héten. Így kapták meg a teljes munkaidősre átszámított foglalkoztatási rátát. Ez a foglalkoztatási ráta azon az országok esetében sokkal alacsonyabb az ILO - OECD által definiált foglalkoztatási rátánál, amelyekben nagy a részmunkaidős foglalkoztatás mennyisége. Míg az ILO-OECD aktivitás alapján hazánk az EU tagországok sereghajtói között szerepel, addig a teljes munkaidős foglalkoztatást alapul véve a középmezőnyben vagyunk, megelőzve a skandináv országokat. Az így kiszámított foglalkoztatási ráta 7,1%-kal magasabb, mint a régebbi EU tagállamok átlaga.

Ez annyit jelent, hogy nem az elvégezhető munka kevés, csupán az adott mennyiségű munkát kevesebben végzik hosszabb munkaidőben, mint a nyugat-európai országokban. Ez a társadalmi jólétet több csatornán keresztül is csökkenti. Gondoljunk végig azt a helyzetet, ha egy munkaadó egy meglévő heti 40 órás álláshelyet megszüntet, és 2 heti 20 órás státusszal helyettesíti, így az elvégzett munka mennyisége nem változik. Az az ember, akinek az eddigi munkaideje, és ezzel a fizetése is felére csökken, kisebb jóléti veszteséget szenved el, mint amennyivel nő egy másik ember jóléte, akinek eddig munkanélküliként nem volt állása, és nem volt, vagy igen csekély volt a bevétele. Így az ilyen cserék növelhetik a teljes társadalmi jólétet. A gyakori túlmunka nemcsak a munkapiacról kiszorult egyének jólétét csökkenti. A túlmunka egy bizonyos szintjén túl az egyént már nem kompenzálja az elveszített szabadidőért cserébe kapott anyagi juttatás. Még rosszabb az alacsony végzettségűek helyzete. Ők sok esetben annyira kiszolgáltatott helyzetben vannak, hogy nem kapnak anyagi juttatást a túlórák fejében, és ha megpróbálják nem teljesíteni a munkaadó túlóra elvárását, akkor az az állásukba kerülhet. Ezekben az esetekben a túlóra minden perce jólét csökkenést eredményez.

Megállapíthatjuk ezek alapján, hogy azokban a társadalmakban, amelyekben a munka egyenletesebben oszlik meg a társadalom tagjai között, vagyis gyakoribb a részmunka, kevesebb a túlmunka és több a ténylegesen foglalkoztatott ember, ott nagy valószínűséggel – minden egyéb változatlanlansága mellett – magasabb a társadalom jóléti szintje.

Tudásvezérelt munkakereslet¹⁶

A hazai bérstruktúrát és a foglalkoztatási ráta szerkezetét a fejlett gazdaságban alapvetően meghatározza az az utóbbi 50 évben zajló folyamat, amely során a munkapiaci kereslet egyre erőteljesebben tolódik el a magasan képzett munkaerő irányába. Így az alacsonyan és a magasabban képzett munkaerő várható bérei között egyre nagyobb rés keletkezik. Ezt a bérkülönbség növekedést két tényező okozza: egyrészt az alacsony képzettségű munkaerő kereslete csökken, így a relatív béreik is csökkennek, míg a magasan képzettek iránt egyre erősödik a kereslet, így az ő béreik intenzíven növekednek.

¹⁶ Skill-biased technological change (SBTC)

A kereslet eltolódását iparszerkezeti átalakulások, illetve az egyes iparágakon belüli technológiai fejlődés magyarázza. A szakirodalom számos lehetséges magyarázattal szolgál a jelenségre. Kézenfekvő magyarázat lehet, hogy a vállalatok körében egyre inkább elterjedt a számítógépek és mikroprocesszor-alapú technológiák alkalmazása. Egy másik magyarázat szerint az egyre szélesedő globalizáció megnyitotta az utat az országok közötti erőteljes munkamegosztás felé, így a fejlődő országokba települtek a képzetlenebb munkaerőt foglalkoztató (munkaintenzív), a fejlettebb országokba pedig a magasan képzett munkaerőt foglalkoztató (tőkeintenzív) iparágak. Néhány országban a sok alacsonyán képzett bevándorló is rontja a helyi alacsony végzettségű munkaerő munkapiaci esélyeit. Végül, sok országban jellemző folyamat a szakszervezetek gyengülése, a bérmegállapodások folyamatának változása és a megállapított minimálbérek vásárlóerejének csökkenése, ami szintén hozzájárul az alacsonyabb végzettségűek alacsony várható bérszintjéhez. (Katz és Autor [1999])

Az amerikai munkapiacot vizsgálva Autor et al. [2006] megállapítja, hogy a számítógépek elterjedése háromféle folyamatot generált a munkapiacra. Egyrészt, a számítógépek a közepes végzettségű, rutinszerű feladatokat végző emberek munkáját helyettesítik, így ennek a csoportnak csökken a várható bére, és kevesebb embert fognak az eddigi munkakörökben alkalmazni. Másrészt a magasan végzettek bérei növekednek, mivel ők fogják kezelni a beszerzett számítógépeket. (az ő tudásuk komplementere a számítástechnikai eszközöknek) Harmadrészt, az alacsony végzettségűek bérét emelheti, vagy csökkentheti is, attól függően, hogy az ő számítógép-komplementaritásuk érvényesül jobban (bérnövelő hatás), vagy az elbocsátott közép-végzettségű munkások negatív bérhatása (ők is az alacsony végzettségűek által betölthető állásokra pályáznak ezentúl).

Tovább rontja a képet, ha figyelembe vesszük, hogy a kifizetett munkabér a juttatásoknak csak egy része, ehhez kell még hozzáadni a természetbeli juttatásokat, az egyéb szolgáltatásokat, amelyeket a dolgozók a munkahelyüktől kapnak (pl. tanfolyamok, továbbképzések) illetve a munkakörülmények minőségét. Ezekkel együtt az alacsony végzettségűek javadalmazása még nagyobb lemaradást mutat a magas végzettségűekhez képest, mivel a béren kívüli juttatások együtt mozognak az alapkerezettel, vagyis nagyobb keresethez több juttatás társul. (Horváth et al. [2006])

A rendszerváltástól 1995-ig igen nagy számban szűntek meg az alacsony végzettségűeket foglalkoztató munkahelyek, miközben erőteljes iparági átrendeződés zajlott, amely során többek között megnövekedett a képzeteket¹⁷ foglalkoztató ágazatok aránya. 1995 után a foglalkoztatás kezdett helyreállni, ám ez nagyobb részt magasabban képzettek számára létrehozott munkahelyeket jelentett, szinte minden szektorban emelkedett az átlagos képzettségi elvárás. Ez nagyobb részt a beáramló külföldi működő-tőke hatásának köszönhető. A bérekben jelentkező végzettségi felár erőteljesen növekedett ebben az időszakban. (Kézdi [2002]) Elkezdődött a felsőoktatás expanziója, mára a felsőoktatási beiratkozás elérte egy korosztályon belül a 46%-ot.

A diplomások és a diplomával nem rendelkezők kereseteit elemzi Kertesi és Köllő [2006]. Számításaik szerint az oktatás megtérülési rátája 1998 és 2005 között mind a nők, mind a férfiak esetében emelkedett, 0,127-re illetve 0,147-re¹⁸. Ez azt jelzi, hogy az elmúlt időszakban

¹⁷ Nem manuális feladatokat végző alkalmazottak, illetve akiknek gimnáziumi szintű, vagy felsőfokú végzettségük van.

¹⁸ Az oktatás megtérülési rátája azt fejezi ki, hogy plusz egy tanulással töltött év átlagosan hány százalékkal növeli meg a munkabér nagyságát.

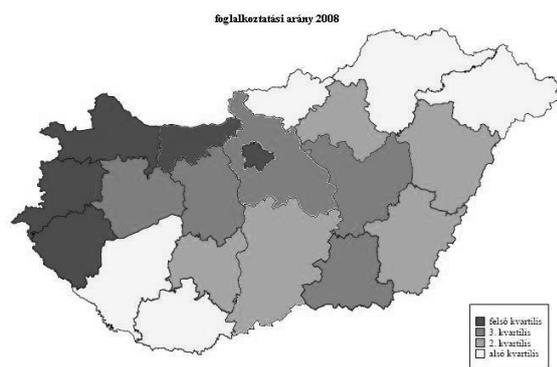
felértékelődött a versenyszférában a diplomás munkaerő. A diplomások számának elmúlt időszakban tapasztalt gyors emelkedése valószínűleg idővel meg fogja állítani ezt a felértékelődési folyamatot, de ehhez a ponthoz még nem értünk el. 2005-ös adatok alapján sem a diplomások számára rendelkezésre álló munkahelyek minőségében, sem a bérszínvonalban nem tapasztalható egyelőre a diplomák leértékelődése. Ugyanakkor a munkaerőpiac 2003-tól kezdve már egyre kevésbé díjazza a munkakörhöz szükségesnél magasabb végzettséget, ami a túlképzés, és a diplomák értéke romlásának első jele lehet. (Kertesi és Köllő [2006])

Területi szegregáció

A munkalehetőségek és a munkát keresők egymásra találásának valószínűségét nemcsak a munkahelyek száma és az általuk támasztott elvárások, hanem a kereslet és kínálat térbeli elhelyezkedése is befolyásolja. Ha állást keres egy nyíregyházi fodrász, az ő számára nem biztos, hogy egy Székesfehérváron meghirdetett fodrászi állás reális munkalehetőségként felmerül. Minél nagyobb az egyén mobilitása, annál nagyobb földrajzi területen keres munkát, így annál nagyobb az esélye, hogy talál számára elfogadható munkahelyet. Ebben a fejezetben megvizsgáljuk, hazánkban mekkora a mobilitás szerepe és nagysága a munkapiacra.

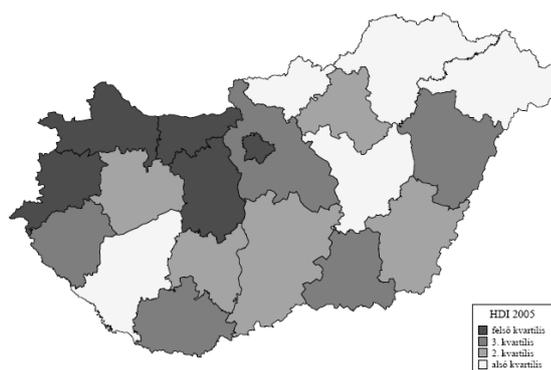
Cseres-Gergely [2005a] alapján képet alkothatunk a foglalkoztatási helyzet területi megoszlásáról. Láthatjuk, hogy az aktív korúak Szabolcs megyében mutatják a legkisebb aktivitást, Zala megyében pedig a legmagasabbat. Ha Pest megyét és Budapestet kihagyjuk, akkor is 50%-nyi különbséget találhatunk a Szabolcs és Fejér (vagy Győr-Moson-Sopron) megyék között az átlagos bérek szintjén, az utóbbiak javára. A 2008-as foglalkoztatási arány, a HDI index¹⁹ Csire és Németh [2007] által kiszámolt 2005-ös értékei és a szellemi és fizikai foglalkoztatásuk 2008-as átlagos bruttó béreinek területi eloszlását mutatja a 18. ábra.

18. ábra a, foglalkoztatási arány 2008, kvartilisek

Adatok forrása: KSH

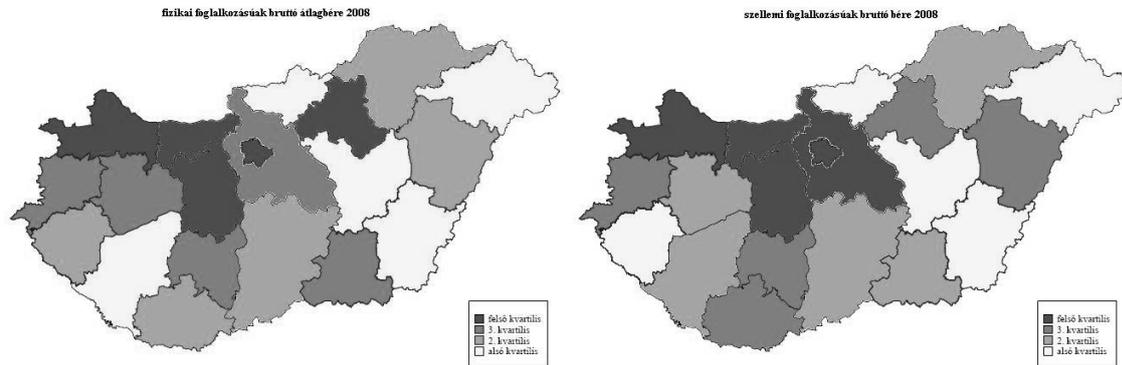
b, HDI 2005, kvartilisek

Forrás: Csire és Németh [2007] 19. o.

¹⁹ Human Development Index: az emberi fejlődés indexe. Az indexet többek között olyan mutatók alkotják, mint a születéskor várható élettartam, az írni-olvasni tudók aránya vagy az egy főre eső bruttó hozzáadott érték.

c, fizikai foglalkoztatásúak bruttó bére 2008, d, szellemi foglalkozásúak bruttó bére 2008, kvartilisek

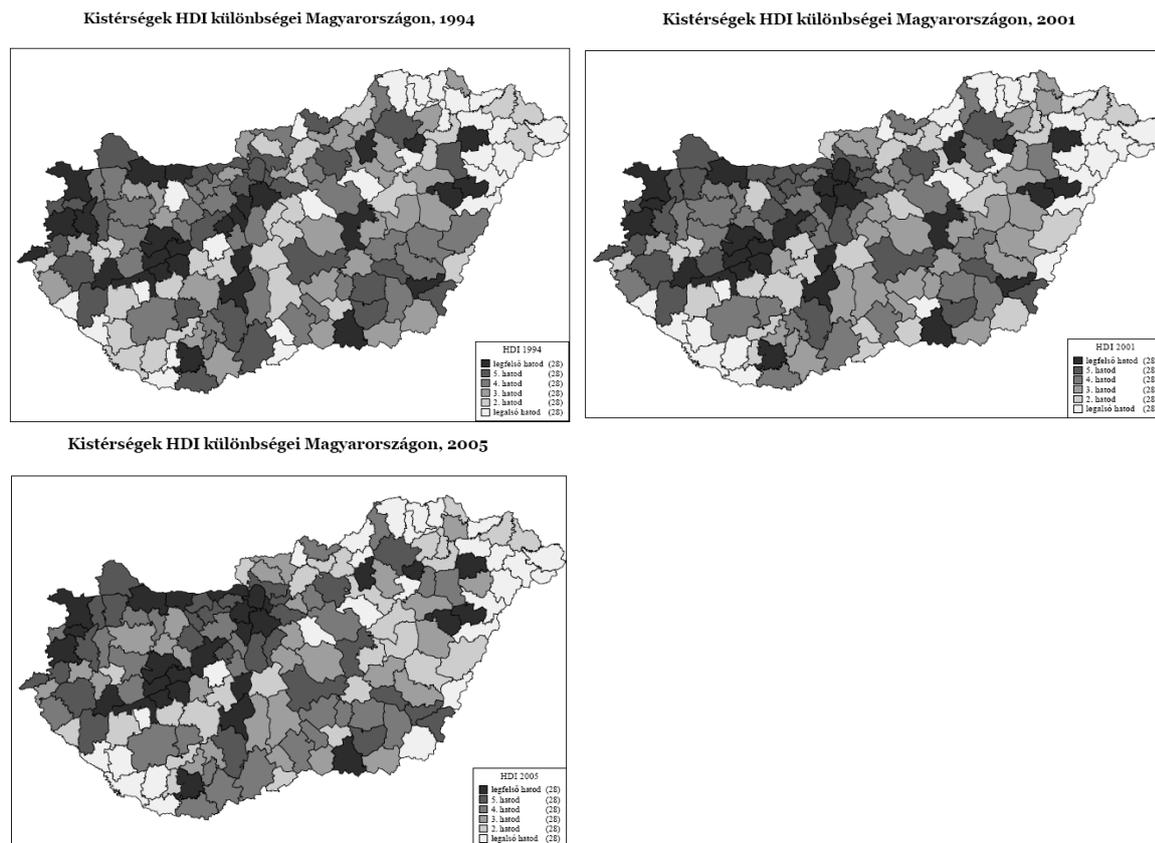

Adatok forrása: KSH

Adatok forrása: KSH

A 19. ábra mutatja a HDI 1994-re, 2001-re és 2005-re vonatkozó értékeit. Látható, hogy mind a bérek, mind pedig a foglalkoztatás területi eloszlása nagy vonalakban megegyezik HDI index területi eloszlásával. Ez azt jelenti, hogy ugyanazokban a kistérségekben kell magasabb munkanélküliséggel és alacsonyabb munkabérekkel számolni, mint amelyekben az egészségügyi, iskolázottsági és termelékenységi mutatók gyengébbek.

19. ábra: Kistérségek HDI különbségei Magyarországon

Forrás: Csíste és Németh [2007] 20-21. o.

A HDI összetevői közül iskolázottságban a legkisebb az egyenlőtlenség, a termelékenységben a legnagyobb. Ebből Csíste és Németh [2007] arra következtet, hogy a piac által kialakított egyenlőtlenségeket az állami újraelosztás nagy rendszerei (pl. oktatás, egészségügy) valószínűleg enyhítik.

Bár a fejlettség térszerkezete némileg változott, de fő vonalakban stabil maradt, eszerint a Balassagyarmat – Gyula vonaltól keletre találjuk a legkevésbé fejlett kistérségeket (kivéve néhány városi centrumot Debrecen, Nyíregyháza, Eger, Tiszaújváros). Emellett körvonalazódik egy déli- délnyugati peremvidéket magába foglaló válságövezet (Csurgó-Barcs-Szigetvár-Sellye) is. Budapestet nyugatról és északról határoló kistérségek felzárkóztak a legmagasabb HDI értékű kistérségekhez, a Sopron-Szombathely, Győr-Komárom és a balatoni övezethez.

Mindemellett az is igaz, hogy minden kistérségben nőtt a HDI értéke, sőt a kistérségeken belül a különbségek csökkentek minden HDI összetevőben (megyei és regionális szinten viszont emelkedtek), Csíste és Németh [2007] szerint a konvergencia egyik legfontosabb hajtóereje a szomszédos kistérségek fejlődési rátájának hasonlósága, vagyis feltevéseik szerint a dinamikus kistérségek fejlődése „átcsordul” a szomszédos kistérségekbe is. Általában az is elmondható, hogy a régiókon, megyéken belül is csökkent az egyenlőtlenség, ez alól kivételt képeznek a közép-magyarországi régióhoz tartozó kistérségek, melyek között növekedett az egyenlőtlenség. Kimutatható továbbá Budapest vidék fejlettségbeli különbség növekedése is.

A területi egyenlőtlenségekből adódó problémáknak elvileg természetes megoldása, hogy akik nem kapnak munkát, vagy csak alacsony fizetésért, azok bejárnak a legközelebbi nagyobb településre dolgozni, azaz ingáznak, vagy pedig átköltöznek jobb helyzetű régiókba. Ha viszont az ingázás nem megoldható (például a gyenge tömegközlekedési feltételek miatt), vagy nem mindenütt egyformán megoldható, akkor az tovább növeli a területi szegregációt, ahelyett hogy csökkentené. Az átköltözések elmaradása pedig konzerválja a helyzetet.

A KSH adatai szerint 2008-ban a foglalkoztatottak 34,2%-a lakóhelyétől eltérő településen dolgozott, 80%-uk azonban napi rendszerességgel ingázott és csak kb. 20%-uk lakott családjától távol a munkahely napi elérése érdekében²⁰. A nők általában kevésbé hajlandóak vállalni az ingázást, körükben 10 százalékponttal alacsonyabb az ingázók aránya (28,3%), mint a férfiak között. Ugyanakkor a 30 év alattiak illetve a nőtlen és hajadon munkavállalók hajlamosabbak vállalni az ingázást, mint az idősebbek és a házasok. Az alacsonyabb végzettségűek körében magasabb arányú az ingázás. A szakmunkás illetve szakiskolai végzettséggel rendelkezők 54-55%-a, a felsőfokú végzettségűek majdnem 70%-a talál helyben munkát. Ehhez hozzá kell tenni azonban, hogy az ingázók száma évről évre növekszik mindegyik iskolázottsági szinten. Lakóhely szerint is igen nagy különbségek vannak az ingázók arányában. Míg a városokban több mint 75% lakóhelyén – otthonában vagy munkahelyen – dolgozik, addig a községekben ez az arány alig haladja meg a 30%-ot. A napi ingázás leginkább a nagyobb városokhoz közeli településeket érinti, azon belül is leginkább Budapest vonzáskörzetét. Legkevésbé az alföldi, délföldi régiókban élők ingáznak. Az ingázás leginkább az ipari (különösen a feldolgozóipari) és építőipari szakmákban jellemző. Ezekben az iparágakban minden harmadik ember napi ingázó. Legtöbbször személygépkocsival járnak munkába, mind a városokban, mind a községekben, ezt követi a gyalogos közlekedés és – főleg Budapesten – a helyi tömegközlekedés. A városokhoz képest a községekben lakók kiugró arányban használják a távolsági autóbusz járatokat, illetve a munkáltató által biztosított közlekedési eszközöket. (KSH [2009])

Kertesi [2000] és Köllő [2006] azt vizsgálta, hogyan befolyásolják a napi ingázás feltételei és lehetőségei a helyi munkanélküliség tartósságát²¹. Kertesi [2000] szerint az alacsonyabb munkanélküliséggel rendelkező munkapiac közelsége és elérhetősége emeli az ingázás valószínűségét, csakúgy, mint a munkakereső végzettsége (azaz minél magasabb a végzettség, annál nagyobb a valószínűsége, hogy ingázni fog). De a falvak nagy részében az ingázás nagyon magas költségeket ró a lakosságra (a számítások szerint a legjobb helyzetben lévőkhöz képest akár kétszer akkora költséget is jelenthet – ld. a 20. ábra fekete területei). Fentiekből következik, hogy az alacsony végzettségű, rossz közlekedési kapcsolatokkal rendelkező településen lakók esélyei igen rosszak arra, hogy amennyiben saját lakóhelyükön nem találnak munkát, máshol elhelyezkedjenek. Köllő [2006] számításai szerint 1993 és 2001 között tovább növekedett a munkanélküliségbeli különbség a közlekedéssel jól és rosszul ellátott települések között.

Bartus [2007] szintén a településközpontok, így a munkalehetőségek elérhetőségének munkanélküliségre gyakorolt hatását vizsgálja. Az elérhetőséget szerinte két lényeges tényező befolyásolja, egyrészt a településszerkezet, másrészt a tömegközlekedés minősége, ezek közül a

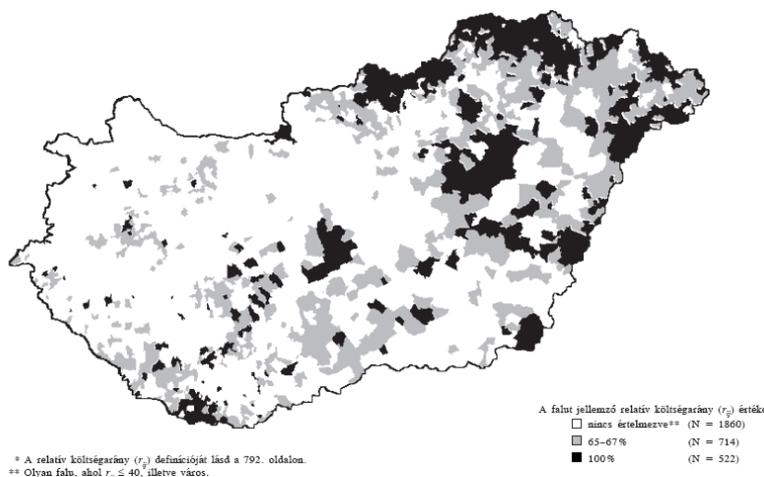
²⁰ Cseres-Gergely [2005a] elkülöníti a szuburbanizáció, vagyis a városszélre költözés hatásait, ekkor stabil 1% körüli mobilitási arány adódik.

²¹ Gautier és Zenou [2008] egy modell segítségével mutatta meg, hogy olyan kicsi vagyonskülönbség, mint egy autó birtoklása komoly munkaerő piaci különbségeket eredményezhet az által, hogy kiterjeszti a munkakeresés során elérhető munkahelyek körét, erősebb alkupozíciót biztosítva ezzel.

tömegközlekedési infrastruktúra fejlettségét találja meghatározóbbnak. Ezekon kívül egyéb tényezők is szerepet játszanak a területi különbségek kialakulásában, például az, hogy az alacsonyabb végzettségű népesség inkább a központoktól távolabb eső településeken él, így ezeken a részeken – az elérhetőség hatásától eltekintve is – alacsonyabb a foglalkoztatottság. A roma lakosság területi elhelyezkedése – tekintve alacsonyabb elhelyezkedési esélyeiket – szintén hozzájárul a munkanélküliség területi különbségeinek kialakulásához.

Az ingázás lehetősége és költsége közötti eltérések lényegesen felerősítik a települések különbségeit, mivel egy 8 általánost nem végzett férfi esetében az állás találas esélyét 82%-ról (Pest megye, jó elérés) 33%-ra (délnyugati régió kis faluja) csökkenthetik. (Kertesi [2000])

20. ábra: Ingázási költségek Magyarországon

Forrás: Kertesi [2000] 798. o.

Cseres-Gergely [2005a] megyei szinten vizsgálta, hogy a fent bemutatott különböző munkapiaci körülmények (foglalkoztatás és bérkülönbség) milyen formában befolyásolják a megyék közötti migrációt, azaz jobb foglalkoztatási feltételek ténylegesen vonzzák-e a munkavállalókat. Eredményei szerint a nagyobb foglalkoztatási esély és a magasabb bérek is vonzó tényezőként hatnak, de a magasabb megélhetési költségek (ingatlan árak és árszínvonal) taszító hatása is érvényesül. 2005-ös KSH adatok szerint a hazai bérlakás-piac kicsi, a lakások 92%-ában a tulajdonos lakik. Ez nem azt jelenti, hogy ne tudna valaki lakást bérelni az ország bármelyik nagyobb városában, de a mobilitásnak valószínűleg gátat szab a kisméretű piac. A lakásvásárlás is problémát jelenthet annak, aki valamely – esetleg elmaradottabb – kistelepülésről szeretne egy nagyobb, fejlettebb, több munkalehetőséget kínáló városba költözni. 1999 és 2003 között a lakások ára átlagosan 270%-kal növekedett, szemben a fogyasztóiár-index 32%-os emelkedésével. A lakásárak ugyanakkor jelentős területi eltéréseket mutatnak. Ha például ma valaki szeretne Baktalórántházáról Debrecenbe költözni, akkor a 70-100 m²-es háza árának kb. a kétszereséért tudna Debrecenben egy 50 m²-es panellakást vásárolni²². Ennek megfelelően a

²² Saját, nem reprezentatív számítás. A www.ingatlan.com keresőjéből az 5 legfrissebb releváns hirdetés átlag irányirai összehasonlításával.

magyar társadalom nem mobil, évente a lakosságnak csupán 4%-a költözik más városba²³. Vagyis az ingázás és költözés hatása annyira csekély, hogy nem várható tőle a megyék közötti különbségek kiegyenlítése. (Cseres-Gergely [2005a])

Társadalmi okok

Értékrend, öngondoskodás

Ebben a tanulmányban csak felvillantani van módunk az alacsony végzettségűek inaktivitásának értékrendből fakadó okait, hiszen az általunk alkalmazott megközelítés alapvetően közgazdasági, és nem szociológiai vagy pszichológiai jellegű. Mégis érdemes néhány mondat erejéig kitérnünk rájuk, mivel az okok között igen jelentős szerepet töltenek be.

Az egyik jelentős tényező, hogy az emberek nem hisznek a szorgalom révén való érvényesülésben. A *Csite* [2009] által bemutatott nemzetközi felmérések eredményei alapján Magyarországon az emberek úgy gondolják, hogy az érvényesüléshez sokkal fontosabb a jó családi háttér, és az ügyesség, mint a kemény munka, vagy a megfelelő képzettség.

Az önkéntes szolidaritás nem elég erős a magyarokban, ami azt eredményezi, hogy nagyobb szükség van az állam által nyújtott szolidaritási, újraelosztási szolgáltatásokra, amelyek korlátokat állítanak a munkavállalási kedv elé. Az *Eurobarometer* [2005] felmérés szerint például a magyarok között vannak legkevesebben, akik rendszeresen segítenek egy 65 éven felüli embernek a környezetükben. Ugyanezen felmérés kérdéseire adott válaszokból kiderül, hogy a magyarok az EU átlagnál sokkal nagyobb mértékben okolják a munkapiaci helyzetet, illetve az állami támogatások nem megfelelő nagyságát a szegénységért és a kirekesztésért. A nélkülözés magyarázataként – a balszerencse, az akaratérő hiánya vagy a lustaság helyett – a társadalmi igazságtalanságot említették. Arra a kérdésre, hogy hogyan lehetne a nélkülözőkön segíteni, az EU tagországoknál sokkal kevesebben válaszolták, hogy adakozni kellene, míg sokkal többen, hogy nem érinti őket a kérdés.

Roma foglalkoztatás

Gyakori vélekedés, hogy a romák alacsony aktivitása járul hozzá nagymértékben az országosan megfigyelhető inaktivitáshoz. Itt ennek a nézetnek a valóságtartalmát vizsgáljuk meg közelebbről.

A romák foglalkoztatottsága a rendszerváltás alatt drámai mértékben visszaesett, 2003-ban a roma férfiak körében 38%-a, a nők között 20% volt a foglalkoztatási arány a 15-49 éves korosztályban.

²³ A hazai – országon belüli, és országhatáron túli – mobilitás összetétele és nagysága, ennek okai további kutatásokat igényelne. Ennek hiányában csupán annyit állapíthatunk meg, hogy nagy valószínűséggel nem a mobilitás az a tényező, amely megoldhatja a területi különbségekből adódó problémákat.

2. táblázat: A foglalkoztatottak százalékos aránya a 15-49 éves romák körében

1984 és 2003 között

(a referenciacsoportok nem tartalmazzák a nappali tagozatos tanulókat és a nyugdíjazottakat)

Év	Férfiak	Nők	Együtt
1984	95	61	77
1989	85	53	67
1993	39	23	31
2003	38	20	29

Forrás: 1993. és 2003. évi reprezentatív romafelvétel

Forrás: Kertesi [2005]

A rendszerváltás éveiben lezajlott állásvesztési hullámot követően a nem nyugdíjas korú roma népesség tömegesen vonult nyugdíjba, például 1993-ra a 45-49 éves roma férfiak 35,3%-a volt nyugdíjas. A nyugdíjazás átlagos üteme azóta némileg lassult, azonban néhány fiatalabb korcsoportban megnőtt a szerepe. 2003-ban a 15-49 éves férfiak 9,3%-a, a nők 7,9%-a volt nyugdíjas.

A rendszerváltás óta állandósult a romák alacsony foglalkoztatottsága, amely a munkahelyek nagyfokú instabilitásával párosul. Ez annyit jelent, hogy a foglalkoztatás időtartama rövid, aki állást talál, az viszonylag rövid időn belül el is veszíti. Kertesi [2005] az éven belüli állásvesztések arányát 25-30%-osra becsli. Ezt részben a jóléti foglalkoztatási formák (közmunka, közhasznú munka) romákra jellemző magas aránya magyarázhatja, amelyek többnyire 1-4 hónapig nyújtanak foglalkoztatást a programban résztvevők számára.

A romák helyzete nemcsak azért súlyos, mert túlnyomó részben alacsony végzettségű emberekről van szó. A romák foglalkoztatottságát és állásainak stabilitását összehasonlítva a hasonló végzettségű nem roma lakosság adataival, kiderül, hogy a nem romák sokkal jobb helyzetben vannak. A foglalkoztatottak aránya több mint duplája a romák körében mért arálynak, az éves állásvesztések aránya 10% alatt marad. A szembeszökő különbségeket Kertesi [2005] azzal magyarázza, hogy egyrészt a romák regionális elhelyezkedése igen kedvezőtlen, másrészt a romák felülreprezentáltak a jóléti munkaprogramok résztvevői között, illetve hozzájárulhat még a romákkal szembeni munkapiaci diszkrimináció is.

Köllő [2007] szerint 2003-as adatokkal számolva a legfeljebb 8 általánost végzett, nem tanuló és nem foglalkoztatott népességben belül a romák aránya maximum 30-40%. Kiszámolható a maximum 8 osztályt végzett, 20-59 éves nem roma férfiak foglalkoztatottsági rátája is, amely kb. 62%, vagyis a romák nélkül még mindig 10-15 százalékpontos a foglalkoztatottsági lemaradásunk. Nyugat-Európához képest. Elmondhatjuk tehát, hogy a romák inaktivitása és munkanélkülisége igen fontos és súlyos probléma, amely megoldásra vár, azonban nem ez a fő okozója hazai képzetlenek alacsony aktivitásának.

Feketegazdaság

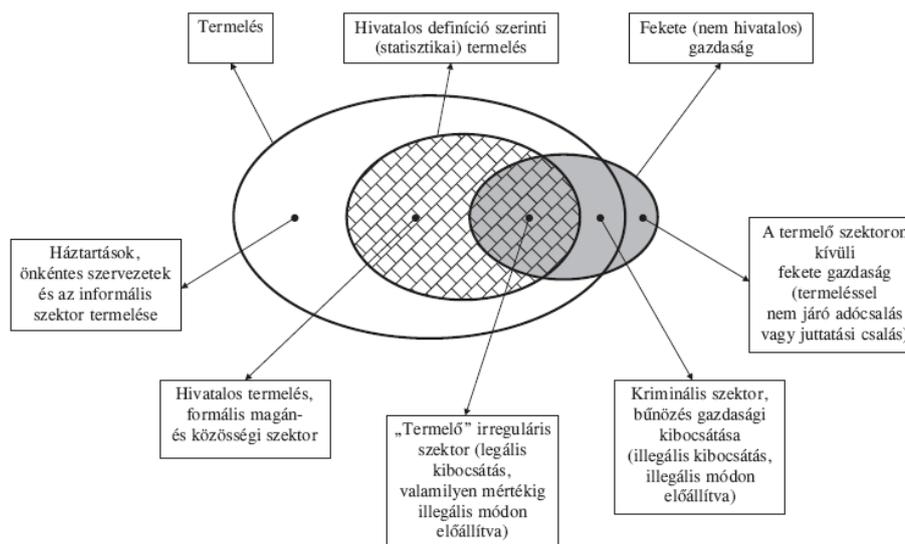
A fekete foglalkoztatással nem mint az alacsony aktivitást ténylegesen előidéző problémával foglalkozunk, hanem mint olyan jelenséggel, amely torzítja a statisztikai megfigyelhetőséget, növeli a hivatalosan kimutatott inaktivitási rátát, miközben a valóságban munkahelyet biztosít sok olyan embernek, akiket teljesen adólegálisan nem érné meg foglalkoztatni alacsony termelékenységük miatt.

A feketegazdaság sok szálon keresztül kötődik a munkanélküliséghez és az inaktivitáshoz. A legnyilvánvalóbb kötődési pont a feketemunka és a be nem jelentett foglalkoztatás szoros kapcsolata. Emiatt minél nagyobb egy országban a feketén foglalkoztatottak aránya, annál gyengébben teljesít majd a hivatalos foglalkoztatottsági statisztikákban. Úgy gondoljuk, hogy bár sajnálatos a feketegazdaság statisztikákat torzító hatása, azért mégiscsak dolgoznak, és fizetést kapnak ezek az emberek.

Hazánkban két fő oka van a fekete foglalkoztatásnak. Az egyik, hogy a vállalkozó (sokszor a munkavállalóval egyetértésben) nem kívánja megfizetni a munkára rakódó közterheket, járulékokat. A másik, hogy ha valakinek bejelentett állása van, az elesik bizonyos szociális juttatásoktól, például a rendszeres szociális segínytől.

Szántó és Tóth [2001] leszűkíti a rejtett gazdaság (hidden economy) fogalmát és csak azokat a tevékenységeket vizsgálja, amelyekben legális szervezet nem jelent be bizonyos legális tevékenységeit, vagy nem legális szervezet végez egyébként legálisnak minősülő tevékenységet, a 21. ábra szerint tehát a termelő irreguláris szektorral és az informális szektorral foglalkoznak. Mi is e szerint használjuk a feketegazdaság fogalmát.

21. ábra: Hivatalos termelés és nem hivatalos gazdasági tevékenységek

Idézi: Semjén – Tóth [2004] 563. o.

Szántó és Tóth [2001] abból indult, ki hogy a szürke gazdaságban való részvétel racionális döntés eredménye, amikor is a szereplők a várható hasznokat (megtakarított adó vs. a várhatóan legálisan megkereshető jövedelem) vetik össze a várható költségekkel (adóellenőrzés esetén büntetés és az adócsalás morális vesztesége). Az állam akkor tudja ezt a döntést befolyásolni, ha ezeket a tényezőket befolyásolja: amennyiben emeli az adókat, akkor növeli a rejtett gazdaságban résztvevők várható hasznait²⁴. Ha stabil és kiszámítható intézményekkel sikerül

²⁴ Davis és Henrekson [2004] azt találta, hogy 12,8 százalékpontnyi adókülönbség, évi 122 órával csökkenti a ledolgozott órák számát és a GDP-hez képest 3,8%-kal növeli a nem észlelhető gazdaságot (shadow economy).

létrehozni egy olyan környezetet, ahol hosszú távon lehet tervezni és növekedni, akkor ez vonzóbbá teheti a legálisan megszerzett jövedelmeket. *Krekó és Kiss* [2008] a nemzetközi tapasztalatokból szintén azt a következtetést vonja le, hogy a „permanens adóreform”, vagyis az adószabályok évről évre történő folyamatos változtatása kiszámíthatatlan gazdasági környezetet teremt és kifejezetten negatívan hat az adómorálra is.

Lackó [2006] miközben kapcsolatot keresett különböző munkapiaci szegmensek relatív nagysága, az adórata, a munkaerő-piaci intézmények és a korrupció között, arra a megállapításra jutott, hogy magas adórata és magas korrupció mellett férfiak általában az önfoglalkoztatás (ami jobb lehetőséget teremt az adóelkerülésre), munkanélküliség és a rejtett gazdaság között döntenek. Az adórata önfoglalkoztatásban és a rejtett gazdaságban résztvevők nagyságát növelő hatása viszont nem független a korrupció mértékétől, amit *Lackó* [2006] úgy értelmez, hogy ugyan a magas adókat még megfizetnék, de jogosságát megkérdőjelezzik, ha magas a korrupció.

Szántó és Tóth [2001] által idézett adatok szerint Magyarországon a megkérdezettek 78-84%-a tartja igaznak azt a kijelentést, hogy: "az életben való boldoguláshoz szükséges szabályt szegni" (ld. pl. *Tóth* [1999]), amit a szerzők rendszerváltás előtti örökségnek tartanak, hiszen akkoriban a környezettől pozitív visszacsatolást kapott a kommunista állam elleni bárminemű fellépés és ez a magatartásban nagyon változik. Itt alakultak ki annak a magatartásnak a gyökerei, aminek során a normasértés vált normává, aminek következtében az adófizetést sarcnak tekintik, és amit az állam sorozatos szabályszegései tovább erősítenek. *Sajó* [2008] ezt az állapotot nevezi rendetlenségnek, amikor az állam szervezetei, a társadalom intézményei és a lakosság jelentős része nem a társadalmi közmegegyezésben elfogadott, jogszabályokban rögzített, átlátható, stabil normarendszer alapján működnek együtt.

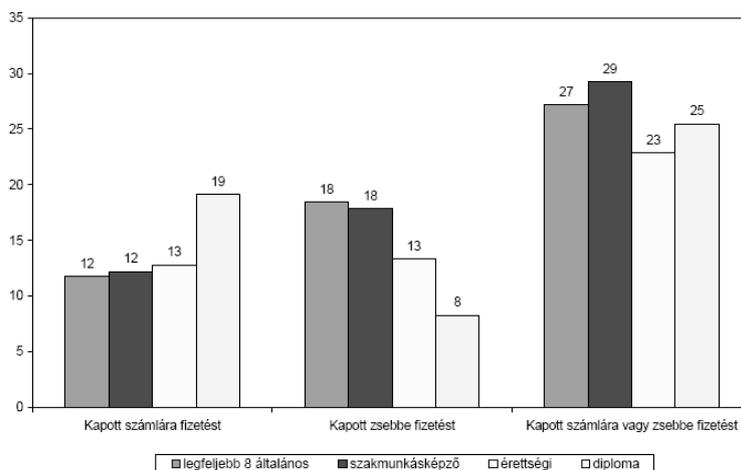
Semjén – Tóth [2004] 1996 és 2001 között végzett kérdőíves felméréseik alapján azt a következtetést vonták le, hogy visszaszorulóban van a rejtett gazdaság, mivel a megkérdezett (a GDP 70 százalékát adó) vállalatok körében javult a szerződési és adózási fegyelem is. Ezt a jelenséget azzal magyarázták, hogy a növekedési lehetőségek javulása csökkentette a rejtett tevékenységek hasznát, ami mellett többlet fegyelmezőerőt jelentett az európai gazdaságba történő integráció. Ezen felül a szervezetek átláthatóbbnak és kiszámíthatóbbnak tartották az adótörvényeket, ami szintén pozitívan hatott. Másrészt az is feltételezhető azonban, hogy csak kiszervezték az adócsalással járó tevékenységeket.

Semjén et al. [2008] 18-60 év közötti lakosság adócsalással és korrupcióval kapcsolatos véleményét, attitűdjét tényleges és szándékolt magatartását vizsgálja és az eredményeik alapján kimutatták, hogy a megkérdezettek 15%-a dolgozott úgy a kérdést megelőző két évben, hogy munkabérének egy részét zsebbe kapta, azok aránya pedig, akik fizetésük egy részét számlára kapták²⁵ 14% volt. A válaszadóknak összesen mintegy negyede (26%) végzett az elmúlt két évben a rejtett gazdaságba sorolható munkát és csalt valamilyen formában és mértékben adót, az azonban ritka, hogy valaki zsebbe és számlára is dolgozik egyszerre. A zsebbe történő fizetés inkább a munkapiac periferiáján elterjedt (fiatalok, munkanélküliek, alacsony iskolázottságúak vagy alkalmi munkások, ld. 22. ábra). A számlára fizetést felvevők között ellenben magas a diplomások, illetve a közigazgatásban, egészségügyben, oktatásban és kultúrában dolgozók aránya. *Szabó* [2007] vizsgálatában azok számítanak szürke foglalkoztatottnak, akiket

²⁵ Ez azt jelenti, hogy a fizetés céges számlán keresztül történik, így a cég nem munkaerőt, hanem szolgáltatást vásárol. Ezt a "munkavállaló" vagy "elköltségeli", azaz háztartási folyó kiadást termelő felhasználásként könyvel el, vagy pedig a házi pénztárat növeli vele.

jövedelmük és kiadásaik (kulturális, éttermi kiadások is számítanak) alapján más kvintilisbe sorol. Azt a 6%-t, amely ezen a módon kimutatható be nem vallott plusz jövedelmeket szerez, magasabb iskolázottság és közép-magyarországi lakóhely jellemzi, de a minimálbéren történő bejelentés nem választóvonal²⁶. *Cseres-Gergely* [2005b] hasonló módszerrel vizsgálta a korán nyugdíjazottakat, akikkel kapcsolatban szintén gyakran felmerül az a feltevés, hogy védett státusukat kihasználva a munkapiac fekete, de legalábbis szürke zónájában helyezkednek el. A kiadások változása ebben a csoportban viszont arra enged következtetni, hogy a nyugdíjba vonulást követően nem jelennek meg váratlan jövedelmi források, így az átlagos korhatár előtti nyugdíjas sem a fehér, sem a szürke gazdaság részeként nem törekszik bevételét munkavégzéssel kipótolni. *Krekó és Kiss* [2008] számításai szerint az adóelkerülés kétharmada (jövedelemadók és járulékok) az önfoglalkoztatóknál és alkalmazottak egy részénél összpontosul, egyharmada (áfa és jövedéki adó) pedig az eladók stabilabb és a vásárlók változó köre között oszlik meg. A vásárlók kivételével az adóelkerülők és az adófizetők köre elhatárolható és a becsült adóelkerülés kilencven százaléka e két kör közötti transzfernek tekinthető, hiszen az adóelkerülő a közösségi szolgáltatások azon részét, amelyikért nem fizetett adójával az adófizetőtől kapja ajándékba.

22. ábra: Számlára vagy zsebbe fizetést kapók aránya iskolai végzettség szerint - 2008, %

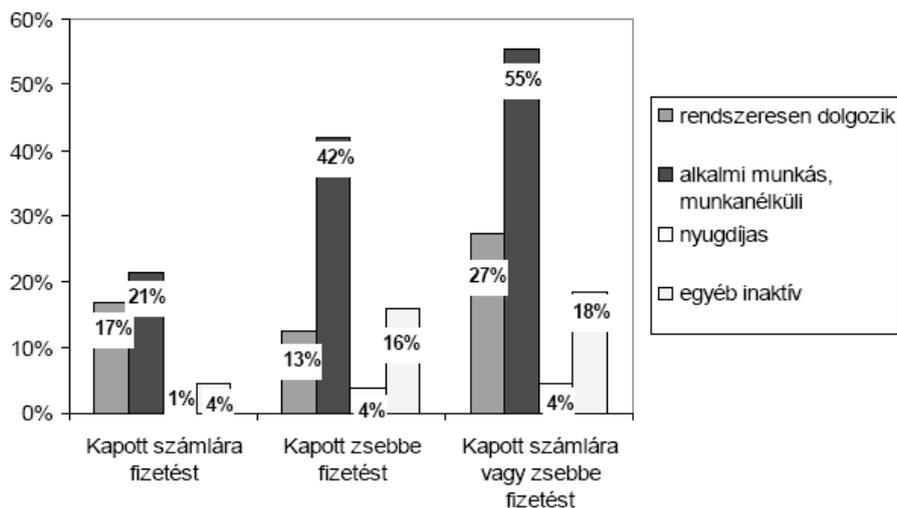

Forrás: *Semjén et al.* [2008] 20. o.

Semjén et al. [2008] munkajánlatokat vizsgálva, azt találta, hogy a zsebbe fizetést kilátásba helyező munkajánlatot elfogadók 56%-a indokolta azzal tettét, hogy rá volt szorulva, arra hogy dolgozzon, 39%-a válaszolta, hogy így járt jobban anyagilag és 34%-uk válaszolta, hogy másképp nem kapta volna meg a munkát. Akik elutasították az ilyen ajánlatot döntésük indokaként a bizonytalan fizetést említették leggyakrabban, egyharmad volt azok aránya, akiknél az alacsony fizetés és a rossz munkafeltételek játszottak szerepet, és csupán 23%-uk esetében volt az az indok, hogy a fekete munka a törvényekbe ütköző cselekedet.

²⁶ Ez ellentmond *Tonin* [2007] azon eredményének, miszerint a minimálbéren keresők aránya és a rejtett gazdaság mérete között pozitív korreláció van.

**23. ábra: Számlára vagy zsebbe fizetést kapók aránya
munkaerő-piaci státusz szerint - 2008, %**

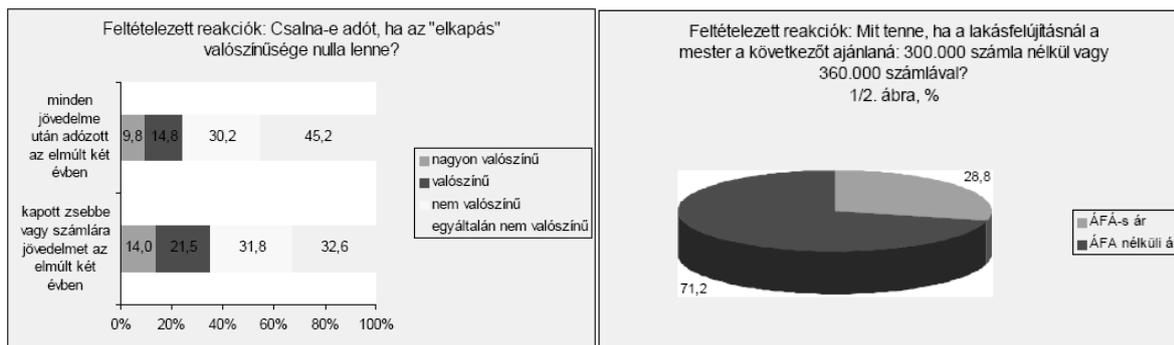

Forrás: Semjén et al. [2008] 21. o.

A háztartások nemcsak munkavállalóként kerülhetnek kapcsolatba a szürke gazdasággal, hanem vásárlóként is. Semjén et al. [2008] eredményei szerint azonban nem igazolható, hogy az alacsony jövedelműek lennének gyakrabban érintettek a be nem vallott és ezáltal áfa-csalással együtt járó tranzakciókban annak ellenére, hogy leggyakrabban az alacsony ár motiválja ezeket a beszerzéseket. Leggyakrabban budapesti férfiak vásárolnak ilyen módon.

Semjén et al. [2008] tanulmányából az is kiderül, hogy a lakosság 42 százaléka saját bevallása szerint akkor sem csalna adót, ha a felelősségre vonás valószínűsége elenyésző lenne, és csupán a megkérdezettek tizede tartja nagyon valószínűnek, hogy adót csalna ilyen körülmények között. Ez az állítás azonban ellentmond annak, hogy amikor megkérdezték a válaszadókat, hogy ha lakásfelújításuk során egy mester felajánlaná, hogy 360 ezer forint helyett számla nélkül 300 ezerért hajlandó elvégezni a munkát, akkor a válaszolók háromnegyede az alacsonyabb árat kínáló, de egyben áfacsalást megvalósító lehetőséget választotta (24. ábra).

24. ábra: Hipotetikus helyzetekre adott válaszok

Forrás: Semjén et al. [2008] 41. és 42. o.

Az adott reakciók vizsgálata során fontos tényezőnek bizonyult az, hogy a megkérdezett más módon is kapcsolatban áll-e a rejtett gazdasággal. Azok, akik kaptak az elmúlt két év során fizetést zsebbe vagy számlára, gyakrabban vásárolnak a rejtett gazdaság termékeiből. Még erősebben szignifikánsnak bizonyult az a tényező, hogy hogyan érzékeli a megkérdezett, a környezetében lakók mekkora része szerez jövedelmet a rejtett gazdaságból. Azok körében, akik magasabbra becslik ezt az arányt, sokkal gyakrabban fordul elő, hogy olyanoktól vásárolnak termékeket és vesznek igénybe szolgáltatást, akik nem fizettek adót tevékenységük után. Ez a megállapítás a mikrokörnyezet rejtett gazdaságra vonatkozó normáinak jelentőségét húzza alá.

Az állam negatív hatásai

Ebben a fejezetben azokat az állami beavatkozásokat mutatjuk be, amelyek – pozitív hatásaik mellett – nyilvánvalóan csökkentik a munkavállalói aktivitást, vagy a betölthető munkahelyek számát.

Adórendszer

A hazai adórendszer munkapiacra gyakorolt hatásáról bővebben az állam hatásaival foglalkozó fejezetben szólunk, előljáróban érdemes azonban a főbb hatásokat összefoglalni. A hazai munkát terhelő adók világviszonylatban kiugró nagyságúak, ami megdrágítja a munkaerő alkalmazását. Ez a vállalatokat arra ösztönzi, hogy lehetőleg az olcsóbb tőkével helyettesítsék a költséges munkaerőt. Emiatt a gazdaságban működő cégek, ha lehet, tőkeintenzív működést folytatnak, ami csökkenti a munkaerő iránti keresletet. Ugyanakkor a munkaintenzív technológiákat alkalmazó vállalkozások növekedését az adórendszer indukálta plafonok korlátozzák, a több munkaerőt foglalkoztató cégek növekedése korlátozott, ami szintén a kereslet növekedése ellen hat.

Az adók csökkentik munkavállalók nettó keresetét is, így az emberek – főleg az egyébként is alacsony bérrel rendelkezők – nagyobb ösztönzést kapnak arra, hogy kivonuljanak a legális munkapiacról, akár a fekete munka, akár a bőkezű segély és támogatási rendszer irányába.

Szabályozás

Balás és Vékony [2009] a Világbank Doing Business rangsora alapján értékeli a szabályozások hatását a vállalkozásokra. Megállapítják, hogy a szabályozással járó adminisztráció igen magas terheket ró a hazai cégekre, különösen a kisvállalkozásokra. Ez nagyban megnehezíti a vállalkozások működését, és az adóterhekkel közösen csökkenti a kisvállalatok munkaerő-felszívó képességét. Ez azért is problematikus, mert a munkaerő – kivált az alacsony végzettségű – nagy részét a kis-és közepes vállalatok foglalkoztatják.

Szociális ellátórendszer hatásai

A hazai jóléti kiadások szintje európai összehasonlításban – a hazai össztermékhez viszonyítva – kiemelkedő. Ezáltal az állam azoknak, akik nem jutnak munkához (képeségeik, állapotuk vagy pusztán szerencsájük miatt), és nem képesek magukat önerőből fenntartani, valamilyen megélhetési forrást kíván biztosítani. Ugyanakkor az ellátórendszer finanszírozása meg is terheli a költségvetést, amelynek egyensúlyban tartásához kénytelenek vagyunk ennek megfelelően kiemelkedően megterhelő adómértéket fenntartani. Ez azonban visszafogja a magánszféra beruházásait és növekedését, ezáltal csökken, vagy kevésbé növekszik a munkahelyek száma, ami miatt még nagyobb szükség van a szociális juttatásokra. (*Cseres-Gergely és Scharle* [2007])

Amellett, hogy a szociális ellátórendszer működtetése igen nehéz terhet ró az országra, eredeti szerepét nem látja el maradéktalanul. Nem mindenki kap, aki rászorul, és nem csak az kap, aki rászorul. Ennek egyik oka abban keresendő, hogy technikai, mérési és egyéb nehézségek miatt nehéz betartatni a jogosultsági szabályokat, megakadályozni a jogosulatlan hozzáférést. Másik oka, hogy maguk a szabályok is sok helyütt megengedők. A rendszerváltást követően az ellátási formákat segélyezési funkciókkal is ellátták. Így az egyes ellátások nemcsak eredeti funkciójukat töltik be, ami számos mellékhatást generál. Mindemellett igen sok rászoruló kiesik a jogosultsági körből (*Cseres-Gergely és Scharle* [2007]).

A 3. táblázat bemutatja, hogy a különböző ellátásokból mely csoportok milyen arányban részesülnek. A táblázatból kiderül, hogy a munkanélküliek kevesebb, mint fele részesül valamilyen ellátásban.

3. táblázat: A 25-64 éves népesség megoszlása ellátások és munkapiaci aktivitás szerint (%). 2006.

Megnevezés	Dolgozik	Munkanélküli	Inaktív	Összesen
Nincs transzfer	62,4	2,5	5,2	70,1
Munkanélküli-járadék	0,0	1,0	0,5	1,6
Rendszeres szociális segély	0,0	0,7	0,6	1,3
Gyermekjóléti támogatások (gyed, gyes, gyet)	0,3	0,1	4,0	4,5
Nyugdíj	2,5	0,2	19,3	22,0
Egyéb transzfer	0,1	0,0	0,4	0,5
Összesen	65,3	4,5	30,1	100,0

Megjegyzés: Munkanélkülinek itt és a következőkben is az ILO meghatározása szerint azt tekintjük, aki állást keres, és két héten belül munkába tudna állni.

Forrás: Saját számítás a KSH munkaerő-felvételének elemi adataiból. A KSH súlyai-val súlyozva.

Forrás: Cseres-Gergely és Scharle [2007]

A következőkben az ellátások két fajtájára térünk ki részletesebben: a rendszeres szociális segélyre, és a gyermekneveléssel kapcsolatos támogatásokra. Röviden bemutatjuk az ellátások munkavállalás ellen ható mechanizmusát.

Rendszeres szociális segély

A rendszeres szociális segélyek és egyéb juttatások a potenciális munkavállalókat valamilyen mértékben a hivatalos munkapiactól való távolmaradásra ösztönzik. Ezt a hatást méri *Bicakova et al.* [2008] cseh adatokon. Következtetésük szerint a cseh adó és támogatási rendszer a nők esetében 50%-kal, a férfiak esetében 62,5%-kal csökkenti a munkakínálat jövedelem semi-rugalmasságát²⁷. A jelenség kétféle hatással függ össze. Egyrészt a segélyben részesülők egy csoportja teljesen kivonul a munkapiacról, ugyanis a szociális segélyek jelenlétében többé már nem élet-halál kérdése a munkához jutás, az csupán az életszínvonal növelését szolgálja. Másrészt a rendszeres szociális juttatásban részesülők egy másik csoportja, kb. az összes segélyezett egyharmada, a fekete vagy szürke foglalkoztatásban vesz részt, vagyis egyáltalán nincs munkavállalóként bejelentve, de legalábbis jövedelme egy részét eltitkolja. Emiatt azokban az országokban, amelyekben létezik valamilyen adó- és juttatási rendszer, a várható bérnek jobban kell növekedni ahhoz, hogy többen vegyenek részt a legális munkapiacon. Ez a többlet bér kell, hogy ellensúlyozza a munkavállalás miatt kieső szociális juttatást, illetve a feketemunkával elérhető adómenteköléseket.

Firle et al. [2007] adatai szerint közel 150 ezer fő kapott rendszeres szociális segélyt 2005-ben (a segélyezettek 2007-es területi eloszlását lásd a 3. táblázatban), így ez a legjelentősebb, jövedelemhatárhoz kötött szociális pénzbeli támogatás. 2006. július elsejétől az kaphatja, aki egészségkárosodott vagy nem foglalkoztatott, és megélhetése más módon nem biztosított, azaz

²⁷ Ez a szám azt mutatja meg, hogy a jövedelem 1 százalékos növekedése hány százalékponttal növeli meg a munkapiaci részvétel valószínűségét.

ha családjában az egy fogyasztási egységre eső jövedelem nem éri el a nyugdíjminimum²⁸ 90%-át. Ebben az esetben a segély összege az egy fogyasztási egységre eső jövedelmet egészíti ki a nyugdíjminimum 90%-ára (egy családban egyszerre csak egy személy jogosult rendszeres szociális segélyre Frey [2008]). A segély odaítéléséhez bizonyítani kell az aktív munkapiaci státuszt, azaz a kérelmezést megelőző 1 évben és a segély folyósításának ideje alatt együttműködni az illetékes munkaügyi központtal (itt eltérőek a gyakorlatok) és részt kell vennie 30 napos közcélú, közhasznú vagy közmunka programban, kiszűrendő azokat, akik nem akarnak, vagy nem tudnak dolgozni, illetve feketén dolgoznak. A közmunka program deklarált célja az is, hogy visszavezesse őket a rendszeres munkavégzéssel járó életvitelbe.

**4. táblázat: Rendszeres szociális segélyben részesülők
száma régióként. 2007.**

Régió	Létszám, fő
Észak-Magyarország	51 523
Észak-Alföld	55 224
Dél-Dunántúl	26 659
Dél-Alföld	24 571
Összesen	184 792

Adatok forrása: Frey [2008] 147. o., SzMM [2008]

Firle és Szabó [2007] azt találta, hogy a 2006-os változtatások hatására 1 százalékponttal növekedett a szegény háztartások körében a jogosultak aránya (2003-ban a szegénységi küszöb alatt élők 2/3-a nem volt jogosult). A 2003. évi Háztartási Költségvetési Felvétel adatai alapján a rendszeres szociális segély igénybevételi (jogosultak közül a segélyt felvevők) arányát 55-57%-ra becsülték. A segély felvételére leginkább az informáltság és a munkapiachoz való kötődés erőssége hatott, azaz, ha valaki még sosem dolgozott, az közel 35%-kal csökkentette a segélyhez jutás valószínűségét. A magasabb iskolai végzettségűek aránya jelentősen alacsonyabb a segélyezettek körében, ami részben a segély megőrző hatásának is tulajdonítható. Jogosulatlan igénybevételt vizsgálva arra jutottak, hogy bár a segélyezettek 83%-a a háztartások szegényebb harmadából kerül ki, mégis mintegy 30% jogosulatlanul kapja a segélyt, a jövedelemeltitkolás lehetőségének köszönhetően.

Firle et al. [2007] a segély munkakínálatra gyakorolt negatív hatását vizsgálva arra jutottak, hogy a segélyezettek esélye a munkába állásra 30–35 százalékkal kisebb és átlagosan csaknem két évvel tovább maradnak munkanélküliek, mint a nem segélyezettek. A szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy valószínűleg a rendszeres szociális segély becsült hatása nem csupán a segély ellenőrző hatását testesíti meg, hanem felveszi más, nem megfigyelt tényezők hatását is, amelyekben a rendszeres szociális segélyezett csoport különbözik a többi nem foglalkoztatottól. Olyan tényezőkről lehet szó, mint belső motiváltság, talpraesettség, magabiztosság, kapcsolati háló vagy egészségi állapot, amelyekről nincsenek információink, de befolyásolják a munkába lépés valószínűségét. A szerzők nem emelik ki, de mivel 2001-2004 közötti adatokkal dolgoznak és a 2006-os változtatások tovább csökkenthették a segélyezettek

²⁸ Az öregségi nyugdíj összegének alsó határa, 2008-ban havi 28.500 Ft.

munkapiacra történő visszatéréssel kapcsolatos motivációját, az eredmények alsó becslésnek tekinthetők.

Gyermeknevelési támogatások

Bálint és Köllő [2007] az OECD-ben páratlanul bőkezű gyermeknevelési támogatási rendszer munkapiaci hatásainak vizsgálatát végzi el. A magyar rendszerben az egy gyermekre eső juttatások összege az egy főre jutó GDP százalékában kifejezve háromszorosa az OECD átlagnak, kétszerese az osztrák értéknek és másfélszerese a svéd szintnek. A relatíve bőkezű támogatásnak köszönhetően a kisgyermekes anyák jelentős része otthon marad, ennek megfelelően kevés gyermek jár bölcsődébe és az anyák foglalkoztatása is legalacsonyabb az OECD országok közül (miközben a nők foglalkoztatása csak kevéssel marad el az OECD átlagtól). A támogatás mértéke és a születések száma között van ugyan pozitív összefüggés, de ez annyira csekély, hogy a gyermektámogatások növelése nem járható út a fertilitás növelése felé.²⁹

A gyés, gyed és gyet a gyermektámogatási feladatok mellett, gyakran a munkanélküli és szociális segélyezés szerepkörét is betölti, ami nem megfelelő motivációt jelent az anyáknak a munkapiaci visszatéréshez. A munkapiactól távol töltött idő azonban jelentősen erodálja a nők munkavállalói képességeit, elavulttá teszi megszerzett tudásukat és szakmai tapasztalatukat. Minél hosszabb volt a távollét időtartama, annál alacsonyabb várható bérrel talál munkát a munkapiacra visszatérő nő.

Munkaerő-piaci intézmények

Horváth és Szalai [2008] hét dimenzió mentén vizsgálja a munkapiaci intézményeket, majd végül arra a következtetésre jut, hogy a magyar munkapiaci intézmények európai összehasonlításban a rugalmasabbak közé tartoznak.

A hét dimenzió: a munkanélküli ellátások szintje, munkavállalókat védő szabályok, szakszervezeti tagság, bértárgyalások, aktív munkapiaci politikák, átlagbérnél vett adóék, termékpiacon szabályozás.

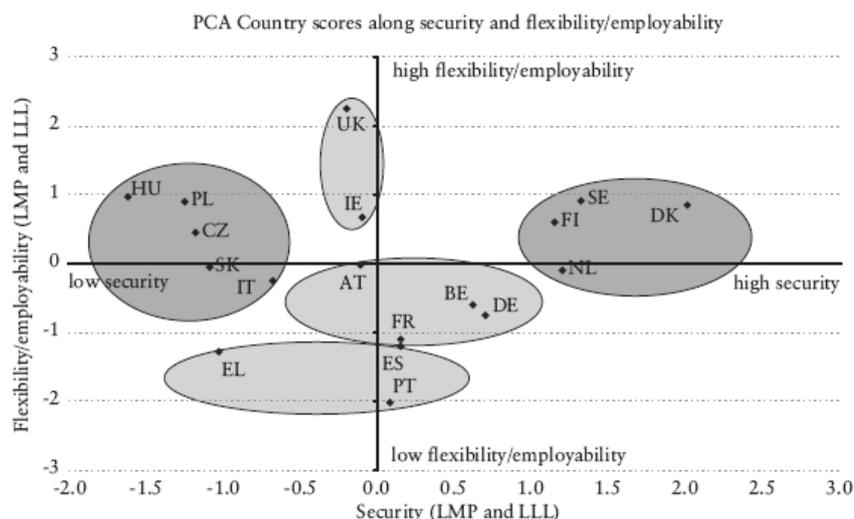
A munkanélküli ellátások szintje (a munkanélküliséget megelőző bér százalékában), munkavállalókat védő szabályok (employment protection legislation - EPL) és szakszervezeti tagság mértéke is alacsonyabb, mint az európai vagy OECD átlag, és ez alapján az ország majdnem az angolszász országok közé sorolható. Az elsőnek viszont kettős hatása lehet, hiszen az alacsony munkanélküli segély vagy arra ösztönöz, hogy a gyorsan munkahelyet keressen, aki elveszítette, vagy pedig arra, hogy kilépjen a munkapiacról. A munkaerőt védő szabályok rugalmassága miatt viszonylag könnyű alkalmazottakat felvenni és elbocsátani. Erre nagy szükség van ahhoz, hogy a vállalatok mennyiségi alkalmazkodással is képesek legyenek reagálni különböző sokkokra. Ezzel szemben a termékpiacon eléggé szabályozottak (product market regulation PMR), ami csökkenti a versenyt, így a vállalatok nem tudják a bérköveteléseket a versenyképességre hivatkozva elutasítani, és emiatt a vállalatok munkakereslete is kevésbé lesz érzékeny a bérekre. A bérmegállapítás viszont rugalmas, hiszen alacsony a szakszervezetek által

²⁹ *Gábos et al.* [2009] szerint a készpénzes gyermektámogatások jelenlegi szintjének megduplázása a mostani 1,3-ról csupán 1,6-ra növelné a családonkénti gyermekszámot.

képviselet munkavállalók aránya, kollektív szerződések sem érvényesek széles körben (OÉT minimálbér megállapítása az egyetlen, amit Horváth és Szalai [2008] a negatív kategóriába sorol ebben a dimenzióban). Mivel azonban a kevésbé alkalmazható munkaerő (alacsony képzettség, alacsony tanulási képesség) folyamatosan újratermelődik főleg az oktatási rendszer következtében³⁰, ezért a munkanélküliség nem tud nyomást gyakorolni a bérekre. További negatív hatása van annak, hogy a különböző adók és járulékok miatt a munkáltató által érzékelt teljes bérköltség és a munkavállaló által megkapott bér közötti különbség (adóék) rendkívül magas (OECD országok között a legmagasabb) és az aktív munkapiaci politikák alacsony hatékonyságának, amelyek szintén kapcsolatban állnak a magas inaktivitással.

Összefoglalva, a hazai munkapiac meglehetősen rugalmas rendszer (EPL és jövedelem megegyezés), amit a magas adóék és az alacsony foglalkoztathatóság miatt nem sikerül kihasználni. Ehhez adódik hozzá az alacsony munkanélküli segély és a kevésbé hatásos aktív politikák által nyújtott alacsony biztonság. Ez a kép jól megmagyarázhatja azt a jelenséget, hogy aki alacsony képzettsége miatt nem talál munkát, miért vonul ki a munkapiacról bármilyen fellelhető kikapun keresztül (gyes, gyed, rokkant nyugdíj).

**25. ábra: Országok besorolása a munkapiac biztonságára és rugalmasságára alapján
(függőleges tg: rugalmasság; vízszintes tg: biztonság)**

Idézi: Horváth és Szalai [2008] 26. o.

Nyugdíjrendszer, korai nyugdíjazás

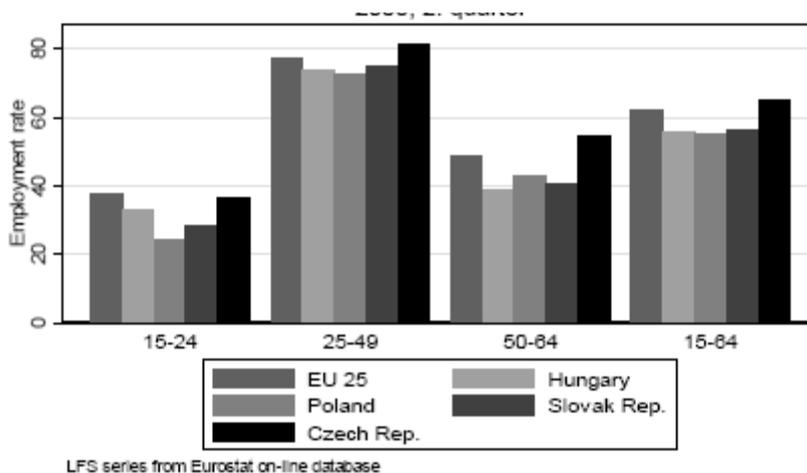
Ebben a részben bemutatjuk, hogy a nyugdíjrendszer miképp szolgál munkapiaci hátsó kijáratként az alacsony elhelyezkedési esélyekkel bíró emberek számára.

A hazai nyugdíjrendszer és főképp a korai nyugdíjazás lehetősége erős szociális szerepet kapott a rendszerváltás idejében. A korai nyugdíjazás megengedő feltételrendszere lehetőséget teremtett a munkapiacról kiszoruló tömegeknek a biztos – állam által nyújtott – megélhetés megszerzésére.

³⁰ Erről bővebben ld. az oktatásról szóló fejezetet.

Cseres-Gergely [2005] abból a tényből indul ki, hogy a 40 évnél idősebb, de nyugdíjkorhatárnál fiatalabb népesség alig 2/3-a aktív, és az inaktivitás esetükben általában nyugdíjat jelent. A korai nyugdíjba vonulás 2002-es szigorításáig az 1997-ben megemelt nyugdíjkorhatár nem fejtette ki a hatását, mivel a megengedő szabályozás miatt kellő szolgálati idővel bárki nyugdíjba vonulhatott. Ezen felül a rokkantsági nyugdíj menekülési útvonalat jelentett munkapiaci problémák elől, amivel a nyugdíjba vonulás szociális értelmezést is nyert.

26. ábra: Foglalkoztatási ráta korcsoportonként néhány EU tagország esetében. 2000.

Forrás: Cseres-Gergely [2007a] 5. o.

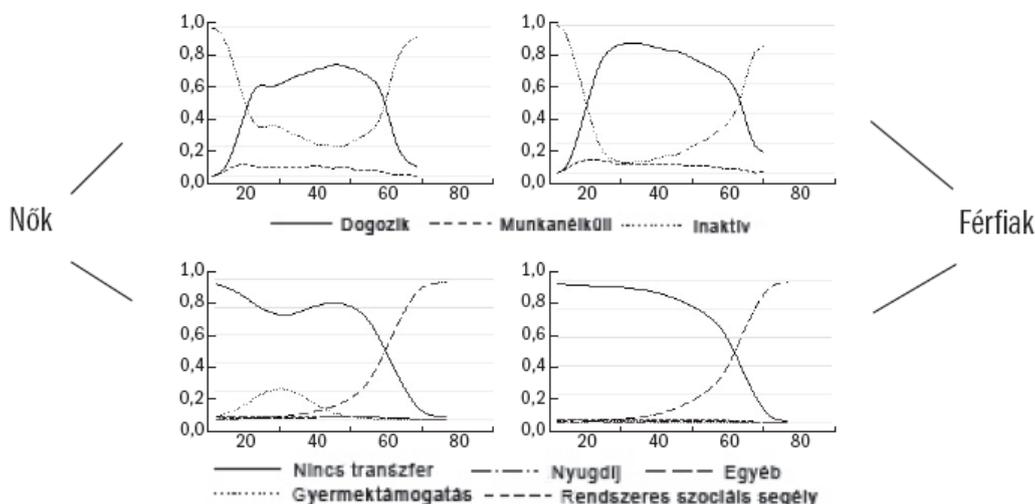
A KSH Háztartási Költségvetési Felvételben szereplő 40 évesnél idősebb, de 1997-es nyugdíjkorhatárt el nem ért nyugdíjasokat vizsgálva Cseres-Gergely [2005] arra a következtetésre jutott, hogy a nyugdíjba vonulás átlagosan 13%-kal csökkentette az egy főre eső háztartási jövedelmet, aki pedig előtte munkanélküli volt, annak alig változott a jövedelme. Ennek az a magyarázata, hogy bár a nyugdíj nem pótolja a havi bruttó bért, a nettó bértől már sokkal kisebb mértékben tér el. A fogyasztási szerkezet alapján pedig nincs nyoma annak, hogy ezen felül pótlólagos jövedelmeket szereznének a munkapiacra való részvétellel (sem a fehér, sem a feketegazdaságban).

A nyugdíjba vonulás fontos meghatározója a kereset (magasabb kereset esetén kisebb az ösztönző a nyugdíjba vonulásra) és a várt nyugdíj (nagyobb várt nyugdíj ösztönzi a nyugdíjba vonulást), ami azt jelenti, hogy a munkapiaci (foglalkoztatási) kereslet mellett az egyéni motivációk is jelentős szerepet játszanak a döntésben. Tehát a nyugdíjba vonulással elszenvedett jövedelem veszteség nem ad elegendő ösztönzést arra, hogy visszatérjenek a munkapiacra, főleg, ha figyelembe vesszük a felszabaduló időt és a nyugdíjba vonulás által elérhető megtakarításokat, például a munkába járás költségeinek megszűnését. Cseres-Gergely [2007b] azzal egészíti ki az előző eredményeket, hogy az egyéni jellemzők mellett a nem megfigyelhető, feltehetően a munkapiaci sikerességgel összefüggő jellemzők is hatást gyakorolnak a nyugdíjba menetelre. Mivel az ilyen pozitív képességek növelik a várható nem nyugdíjas jövedelmet, ami nagyobb mértékben csökkenti a nyugdíjba vonulás esélyét, mint ahogy a nagyobb keresetekből következő magasabb várható nyugdíj növeli azt.

27. ábra: Nők és férfiak aktivitásának transzferstátus szerinti megoszlása

az életpálya mentén

(függőleges tg: aktivitási ráta; vízszintes tg: életkor)

Megjegyzés: Az életkor a kérdésés hetéig betöltött kor, években mérve.

Forrás: Saját számítás a KSH munkaerő-felételének egyéni adataiból KSH súlyokkal súlyozva.

Forrás: Cseres-Gergely és Scharle [2007] 37. o.

Cseres-Gergely [2007a] Vanhuysse [2006]-t idézve támogatja azt a gondolatot, hogy az engedékeny nyugdíjazási szabályok a gazdasági átalakulással megszűnt munkahelyekről kikerült, nagy létszámú, jórészt képzetlen munkaerőnek tudatosan mutattak menekülési útvonalat így csökkentve a politikai feszültségeket, stabilizálva a politikai rendszert. Vanhuysse [2006] érvei szerint e „stratégiai szociálpolitika” eredménye lehet, hogy Magyarországon és Lengyelországban a népesség öregedését messze meghaladó mértékben nőttek a nyugdíjkiadások, messze a szegény rétegek fölé emelve a nyugdíjasokat, miközben a nyugdíjasok száma is kiemelkedő mértékben emelkedett. Cseres-Gergely [2007a] szerint bár ennek a politikának meg lehetett a szerepe a tranzíciós válság éveiben, de több mint 10 évvel utána már semmiképpen nem indokolt a további fenntartása.

Scharle [2007] szerint a rokkant nyugdíjazás költségei a társadalom és az egyén szintjén is jelentősek: a középkorú nyugdíjazottak többsége végleg elhagyja a munkaerőpiacot, ami szembe megy a nemzetközi trenddel (Cseres-Gergely [2007b]), és a rehabilitáció megoldatlanságával lehet kapcsolatban. Ez azt jelenti, hogy a továbbiakban nem fizet járulékokat, miközben nyugdíja a közös társadalombiztosítási alapot terheli. A tétlenség, a munkahelyi társas kötődések elvesztése és az ezzel járó izoláltság, pedig tovább rontja és esetenként ténylegesen lehetetlenné teszi ezen emberek foglalkoztathatóságát. Scharle [2007] szerint motiváló tényezőt jelent a rokkantnyugdíj igénylésére a képzetlenek foglalkoztatásának csökkenése és a fizikai munkával összefüggő rosszabb egészségügyi állapot; míg a fizikai munka általában az alacsonyabb végzettséggel függ össze. Mindezek a tényezők a roma lakosságot általában halmozottan érintik.

Scharle [2007] azt is kimutatta, hogy a rokkantnyugdíjazási igénylések száma magasabb azokban a megyékben, amelyekben alacsonyabb a foglalkoztatás, és ahol több a lehetőség a

feketemunkára. Ami azt jelenti, hogy az igénylésnek nemcsak egészségügyi meghatározói vannak, hanem a 2007-es és az azt megelőző 1998-as szigorítás között az idő előtti nyugdíj alternatívájává vált, mintegy menedéket jelentve a munkapiacot elhagyóknak. A romák lakóhelyükből, illetve diszkriminációból eredő hátrányosabb helyzetére utal az is, hogy ahol magasabb a roma lakosság aránya, ott a jobb foglalkoztatási helyzet kevésbé mérsékli a rokkantnyugdíj-igénylések számát. Ebből az következik, hogy a jobb munkapiaci helyzet nem javítja romák elhelyezkedési esélyét és így a környezettől függetlenül szükségük van a "menedékre".

5. táblázat: A főbb jóléti ellátások Magyarországon

létszám és ellátás alapján. 1990-2005.

Év	A 15 év feletti népesség arányában			Összes kiadás a GDP arányában		
	munkanél- küli- és szociális segély	nyugdíj és nyugdíjsze- rű ellátás	gyes, gyed, gyet	munkanél- küli- és szociális segély	nyugdíj és nyugdíjsze- rű ellátás	gyes, gyed, gyet
1990	1,08	30,57	3,03	0,18	9,67	0,64
1995	4,77	36,14	3,63	0,78	10,37	0,66
2000	3,83	37,27	3,60	0,48	9,08	0,51
2005	2,97	35,64	3,47	0,50	10,40	0,57

Megjegyzés: A szociális segélyben nincs benne a rendszeres gyermekvédelmi támogatás, csak a munkanélküliek jövedelempótló támogatása és a rendszeres szociális segély.

Forrás: KSH Szociális Statisztikai Évkönyv 2005, KTI Munkaerőpiaci Tükör, 2006 statisztikai adatai.

Forrás: Cseres-Gergely és Scharle [2007] 39. o.

Elégtelenül működő közszolgáltatások

Az állam közvetlen munkapiaci hatásain túl ki kell térnünk azokra a legfontosabb közszolgáltatásokra, amelyek befolyásolják a munkaerő kínálatának minőségét. A két legfontosabb ilyen közszolgáltatás az egészségügyi és az oktatási terület, ezekkel foglalkozunk a következőkben részletesen.

Egészségügy

A munkavállalás egyik fontos előfeltétele – a tudáson és képességeken túl – a megfelelő egészségi állapot. *Tahin et al.* [2006] megállapítja, hogy az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező munkavállalók egészségi állapota alacsonyabb, ami a fizikai munka által okozott megterhelésre, és az egészségre ártalmas életmódra vezethető vissza. Amennyiben az alacsonyabb végzettség alacsonyabb foglalkoztatással, és rosszabb anyagi helyzettel társul, annyiban az életkörülmények (szennyvízelvezetés, hulladékkezelés megoldottsága a környéken), a kiegyensúlyozott táplálkozás illetve az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés (pl. szűrővizsgálatok rendszeressége) elégtelensége is hozzájárul az alacsonyabb végzettségűek rosszabb egészségi állapotához.

Kósa *et al.* [2007] felmérésükben alapján a romák egészségi állapotát hasonlították össze a többségi népesség alsó jövedelmi negyedének egészségi állapotával. A roma telepeken élők között a 44 évnél idősebbek a többségi népesség válaszhoz képest 10%-kal többen válaszolták azt a felmérésben, hogy egészségi állapotuk rossz, vagy nagyon rossz. Az erős dohányosok illetve az egészségtelenül táplálkozók 1,5-3-szor többen voltak, mint az összehasonlítás alapjaként szolgáló másik mintában. Vagyis az alacsony végzettség és a szegénység mellett a roma származás, illetve a roma telepeken lakás többlet rizikó faktort jelent az egészségre nézve.

A végzettség, a foglalkozás és a lakóhely szerinti egészségbeli eltéréseket *Klinger* [2007] a halálozási arányok elemzésével is alátámasztja. Eszerint 2004-ben a 20 év feletti férfiak esetében a felsőfokú végzettségűekhez képest több mint kétszerese volt az esélye annak, hogy az adott évben valaki meghal, ha csak 8 osztályt végzett. A nők esetében csupán 20%-os az eltérés a magasan képzettek javára. A 8 osztálynál kevesebbet végzett férfiak születéskor várható élettartama 16 évvel, a nőké 3 évvel alacsonyabb, mint a felsőfokú végzettségűek esetében. A fizikai munkát végzők halálozási valószínűsége a szellemi munkát végzőkhöz képest majdnem kétszeres a férfiak esetében, és másfélszeres a nők között.

Ezeket a hatalmas különbségeket az egészségügyi rendszer, és az iskolai egészséges életmódra nevelés nem képes csökkenteni. Az egészségügyi rendszer központosítása, az alacsonyabb végzettségűeknek otthont adó apróbb településekről a településközpontokba való átszervezés nem kedvez az egyébként is alacsony mobilitású emberek egészségi állapotának. A rossz elérhetőségű településeken lakó alacsony végzettségű, rossz egészségi állapotban lévő népesség számára csökkent egészségügyi szolgáltatások elérhetősége, és a szűréseken való megjelenés lehetősége.

Oktatás és oktatási rendszer

Ebben a fejezetben hosszabb kitérőt teszünk azért, hogy megvizsgáljuk, milyen folyamat idézi, vagy idézte elő az alacsony végzettségűek magas arányának kialakulását, és az alacsony végzettségűek magas arányán túl milyen egyéb – képességeikkel kapcsolatos – tényezők járulnak hozzá elhelyezkedési problémáikhoz. Eltekintünk azonban a hazai közoktatás helyzetének bemutatásától, amit elvégez például az Országos Közoktatási Intézet 2006-os jelentése (*Balázs et al.* [2006]).

Kertesi és Varga [2005] számításai szerint hazánk és az Európai Unió között meglévő 14%-nyi foglalkoztatási különbségből 10,5-11,0% abból adódik, hogy a gazdaság képtelen a középiskolainál alacsonyabb végzettséggel rendelkezőket felszívni. A 10,5-11,0%-ból 3,5-5,2% magyarázható azzal, hogy Magyarországon több ember esik ebbe a kategóriába (összetételhatás), 5,3-8% viszont annak eredménye, hogy foglalkoztatási esélyeik rosszabbak, mint az Európai Unió országaiiban.

A fentieket figyelembe véve nem csoda, hogy *Kéző et al.* [2008] a szakmunkás hiány hátterében a technológiai változáshoz való alkalmazkodás képtelenségét (hiszen a szakmunkásképzés nem ruhazza fel a végzettesteket a tanulóképesség, az alkalmazkodási készség szempontjából fontos alapvető jártasságokkal, alapkészségekkel) és nem számszerűleg kevés végzett szakmunkást sejt. *Köllő* [2008] is arra következtetésre jut, hogy volt szocialista országokban az írni-olvasni tudás hiánya erősen korlátozza az alacsony iskolai végzettségűek munkapiaci részvételét. Arra is felhívja viszont a figyelmet, hogy ennek oka az alapoktatáson túl, hogy Magyarországon az alacsony képzettségűeket foglalkoztató munkahelyeken sokkal kevesebbet (nyugaton

háromszor gyakrabban) kell használni ezeket a képességeket, amik így könnyen feledésbe merülnek, ami komoly hátrányt jelenthet az elhelyezkedésnél, ha az újonnan keletkezett munkahelyek már európai szinten igénylik írni-olvasni tudás képességét. Ezzel áll kapcsolatban az a tény is, hogy a szakmunkás képzés jelentőségének csökkenésével egy időben növekedett a szakközépiskolákban elhelyezkedők száma, aminek háttérében *Kertesi és Varga* [2005] szerint az áll, hogy a tudásigényes ágazatok (ahol az új munkahelyek zöme keletkezik) olyan szakmunka és alapkészség igényt támasztanak, aminek az érettségivel, és így jobb munkakultúrával rendelkező, szakképzett fiatalok tudnak inkább eleget tenni. Így őket keresik a munkaadók – magasabb bérköltségük ellenére is.

A felnőtt írásbeliség nemzetközi (IALS, International Adult Literacy Survey) felmérésének 1998 évi adatai szerint Magyarországon a minta 50%-a nagyon gyengén (egyes vagy kettes szinten egy ötfokozatú skálán) teljesített szövegértési feladatoknál (a minta fiatalabb része, a 16-32 évesek még gyengébben teljesítettek, itt 70% volt az 1-2 szintűek aránya) szemben a nyugat-európai 45%-kal. Az egyszerű dokumentum megértésében a magyarok 60 százalékaival szemben Nyugat-Európában csak 42% teljesített gyengén. Egyszerű számolási példánál a magyarok lemaradása kisebb, itt a mintaátlagnak megfelelő 47% a gyengén teljesítők aránya, de a nyugat európainál (40%) ez is több. A 40 országra kiterjedő 2003. évi PISA-vizsgálaton a 15 éves magyar fiatalok a 19-20. helyre szorultak matematikai és szövegértési feladatokban. A rendkívül gyengén teljesítő tanulók aránya elérte a 47%-t, ami 5 százalékponttal magasabb az OECD országok átlagánál.

6. táblázat: A PISA-vizsgálatok átlagos eredményei iskolatípusonként

MEGNEVEZÉS	Szövegértés		Matematika		Természettudomány		Problémamegoldás	
	Magyar-ország	OECD	Magyar-ország	OECD	Magyar-ország	OECD	Magyar-ország	OECD
PISA – 2000								
Szakiskolai tanulók	371	483	409	484	401	481		
Szakközép-iskolai tanulók	410	461	417	466	425	471		
Gimnáziumi tanulók	523	533	528	531	538	534		
PISA – 2003								
Szakképzésben részt vevők	402	476	410	484	426	479	420	485
Gimnáziumi tanulók	492	517	499	521	513	521	511	521
PISA – 2006								
Szakképzésben részt vevők	425	489	433	498	456	502		
Gimnáziumi tanulók	492	494	501	501	512	504		
[FORRÁS] http://pisaweb.acer.edu.au/oeecd/oeecd_pisa_data_s2.php , http://pisaweb.acer.edu.au/oeecd_2003/oeecd_pisa_data_s2.php , http://pisa2006.acer.edu.au/ .								

Idézi: *Liskó* [2008] 101. o.

Iskolai szegregáció

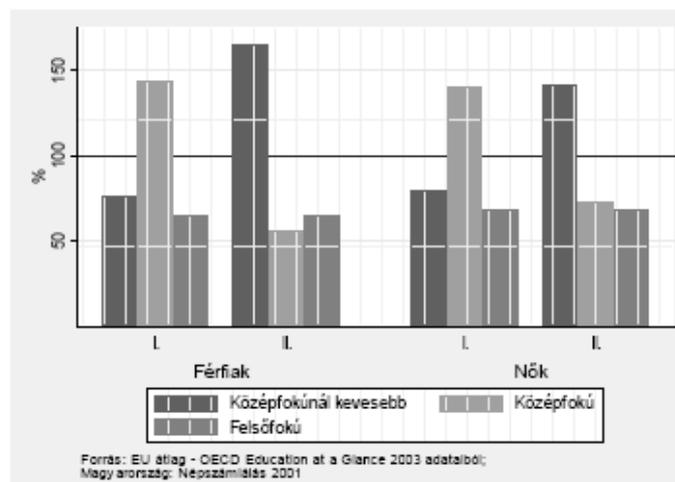
Kertesi és Kézdi [2005] bemutatja, hogy a hazai, rendszerváltás után kialakult oktatási intézményrendszer és a szabad iskolaválasztás eredményeképpen spontán kialakult az iskolai szegregáció, ami egyes esetekben iskolai osztályok, más esetekben iskolák közötti elkülönülést jelent. Az eltérő társadalmi és gazdasági környezetből érkező gyerekek nagymértékben elkülönülnek egymástól az oktatási rendszerben. Emiatt a hátrányos helyzetű gyermekek alacsonyabb színvonalú oktatásban részesülnek ahhoz képest, mintha nem lenne szegregáció. A hátrányos helyzetű gyermekek gyengébb előmenetelében egyrészt az erősebb tanulók által teremtett motiváló környezet hiánya, másrészt a tanárok szelekciója is közrejátszik.

Az iskolai szegregáció igen fontos oka annak, hogy hazánkban nemzetközi összehasonlításban kiugróan erős a családi háttér és az iskolai eredményesség közti kapcsolat. Ez azt jelenti, hogy ha valaki hátrányos helyzetű családban születik, az nagyobb valószínűséggel lesz alacsonyabb képzettségű, mint más országokban.

Szakiskolák, szakmunkásképzés problémái

Az 1. táblázat szerint a PISA felmérésben a legnagyobb lemaradás a szakiskolák esetében látszik. Hermann [2008] kiemeli a különböző képzési programok közötti nemzetközileg is jelentős különbségeket, és a rendkívül alacsony átlagos teljesítményt a szakiskolák esetében, amit nem magyaráznak a szakiskolákban tanulók megfigyelhető egyéni jellemzői, inkább a családi háttér és képzési programok közötti erős tanulmányi teljesítmény szerinti szelekció áll a háttérben. A Köllő [2008] által idézett 10 osztályt vagy kevesebbet végzett férfiakra vonatkozó IALS vizsgálaton is 63, 54 és 40 százaléka teljesített egyesre az ötfokozatú skálán a szövegértési, dokumentumértelmezési és számolási készségeket mérő teszteken, kétszer annyian, mint a hasonló végzettségűek Nyugat-Európában (31, 26 és 20 százalék).

28. ábra: A 25-64 éves népesség legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása az EU átlag százalékában a kétféle besorolás szerint nemenként. 2001.

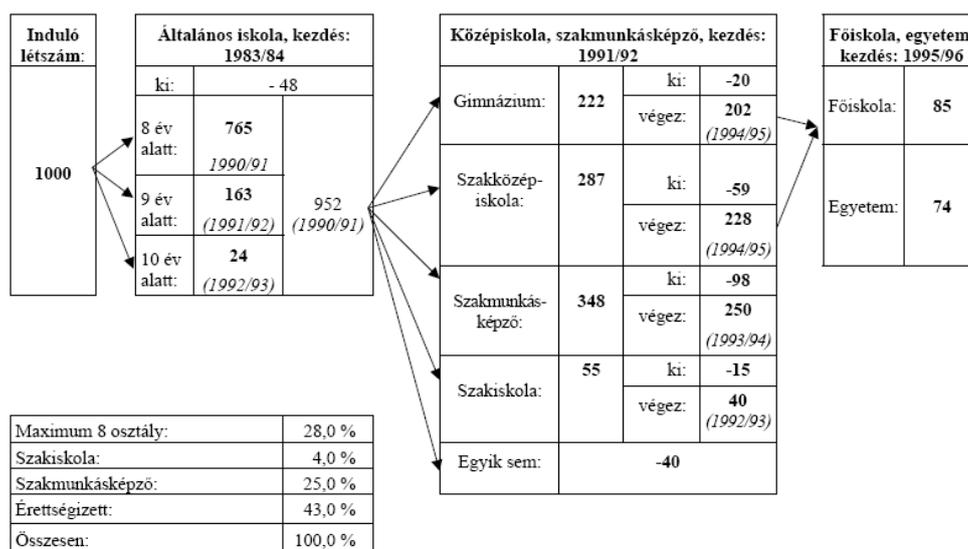

Forrás: Kertesi és Varga [2005] 4. o.

Az alacsony teljesítmény az egyik oka, hogy Kertesi és Varga [2005] problémásnak érzi a szakképzések besorolását nemzetközileg összehasonlítható végzettségi kategóriákba, amikről feltételezhető, hogy ugyanannyi emberi tőkefelhalmozással a háttérben ugyanolyan foglalkoztathatóságot jelent. A kérdés az, hogy a szakmunkásképző és a szakiskolai végzettségűek a felső középfokú kategóriába sorolandók-e (ahogy általában szokták), vagy pedig csak alsó középfokú (ahová elvégzett osztályok és a munkaerő piaci értékítélet alapján jobban illik). Ha felső középfokúként soroljuk be, akkor a magyarok középiskolai végzettség alapján közvetlenül a skandináv országok mögé kerülnek sorrendben, ha alsó középfokú, akkor pedig a mediterrán országokkal kerülnek egy csoportba.

A megalapozottabb második besorolást alapul véve különösen nagy a lemaradás felső középfokú végzettséget szerettek esetében (28. ábra). Bár az adott évben felső középfoknál alacsonyabb végzettséget szerettek aránya 1980 óta 15 százalékpontot csökkent, de a csökkenés legnagyobb része (12 százalékpont) 1985 előtt következett be. A 29. ábra mutatja azt a lemorzsolódási folyamatot, amely során 1000 első osztályosból 952 fejezi be a 8. osztályt, ami kevesebb, mint 5%-os lemorzsolódási arányt jelent. Innen 40 fő már nem tanul tovább, és még 192 fő esik ki a középiskola befejezése előtt, ennek a fele a szakmunkásképzőből. Végül a gimnáziumban és szakközépiskolában végzett 430 főből 159 kerül be a felsőoktatásba. Azaz továbbra is évente a fiatalok 20%-a reked meg alacsony iskolázottsági szinten, utánpótlási bázisát képezve ezzel a tartós munkanélkülieknek. *Liskó* [2008] számításai szerint 5000 tanuló nem fejezi be a 8. általánost, azon felül 20000 lemorzsolódik középiskolában (főleg szakiskolákban) vagy nem tanulnak tovább³¹. *Kertesi és Varga* [2005] feltevése szerint ennek hátterében az áll, hogy a középfokú oktatás expanziója elérte azt a réteget, ahol a családon belüli tudásakkumuláció alacsony szintje megakadályozza a középfokú képzés elvégzését. Az expanzió akkor folytatódhatna, ha az alapfokú oktatás minőségileg teljesen megváltozna, és képessé válna még erősebb felzárkóztatásra.

29. ábra: Az 1983/84-ben iskolába lépő korosztály továbbhaladása a nappali tagozatos iskolai rendszeren

Forrás: *Kertesi és Varga* [2005] 18. o.

A felzárkóztatásra szükség lenne a szakiskolákban is, mivel a szakmunkásképzést mindig a gyengébb képességű és jellemzően szegényebb rétegek gyermekei vették igénybe és ez a jellemző tovább erősödött az utóbbi időkben (*Kézdi et al.* [2008]). Például az alacsony iskolázottságú szülők gyermekei nyolcszor nagyobb eséllyel kerülnek a szakmunkásképzésbe, mint az iskolázottabb középrétegek gyermekei (*Liskó* [2008]), ezen felül a középfokon tovább tanuló romák 2/3-a is ezekbe az iskolákba jár. Mivel a jobb szakiskolák egy része érettségit adó szakközépiskolává alakult, továbbá mivel nagyobb tömegek számára váltak elérhetővé a

³¹ *Kertesi és Kézdi* [2007] ennél kisebb mértékű lemorzsolódást mér, igaz, ők csak a 9-10. évfolyamosokat vizsgálják.

főiskolák és az egyetemek, még vonzóbbá téve az oda könnyebb bejutást ígérő iskolatípusokat. Ezen felül mivel a tankötelezettséget 16 majd 18 évre emelték a korábban 8 osztálynál magasabb végzettséget nem szerzők jelentős részével is a szakiskoláknak kell megbirkóznia. Az utóbbi két folyamat ráerősített a negatív kiválasztódási folyamatra, ami eredményeként ma egy még rosszabb készségekkel induló tanulói kört kellene eljuttatni arra a szintre, hogy elegendő tudással rendelkezzen a szolgáltatásokban és a modern gyáripárban történő elhelyezkedéshez, ami rendkívül nehéz pedagógiai feladat.

Diplomások, érettségizettek kínálatának növekedése

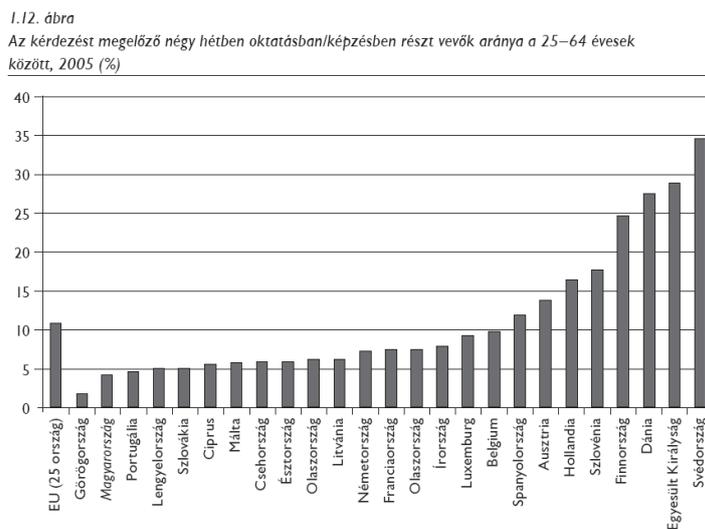
Az elmúlt években megindult a magasabb végzettségűek expanziója, amely kiszoríthatja az alacsony végzettségűek egy részét a munkapiacról. Minél nagyobb arányban van jelen a magasán kvalifikált munkaerő-kínálat a piacon, annál több esetben töltenek be magasabb végzettségűekkel olyan állásokat, amelyeket alacsonyabb végzettségűek is betölthetnének. Így a hagyományosan alacsony végzettségűeket foglalkoztató állások egyre kisebb mértékben szívják fel a képzetlen munkaerőt. Elvileg, egy ponton túl a kínálat növekedése a magasán végzettségű munkapiaci helyzetét is ronthatja, az oktatás hozamai csökkennek. Kérdésünk, hogy túlzott mértékű-e a magas végzettségűek kibocsátása az oktatási rendszerből.

Mivel túlképzés esetén elkezdene csökkenni a diplomák, érettségik értéke, és ez nem következett be, *Kertesi és Varga* [2005] arra a következtetésre jut, hogy a gazdaság átalakulását (munkakereslet átalakulását) követte a kínálat szerkezete, ami az illeszkedés javulását jelenti. A diplomás túlképzés és minőségromlás ellen a szerzők a már korábban említett Nemzetközi Felnőtt Írásbeliség vizsgálatot idézik, ahol a felsőfokú végzettséggel rendelkezőkön belül a fiatalabb korosztályok (25-29) sokkal jobb eredményeket értek el, mint a felsőoktatás expanzióját megelőzően végzett 30-39-es korosztály. Az illeszkedés javulását támasztja alá *Galasi* [2008] is. Eredményei szerint 1997 és 2001 között több mint háromszorosára (20%-ról 78%-ra) nőtt azon felsőfokú végzettségűek aránya, akik valóban felsőfokú foglalkozásban dolgoznak. Vagyis cáfolja azt a vélekedést, mely szerint ez időszakban a felsőoktatás expanziója nyomán a diplomák leértékelődése zajlott volna, és egyre kevésbé lehetett volna felsőfokú végzettséggel felsőfokú állásban elhelyezkedni.

Élethosszig tartó tanulás

A felnőttek képzése lényeges eleme a teljes oktatási rendszernek, amely kiegészíti és karbantartja az iskolai évek során megszerzett tudásanyagot. Azonban a felnőttképzésben való részvétel hazai aránya mélyen az EU átlag alatt marad. A helyzetet rontja az is, hogy minél alacsonyabb végzettségű valaki, annál kisebb az esélye, hogy felnőttoktatásban vesz részt, vagyis az alacsony végzettségűek humán tőke lemaradása az évek során nemhogy csökkenne, de még növekszik is az európai alacsony végzettségűekhez képest.

30. ábra: A képzést megelőző négy héten oktatásban / képzésben részt vevők aránya a 25-64 évesek között

Forrás: Eurostat, Structural Indicators adatbázis (www.europa.eu/comm/eurostat)

Forrás: Balázs et al. [2006]

Statisztikai, mérési hibák

Amikor a munkapiac helyzetét vizsgáljuk, legtöbbször azokat az aggregált, teljes gazdaságra vonatkozó mutatókat elemezzük, amelyeket statisztikai adatok alapján számoltak ki. Aktívnak az OECD definíciója szerint az tekinthető, aki dolgozik, illetve regisztrált álláskereső, valamint 2 héten belül munkába tud állni. Az általunk vizsgált aktivitás ettől némileg eltér. Számunkra az is aktívnak számít, aki fekete foglalkoztatottként dolgozik, noha a statisztikákban ez nem jelenik meg foglalkoztatásként. Azokat is aktívnak tekintjük, akik nem regisztráltatják magukat munkanélküliként, ugyanakkor keresnek, vagy legalábbis szeretnének munkát. Ugyanakkor nem tekinthetjük aktívnak azokat az embereket, akik magukat aktívan munkát keresőként jelentik be, azonban mindent megtesznek azért, hogy mégse kapjanak állást. Attól függően, hogy ezen csoportok mennyire népesek, úgy eltérhet a statisztikailag megállapított aktivitási ráta a tényleges aktivitástól.

A feketemunkáról és a támogatások jogosulatlan igénybevevőiről (statisztikailag aktív, valójában inaktív csoport) az előzőekben már szóltunk, így itt csupán a munkakeresés alternatív formáit választó csoportról írunk részletesen.

Köllő [2005] szerint vita folyik arról, hogy érdemes-e olyan éles határt húzni inaktivitás és munkanélküliség közé, ahogyan azt a nemzeti statisztikák teszik. Valamilyen keresésnek természetesen történnie kell, de akik járják a felvételi irodákat és a munkaügyi központokat, azoknak is információt szolgáltathatnak, akik ezt nem teszik meg, nem kell tehát mindig személyesen keresni. A passzív keresés másik módja lehet, ha valaki elhíresztelni, hogy dolgozni szeretne és az aktív álláskeresés feladatát ismerőseire és rokonokra bízza. Micklewright és Nagy [1999] és Köllő [2001] ezzel összefüggő vizsgálataik alapján arra az eredményre jutottak, hogy ha egy férfi állami munkaügyi központon és további csatornákon keresztül is keres munkát,

akkor a munkába állás esélye nem különbözik szignifikánsan annak a férfinak az esélyétől, aki azt állította, hogy szeretne állást, de nem keres.

Bartus [2001] szerint az informális kapcsolatok hálózatának kiemelt szerepe még az előző rendszerből öröklődött, hiszen abban az időben könnyebb ezen az utón dolgokat elintézni. A rendszer megváltozott, de kapcsolati hálók megmaradtak, amit a vállalatok is előszeretettel használnak, mert a munkapiaci és az oktatási rendszer változásai miatt a munkapiaci információk is összezavarodtak.

Arra a kérdésre, hogy könnyebb-e munkahelyet találni kapcsolati hálón keresztül, *Bartus* [2001] ellentmondásos eredményeket talált. Viszont személyes kapcsolat általában segít abban, hogy jobb munkahelye találjon valaki (hiszen jobb keresési lehetőségekről tájékoztatnak az ismerősök). Ugyan a kontaktszemélyek jellemzői befolyásolják a jövedelmek eloszlását, de kontaktok jellemzői nem köthetők a hálózati erőforrásokhoz, ezért *Bartus* [2001] szerint kapcsolati háló nem befolyásolja az egyenlőtlenséget. Az eredményeket erősen befolyásolhatja, hogy 1998-ban nagyobb városokban végzős szakközépiskolások mintáját használta (így kimarad a vidéki, érettségivel nem rendelkezők csoportja, így köztük a romák jelentős része is).

A különböző munkakeresési szokásoknak, ezen belül is az informális kapcsolati hálók különbségeinek komoly hatása lehet különböző munkapiaci csoportok elhelyezkedési esélyeire. *Smith* [2008] például az amerikai munkapiacra azt vizsgálta, hogy a feketék rossz reputációja (gyakori munkaváltások, börtönviseltség) magyarázza-e azt, hogy a feketék miért támaszkodnak kevésbé személyes kapcsolatokra a munkakeresésben, és hogy az őket segítők miért kevésbé proaktívak (ha reputáció a döntő, akkor rossz teljesítmény az őt beajánló reputációját is rontaná). Arra jutott, hogy azonos reputáció esetén a feketék kevésbé tudnak személyes kapcsolatokra támaszkodni, tehát inkább faji diszkrimináció a meghatározó. Sajnos a magyar munkapiaci csoportok közötti munkakeresési szokások különbségeiről még nem készült hasonló felmérés, pedig hasonló jellegű különbségek feltételezhetően jelen vannak.

Hivatkozások

- AUTOR DAVID H. – KATZ, LAWRENCE [1999]: Changes in the Wage Structure and Earnings Inequality. *Handbook of Labor Economics, Vol. 3A, North-Holland, 1999*
- AUTOR DAVID H.– KATZ, LAWRENCE – MELISSA S. KEARNEY [2006]: The Polarization of U.S. Labor Market. *AEA Papers and Proceedings, May 2006.*
- BAJNAI BLANKA – HÁMORI SZILVIA – KÖLLŐ JÁNOS [2008]: A magyar munkaerőpiac néhány vonása – európai tükröben. in KÖLLŐ JÁNOS (szerk.) [2008]: *Munkaerőpiaci tükrök. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 35-136. o.*
- BALÁZS ÉVA, GYÖRGYI ZOLTÁN, HALÁSZ GÁBOR, HERMANN ZOLTÁN, HORN DÁNIEL, IMRE ANNA, KELLER JUDIT, MÁRTONFI GYÖRGY, NAGY MÁRIA, PALOTÁS ZOLTÁN, SINKA EDIT, SZEKSZÁRDI JÚLIA, VARGA JÚLIA, VASS VILMOS, VÁGÓ IRÉN [2006]: Jelentés a magyar közoktatásról 2006. *Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 2006.*
- BALLA KATALIN – KÖLLŐ JÁNOS – SIMONOVITS ANDRÁS [2006]: Transzformációs sokk heterogén munkaerőpiacon. *Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet, Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrás Tanszék, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP 2006/3. (2006. április)*
- BARTUS TAMÁS [2001]: Social capital and earning inequalities. The role of informal job search in Hungary. *Interuniversity Centre for Social Science Theory and Methodology, PhD thesis*
- BARTUS TAMÁS [2007]: Városok elérhetősége: tények, okok, következmények. *Kormányzás, közpénzügyek, szabályozás, II. évfolyam (2007) 2. szám • 291–307. oldal*
- BÁLINT MÓNIKA – KÖLLŐ JÁNOS [2007]: Gyermeknevelési támogatások. in Fazekas Károly – Cseres-Gergely Zsombor – Scharle Ágota (szerk.) [2007]: *Munkaerőpiaci tükrök. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 54-71. o.*
- BICAKOVA, ALENA– JIRÍ SLACALEK– MICHAL SLAVÍK[2007]: Labor Supply After Transition: Evidence from the Czech Republic. *Academy of Sciences of the Czech Republic.CERGE-EI Working Paper Series 351. 2008*
- BOERI, TITO [1997]: Heterogeneous workers, economic transformation and the stagnancy of transitional unemployment. *European Economic Review, 41. évf. 905-914. o.*
- BOSWORTH, DEREK – PETER DAWKINS – THORSTEN STROMBACK [1996]: The Economics of the Labour Market. *Addison Wesley Longman, 1996.*
- CSERES-GERGELY ZSOMBOR [2005a]: County to county migration and labour market conditions in Hungary between 1994 and 2002. *Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet, Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrás Tanszék, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP 2005/6, 2005. július*
- CSERES-GERGELY ZSOMBOR [2005b]: Inaktív középkorú emberek és háttérhatások: ösztönzők és korlátok. *Pénzügyminisztérium, Kutatási Füzetek 13. szám, 2005. május.*
- CSERES-GERGELY ZSOMBOR [2007a]: Inactivity in Hungary – the persistent effect of the pension system. *Hungarian Academy of Sciences, Institute of Economics and Corvinus University of Budapest, Department of Human Resources, Budapest Working Papers on the Labour Market, BWP 2007/1, 2007. május.*

CSERES-GERGELY ZSOMBOR [2007b]: Ösztönzési hatások a magyarországi nyugdíjrendszerben. *in FAZEKAS KÁROLY – CSERES-GERGELY ZSOMBOR – SCHARLE ÁGOTA (szerk.) [2007]: Munkaerőpiaci tükr. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 103-116. o.*

CSERES-GERGELY ZSOMBOR – SCHARLE ÁGOTA [2007]: Jóléti ellátások, munkakínálati hatások és szabályozási gyakorlat. *in FAZEKAS KÁROLY – CSERES-GERGELY ZSOMBOR – SCHARLE ÁGOTA (szerk.) [2007]: Munkaerőpiaci tükr. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 33-49. o.*

CSITE ANDRÁS [2009]: Boldogtalan kapitalizmus? *in SZALAI ÁKOS (szerk.): Kapitalista elvárások. Közjó és Kapitalizmus Intézet 2009.*

CSITE ANDRÁS – NÉMETH NÁNDOR [2007]: Az életminőség területi differenciái Magyarországon: kistérségi HDI becslések lehetőségei. *Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet, Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrás Tanszék, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP 2007/3, 2007. december*

DAVIS STEVEN J. – HENREKSON, MAGNUS [2004]: Tax Effects on Work Activity, Industry Mix and Shadow Economy Size: Evidence from Rich-Country Comparisons. *National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper Series, WP No. 10509., 2004. május.*

GALASI PÉTER [2004]: Valóban leértékelődtek a felsőfokú diplomák? A munkahelyi követelmények változása és a felsőfokú végzettségű munkavállalók reallokációja Magyarországon 1994–2002. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek 2004/3.*

GAUTIER, PIETER A. – ZENOU, YVES [2008]: Car Ownership and the Labor Market of Ethnic Minorities. *Institute zur Zukunft der Arbeit. IZA Discussion Paper Series, IZA DP No. 3814, 2008. november*

GÁBOS ANDRÁS – KÉZDI GÁBOR – GÁL RÓBERT [2009]: Birth order of child-related benefits and pensions.

FIRLE RÉKA – SCHARLE ÁGOTA – SZABÓ PÉTER ANDRÁS [2007]: A rendszeres szociális segély munkakínálati hatása. *in FAZEKAS KÁROLY – CSERES-GERGELY ZSOMBOR – SCHARLE ÁGOTA (szerk.) [2007]: Munkaerőpiaci tükr. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 75-87. o.*

FIRLE RÉKA – SZABÓ PÉTER ANDRÁS [2007]: A rendszeres szociális segély célzottsága és munkakínálati hatása. *Eötvös Lóránd Tudomány Egyetem Társadalomtudományi Kar, Közpénzügyi Füzetek 18. 2007. április*

FREY MÁRIA [2008]: A munkaerőpiac jogszabályi és intézményi környezete. *in FAZEKAS KÁROLY – KÖLLŐ JÁNOS (szerk.) [2008]: Munkaerőpiaci tükr. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 137-192. o.*

FRIJTER, PAUL – LINDEBOOM, MAARTEN – VAN DEN BERG, GERARD J. [2009]: Persistencies in the Labour Market. *Institute zur Zukunft der Arbeit, IZA Discussion Paper Series, IZA DP No. 4025, 2009. február*

HORVÁTH HEDVIG – HUDOMIET PÉTER – KÉZDI GÁBOR [2006]: Bérek és Béren kívüli juttatások. *in GALASI PÉTER, KÉZDI GÁBOR (szerk.) [2006]: Közelkép. Bérek, keresetek, jövedelmek. Munkaerőpiaci Tükr, 2006*

- HORVÁTH HEDVIG – SZALAI ZOLTÁN [2008]: Labour market institutions in Hungary with a focus on wage and employment flexibility. (*ECB WDN Institutional Project*) *MNB Occasional Papers* 77. 2008
- HERMANN ZOLTÁN [2008]: Hogyan értelmezzük az iskolarendszer minőségi mutatóit nemzetközi összehasonlításban? in *FAZEKAS KÁROLY (szerk.) [2008]: Közoktatás, iskolai tudás, és munkapiaci siker. MTA Közgazdaságtudományi Intézet KTI Könyvek 9. kötet, Budapest, 43-71. o.*
- KERTESI GÁBOR [2000]: Ingázás a falusi Magyarországon Egy megoldatlan probléma. *Közgazdasági Szemle, XLVII. évf., 2000. október, 775-798. o.*
- KERTESI GÁBOR [2005]: Romák. *A magyar foglalkoztatáspolitikát átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában, az elmúlt öt év tapasztalatai alapján. 2005. augusztus*
- KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR [2005]: Általános iskolai szegregáció, II. rész. Az általános iskolai szegregálódás folyamata Magyarországon és az iskolai teljesítménykülönbségek. *Közgazdasági Szemle, LII. évf., 2005. május (462-479. o.)*
- KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR [2007]: Children of the Post-Communist Transition: Age at the Time of the Parents' Job Loss and Dropping Out of Secondary School. *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy: Vol. 7 : Iss. 2 (Contributions), Article 8.*
- KERTESI GÁBOR – KÖLLŐ JÁNOS [2005]: Minimálbér-emelések. *A magyar foglalkoztatáspolitikát átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában az elmúlt öt év tapasztalatai alapján. 2005. augusztus 15.*
- KERTESI GÁBOR – KÖLLŐ JÁNOS [2008]: A diplomások keresete 1992-2005-ben. in *GALASI PÉTER, KÉZDI GÁBOR (szerk.) [2006]: Közelkép. Bérek, keresetek, jövedelmek. Munkaerőpiaci Tükör, 2006*
- KERTESI GÁBOR – VARGA JÚLIA [2005]: Foglalkoztatás és iskolázottság Magyarországon. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek. 2005/1*
- KÉZDI GÁBOR [2002]: Two Phases of Labor Market Transition in Hungary: Inter-Sectoral Reallocation and Skill-Biased Technological Change. *Budapest Working Papers on the Labour Market. 2002/3.*
- KÉZDI GÁBOR – KÖLLŐ JÁNOS – VARGA JÚLIA [2008]: Az érettségit nem adó szakmunkásképzés válságtünetei. in *Fazekas Károly – Köllő János (szerk.) [2008]: Munkaerőpiaci tükör. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 87-136. o.*
- KÓSA ZSIGMOND–SZÉLES GYÖRGY–KARDOS LÁSZLÓ– KÓSA KAROLINA–NÉMETH RENÁTA–ORSZÁGH SÁNDOR–FÉSŰS GABRIELLA–MCKEE, MARTIN–ÁDÁNY RÓZA–VOKÓ ZOLTÁN [2007]: A Comparative Health Survey of the Inhabitants of Roma Settlements in Hungary. *American Journal of Public Health, Vol. 97. No. 5. 853-859. o.*
- KÖLLŐ JÁNOS [2001]: The patterns of non-employment in Hungary's least developed regions. *Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet, Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrás Tanszék, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP 2001/1. (2001. január)*
- KÖLLŐ JÁNOS [2005]: A nem foglalkoztatottak összetétele az ezredfordulón. *Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet, Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrás Tanszék, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP 2005/2. (2005. február)*
- KÖLLŐ JÁNOS [2006]: A napi ingázás feltételei és a helyi munkanélküliség Magyarországon Újabb számítások és számpéldák. *Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet,*

Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrás Tanszék, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP 2006/1, 2006. január

KÖLLŐ JÁNOS [2008]: Munkahelyi olvasási követelmények és a képzetlen munkaerő foglalkoztatása Nyugat- és Közép-Kelet-Európában. *in Fazekas Károly (szerk.) [2008]: Közoktatás, iskolai tudás, és munkapiaci siker. MTA Közgazdaságtudományi Intézet KTI Könyvek 9. kötet, Budapest, 13-41. o.*

KREKÓ JUDIT – KISS GÁBOR [2008]: Adóelkerülés és adóváltoztatások Magyarországon. *MNB-Szemle, 2008. április, 24-33. o.*

KSH [2009]: A foglalkoztatottak munkába járási, ingázási sajátosságai. *Statisztikai Tükör. III. évfolyam, 2. szám. 2009/2*

LACKÓ MÁRIA [2006]: Az adóráták és a korrupció hatásai a munkapiacra Keresztmetszeti összehasonlító elemzés az OECD-országokon. *Közgazdasági Szemle, LIII. évf., 2006. november, 961-985. o.*

LISKÓ ILONA [2008]: Szakképzés és lemorzsolódás. *in FAZEKAS KÁROLY – KÖLLŐ JÁNOS – VARGA JÚLIA (szerk.) [2008]: Zöld Könyv a magyar közoktatás megújításáért. Econstat, Budapest 4. fejezet, 95-119. o.*

MALONEY, WILLIAM F.: Informality Revisited. *World Development Vol. 32, No. 7, pp. 1159–1178, 2004*

MICKLEWRIGHT, JOHN – NAGY, GYULA [1999]: The Informational Value of Job Search Data and the Dynamics of Search Behaviour: Evidence from Hungary. *Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet, Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrás Tanszék, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP 1999/1. (2005. március)*

MOLNÁR GYÖRGY – KAPITÁNY ZSUZSA [2006]: Mobilitás, bizonytalanság és szubjektív jólét Magyarországon. *Közgazdasági Szemle, LIII. évf., (2006. október), 845-872 o.*

MOLNÁR GYÖRGY – KAPITÁNY ZSUZSA [2007]: A jóléti ellátásban részesülők elégedettsége életükkel, anyagi helyzetükkel. *in Fazekas Károly – Cseres-Gergely Zsombor – Scharle Ágota (szerk.) [2007]: Munkaerőpiaci tükör. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 50-53. o.*

MÜNICH, DANIEL – SVEJNAR, JAN [2007]: Unemployment in East and West Europe. *Institute zur Zukunft der Arbeit, IZA Discussion Paper Series, IZA DP No. 2798, 2007. május*

RÓBERT PÉTER [2008]: Foglalkozási turbulencia Magyarországon, 1992–2007. *in KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (szerk.) [2008]: Újratervezés. Életutak és alkalmazkodás a rendszerváltás évtizedeiben. Társki, Budapest, 2008., 51-64. o.*

SAJÓ ANDRÁS [2008]: Az állam működési zavarainak társadalmi újratermelése. *Közgazdasági Szemle, LV. évf., 2008. július-augusztus, 690-711. o.*

SCHARLE ÁGOTA [2007]: A rokkantnyugdíjazás növekedésének munkapiaci okai. *in FAZEKAS KÁROLY – CSERES-GERGELY ZSOMBOR – SCHARLE ÁGOTA (szerk.) [2007]: Munkaerőpiaci tükör. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 91-100. o.*

SEMJÉN ANDRÁS – TÓTH ISTVÁN JÁNOS [2004]: Rejtett gazdaság és adózási magatartás, 1996–2001. *Közgazdasági Szemle, LI. évf., 2004. június, 560-583. o.*

SEMJÉN ANDRÁS – TÓTH ISTVÁN JÁNOS - MEDGYESI MÁRTON - CZIBIK ÁGNES [2008]: Adócsalás és korrupció: lakossági érintettség és elfogadottság. *Magyar Tudományos Akadémia, Közgazdaságtudományi Intézet, Műhelytanulmányok 2008/13., 2008. november.*

SMITH, SANDRA SUSAN [2008]: Reputation, Risk, and Race: Exploring Racial and Ethnic Difference in Personal Contact Use and Receipt of Proactive Assistance. *Institute for Research on Labor and Employment, Working Paper Series, IIRP No. 164.*

SZABÓ PÉTER ANDRÁS [2007]: A 2000–2001. évi minimálbér-emelés hatása a jövedelemeloszlásra. *Közgazdasági Szemle, LIV. évf., 2007. május, 397-414. o.*

SZÁNTÓ ZOLTÁN – TÓTH ISTVÁN JÁNOS [2001]: A rejtett gazdaság és az ellene való fellépés tényezői. *Közgazdasági Szemle, XLVIII. évf., 2001. március, 203-218. o.*

SZMM [2008]: Előterjesztés a MAT részére a „Családsegítő szolgálatok foglalkoztatást elősegítő szolgáltatásainak fejlesztése” című kísérleti munkaerő-piaci program támogatására. *Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest, augusztus.*

TONIN, MIRCO [2007]: Minimum Wage and Tax Evasion: Theory and Evidence. *Magyar Tudományos Akadémia, Közgazdaságtudományi Intézet, Műhelytanulmányok 2007/1.*

TÓTH ISTVÁN JÁNOS [1999]: Gazdasági helyzetkép és várakozások. *Megjelent: Szívós Péter–Tóth István György (szerk.): Társadalmi tény-kép, Társki, Budapest.*

VANHUYSE, P. [2006]: Divide and Pacify: Strategic Social Policies and Political Protests in Post-Communist Democracies. *CEU Press, Budapest.*

AZ ÁLLAMI BEAVATKOZÁSOK, POLITIKÁK HATÁSA

Bevezető

Ebben a fejezetben röviden áttekintjük, hogy állami intézkedések és politikák milyen hatással vannak a munkakínálatra. A munkaerő-piaci szakpolitikákon túl figyelmet fordítottunk egyéb, elsődlegesen nem a munkapiacot célzó politikákra is, amelyek közvetetten hatást gyakorolnak a munkapiacra, erősítve vagy gyengítve a munkapiaci politikák hatását.

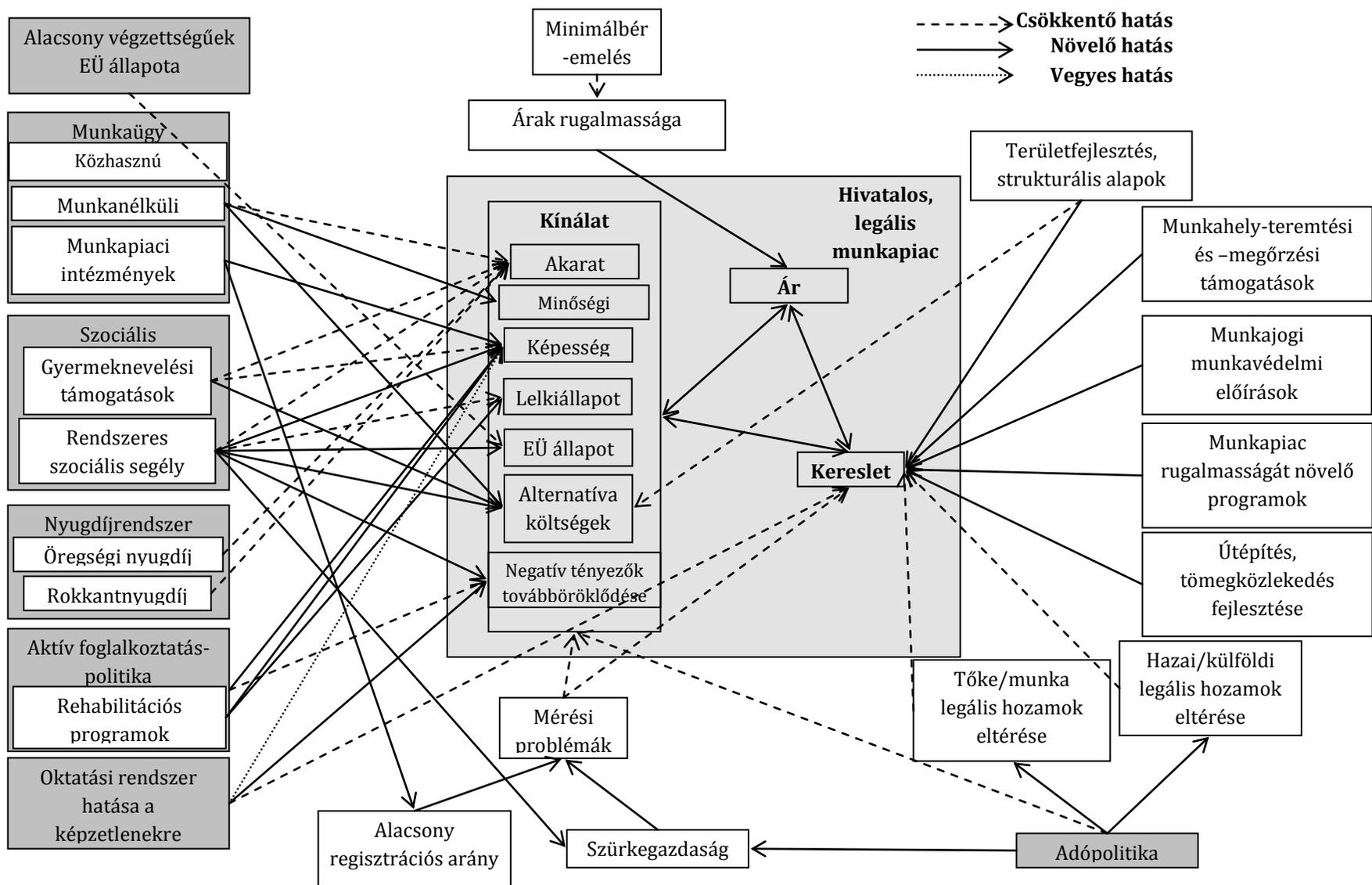
A következőkben a tárgyalást kiterjesztjük, és nemcsak azokat a politikákat elemezzük, amelyek a munkakínálatra hatnak, hanem azokat is, amelyek a keresletet vagy a béreket módosítják. A várható bérek nagysága ugyanis befolyásolja az egyén munkakínálati döntését: minél magasabb a várható bér, annál nagyobb valószínűséggel kezd el valaki munkát keresni. A kérdést részletesebben tárgyalják az úgynevezett keresési modellek, amelyekben az egyén mérlegeli a munkakeresés költségeit (levelek feladása, utazás az interjúkra, kiesett idő stb.), és a várható hasznait. Ezeket befolyásolja, hogy az egyén milyen valószínűséggel, és mennyi idő alatt talál állást, mekkora a várható fizetés nagysága. Ha úgy látja, hogy a várható hasznok meghaladják a keresés költségeit, akkor belevág a munkakeresésbe. Ebből következik az is, hogy nemcsak a várható munkabér, hanem a munkakínálat helyzete is befolyásolja a munkakínálati döntéseket. Ha valaki úgy gondolja, hogy nagyon kevés munkalehetőség van a piacon, és emiatt kicsi a valószínűsége az elhelyezkedésnek, akkor kisebb valószínűséggel kezd el munkát keresni. Vagyis azok a politikák, amelyek a várható munkabért, vagy a munkakeresletet (a betölthető munkahelyek számát) csökkentik, egyben negatívan hatnak a munkakínálatra is. Azért is tárgyaljuk egyben az egész munkapiacot, mert a kereslet, a kínálat és az ár egyszerre határozza meg a végső kimeneteket, így nem volna értelme elkülönítve vizsgálni csupán a munkakeresletet.

Az alábbi összefoglaló ábra (31. ábra) egyszerre mutatja a különböző állami beavatkozások hatásait a munkapiacra. A legtöbb, munkapiacot érintő hatás a kínálati oldalra érkezik, hatásuk sok esetben ambivalens, mert a célzott és szándékolt hatások mellett sok esetben nem szándékolt, járulékos hatásaik is vannak. A különböző szakpolitikák összehatását számszerűsíteni majdhogynem lehetetlen, emiatt erre nem is vállalkozunk, ehelyett, ahol elérhetőek erre vonatkozó kutatási eredmények, ott a szakpolitikák egyedi – parciális³² – hatásait számszerűsítjük, de legalábbis irányukat és hatókörüket meghatározzuk.

A fejezet végén található táblázatban összefoglaljuk a jelenleg érvényben lévő munkaerő-piaci támogatásokat, a jogosultak körét, az igénybevétel feltételeit, mértékét és időtartamát, valamint a vonatkozó jogszabályokat és az adott célra elkülönített költségvetési keretet.

³² Minden egyéb változatlansága mellett mekkora a szakpolitika hatása.

31. ábra: Az állami intézkedések hatása a munkapiacra

Az állami beavatkozásokat az egyéni munkavállalási hajlandóságra gyakorolt hatásuk alapján célszerű értékelni. Mindenki saját értékítéletét követve dönti el, mennyi időt szán munkára, mennyit pihenésre. Az állam ennek a döntésnek a környezetét módosítja. Különböző juttatásokkal, kedvezményekkel és szolgáltatásokkal, illetve az egymás és a jövő iránti bizalom erősítésével növeli a munka hozamát, így a munkára fordított idő arányát. Elvonásokkal, munka nélkül szerezhető jövedelmekkel, a tranzakciók költségeit növelő szabályokkal csökkentve a munka hozamát, növeli a munka nélkül töltött idő arányát. Bizonyos beavatkozások a munka keresletét, mások a kínálatát, vagy épp mindkettőt érintik.

A közpolitikáknak négy fő típusát különíthetjük el ez alapján.

Hozammódosító politikák, amelyek a munka vagy az azt kiegészítő, helyettesítő termelési eszközök piaci értékét módosítják, befolyásolva a munka iránti keresletet. Ilyenek a versenyképességet növelő beavatkozások (pl. szabályozás egyszerűsítése, vállalkozások közterheinek csökkentése, a hitelképességet növelése), a vállalkozások hozamát, munkatermelékenységét csökkentő politikák (pl. adminisztráció) az emberek rendelkezésére álló munkamennyiséget, minőséget (pl. oktatás, egészségügy), a munkapiaci tranzakciós költségeket (pl. keresési költség, ingázás stb.) befolyásoló politikák.

Időbeli átcsoportosítások, amelyek lényegében az államon keresztüli kölcsönfelvételek, megtakarítások az aktív korról előre hozva vagy későbbre halasztva a jövedelmek felhasználását (gyermek utáni transferek, oktatási kiadások, nyugdíjak formájában). Ha valóban időbeli átcsoportosítás valósul meg, az lényegében a jövedelem hasznosságát, így közvetve a munka hozamát is növelheti – ez a megtakarítás esetében igaz, utólagos törlesztés esetében már nem. Ha az időbeli átcsoportosítás helyett háztartáson belüli generációk közötti átcsoportosításban gondolkozunk, feltéve, hogy a fogyasztási egység a család, az ilyen átcsoportosítások munkaösztönző hatása ugyancsak pozitív. Ha az állami megoldások ezen időbeli, családon belüli átcsoportosításokat oldják meg az alternatív piaci, társadalmi lehetőségeknél kisebb költséggel és az emberekben is tudatosul, hogy itt lényegében a jövedelmük felhasználásának hasznosságát növelő allokációs támogatást kapnak, az állami beavatkozások növelhetik a munkavállalási hajlandóságot.

Sok állami politika lényegében *biztosítási* sémaként működik. Az egészségbiztosítás az egészségügyi problémák miatt felmerülő költségek kockázatát osztja meg az érintettek között, a munkanélküli biztosítás az állás elvesztésének kockázatát. Ezek a biztosítások a munka hozamát csökkentik a biztosításmentes világhoz képest. Azonban az egyén várható hasznát növelik a biztonság erősítésével, illetve a negatív sokkot elszenvedők munkaerőpiacra való visszatérésének esélyét növelik. Ilyen biztosításokat állami biztosítási sémák nélkül is használnának az emberek – habár valószínűleg erősebb szelekció valósulna meg (az állami, kötelező rezsimekhez képest valószínűleg a nagyobb eséllyel megbetegedők nagyobb arányban vennének részt a biztosítási rendszerben). A kérdés az, hogy melyik biztosítási rezsime „díja” kisebb, illetve, hogy ez a rezsime nem kényszeríti-e az embereket túlbiztosításra. A biztosítások az esetleges kár csökkentésével a megelőzésre fordított erőforrásokat csökkenthetik, ami a káresemény bekövetkezésének valószínűségét növelheti. Összességében a társadalombiztosítás a piaci biztosítási formák alternatívája. A biztosítás valamennyire csökkenti a munkavállalási kedvet, de ez egyrészt az egyén számára nem káros, másrészt a munkaképesség elvesztésének valószínűségét csökkenti. Ha az állam a biztosítást olcsóbban szervezi meg, mint más társadalmi,

gazdasági szereplők tennék, és az emberekben tudatosul, hogy lényegében egy biztosítási szerződést kínál nekik az állam, a munkavállalást csökkentő hatást a kockázatok csökkenése és a visszailleszkedés könnyebbsége kompenzálja.

Az *újraelosztás* csökkenti azoknak a munka hozamát, akiktől elvesz, így e csoportnak csökken az aktivitási vágya. A kedvezményezettek motivációjára pedig azért hat negatívan, mert a produktív tevékenység nélkül megszerezhető jövedelmek a munka nettó hozamát csökkentik. Ha a jövedelemátcsoportosítás a munka helyett a tőkét adóztatja, a negatív hatás nem tűnik el: a tőke hozamának csökkentése végső soron a munkából származó megtakarítások csökkenését eredményezi, a beruházások megtérülését csökkenti, így összességében a munkakeresletet csökkenti. Mindezek következtében az újraelosztási célok megvalósítása a munkavállalási kedvet és a munkához jutás valószínűségét csökkenti.

A felvázolt eszközrendszernek – közvetlen hatásain túl – még egy fontos hatása van. Lényeges kérdés, hogy egy adott állami beavatkozást az emberek hogyan érzékelnek. Ugyanaz a beavatkozás tűnhet hozammódosítónak, időbeli átcsoportosításnak, biztosításnak vagy újraelosztásnak is – attól függően, hogy a politika erőforrás felhasználása és eredményei között milyen összefüggések észlelhetőek a munkavállaló számára. Például a szívbetegségek kezelése hozamnövelő politika, mert a munkaerő-kínálat egészségének növelésével a munkaerőpiac jövedelmezőségét javítja, mert a nagyobb piacok jobban prosperálnak, a szívbetegség miatt a munkaerőpiacról kiesők száma, így pótlásának költsége is kisebb. De felfogható időbeli jövedelemátcsoportosításként is, mert a szívbetegség öregkorban szokott bekövetkezni. Biztosítás is, mert a betegség egy ki nem zárható kockázat. Végül jövedelemátcsoportosítás, mert a szívbetegségre kevésbé hajlamosak finanszírozzák az abban nagyobb valószínűséggel megbetegedőket.

Az első aspektusnál (hozamnövelés, időbeli jövedelemátcsoportosítás) a politika hozamát kell összemérni a hozzá anyagi forrást biztosító adók munkamotivációt csökkentő hatásával. A második és harmadik esetben az a kérdés, hogy az állam milyen hatékony vagy pazarló megtakarítási, biztosítási rezsimit működtet. A negyedik esetben az állam az aktivitást mindenképpen csökkenti.

A négy aspektus nagyon nehezen különíthető el egymástól. Ezt az elkülönítést az államműködés részleteiről racionálisan tájékozatlan egyén még nehezebben teszi meg, ezért a közpolitikák munkavállalásra gyakorolt hatását nagyban befolyásolja, hogy az állami beavatkozást minek tartja: ha az egyén úgy érzékeli, hogy a beszedett adó, a korlátozó előírás neki személyesen visszatérül, a politikák munkavállalás csökkentő hatása kicsi. Ha az állami terhek és juttatások közötti kapcsolatot az egyén nem észleli, minden teher és korlát csökkenti a munkára való motivációt. Ilyenkor az ember azt látja, hogy valaki elvesz tőle, másvalaki pedig ajándékot, privilégiumot ad neki. Mindezek alapján az állami politikák terhei és hasznai közötti összefüggésekkel kapcsolatos vélekedés komolyan meghatározza a munkavállalási hajlandóságot. Ebből a szempontból a magyar helyzet igen rossz.

Az egyéni munkavállalási hajlandóság mérése rendkívül nehéz. Általában csak a munkaerő-piaci státusz és változása, az ezt tömegekre leíró aktivitás, foglalkoztatás figyelhető meg. A közgazdasági elemzések ezen megfigyeléseket hozzák összefüggésbe szakpolitikákkal és azok változásaival. Ezen elemzések értelmezése közben sohasem szabad megfeledkezni arról, hogy a foglalkoztatási, aktivitási ráta változása csak közelítő indikátor a munkavállalási kedvre. Pedig a normatív kiindulópont, a vizsgálandó cél az egyéneket a munkától elbátortalanító akadályok

csökkentése, nem az aktivitási, foglalkoztatási ráta növelése. A rátákra gyakorolt hatás elemzése közben sohasem szabad elfeledkezni arról, hogy a közügyek emberekről szólnak, nem aggregált statisztikai mutatókról.

Ugyancsak fontos, hogy a munkavállalási kedvet csökkentő állami tevékenységek nem biztos, hogy elve károsak. Lehet, hogy a munkavállalástól független közösségi célokat szolgálnak (pl. biztonság, szolidaritás), vagy az is lehet, hogy az adott tevékenységet a közösség nem képes megszervezni ennél kisebb munkától elkedvetlenítő hatással. Amikor egy beavatkozás közvetlen munkavállalást demotiváló hatását észleljük, sosem szabad megfeledkeznünk arról, hogy lehet, hogy az más fontos célt szolgál vagy nincsen ennél jobb megvalósítható megoldás.

Munkaerő-piaci politikák

Jóléti ellátások

A jóléti ellátási rendszer (pl. rendszeres szociális segély, gyermeknevelési támogatások³³ stb.) számos csatornán keresztül hatással van a munkapiacra. Elsőként az általuk megcélzott hatásról szólnak. A jóléti kiadások igen sokféle célt szolgálhatnak, amelyek háttérében általában valamiféle szolidaritási, újraelosztási vagy biztosítási cél húzódik meg. Amennyiben célba érnek a juttatások, javulhat például a rászoruló réteg egészségügyi helyzete, oktatáshoz való hozzáférése. Mindkettő jelentős előfeltétele a sikeres munkakeresésnek, így a juttatások közvetve növelik a rászoruló munkapiaci esélyeit, munkakínálatát. (Cseres-Gergely és Scharle [2007])

A támogatások nem szándékolt mellékhatásai azonban más irányban hatnak. A rendszeres szociális segély csak abban az esetben folyósítható, ha a segélyezett nem dolgozik. Amennyiben munkát kap, rögtön elesik a segély összegétől. Emiatt az olyan munkákat, amelyek nem eredményeznek elég nagy jövedelemnövekedést, a segélyezett vissza fogja utasítani, vagy csak feketén lesz hajlandó dolgozni. A segélyek további, közvetett negatív hatással is lehetnek a munkakínálatra. Előfordulhat, hogy a társadalom megőrzőnek gondolja a szociális segély igénybe vételét, amellyel igen alacsony társadalmi státusz jár együtt. Emiatt van az, hogy sok jogosult nem is veszi igénybe a támogatást. Ha azonban valaki, aki megőrzőnek gondolja a segélyt, mégis kénytelen igénybe venni ahhoz, hogy megélhetését biztosítsa, annak romolhat az önértékelése és az önbizalma, amely komoly hátrányt jelenthet a jövőben a munkakereséskor. A segélyezett nincs rákényszerítve a gyors munkakeresésre, mivel a kereső foglalkozás számára nem élet-halál kérdése, csupán életszínvonal-emelkedéssel jár. Ez a statisztikai adatokban is megjelenik: Firlé et al. [2007] mérései szerint a segélyben részesülők átlagosan majdnem 2 évvel tovább maradnak munkanélküliek, mint a segélyben nem részesülők. Azonban a kérdés ennél összetettebb: a megfigyelt különbség nemcsak a segélyek ellenőztető hatásának köszönhető, hanem olyan nem megfigyelhető tényezőknek is, mint hogy például a segélyért folyamodók

³³ 2005-ben a 15 év feletti 2,97%-a részesült munkanélküli- és szociális segélyben, 3,47%-a gyēs, gyed vagy gyet valamelyikében.

valószínűleg kevésbé versenyképes munkapiaci tudással, és képességekkel rendelkeznek, mint a segélyben nem részesülők.

A hosszú időn át biztosított gyermeknevelési támogatások több csatornán keresztül csökkentik a munkakínálatot. Egyrészt, a gyermeket vállaló korosztály munkakínálata annyival lesz kevesebb, ahányan éppen gyermekükkel otthon maradnak. Minél hosszabb ideig adható a gyermeknevelési támogatás, annál később tér vissza a munkapiacra a szülő. Másrészt, a gyermekével otthon maradó anya hosszabb időre esik ki a gyakorlatból, nagyobb mértékben erodálódik a szaktudása, így kisebb az esélye az elhelyezkedésre³⁴. Az emberi tőke csökkenése – és a kisgyermekkel járó várható gyakoribb hiányzások – miatt a visszatérő anya várható keresete is alacsonyabb.

A gyermektámogatások formájától is függ, hogy az anyákat otthon maradásra, vagy korábbi munkavállalásra ösztönzik. A bölcsődék létesítése, az otthoni felügyelet támogatása, az utazási és bértámogatások a munkavállalást ösztönzik; ilyen támogatás például a Start Plusz kártyával igénybe vehető járulékkedvezmény. A munkavállalás és otthonmaradás mellett is igénybe vehető támogatások, mint például a gyes vagy a családi pótlék, az otthonmaradást ösztönzik. Vannak emellett olyan támogatások, amelyekről munkához jutás esetén elesik az egyén (pl. gyed) (Bálint és Köllő [2007]) A hazai gyermektámogatási rendszer tehát nemcsak mértékében és az igénybevétel hosszában egyedülállóan bőkezű, hanem az összetétele sem feltétlenül kedvez a munkakínálat növekedésének, elemeinek nagyobb része otthonmaradásra ösztönöz.

A jóléti ellátórendszer – ideértve minden itt bemutatott eszközt – talán a legsúlyosabb kártételét a következő generációk ellen követi el, amikor egész tömegeket ösztönöz a munkapiactól való tartós távolmaradásra. Azok a gyermekek, akik soha nem láttak otthonról reggel időben munkába induló szülőket, soha nem tapasztalták meg a munkáért kapott fizetés egész hónapra beosztásának folyamatát, akik megszokták, hogy a szüleiknek munka nélkül is van – valamennyi – pénze, nehezen fogják belátni, hogy nekik miért kellene erőfeszítéseket tenni azért, hogy képességeiket versenyszintűvé fejlesszék, hogy munkát találjanak, és hogy nap, mint nap elinduljanak munkahelyükre. Ha a munka nélkül megélés művészete tovább öröklődik a gyermekekre és unokákra, akkor az inaktivitási probléma újratermeli önmagát, vagyis olyan hosszú távú problémával áll szemben az ország, amit az idő nem old meg.

³⁴ Az itt bemutatott gondolatmenet általánosan elfogadott a munkapiaci kínálattal foglalkozó szakirodalomban. Ugyanakkor fontos hangsúlyoznunk, hogy a felvázolt érvrendszer nem vonja kétségbe az egyének döntéseinek helyességét, a hangsúly minden esetben azon van, hogy az állami politikák milyen irányba térítik el az egyének döntési helyzetét, és ezáltal hogyan befolyásolják döntéseiket. Elfogadni a hosszú idejű támogatást tehát racionális döntés lehet az adott helyzetben, míg összgazdasági szempontból nézve az állam ilyen jellegű politikáját negatívan értékelhetjük.

7. táblázat: A főbb jóléti ellátások jellemzői (2006)

Támogatás	Munka mellett kapható?	Bértámogatás
Gyed: a gyermek kétéves koráig kapható, a korábbi bértől függő ellátás.	nem	
Gyes: a gyermek hároméves koráig igénybe vehető támogatás.	igen (gyermek 1 éves korától)	igen (kedvező tb-szabályok)
Gyet: három- vagy többgyermekes szülő, a legkisebb gyermek nyolcéves koráig kaphatja	igen (napi 4 óra)	
Munkánélküli/álláskeresési járadék: az állást keresőknek szánt támogatás. Feltétele a regisztráció és a munkaügyi központtal tartott kapcsolat. 91 + 179 napig jár.	nem (munkakészség bizonyítás')	
Rendszeres szociális segély: a tartós munkanélküliek rászorultságtól függő jövedelempótló támogatása	nem (munkakészség bizonyítás')	
Rokkantnyugdíj	igen (kereseti plafon)	
Öregségi nyugdíj	igen (előrehozott nyugdíjnál kereseti plafon)	igen (kedvező tb-járulék és adószabályok)

*A segélyezettnek a feljárnlott megfelelő állás vagy közcélú munkavégzés elfogadásával kell bizonyítania, hogy kész munkába állni. Elutasítás esetén a segély megvonható.

Forrás: *Bálint és Köllő* [2007]

Munkánélküli járadék

A munkánélküli járadék nagysága, a folyósítás időtartama és folyósításának feltételei mind befolyásolhatják a munkakínálati és munkakeresési döntéseket. A hazai kutatások eredményei szerint a munkánélküliségi járadék folyósíthatóságának 1993-ban történt rövidítése nem befolyásolta érdemben a munkanélküliek elhelyezkedését. A munkanélküliek jövedelempótló támogatását igénybe vevők lassabban léptek be új munkahelyre, mint az a csoport, amely nem részesült ilyen támogatásban. Ez nem feltétlenül baj, mivel elképzelhető, hogy a járadékot igénybe vevők alaposabban kerestek munkát, aminek jobb minőségű munkáltató-munkavállaló összepárosítás lehetett az eredménye, és hosszabb ideig tartó foglalkoztatást jelentett. Ugyanígy lassabban helyezkedtek el az aktív foglalkoztatási programokból kilépő munkanélküliek, bár itt jelentősen befolyásolhatta az eredményeket az a csoport, amely a jogosultsági idő meghosszabbítása céljából vett részt ezeken a programokon. A magasabb munkánélküli ellátás csökkentette az elhelyezkedés valószínűségét, ugyanis egyrésztől válogatóssá teszi a járadékban részesülőket, másrésztől a magasabb ellátás által lehetővé váló intenzívebb keresés nem növeli észrevehető mértékben az álláshoz jutás valószínűségét. (*Galasi és Köllő* [2001])

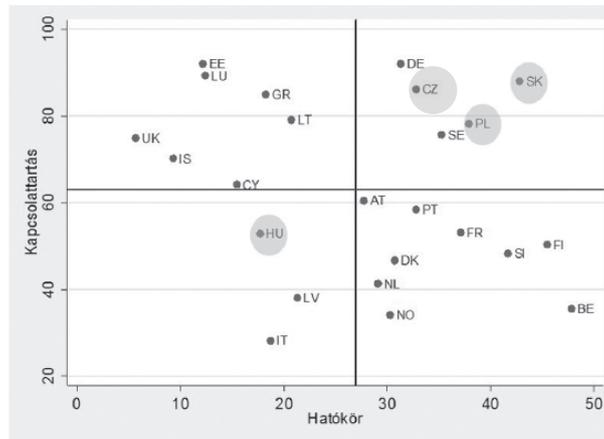
Micklewright és Nagy [2005] a járadék igénybevételi feltételeinek szigorításának hatását vizsgálja a munkánélküliség időtartamára. Kísérleti eredményeik azt mutatják, hogy a szigorítás a 30 évnél idősebb nők munkakeresésére jelentős hatással volt, míg a férfiak és a fiatalabb nők esetében nem volt jelentős változás.

2000-ben csökkent a munkánélküli járadék jogosultsági időtartama, *Galasi és Nagy* [2001a] ezt a természetes kísérletet használja ki arra, hogy megvizsgálja, a járadék jogosultsági idejének hossza milyen mértékben befolyásolja a járadékban részesülők elhelyezkedési ütemét. Azt találják, hogy a jogosultsági idő rövidülése – ellentétben a várakozásokkal – nem gyorsította meg a munkát keresők elhelyezkedésének gyorsaságát. Ugyanebben az időszakban a tartós munkanélküliek jövedelempótló támogatását az aktív korú nem-foglalkoztatottak rendszeres szociális segélye váltotta fel. *Galasi és Nagy* [2001b] Az új támogatási formát kevesebben használták ki, mint a régit, ezáltal csökkent a munkához nem jutók jóléte, ugyanakkor az új szabályozás gyorsította az elhelyezkedés ütemét.

Munkapiaci intézmények

Az álláskeresés nyilvántartásának előfeltétele, hogy az állást kereső a helyi munkaügyi központban munkanélküliként regisztráltassa magát. Amennyiben egy országban sok a nem regisztráló, de egyébként állást kereső vagy állásra vágyó személy, akkor a hivatalos aktivitási ráta a tényleges munkapiaci aktivitástól elmarad. A jelenleg Magyarországon fennálló munkapiaci intézményrendszer és szabályozás viszonylag alacsony szintű kapcsolattartást eredményez a munkát kereső személyek és a munkaügyi központok között.

32. ábra: A 15-19 éves, nem tanuló és nem dolgozó népesség kapcsolata az Állami Foglalkoztatási Szolgálattal. 2005.

Hatókör: munkanélküliként regisztráltak aránya.

Kapcsolattartás: a foglalkoztatási szolgálatot az interjú előtti hónapban felkeresők aránya. A függőleges és vízszintes egyenes a súlyozatlan EU-átlagot jelzi.

A függőleges és a vízszintes egyenes a súlyozatlan EU-átlagot jelzi.

Ország rövidítések: AT – Ausztria, BE – Belgium, CY – Ciprus, CZ – Cseh Köztársaság, DK – Dánia, DE – Németország, EE – Észtország, FI – Finnország, FR – Franciaország, GR – Görögország, IE – Írország, IS – Izland, IT – Olaszország, LT – Litvánia, LU – Luxemburg, LV – Lettország, HU – Magyarország, NL – Hollandia, NO – Norvégia, PL – Lengyelország, PT – Portugália, SI – Szlovénia, SK – Szlovákia, SE – Svédország, UK – Egyesült Királyság.

Forrás: Köllő [2008]

A 32. ábra alapján látható, hogy az európai országok munkaügyi központjai vagy sok emberrel tartanak viszonylag laza kapcsolatot (pl. Hollandia, Franciaország), vagy kevés emberrel tartják a kapcsolatot, de azokkal gyakori és minőségi a kapcsolat (pl. Görögország, Nagy-Britannia). A visegrádi országok közül egyedül Magyarország tartozik a bal alsó negyedbe, ami a kevés regisztrálttal való igen laza kapcsolatot jelenti. A többi visegrádi ország a jobb felső szegmensbe tartozik, amely viszonylag magas regisztrációs arányt eredményez.

A regisztrációs arányt több tényező befolyásolhatja, mint például az Állami Foglalkoztatási Szolgálatokra alokált források, a támogatások folyósítási feltételeként megszabott együttműködési kötelezettség szigorúsága, a munkapiaci intézmények közötti munkamegosztás, vagy az állami és a magán munkaközvetítők relatív súlya.

A hazai munkapiaci intézményrendszer több – egymással összefüggő – alrendszerből áll össze. A stratégia és a jogszabályok megalkotásáért, az ellátási és munkaügyi intézményrendszer illetve a bérpolitikai tárgyalások és a munkavédelem megszervezéséért és irányításáért a Szociális és

Munkaügyi Minisztérium (SzMM) felel. Irányítása alá tartozik a Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, amely az Állami Foglalkoztatási Szolgálatot, illetve az ennek alárendelt regionális munkaügyi központokat felügyeli. (Frey [2008]) Fontos szervezeti egység továbbá az EU-s források felhasználásáért felelős NFÜ-HEP IH, az ESZA³⁵ Kht., illetve OFA³⁶. A helyi önkormányzatok szintén tevékenyen részt vesznek a foglalkoztatás bővítésében és elősegítésében, az Út a munkához program keretében megszervezik a rendszeres szociális segélyben részesülők rendszeres foglalkoztatását. A civil szervezeteknek is jelentős szerep jut a munkaerőpiacon, melyek elősegítik a hátrányos helyzetű, nehezen foglalkoztatható személyek munkapiaci integrációját, rehabilitációját.

Egy helyi munkaügyi központ alkalmazottjának tapasztalatai – interjú leírás

Helyzet

Ez itt egy hátrányos helyzetű kistérség, és ebben az a szomorú, hogy itt nemcsak nincs munka, hanem nem is volt, és nem is lesz. Nincs perspektívája az itt élő embereknek. Aki ezt felismeri, és megteheti, az elköltözik innen. Még a munkával rendelkező emberek többsége is a megélhetésért küzd. Négy nagy probléma van ebben a térségben, amivel meg kellene valahogy birkóznunk.

Az első nagy probléma, hogy a munkanélküliség már generációs probléma, vagyis nemcsak a gyermek és a szülő, de már a nagyszülő sem dolgozott. A gyermekek abban nőnek fel, hogy munka nélkül is meg lehet élni, például szociális segélyből.

Másrészt, az alkalmi munkákra kitalált kiskönyv valójában burkolt fekete foglalkoztatást eredményez.

A harmadik gond, hogy az itteni lakosság majdnem 50%-a alacsony iskolai végzettségű, vagyis általánossal sem rendelkezik, vagy legfeljebb érettségivel, de nincs szakmája. Ezeket az embereket nagyon nehéz elhelyezni, mert gyakorlatilag semmihez sem értenek.

A negyedik probléma az előzőek folyománya. Általában a tartós munkanélküliséggel együtt járnak a devianciák, amelyek sokat rontanak az amúgy sem rózsás helyzeten. Sok ember alkoholista, depressziós stb.

Tevékenység

Mi itt a központban személyre szabott szolgáltatást nyújtunk az ügyfeleinknek. Azonban sokat ront a munka hatékonyságán, hogy az egész rendszerbe bele van kódolva a munkakereső passzivitása. Az álláskereső legfontosabb feladata, hogy együttműködjön. Megjelenjen nálunk rendszeres időközönként, a felajánlott munkát, képzést fogadja el, illetve a felajánlott szolgáltatást vegye igénybe. Van ilyen, hogy rendelkezésre állási támogatás (RAT), amúgy ezt az angol kollégák meg is mosolyogták... Szóval amíg az ügyfél úgy gondolja, hogy „pecsételni járok”, addig nem lehet csodákat művelni.

A munkáltatók kérésére végzünk közvetítést, megvizsgáljuk, hogy a szóba jöhető emberek közül kik alkalmasak emberileg, képzettségileg a feladatra. Megpróbálunk jó munkavállaló –

35 Európai Szociális Alap Nemzeti Programirányító Iroda Társadalmi Szolgáltató Kht.

36 Országos Foglalkoztatási Közalapítvány

munkáltató párosításokat végezni. Ha nincs eredmény, és valakinek nem tudunk munkát ajánlani, akkor képzést ajánlunk. Ha ez sem működik valamiért, akkor szolgáltatást ajánlunk neki. Pl. álláskeresési tréning, pályatanácsadás, pszichológiai tanácsadás, stb.

Ügyfelek

4 kategóriába tudnám sorolni az ügyfeleinket.

1. A legkönnyebb a dolgunk azokkal, akiknek van képzettsége, és dolgozni is szeretnének. Nekik sok esetben elég hamar tudunk munkát találni, persze nem mindenkinek.

2. Kicsit nehezebb az a csoport, akiknek van szakmája, de nem akarnak dolgozni. Őket kiközvetítjük a munkáltatónak, de közlik vele, hogy nem akarnak nála dolgozni. Ha a munkáltató együttműködik velünk, és jelzi ezt nekünk, akkor azt az ember kizárjuk az ellátásból. De van, hogy a cégek nem működnek együtt, inkább azt mondják, hogy nekik nem kell ez az ember. Az a legnagyobb probléma, hogy ha valaki elmegy minimálbérért dolgozni, az megkap mondjuk havi 71.000 Ft-ot. Ha nem megy el dolgozni, megkapja a szociális segélyt, plusz alkalmi munkavállalói könyvvel elmegy a párjával együtt napi 4000 Ft-ért dolgozni, és sokszor havi 30 napot is dolgoznak. Így sokkal jobban járnak. Ez nem egyedi jelenség, ez már életformává nőtte ki magát.

Én azt mondom, hogy nehogyan idejőjön egy multi cég, mert a sok munkanélküliből nem fogunk tudni nekik egy teljes dolgozó gárdát összeszedni. Én azt látom, hogy ezek az emberek már elszoktak a munkától.

3. Még nehezebb azokat ellátni, akik ugyan akarnak dolgozni, de nincs szakmájuk. Nekik először valamilyen képzést szoktunk felajánlani. Sok esetben viszont nem tudnak elmenni a képzésre, mert igaz, hogy a képzés ingyenes, de az alatt nem kap pénzt, és otthon van a jószág, azt nem hagyhatja ott.

Van olyan, hogy keresetpótló juttatás, ezt csak bizonyos feltételek mellett adhatjuk, a minimálbér 60-100%-a lehet. Ezt a képzés alatt kaphatja.

A mostani képzések már keresletvezérelt képzési rendszerben működnek. Ez azt jelenti, hogy csak olyanra képezzük ki az embereket, amire munkaerő-piaci kereslet mutatkozik. Sok esetben a munkáltató szól, hogy itt ez az ember, ő felvenné, csak ki kellene képezni valamire. Olyankor mi kiképezzük, és ő fölveszi. Volt olyan esetünk is, hogy valaki gyógymasszórnek szeretett volna tanulni. Mi megnéztük, hogy piacképes lehet-e a tudás, ajánlottuk neki, hogy vegyen igénybe vállalkozáskezdési támogatást. Azóta gyógymasszór vállalkozóként dolgozik a településen.

4. A legrosszabb eset az, amikor valakinek se szakmája nincsen, se dolgozni nem akar. Leginkább ők szorulnának segísége, de igazából nem helyezhetők el a munkapiacra. Őszintén, nem is értem, hogy velük miért nekünk kell foglalkozni. Ők nem szeretnének bejönni, mi pedig igazából nem tudunk számukra megoldást kínálni. Nagyon sokan vannak, és sok esetben pszichológiai, életvezetési tanácsadásra is szükségük lenne. Sok közöttük a tartósan munkanélküli, ők néha közcélú munkát végeznek, de egyébként semmi más.

A csoportoknak nyújtott szolgáltatások

1. csoport: nekik nincs szükségük szolgáltatásokra, munkát keresünk nekik.

2. csoport: képzési szolgáltatásokat nyújtunk nekik. Ha nem tudja, mit szeretne, akkor

pályatanácsadást, pályakorrekciót tudunk neki nyújtani.

3. csoport: reintegráló tréningek, egyéni tanácsadás, álláskeresési technikák.

4. csoport: nekik minden kell, nekik kellene a legtöbb szolgáltatás.

Próbáljuk az ügyfeleket minél több információval ellátni a lehetőségekkel, munkahelyekkel kapcsolatban. Ugyanakkor a munkáltatóknak is nagyon sokféle szolgáltatást nyújtunk.

Ebben a kistérségben az a legfontosabb és egyben elérhető cél, hogy tartsuk a jelenlegi szintet, segítsünk megőrizni a munkahelyeket. A válság negatív hatásait nem nagyon éreztük, mert nem nagyon volt mit bezárni.

Saját programok, civil kezdeményezések

Mindig van rá lehetőség, hogy saját kezdeményezésű programokat indítsunk, egyeztetve a regionális munkaügyi központtal. Tavaly például egy program keretében két csoportot képeztünk ki, konkrét munkáltatói igényre válaszolva. Egyrészt speciális varrónőket képeztünk ki egy helyi gyárnak, másrészt szociális munkásokat egy alapítványnak, amely házi jelzőrendszeres idősgondozást szervezett a településen.

Sok munkáltatóval és civil szervezettel tartjuk a kapcsolatot, erőteljes az információáramlás.

Egyre több foglalkoztatási célú alapítvány jön létre a térségben, például van egy olyan alapítvány, amely idősgondozásra foglalkoztat embereket. Vagy például ott a mozgáskorlátozottak szervezete, amely közvetítő szerepet játszik, és a mozgáskorlátozottak munkába állításáért dolgozik. Velük például volt egy közös programunk, amelyben két hetes álláskereső tréninget adtunk az ügyfeleknek. 15-ből 13-an végezték el a képzést, és a záró konferenciára már 7-en állásban voltak. Mi kiegészítettük a fizetésüket rehabilitációs járadékkal.

Nagyon sok fórumot, konferenciát szervezünk, ahol a munkáltatók, civil szervezetek találkozhatnak egymással, illetve háttérintézményként nagyon sok programban részt veszünk.

Együttműködés a minisztériummal

Egy példát mondok. Még pályakezdő voltam, amikor kiküldtek a minisztériumból egy tervezetet véleményezésre. Bele is írtuk a javaslatainkat, bekértek minden véleményezőt a minisztériumba, ahol szóbeli meghallgatás is volt. A végül megszületett törvénynek köze nem volt az elhangzott véleményekhez. Hát így hallgatnak meg bennünket. Sokszor van olyan, hogy véleményoznünk kell egy törvénytervezetet, de ezeken igazából már nem módosítanak, csak ha valami eget rengetően jó ötlet vagy javaslat érkezik.

De van másik történetem is erről: már több hónapja mondjuk a minisztériumnak, hogy a törvényben olyan anomália van, ami megtéveszti a munkáltatókat, és még azóta sem hozták helyre a hibát, pedig a jogalkalmazók számára fontos lenne. A minisztériumnak tehát nem sok személyes kapcsolata van a központokkal (legalábbis a mienkkel), nem sok információ juthat el az érintettektől a jogalkotókhoz.

Őszintén: mi senkit nem engednénk vezető beosztásba anélkül, hogy legalább egy hónapot töltött volna ügyfelek között. Tapasztalja meg, amikor az ügyfél ráborítja az asztalt. Azt szoktuk mondani, hogy szagolni kell egy ideig az ügyfelet, hogy lássa az ember, hogy működik a világnak

ez a része.

Aktív munkaerő-piaci programok

Az aktív munkaerő-piaci programok közé soroljuk a közcélú foglalkoztatást, a különféle képzési és átképzési programokat, a foglalkoztatás-támogatási programokat, és a munkakereséshez nyújtott aktív segítséget. Ezekon kívül az aktív munkapiaci programok keretein belül elérhetőek a munkanélküliek vállalkozóvá válásának támogatására, tartós munkanélküliek bértámogatására, illetve megváltozott munkaképességű munkavállalók foglalkoztatására, munkahely-teremtő beruházásokra és a mobilitás fokozására elkülönített források is. A továbbiakban a közmunka-programokkal foglalkozunk, a többi programról Frey [2008] ad részletes leírást.

"Kék könyv", azaz alkalmi munkavállalói könyves foglalkoztatás

Az alkalmi munkavállalói könyvet 1997-ben vezették be azzal a céllal (1997. évi LXXIV. tv.), hogy megkönnyítse a háztartások munkáltatóvá vállalásának adminisztrációját, így a rövid időtartalmú, alkalmoszerű munkavégzés is munkaviszonynak minősül és a munkavállaló baleseti egészségügyi szolgáltatásra és baleseti táppénzre, nyugellátásra és munkanélküli ellátásra szerez jogot a közteherjegy megváltása után.

A bevezetés indoka:

- a fekete munka legalizálása,
- a háztartási és más alkalmi munkák bekapcsolás a szervezett munkaerőpiac keretei között
- a munkanélküliek, inaktívak legális munkavégzési lehetőséghez juttatása
- munkáltatói igények kielégítése

Alkalmi munkavégzésnek számít a törvény értelmezésében, ha foglalkoztatás legfeljebb öt egymást követő naptári napig tart, ha egy naptári hónapon belül nem haladja meg a tizenöt, egy naptári éven belül pedig a kilencven naptári napot (több foglalkoztatónál összesen legfeljebb évente 120 napot (200 nap kiemelten közhasznú szervezet esetében)).

Kezdetben csak háztartások, őstermelők és egyéni vállalkozók foglalkoztathattak ezen a módon és a közteherjegy munkadíjjal szinte azonos árú volt, ami drágának bizonyult. Ezek a feltételek korlátozták az alkalmi munkavállalói könyv felhasználhatóságát, ami miatt 1997-99 között alig 11 ezer darab kék könyvet váltottak ki. 2000-ben alkalmazhatóságot kiterjesztették a teljes köz- és versenyszférára, 2002-ben a közteherjegy értékét is megfelezték, amiből regisztrált munkanélküli alkalmazása esetén további 50%-os kedvezményt lehetett igényelni. 2005-ben a ledolgozható időt 120 napról 200 napra növelték egyes esetekben, a közteherjegy 75%-a pedig leírhatóvá vált személyi jövedelemadóból magánháztartásoknál végzett munkák esetén (Frey [2008]). Ettől kezdődően évente duplázódott a kiadott könyvek száma, most kb. 1 000 000 darab van forgalomban.

Jelen szabályozás szerint a napidíjak és a hozzá tartozó közteherjegyek értéke a következők:

Ha a kifizetett munkadíj (Ft/nap) A közteherjegy értéke (Ft/nap)

1800-2399	400
2400-2999	700
3000-3599	900
3600-4600	1100

A közteherjeggyel a munkáltató megváltja a járulékfizetési és a személyi jövedelemadó előleg megfizetését, bélyeg megvételén felül a munkaadónak nincs további járulékfizetési kötelezettsége. Az adminisztráció viszont sokkal egyszerűbb, hiszen elég a könyv sorszámát, a nettó kifizetést, a munkavállaló adatait, aláírását és a közteherjegy értékét feljegyezni és megőrizni.

A fenti kedvezmények miatt jelenleg olcsóbb munkavállalói könyvvel foglalkoztatni, mint munkaviszony keretében (3000 forintos napidíjjal és 900 forintos közteherjeggyel 20 napos foglalkoztatás 78 000 forintba kerül, minimálbérrel munkaviszony keretében ugyanez 93 030 forintba kerül (Frey [2008])). Ennek következtében időszakos munkaviszonyokat tömegesen váltják át alkalmi munkavállalói könyves foglalkoztatásra. De nem ez az egyetlen negatív következménye: mivel rendszeres szociális segély mellett lehet alkalmi munkavállalói könyvvel munkát vállalni, így a segély és a napidíj együttesen jóval nagyobb jövedelmet tesz lehetővé, mint amit ennek a társadalmi csoportnak munkaviszony keretében el lehet érni, ami visszatartja a rendszeres szociális segélyben részesülőket a munkaviszony létesítésétől (Frey [2008]). Fekete munka csökkentését sem segítette, hiszen rengeteg módja lehet a megkerülésnek: például ha be is ragasztják a bélyeget a könyvbe, akkor sem írják azonnal mellé a dátumot, hiszen ezt ellenőrzés esetén pillanatok alatt meg lehet tenni.

Kozma [2004] felmérése szerint korlátozza az alkalmi munkavállalói könyv napszámosok közötti elterjedését, hogy a napszámosok és a gazdák nem tudtak megegyezni, hogy ki fizesse a közteherjegyet. Egy-egy gazdát kivéve senki sem volt hajlandó akár csak részét is átvállalni a közteherjegynek, viszont a napszámos nem erősködhet, hiszen akkor nagy valószínűséggel többet nem hívják az adott helyre dolgozni, amit nem engedhet meg magának (aki dolgozni akar, annak nincs beleszólása, hogy a csalásban együttműködik-e a munkáltatóval). Azokban a gazdaságokban, ahol nagy az ideny munkások száma és így nagyobb a valószínűsége egy munkaügyi ellenőrzésnek természetesen gyakrabban alkalmazzák, de kisebb gazdaságokban csak elvétve Kozma [2004].

A bemutatott hátrányok mellett pozitívként meg kell említeni, hogy a kék könyv azon kevés programok egyike, amely kísérletet tesz arra, hogy a realitások figyelembe vételével integrálja társadalmilag a fekete és az alkalmi munkát.

A közhasznú munka keretében 2004-ig évente átlagosan 70-120 ezren végeztek munkát. A közhasznú munka eredeti koncepciója az volt, hogy a munkanélküliek vagy inaktívak megőriznék munkavégző képességüket. Ez a munkalehetőség az alacsony végzettségű és termelékenységű, fenntarthatóan nem foglalkoztatható csoport egyetlen legális munkalehetőségévé vált (Laky [2005]). A közmunkaprogram keretében foglalkoztatott emberek a legtöbb esetben az önkormányzat által évente néhány alkalommal biztosított árokásási, közterület-fenntartási munkákat végezhették el. A közmunkaprogramok nem érték el a tartós munkanélküliek visszaintegrálását a munkapiacra, ugyanis – mint (Kertesi [2005]) megállapítja – a közmunkaprogramban való részvétel nem különbözik lényegileg a képzetlenek, romák számára elérhető alkalmi munkák világától, nem kínál stabil foglalkoztatási lehetőséget. A

szakirodalomban ritkán találunk említést olyan közmunka programról, amely a résztvevők későbbi elhelyezkedési esélyeit növelte volna, aminek egyik magyarázata lehet, hogy az elvégzendő munka jellege nem járul hozzá a résztvevők képességeinek fejlesztéséhez, a képzetebb munkaerő számára pedig demoralizáló lehet a sokkal alacsonyabb szintű feladatok elvégzésének kényszere. Az elmúlt időszakban a közmunkaprogram jelentős átalakítása zajlott, mely az *Út a munkához* nevet viseli. A program legnagyobb eltérése az eddigiektől az eseti, rendszertelen munkavégzés helyett a programban résztvevők folyamatos foglalkoztatása.

Út a munkához

A program elsődleges célja, hogy az aktív korú egészséges lakosságot munkára ösztönözze és a ténylegesen rászorulókat megfelelő ellátásban részesítse, ezzel mérsékelje a segélyezés körüli társadalmi feszültséget.

A támogatási rendszer átalakításának fő szempontja, hogy:

- *ösztönözzön a munkavállalásra*
- *a "segélyezett" életvitel ellen ösztönözzön*
- *szigorúbban szankcionálja a segéllyel való visszaélést*
- *szociális szolgáltatásokkal támogassa a munkaerőpiacra való visszatérést*

Alapvető változást jelent, hogy a program keretében a korábbi rendszeres szociális segélyt átalakítják az aktív korúak ellátására. Ennek két formája van: rendszeres szociális segély és a rendelkezésre állási támogatás.

Rendszeres szociális segélyre jogosult az az aktív korú személy, aki:

- *55 évnél idősebb, vagy*
- *3 vagy több gyermeket egyedül nevel és 14 év aluli kiskorú gyermekeinek napközi ellátása nem biztosított, vagy*
- *egészségkárosodott,*

amennyiben nem foglalkoztatott és nem támogatott álláskereső, és az igénylő családjában az egy fogyasztási egységre jutó jövedelem nem éri el a minimális öregségi nyugdíj 90%-t. Egy családban egyidejűleg egy személy jogosult rendszeres szociális segélyre.

Az ellátásban részesülőnek együtt kell működnie az önkormányzat kijelölt szervével, jellemzően a családsegítő szolgálattal. Az együttműködés célja a képességfejlesztés és az életmódformálás, természetesen a támogatott önként vállalhatják a foglalkoztatásban való részvételt. Az együttműködési kötelezettség (2 éven belüli ismételt) megszegését vagy a fekete munkavégzést (2. alkalom után 3 hónapos szüneteltetés, 3. alkalom után megszüntetés) a segély megszüntetésével szankcionálhatja az önkormányzat.

Rendelkezésre állási támogatásra jogosult az, akinek sem a foglalkoztatási szolgálat, sem az önkormányzat nem képes munkahelyet felajánlani és semmilyen más juttatásra nem jogosult, azaz nincsenek meg azok a feltételek, ami alapján rendszeres szociális segélyre lenne jogosult,

álláskeresési támogatások időtartamát pedig már kimerítette. A támogatás feltétele, hogy támogatott legyen álláskeresőként nyilvántartva és megkösse az álláskeresési megállapodást a munkaügyi kirendeltséggel, és annak tartalmát teljesítse (elfogadja a felajánlott munkát, képzést, munkaerő-piaci programot, szolgáltatást és aktívan keressen állást). A támogatottnak részt kell vennie az önkormányzatok által szervezett közfoglalkoztatásban. Amennyiben az illető 35 évnél fiatalabb és nem végezte el az általános iskolát, kötelező részt vennie olyan képzésben, amelynek célja az iskola befejezése vagy a szakmatanuláshoz fontos ismeretek elsajátítása. Elsődleges cél tehát a munkához jutás, a pénzügyi ellátás csak kiegészítő jellegű (például, ha neki fel nem róható okból nem vesz részt a közfoglalkoztatásban). A támogatás összege fix, a család létszámától függetlenül a mindenkori legkisebb öregségi nyugdíj összegével egyezik meg. A juttatásra való jogosultság megszűntetik, ha a támogatottnak felróható okból törlik az álláskeresők nyilvántartásából vagy visszautasítja a felajánlott munkát (és az a törvény szerint megfelelő munkának minősül) vagy feketén végez munkát (azonos a segélyével). Aki 2008 decemberében rendszeres szociális segélyt kapott, annak a rendelkezésre állási támogatása 2009. decemberéig nem csökkenhet a korábban kapott segély összege alá.

Mind a két kör részére munkaviszony létesítésére ösztönöz, hogy ha az aktív korúak támogatásában részesülő személy munkaviszonyt létesít (államilag nem támogatott munkahelyen és nem alkalmi jelleggel) akkor a támogatás csökkenő mértékben továbbra is jár (első 3 hónap 50%-a, második 3 hónap 25%).

Mivel az önkormányzatoknak kell a közfoglalkoztatást megszervezniük ezért a foglalkoztatáspolitikai feladataik jelentősen növekedtek. Április 15-éig közfoglalkoztatási tervet kellett készíteniük, amiben részletesen kifejti, hogy az ebben az évben hány ember és milyen munkákon tudnak foglalkoztatni.

Minimálbér

2000. és 2002. között a minimálbér szintje 25.500 Ft-ról 50.000 Ft-ra emelkedett. A minimálbér közvetlen hatása, hogy megemeli a várható munkabér nagyságát, ezáltal növeli a munkakínálatot. A bérköltségek emelkedése azonban negatívan hat a munkakeresletre, így a két tényező együttes hatását kell mérlegelni a minimálbér értékelésekor. *Kertesi és Köllő* [2005] két hatásvizsgálat (*Kertesi és Köllő* [2004] és *Halpern et al.* [2004]) eredményeit összegzi, amelyek a minimálbér-emelés munkapiaci hatásait vizsgálták. Az első minimálbér-emelés után a foglalkoztatottság letért addigi növekedési pályájáról, és a hazai össztermékhez képest is csökkent a foglalkoztatottsági ráta. Megállapítják, hogy a minimálbér-emelések és a foglalkoztatási ráta alakulása között oksági összefüggés van, ugyanakkor a foglalkoztatási ráta növekedésének megtorpanása elsősorban nem a legfiatalabbakat vagy az alacsony iskolázottságúakat érinti, hanem a kisvállalati szektorban dolgozókat³⁷. A kisebb vállalatok ugyanis versengenek egymással a munkaerőért, így sokkal inkább árelfogadóak, mint a nagyvállalatok. Emiatt számukra az alkalmazkodásnak két módja van: megfizetik a magasabb

³⁷ Természetesen az alacsony iskolázottságúakat és a fiatalokat is érinti, de csak olyan mértékben, amennyiben a kisvállalati szektorban dolgoznak.

béreket az alacsonyabb bérű dolgozóiknak, vagy elbocsátják őket. Nagy valószínűséggel e két megoldás keverékét választotta a legtöbb kisvállalkozás.

A becslések szerint az ország legrosszabb foglalkoztatási helyzetű térségeiben a minimálbér-emelés által generált 1 százaléknyi bérnövekedés 0,33%-os létszámcsökkenést eredményezett. Erre alapozva valószínűsíthető, hogy a 2001. évi minimálbér-emelés hatására a kisvállalati szektorban mintegy 11.000 állás szűnt meg.

Rehabilitáció

A csökkent munkaképességűek és a tartós munkanélküliek munkába állításához komoly rehabilitációs tevékenységre van szükség, amelynek ellátása elsősorban a munkaügyi központok feladata. A rehabilitációs szolgáltatások igen széles körűek lehetnek, az életvezetési és pszichológiai tanácsadástól egészen a pályakorrekciós képzésig sokféle szolgáltatás tartozik ebbe a körbe. A rehabilitációs tevékenységet erre a célra létrejött civil szervezetek és gazdasági társaságok is segítik, elsősorban a munkapiacra visszatérők elhelyezésével.

A munkaerőpiac rugalmasabbá tételét célzó programok

A munkaerőpiac rugalmasságának növelése igen fontos keresletnövelő hatással lehet. A vállalkozók számára a munkahelyek teremtése és megszűnése kapcsán felmerülő költségek csökkenésével növekedhet a létrehozott új munkahelyek száma. De ha például nagyok az elbocsátás költségei, akkor a vállalkozó kétszer is meggondolja, hogy felvegyen-e egy új embert, akitől szükség esetén nehéz és költséges lesz megválnia. A munkajogi és munkavédelmi szabályok szigorúsága növeli a foglalkoztatás költségeit, így csökkenti a munkakeresletet.

A részmunkaidős foglalkoztatást, a távmunkát és a munkaerő mobilitását célzó programok mind segíthetnek az inaktívak – gyesen lévő kismamák, munkalehetőségtől messze élők – munkapiacra való visszalépésében. 1999-2004 között a munkapiac rugalmasságát célzó programok igen csekély eredménnyel jártak, a munkaerőpiac mobilitási mutatói nem mutatnak változást. (Köllő [2005])

Nyugdíjrendszer

A nyugdíjrendszeren belül érdemes különválasztani a rokkant- és öregségi nyugdíjazás rendszerét³⁸. A rokkantnyugdíjas ellátásba belépők aránya az 1960-as évektől megnövekedett. Ennek egyik oka a lakosság általános egészségi állapotának romlása volt. Azután a rendszerváltás környékén kialakult engedékeny rokkantnyugdíjazási feltételek újabb lökést adtak a folyamatnak. A munkájukat veszített tömegek számára a rokkantnyugdíjazás egyfajta menekülő útvonal volt, az állam pedig a társadalmi feszültségek enyhítése érdekében szemet hunyt afölött, hogy sok nem jogosult is rokkantnyugdíjaztatta magát. A rokkantnyugdíj szabályozásban gyakorlatilag ma is ugyanezek az ösztönzők működnek. (Scharle [2007]) Bár a rokkantnyugdíjazás feltételei azóta némileg szigorodtak, még ma is jelentős menedéket

³⁸ 2005-ben a 15 év feletti lakosság 35,64%-a részesült nyugdíjban vagy nyugdíjszerű ellátásban.

nyújtanak a munkapiacról kivonulók számára. Az öregségi nyugdíj korhatárának megemelése, és a korai nyugdíjazás feltételeinek szigorítása még inkább megnövelte a rokkantnyugdíj szerepét.

Az öregségi nyugdíj munkakínálati hatása is egyértelműen negatív. A megállapított nyugdíj a legtöbb esetben biztos megélhetést jelent a nyugdíjas számára, így a nyugdíjazott nincs rákényszerítve, hogy kiegészítő kereset után nézzen. Ha nincs lehetőség részmunkaidőre, akkor a legtöbben az inaktivitást választják. 2006-ban a nyugdíjasok 87,7%-a volt inaktív, 11,4%-uk rendelkezett munkahellyel, és csupán 0,9%-uk keresett aktívan állást. *Cseres-Gergely [2007]* számításai szerint nagyobb a nyugdíjba vonulás esélye, ha a lakóhelyen több az inaktív, ha alacsonyabb az egyén végzettsége, ha az illető férfi, illetve, ha a partner már nyugdíjba vonult.

Oktatás

Az oktatás helyzetét és problémáit az inaktivitás okairól szóló fejezetben részletesen bemutattuk. Itt felidézzük a legfontosabb megállapításokat. A foglalkoztatásban az EU-hoz képest meglévő lemaradásunk nagy részét az okozza, hogy a gazdaság képtelen a középiskolát nem végzetteket felszívni. A szakmunkásképzés hiányosságai és a nagyarányú funkcionális analfabétizmus olyan tünetek, amelyek a rendelkezésre álló munkaerő minőségi hiányosságait mutatják. A felsőoktatási expanzióval a munkakínálat követte a munkakereslet szerkezetének változását, túlképzésről egyelőre nem beszélhetünk.

Az alacsonyabb végzettségűek képességbeli lemaradásának pótlására jó alkalmat adhatna a felnőttoktatás. Azonban a felnőttoktatásban az alacsony végzettségűek kisebb valószínűséggel vesznek részt, illetve a felnőttoktatás általános szintje is jóval az EU átlag alatt marad, ezért az alacsony végzettségűek tudásszintje és képességei felnőtt korban még inkább lemaradnak a képzetek szintje mögött.

Egészségügyi helyzet

Az alacsony végzettségűek – és különösen a romák – egészségi állapota sokkal rosszabb, mint a magasabb végzettségűeké. Az alacsonyabb tudásszinten túl az is rontja az alacsony végzettségűek termelékenységét, hogy nagyobb valószínűséggel lesznek betegek, alacsonyabb a várható élettartamuk. A 20 év feletti alacsony végzettségű férfiak éves halálozási valószínűsége kétszerese a magas végzettségűekének. (*Klinger [2007]*) Ennek oka lehet az alacsonyabban képzettek által végzett megterhelő fizikai munka, és az egészségtelen életmód: erős dohányzás, egészségtelen táplálkozás.

A hatalmas különbségeken az egészségügyi rendszer nem képes enyhíteni, illetve a központosítási törekvések tovább súlyosbíthatják a rossz elérhetőségű települések alacsony mobilitású képzetlen lakosságának egészségügyi kilátásait.

Adórendszer

A hazai bérek adóterhelése nemzetközi összehasonlításban igen magas, az OECD országok között 2007-ben a második legmagasabb volt. A béreket terhelő magas szintű adóztatás

csökkenti a munkakeresletet, mivel a munkaköltségeket növeli, ezáltal visszafogja a beruházásokat, korlátozza a munkahelyek létesítését. A vállalatok megpróbálják a munkaerő-igényes ágazataikat olyan országokba telepíteni, amelyekben a munkára rakódó költségek alacsonyabbak. Másrészt a munkaerőt, ha lehet, tőkével, vagyis gépek, berendezések alkalmazásával pótolják. Az iparágak tőkeigényessé válása ugyanakkor hosszabb távon is csökkenti a képzetlen munkaerő iránti keresletet, mivel a modern technológiához speciálisan képzett kezelőkre, esetleg számítógéphez értő munkaerőre van szükség.

A magas adóterhek a munkakínálatot is csökkentik. A bérre rakódó közterhek csökkentik a munkavállaló számára kifizethető nettó munkabért, ami kevésbé vonzóvá teszi a munkába állást. Minél nagyobb költséggel jár valakinek a munkába állás (pl. utazási költségek), és minél nagyobb összegtől esik el a munkába állás miatt (pl. segélyek), és minél kisebb az ezt kompenzáló várható nettó munkabér, annál kisebb a valószínűsége, hogy az egyén munkába áll. Ez az elv leginkább a képzetlenekre és az elmaradottabb régiókban élőkre vonatkozik, mivel az ő várható bérük áll legközelebb a munkába állással felmerült költségek nagyságrendjéhez. (Benczúr et al. [2009])

Az adóztatás nagyságának munkakínálatra gyakorolt hatását vizsgálja Bakos et al. [2008], és arra a következtetésre jut, hogy a jövedelem hazai adóár-rugalmassága relatíve magas. Így az adóráta növekedését jelentős jövedelem-kiesésként értékeli az emberek, és ezt ellensúlyozandó, még többet szeretnének dolgozni. Ezt a számítást Bakos et al. [2008] csak a minimálbérnél magasabb jövedelműek esetében számítja ki, így nem lehetünk benne biztosak, hogy az általunk vizsgált fókusz csoportban ez a hatás milyen mértékben érvényesül, mennyire ellensúlyozza a Benczúr et al. [2009] által bemutatott mechanizmust.

A magas adóztatás tehát csökkenti a munkaerő iránti keresletet, és a kínálatot is. A kereslet és a kínálat az alacsonyabb bérszinteken a legrugalmasabb³⁹, így ezekben a csoportokban érvényesül leginkább az adórendszer negatív munkapiaci hatása.

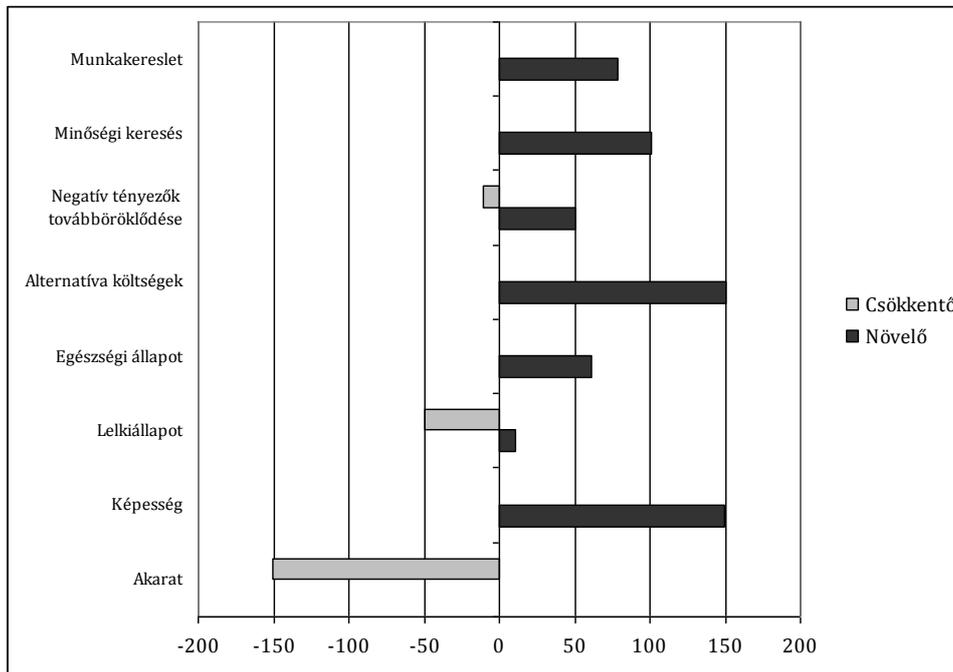
Nemcsak az adók nagyságával van azonban probléma. Az adószabályok bonyolultsága, és gyors, kiszámíthatatlan változása nagyfokú bizonytalanságot visz a piaci szereplők döntéseibe. Emiatt nagyobb kockázattal járnak a beruházások, és nagyobb költséggel jár a szereplők számára a döntéseik meghozatala. Ezzel a munkakereslet és a munkakínálat is tovább csökken. (Balás [2009])

A munkaerő-piaci politikák forrásainak szerkezete

A fejezetben bemutatott hatásmechanizmusok, és a függelék táblázatának segítségével számszerűsítettük, hogy az egyes munkaerő-piaci politikák mekkora hatással vannak az 1. ábrában említett tényezőkre. A hatások nagyságát az intézkedésekre szánt források nagyságával becsüljük.

³⁹ A kereslet és a kínálat annál rugalmasabb, minél jobban változik a nagysága a bér változásának hatására.

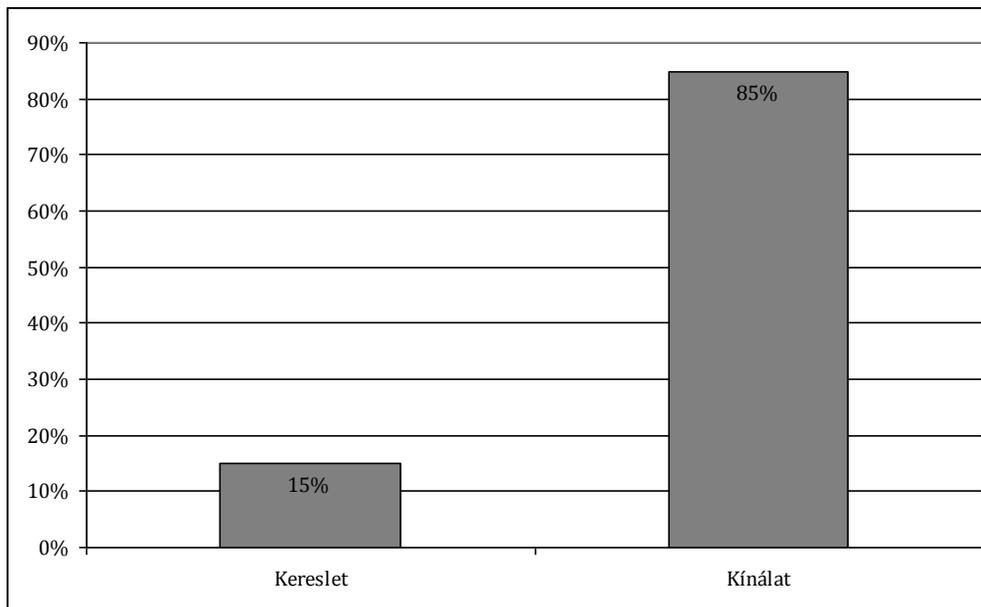
33. ábra: A munkaerő-piaci politikák hatása a munkavállalás és munkahelyteremtés tényezőire

Megjegyzés: Az ábra a következő munkapiaci eszközök összesített hatását mutatja: álláskeresői járadék, álláskeresői segély, vállalkozói járadék, rendszeres szociális segély, rendelkezésre állási támogatás, rehabilitációs járadék, bértámogatás, közhasznú foglalkoztatás, képzési támogatások, megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásának támogatása, START, munkahelyteremtő beruházások támogatása, Új pálya, TÁMOP 2.1.1 (Lépj egyet előre II.), TÁMOP 2.1.3., TÁMOP 2.3.3., Prémium évek, OFA

A számítások azt mutatják, hogy a munkapiaci politika igen sok erőforrást juttat a képzések megszervezésére és támogatására, illetve a potenciális munkavállalók egészségi állapotának megőrzésére, javítására. Ugyanakkor az is látszik, hogy nagy összegek elköltése generál olyan nem szándékolt hatásokat, mint a munkavállalási kedv csökkenése, a lelkiállapot és az önértékelés romlása, illetve a munkavállalás alternatíva költségének növekedése, vagyis azon támogatások összege, amely elvész munkába állás esetén.

34. ábra: A munkapiaci politikák keresleti illetve kínálati oldalra irányuló forrásainak megoszlása

Megjegyzés: Az ábra a következő munkapiaci eszközök összesített hatását mutatja: álláskeresési járadék, álláskeresési segély, vállalkozói járadék, rendszeres szociális segély, rendelkezésre állási támogatás, rehabilitációs járadék, bértámogatás, közhasznú foglalkoztatás, képzési támogatások, megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásának támogatása, START, munkahelyteremtő beruházások támogatása, Új pálya, TÁMOP 2.1.1 (Lépj egyet előre II.), TÁMOP 2.1.3., TÁMOP 2.3.3., Prémium évek, OFA

A 34. ábra alapján azt mondhatjuk, hogy a munkapiaci politikák forrásainak kevesebb, mint 15%-a jut a keresleti oldal bővítésére, a legnagyobb részt a kínálati oldalra fordítjuk.

A munkaerő-piaci politika tehát igen sok forrást biztosít a munkapiactól távol maradók munkavállalási képességeinek – egészségének, humán tőkéjének, keresési képességeinek – karbantartására, fejlesztésére. Ugyanakkor igen jelentős összegeket fordít olyan munkapiaci eszközökre, amelyek a munkapiactól távol tartják az embereket, viszont arányaiban keveset költ munkahelyteremtésre.

Következtetések

A munkapiacra ható szakpolitikák és egyéb minisztériumok politikái igen bonyolult, összetett láncolon, sok áttételen keresztül fejtik ki hatásukat a munkapiacra. A legtöbbféle hatás a munkakínálatot érinti, a munkaerő-piaci szakpolitikák legnagyobb része is a munkaerő-kínálatra irányul. Ezzel szemben a munkaerő kereslet – úgy tűnik – kevesebb figyelmet kap. Ami azért meglepő, mert – mint arra *Kertesi és Köllő* [2005] rámutat – a foglalkoztatás legnagyobb korlátja éppen a keresleti oldalon található, kevés betölthető munkahely formájában. A legerősebb munkapiaci keresletoldali politika ráadásul éppen az adórendszer hatása, amely – a munka megdrágításán keresztül – jelentősen csökkenti a munkakereslet nagyságát, egy részét pedig a

szürkegazdaságba kényszeríti. Az adópolitika azokra a munkahelyekre van legkedvezőtlenebb hatással, amelyeket alacsony képzettségű, alacsony termelékenységű emberek tölthetnének be, éppen azok, akik támogatására vagy munkába helyezésére a kínálat oldali munkapiaci szakpolitikák jelentős része irányul.

A munkaerő-piaci politikák egy része napjainkig magán viseli a Kádár-korszak és a rendszerváltás emlékét, őrzi a beépített segélyezési motívumokat, a megengedő, elnéző szabályokat. Sok munkapiaci beavatkozás az aktivitásra ösztönzés helyett a könnyű inaktivitásba vonulást támogatja. A munkaerőpiac hazai kutatói számos anyagban és állásfoglalásban jelezték a változtatás szükségességét, illetve javasolt irányát. Azonban részben az erős társadalmi nyomás, részben a jelenlegi politikák súlyos költségeinek figyelmen kívül hagyása, illetve az igazgatási működés belső logikája miatt nem sok elmozdulás történt egy olyan munkapolitikai rendszer felé, amely ösztönzi a kockázatvállalást, jutalmazza a tisztességes munkát, ugyanakkor segíti a rászorulókat – de csak a rászorulókat.

Irodalom

- BAKOS PÉTER –BENCZÚR PÉTER – BENEDEK DÓRA [2008]: The Elasticity of Taxable Income. Estimates of Flat Tax Predictions Using the Hungarian Tax Changes in 2005. *MNB Working Papers 2008/7*.
- BALÁS GÁBOR [2009]: Az adórendszer hatása a vállalkozás szabadságára. *Közjó és Kapitalizmus Intézet Műhelytanulmányok, No 16*.
- BÁLINT MÓNIKA – KÖLLŐ JÁNOS: [2007]: Gyermeknevelési támogatások. in FAZEKAS KÁROLY – CSERES-GERGELY ZSOMBOR – SCHARLE ÁGOTA (szerk.) [2007]: *Munkaerőpiaci tükör. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 54-71. o.*
- BENCZÚR PÉTER - CSAJBÓK ATTILA - KAPONYA ÉVA - KÁTAY GÁBOR - KREKÓ JUDIT - NOBILIS BENEDEK - PELLÉNYI GÁBOR - P. KISS GÁBOR - VÁRPALOTAI VIKTOR [2009]: Az alacsony aktivitás és foglalkoztatottság okai és következményei Magyarországon *Szerkesztette: Kátay Gábor MNB Tanulmányok 79. 2009*
- CSERES-GERGELY ZSOMBOR – SCHARLE ÁGOTA [2007]: Jóléti ellátások, munkakínálati hatások és szabályozási gyakorlat. in FAZEKAS KÁROLY – CSERES-GERGELY ZSOMBOR – SCHARLE ÁGOTA (szerk.) [2007]: *Munkaerőpiaci tükör. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 54-71. o.*
- CSERES-GERGELY ZSOMBOR [2007]: Ösztönzési hatások a magyar nyugdíjrendszerben. in FAZEKAS KÁROLY – CSERES-GERGELY ZSOMBOR – SCHARLE ÁGOTA (szerk.) [2007]: *Munkaerőpiaci tükör. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 54-71. o.*
- FIRLE RÉKA – SCHARLE ÁGOTA – SZABÓ PÉTER ANDRÁS [2007]: A rendszeres szociális segély munkakínálati hatása. in FAZEKAS KÁROLY – CSERES-GERGELY ZSOMBOR – SCHARLE ÁGOTA (szerk.) [2007]: *Munkaerőpiaci tükör. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 75-87. o.*
- FREY MÁRIA [2008]: A munkaerőpiac jogszabályi és intézményi környezete. *Munkaerőpiaci tükör. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 137-192. o.*
- GALASI PÉTER – KÖLLŐ JÁNOS [2001]: A munkanélküli ellátások hatása az elhelyezkedési szándékokra és esélyekre. in FAZEKAS KÁROLY (szerk.) [2001]: *Munkaerőpiaci tükör. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 107-110. o.*

- GALASI PÉTER – NAGY GYULA [2001a]: Járadékjogosultság és elhelyezkedési esélyek. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek 2001/5.*
- GALASI PÉTER – NAGY GYULA [2001b]: A munkanélküli ellátás változásainak hatása a munkanélküliek segélyezésére és elhelyezkedésére. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek 2001/8.*
- HALPERN LÁSZLÓ – KOREN MIKLÓS – KÖRÖSI GÁBOR – VINCZE JÁNOS [2004]: A minimálbér költségvetési hatásai. *Közgazdasági Szemle, LI. évf., 2004. április (325–345. o.)*
- KERTESI GÁBOR [2005a]: Roma foglalkoztatás az ezredfordulón. A rendszerváltás maradandó sokkja. *Szociológiai Szemle, 2. 57-87. o.*
- KERTESI GÁBOR [2005b]: Felsőoktatási expanzió és a munkaerő-piac. *A magyar foglalkoztatáspolitikai átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában az elmúlt öt év tapasztalatai alapján. 2005. augusztus 15.*
- KERTESI GÁBOR – KÖLLŐ JÁNOS [2004]: A 2001. évi minimálbér-emelés foglalkoztatási következményei. *Közgazdasági Szemle, LI. évf., 2004. április (293–324. o.)*
- KERTESI GÁBOR – KÖLLŐ JÁNOS [2005]: Minimálbér-emelések. *A magyar foglalkoztatáspolitikai átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában az elmúlt öt év tapasztalatai alapján. 2005. augusztus 15.*
- KLINGER ANDRÁS [2007]: A halandóság társadalmi különbségei Magyarországon a XXI. század elején. *Demográfia 2007/2-3*
- KOZMA JUDIT [2004]: Napszámosok. *Esély, 2004/6. szám, 37-63. o.*
- KÖLLŐ JÁNOS - [2005]: A munkaerő-piac rugalmasabbá tétele. *A magyar foglalkoztatáspolitikai átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában az elmúlt öt év tapasztalatai alapján. 2005. augusztus 15.*
- KÖLLŐ JÁNOS [2008]: A magyar munkaerő-piac néhány vonása – európai tükröben. *Munkaerőpiaci tükrö. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 38-86. o.*
- KRUGMAN [2003]: *Földrajz és Kereskedelem Nemzeti Tankönyvkiadó*
- LAKY TERÉZ [2005]: Munkahely-teremtési támogatások. *A magyar foglalkoztatáspolitikai átfogó értékelése az Európai Foglalkoztatási Stratégia kontextusában az elmúlt öt év tapasztalatai alapján. 2005. augusztus 15.*
- MICKLEWRIGHT, JOHN – NAGY GYULA [2005]: Job Search Monitoring and Unemployment Duration in Hungary: Evidence from a Randomised Control Trial. *Budapest Working Papers. 2005/9*

REMÁK EDIT – GÁL RÓBERT IVÁN – NÉMETH RENÁTA [2006]: Health and morbidity in the accession countries. *Country report – Hungary ENEPRI Research Report, No. 28. november.*

SCHARLE ÁGOTA [2007]: A rokkantnyugdíjazás növekedésének munkapiaci okai. *in FAZEKAS KÁROLY – CSERES-GERGELY ZSOMBOR – SCHARLE ÁGOTA (szerk.) [2007]: Munkaerőpiaci tükör. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 54-71. o.*

TAHIN TAMÁS–JEGES SÁRA–LAMPEK KINGA [2000]: Az iskolai végzettség és az egészségi állapot változása követéses vizsgálat alapján. *Demográfia, 43. 305–334. o.*

Függelék: Munkaerő-piaci politikák

Megnevezés	Támogatottak köre	Feltétel	Mérték	Időtartam	Jogszabály	Költségvetési keret
álláskeresési járadék	munkanélküliséget megelőző 4 éven belül 365 nap munkaviszonyban	aktív munkakeresés: álláskereső és a munkaközvetítő közötti megállapodás rögzíti (álláskereső neki felróható okból nem teljesíti, akkor megszüntetik a járadék folyósítását)	1. szakasz (jogosultsági idő fele, de max. 91 nap) korábbi átlagkereset 60%-a (munkanélküliséget megelőző 4 negyedév átlagkeresete), min. minimálbér 60%-a, max. minimálbér 120%-a 2. szakasz minimálbér 60%-a + elhelyezkedési prémium (ha határozatlan idejű, legalább 4 órás állást talál a folyósítás ideje alatt, akkor a még neki járó járadék felét egy összegben megkapja)	(5 munkaviszonyban töltött napért 1 plusz nap) minimum 73 nap maximum 270 nap	1991. évi IV. tv. 25-29§	2009. költségvetés tervezetben: 78644,4 millió Ft (járadék) + 1935 millió Ft (elhelyezkedési prémium)
álláskeresési segély	- kimerítette jogosultságát az álláskeresési járadékra - közel áll az öregségi nyugdíjhoz - a feltételek változása miatt álláskeresési járadékra nem szereznek jogosultságot		minimálbér 40%-a, havi 28000 Ft (2009-ben)	- 180 nap álláskeresési járadékra szerzett jogosultságot ⇒ 90 nap (50 év felettek esetében 180 nap) - munkanélküliséget megelőző 4 évben 200-nál több, de 365 napnál kevesebbet töltött	1991. évi IV. tv. 30§	2009. költségvetés tervezetben: 18273,6 millió Ft

				munkaviszonyban ⇒ 90 nap - aki 2005 nov. 1. előtt munkanélküliségi segélyre voltak jogosultak ⇒ nyugdíjkorhatárig, de maximum 5 év		
vállalkozói járadék	- álláskeresővé válását megelőző 4 évben legalább 365 napig egyéni/társas vállalkozóként tevékenykedett és ez alatt vállalkozói járulékot fizetett	álláskeresési járadékhoz hasonló	átlagkereset 65%-a (álláskeresővé válást megelőző 4 naptári évben az utolsó olyan naptári év átlag keresete, amikor 6 hónapon keresztül vállalkozói járulékot fizetett) min. a minimális öregségi nyugdíj 90%- a, max. 180%-a	5 nap járulékfizetés után 1 nap járadék folyósítás max. 270 nap	1991. évi IV. tv. 44-46/B§	2009. költségvetés tervezetben: 1680 millió Ft
rendszeres szociális segély	- aktív korú személy (55 év feletti vagy egészségkárosodott vagy 3 vagy több gyermeket egyedül nevelő és 14 év aluli kiskorú gyermekeinek napközi ellátása nem biztosított), ha nem foglalkoztatott és nem támogatott álláskereső, és az igénylő családjában az egy	folyamatos erőfeszítés az elhelyezkedésért (beilleszkedési program, munkaügyi központtal kapcsolattartás) önkormányzat által szervezett közfoglalkoztatásban való részvétel	a családi jövedelmet egészíti ki a jogosultsági határig, azaz a mindenkori legkisebb öregségi nyugdíj 90%-áig + alkalmi állásvállalás alatt folyamatosan jár + a segély a segélyezett munkába állása (államilag nem		1993. évi III. tv. 37/B -37/F§	Út a munkához program keretében forrásokat csoportosítottak át a segélyektől (kb 40%-t) (+ közhasznú munka forrása beolvadt a közcélú munkavégzésbe: 15000 millió helyett 50000 millió Ft)

	fogyasztási egységre jutó jövedelem nem éri el az minimális öregségi nyugdíj 90%-t - egy családban egyidejűleg egy személy jogosult rendszeres szociális segélyre		támogatott munkahelyen) esetén részösszegben és csökkenő mértékben továbbra is jár (első 3 hónap 50%-a, második 3 hónap 25%)			
rendelkezésre állási támogatás	sem a foglalkoztatási szolgálat, sem az önkormányzat nem képes a munkaképes korú munkanélkülinek munkahelyet felajánlani és semmilyen más juttatásra nem jogosultak	- foglalkoztatási szolgálattal való kapcsolattartás - 35 évét be nem töltött be és általános iskolai végzettséggel nem rendelkezik, akkor olyan képzésben köteles részt venni, amely az általános iskolai végzettség megszerzése vagy a szakképzés megkezdéséhez szükséges (1993. évi III. tv 35§ (4))	mindenkori legkisebb öregségi nyugdíj + a segély a segélyezett munkába állása (államilag nem támogatott munkahelyen) esetén részösszegben és csökkenő mértékben továbbra is jár (első 3 hónap 50%-a, második 3 hónap 25%)		1993. évi III. tv. 37§	Út a munkához program keretében forrásokat csoportosítottak át a segélyektől (kb 40%-t) (+ közhasznú munka forrása beolvadt a közcélú munkavégzésbe: 15000 millió helyett 50000 millió Ft)
rehabilitációs járadék	- 50-79 százalékos egészségkárosodást szenvedett, és foglalkoztatásra rehabilitáció nélkül nem alkalmas - kereső tevékenységet nem folytat vagy keresete legalább 30 százalékkal	az állami foglalkoztatási szervvel írásbeli rehabilitációs megállapodást köt és teljesíti a rehabilitációs megállapodás mellékleteként meghatározott rehabilitációs tervben	rokkantsági nyugdíj (III. rokkantsági csoport) összegének 120%-ával (A járadék összegéből nyugdíjjárulékot (tagdíjat) vonnak, ezért a folyósítás időtartama szolgálati időnek	maximum 3 év	2007. évi LXXXIV. tv.	2008. decemberében 1212 fő vette igénybe és az átlagos összeg 62810 Ft volt (de ez volt a bevezető év ⇒ júniusban csak 22-n vették igénybe) ONYF

	alacsonyabb az egészségkárosodást megelőző négy naptári hónapra vonatkozó keresete jövedelme havi átlagánál - rehabilitálható - az életkora szerint, a rokkantsági nyugdíj megállapításához szükséges szolgálati időt megszerezte	foglaltakat	minősül) A rehabilitációs járadék összegét 50%-kal csökkenteni kell, ha kereső tevékenység folytatása esetén a járadékban részesülő személynek 3 egymást követő hónapra vonatkozó - a személyi jövedelemadóval és járulékokkal csökkentett - keresetének, jövedelmének havi átlaga meghaladja - a rokkantsági nyugdíj alapját képező havi átlagkereset összegének 90 százalékát, illetve annak a megállapítást követően a rendszeres nyugdíjemelés(ek) mértékével növelt összegét, - de legalább a mindenkori kötelező legkisebb munkabér (minimálbér) összegét.			
bértámogatás	az a munkaadó, aki hátrányos helyzetű	kérelem benyújtását megelőző 12 hónapon belül hasonló	a munkavállaló munkabér- és járulékeinak maximum	maximum 12 hónap (legalább 24 hónapja álláskeresőként	1991. éve IV. tv. 16§	2007-ben személyenként átlagosan 397,3 Ft-tal

	álláskeresőt alkalmaz (hátrányos helyzetű, aki a foglalkoztatás megkezdésekor: - legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezik - 50 év felett - 25 év alatt - megváltozott munkaképességű - megelőző 16 hónapból 12-ben álláskeresőként nyilvántartásban volt - megelőző 12 hónapon belül gyes, gyed, gyet - van legalább egy 18 évesnél fiatalabb gyermeket egyedül nevel - megelőző 12 hónapon belül előzetes letartóztatás, szabadságvesztés) munkahely megőrzés amennyiben hátrányos helyzetű személy tovább foglalkoztatását vállalja (akit munkahelyének elvesztése fenyeget)	munkakörben foglalkoztatott munkavállaló munkaviszonyát rendes felmondással nem szüntette meg a munkaadó (és kötelezettséget vállal arra, hogy a támogatási idő alatt sem teszi meg)	50%-át, a megváltozott munkaképességűek esetébe maximum 60%-át térítik meg a munkaadónak	nyilvántartott személy esetén maximum 24 hónap)	6/1996. (VII. 16.) MüM rendelet 11§	támogatták a tartós munkanélküliek foglalkoztatását és 10520 fő fejezte be a programot^{a)} (?) ⇒ kb. 4 180 millió Ft (065_MET_08 9. táblázat szerint átlagos létszám 17042 volt ⇒ 6 770,7 millió forint) 2008 I félévben személyenkénti átlagos támogatás 615,1 ezer Ft-ra emelkedett forrás: AFSZ hatástanulmánya
munkaerőpiaci	támogatási formák és	a MAT és a SZMM	program alapján	program alapján	1991. éve IV. tv.	

program támogatása	szolgáltatások egyidejű és egymásra épülő nyújtása munkaadónak, munkavállalónak, a program célcsoportjába tartozó személyeknek	indíthat munkaerőpiaci programot		maximum 3 év	19/B§ 6/1996. (VII. 16.) MüM rendelet 26/A-26/G§	
bérek támogatás		- csak munkaerőpiaci program keretében alkalmazható	- munkabér és járulékai 100%-os finanszírozását teszik lehetővé (nem csak a programba bevont hátrányos helyzetű emberek, hanem a program irányítók foglalkoztatásával kapcsolatban felmerülő bér- és járulék költségek is megtéríthetőek)			
közhasznú foglalkoztatás	az a munkaadó, aki a munkaügyi központ által kiközvetített munkanélkülit a lakosság vagy a település általános szükségleteit kielégítő területen közhasznú munkavégzésre alkalmazza	bővíti a foglalkoztatás megkezdését megelőző hónap statisztikai állományi létszámát a foglalkoztatással nyújtott szolgáltatás ellenértékeként más szervtől díjazásban nem részesül	foglalkoztatásból eredő közvetlen költség maximum 70%-a 45 év feletti, cigány önkormányzatnál történő foglalkoztatás 90%-ig decentralizált keret: a regionális munkaügyi tanács által meghatározott feltételek és települések körében 90% is lehet a támogatás mértéke	maximum 1 év, 45 év feletti, 1,5 év, 50 év feletti, CKÖ 2 év	1991. évi IV. tv. 16/A§ 6/1996. (VII. 16.) MüM rendelet 12-15§	2007-ben egy főre átlagosan 708,1 ezer forint jutott, az átlagos létszám pedig 15473 fő (érintettek száma 63417 fő volt) ⇒ 10956 millió forint ^{a)} 2008 első negyedévében az egy főre eső átlagos összeg 9%-kal nőtt forrás: AFSZ

			központi keret: MAT maximum 90% és 2 évre bővíthet			hatástanulmánya
munkanélküliek vállalkozóvá válásának elősegítése	álláskereső, akit munkaügyi kirendeltség legalább 3 hónapja nyilvántart vagy aki rehabilitációs járadékban részesül önmaga foglalkoztatását egyéni vállalkozás keretében vagy társas vállalkozás személyes közreműködő tagjaként oldja meg (válhat őstermelővé is)	tőketámogatás feltétele a beruházás legalább 20%-át elérő saját forrás és visszatérítés esetén vagyoni biztosíték megléte	- 3 millió forintig terjedő tőletámogatás (visszatérítendő és/vagy nem visszatérítendő formában) - vállalkozóvá váló álláskereső részére minimálbérnek megfelelő összeg - a vállalkozói tevékenység folytatásához és megkezdéséhez szükséges szaktanácsadás költségei (ezeket pályázat alapján együttesen és külön-külön is meg lehet kapni)	vállalkozóvá váló álláskereső maximum 6 hónapig kaphat minimálbéres támogatást	1991. éve IV. tv. 17§ 6/1996. (VII. 16.) MüM rendelet 10§	
mobilitás elősegítése – helyközi utazás	munkaadót, aki 6 hónapja álláskereső személy foglalkoztatása esetén (pályakezdő, megváltozott munkaképességű álláskereső esetén 3 hónap)	hasonló munkakörben foglalkoztatott munkavállaló munkaviszonyát a kérelem benyújtását megelőző hat hónapon belül - a működésével összefüggő okból - nem szüntette meg, valamint	egészben vagy részben megtéríthető a munkába járással kapcsolatos utazási költségnek a munkába járással kapcsolatos utazási költségtérítésről szóló 78/1993. (V. 12.) Korm. rendelet alapján munkaadót terhelő része	maximum egy évig	39/1998. (III. 4.) Korm. rendelet 2§	
mobilitás elősegítése –	munkaadó, aki a munkavállalóinak	csoportos személyszállításnak	mértéke a csoportos személyszállításban	maximum egy évig	39/1998. (III. 4.)	

csoportos személyszállítás támogatása	lakóhelyük (tartózkodási helyük) és a munkahelyük között történő oda-vissza utazását csoportos személyszállítás útján oldja meg, mivel tömegközlekedéssel való megoldás meghaladná a napi 2 órát	minősül, ha a munkaadó saját vagy bérelt autóbusszal, mikrobusszal, személygépkocsival, vagy erre a célra igénybe vett szolgáltatás útján, a munkaadóhoz vezető útvonalon egy vagy több településről legalább négy munkavállaló szállításáról gondoskodik	érintett munkavállalók lakóhelyétől (tartózkodási helyétől) a munkahelyéig tartó útvonalra vonatkozó autóbusszbérletek árának a munkaadót terhelő részéig terjedhet		Korm. rendelet 3§	
képzési támogatások	munkanélküli, 25 (felsőfokú végzettségű személynél 30) évnél fiatalabb, aki tanulmányai befejezését követően nem szerzett álláskeresési járadékra jogosultságot, aki munkaviszonyban áll és rendszeresen foglalkoztatása képzés nélkül nem biztosítható gyes. gyed, gyet, terhességi segélyben, ápolási díjban, rehabilitációs járadékban részesülő személy közhasznú munkavégzésben résztvevő (MAT bővítheti)		kereset kiegészítés vagy keresetpotló juttatás (minimálbér) és képzéssel kapcsolatos költségek megtérítése (tanfolyam díja: ajánlott képzésnél 100%, elfogadott képzésnél 70-100%) (csak a képzéssel kapcsolatos költségek megtérítése gyes, gyed, gyet, ápolási díjban, rehabilitációs járadékban részesülőknek) + képzés ideje szolgálati időnek számít	képzés idejére	1991. éve IV. tv. 14§ 6/1996. (VII. 16.) MüM rendelet 1-9§ 2001. évi CI. törvény felnőttképzésről 15/2007 (IV. 13.) SZMM rendelet (felnőttképzés támogatása)	2009. költségvetés tervezetben: szakképzési és felnőttképzési célú kifizetésekre 24 533,8 millió Ft - decentralizált keretből régiók pályázhatnak gyakorlati képzést szolgáló tárgyi eszköz fejlesztésre - központi keret iskolarendszeren kívüli felnőtt képzésre és szakképzésre (2008-ban megvalósult költségvetésben 33 383 milliót költöttek ugyanerre a kategóriára) ezen felül

						foglalkoztatási alaprészből (46009,6 millió) is finanszírozható képzés (külön képzési keret van a regionális képző központok által kötelezően ellátandó feladatok finanszírozására)
	munkaadó az állami foglalkoztatási szervvel köthet olyan megegyezést, hogy az általa kiválasztott és felvenni kívánt álláskeresők valamilyen képzésben részesüljenek	vállalja, hogy a képzés után, alatt, előtt munkaviszonyt létesít	támogatás a tanfolyam költségeihez való hozzájárulás és a képzés miatt kiesett időre <i>keresetkiegészítés</i> állapítható meg		1991. éve IV. tv. 14/A§	
megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásának támogatása	megváltozott munkaképességű személy foglalkoztatása (50 százalékot elérő munkaképesség csökkenés, vagy szakvélemény alapján munkavállalási és munkahelymegtartó esélyei testi vagy szellemi károsodása miatt csökkentek) munkahely létesítése, létesítmények átalakítása, speciális eszközök, berendezések beszerzése, átalakítása, munkahely,	- pályázat alapján - munkaadó legalább 1 éve működik - legalább 20% saját forrás - a kötelezettségek teljesítését elősegítő anyagi biztosíték rendelkezésére áll - a munkavállalók átlagos statisztikai állományi létszáma a kérelem benyújtását megelőző hat hónap átlagában elérte az 50 főt	beruházási támogatás: pályázati kiírás alapján (támogatási intenzitás legfeljebb 80%) tartós támogatás: - normatív: foglalkoztatási rehabilitációhoz nyújtott bértámogatás 60-120%-ig - pályázható:	pályázati kiírás alapján	1991. éve IV. tv. 19§ 6/1996. (VII. 16.) MüM rendelet 19-21§ 177/2005 (IX. 2.) Korm. rendelet 5-9§	2009. költségvetés tervezetben: 4 000 millió Ft - decentralizált keretre munkaügyi központok pályázhatnak munkahelyteremtésre és –megőrzésre - központi keret rehabilitációs célú központi programok, fejlesztések, (2008-ban megvalósult költségvetésben 5 332

		munkaeszközök korszerűsítése	- munkavállalóknak legalább fele megváltozott munkaképességű személy - a beruházást legkésőbb a támogatás folyósítását követő naptári év végéig megvalósítja - a létrehozott kapacitásokat legalább 5 évig fenntartja, foglalkoztatási kötelezettség 3 év	munkavégzésben közvetlenül közreműködő személy segítő személy bérének 100%-os megtérítése költségkompenzációs támogatás (foglalkoztatáshoz kapcsolódó utazási, szervezési, logisztikai,)			milliót költöttek ugyanerre a kategóriára) (+ Munkapiaci alap költségvetési befizetések részében szerepel egy megváltozott munkaképességű személyek támogatása cím 53 000 millió Ft)
START	alap	25 évesnél fiatalabb (felsőfokú végzettségnél 30 év), befejezte tanulmányait (vagy megszakította) és belép első munkahelyére (e jogviszony előtt megbízási, vállalkozói szerződés alapján sem végzett munkát)		- munkaadó mentesül a tételes egészségügyi hozzájárulás megfizetése alól 2 évig - 1. év 15% 2. év 25% közterhet kell csak fizetni a munkaadónak a munkavállaló bruttó keresete után (32% helyett)	2 év	2004. évi CXXIII. tr. 3-8§	2009. költségvetés tervezetben: járadékkezdvevényekre összesen 5000 millió forint áll rendelkezésre (ez a START kártyákon túl KKV és civil szervezeteknél való foglalkoztatás után járó kedvezményt tartalmazza) Rendelkezésre álló forrás: 2007. július 1. - 2010. december 31. között kiváltott kártyákkal kapcsolatban 43 milliárd forint kapcsolat a TÁMOP
	plusz	- gyes, gyed, gyet, valamint az ápolási díj folyósításának megszűnését követő egy éven belül a munkaerőpiacra visszatérni kívánó személyek - a gyermek egyéves korának betöltését követően, a gyes folyósítása mellett					

		munkát vállalók (feltéve, hogy nem állnak foglalkoztatási jogviszonyban) - tartósan állást keresők, vagyis azok, akik a kedvezményre jogosító kártya igénylését megelőző 16 hónapon belül legalább 12 hónapig (pályakezdők esetén 8 hónapon belül legalább 6 hónapig) nyilvántartott álláskeresők voltak					1.2.1-es programmal
	extra	- betöltötte az ötvenedik életévét - életkorra való tekintet nélkül alacsony (legfeljebb alapfokú) iskolai végzettségű		- munkaadó mentesül a tételes egészségügyi hozzájárulás megfizetése alól 2 évig - 1. év 0% 2. év 15% közterhet kell csak fizetni a munkaadónak a munkavállaló bruttó keresete után (32% helyett)			
	régió	47 leghátrányosabb kistérségben a START extra kártyával rendelkezőknek	létszámnövelés	- munkaadó mentesül a tételes egészségügyi hozzájárulás megfizetése alól 3 évig - teljes járulékmentesség 3 évig	3 év		
alkalmi munkavállalói		alkalmi munka, ha - legfeljebb öt egymást		közteherjegy		1997. évi LXXIV. tv.	

könyves foglalkoztatás	követő naptári napig, és egy naptári hónapon belül legfeljebb tizenöt naptári napig, és egy naptári éven belül legfeljebb kilencven naptári napig foglalkoztat (több foglalkoztatónál összesen legfeljebb évente 120 napot (200 kiemelten közhasznú szervezetnél)) - munkavállalónak kifizetett napidíj 1800-4600 Ft között		8. § (1) Az Szja. és az Art. rendelkezéseinek alkalmazásában a munkavállaló bérjövendeként a kifizetett munkadíj sávjához tartozó - a melléklet szerinti - ellátási alapot, befizetett adóelőlegként ezen ellátási alap 0%-át kell figyelembe venni.			
munkahely teremtő beruházások támogatása	a munkahely-teremtő beruházások pályázati úton történő támogatása		pályázható összegek új munkahelyenként - maximum 800 000 Ft + 200 000 Ft (ha hátrányos helyzet kistérség) + 200 000 Ft (ha munkanélküli) + 100 000 Ft (ha roma) - max pályázat 80 millió - hátrányos helyzetű régió esetén 160 millió - ha 300-nál több új munkahelyet teremt + 100 millió		6/1996. (VII. 16.) MüM rendelet 18-18/A§ (részletes feltételek) 85/2004. (IV. 19.) Korm. rendelet	Munkaerőpiaci Alap foglalkoztatási alaprésze központi keretéből: 2007-ben 1 920 millió Ft támogatás (2400 új munkahely, 60% munkanélküli, 72 fő volt roma)
	magas hozzáadott értékű tevékenységek	3 év foglalkoztatási kötelezettség (2 év KKV)	a beruházást megvalósító			Munkaerőpiaci Alap foglalkoztatási

	munkahely-teremtő beruházásai támogatásának (azaz aki minimális tárgyeszköz-fejlesztéssel jelentős számú új munkahelyet teremtenek, főleg pályakezdőknek)	esetén)	vállalkozások részére a létszámnövekedés miatt jelentkező személyi jellegű költségek egy részét térítik meg			alaprésze központi keretéből: 2007-ben 14 vállalkozás összesen 318 millió forint vissza nem térítendő támogatásban részesült, ami 400 új munkahelyet jelent
	egyedi nagyberuházások munkahely-teremtő támogatása	- a beruházás egyedi kormánydöntés alapján kapjon támogatást a Beruházásösztönzési céllelőirányzatból; - a beruházás a jogszabályokban meghatározott, területfejlesztési szempontból hátrányos vagy leghátrányosabb helyzetű kistérségben, településen valósuljon meg; - teremtsen legalább 500 (a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben, településeken 200) új munkahelyet; - az új munkahelyekre felvett létszám legalább 50 százaléka (30 százaléka a leghátrányosabb helyzetű kistérség, település esetében)	- 500 főt elérő létszámfelvétel esetén 260 millió forint, - 300 főt elérő létszámfelvétel esetén 160 millió forint, - 200 főt elérő létszámfelvétel esetén 80 millió forint			Munkaerőpiaci Alap foglalkoztatási alaprésze központi keretéből: 2007-ben 1 milliárd 64 millió forintot használtak fel egyedi nagyberuházások munkahely-teremtő támogatására, ami közel másfél ezer új munkahelyet jelent

		legyen regisztrált álláskereső.				
	távmunkahelyek létesítését elősegítő támogatási program		kiegészítő bértámogatásra, távmunkahelyek kialakításához kapcsolódó eszközbeszerzési támogatást és képzési támogatásra lehet pályázni			Munkaerőpiaci Alap foglalkoztatási alaprésze központi keretéből: 2007-ben 779 távmunkahely létrehozását támogatták
Új pálya	közsférában dolgozó, akinek - 2006. július 1-ét követően létszámleépítés szűnt meg a munkaviszonya - vagy akár részmunkaidős foglalkoztatássá alakult, - vagy majd a közeljövőben kerül leépítésre a közsférából, de erről már tájékoztatta a munkáltatója - pedagógus vagy egészségügyi végzettségű regisztrált álláskereső (beleértve a pályakezdőket is)		képzési költséget finanszírozza 100%-ban. A tanfolyam ideje alatt keresetpótló juttatást (mindenkori minimálbér) és útiköltség hozzájárulást (90%-os utazási kedvezmény)			rendelkezésre álló keretösszeg közel 2 milliárd forint, melyből 5500 alkalmazott számára nyílik lehetőség a programban való részvételre.
TÁMOP 2.1.1 Lépj	- rendelkezik legalább a 6.	- a képzésben részt	- a legfeljebb alapfokú	- a program ideje		10 665 millió Ft (kb 22

egyed előre II.	osztály befejezését igazoló bizonyítvánnyal, és alapfokú iskolai végzettség megszerzésére irányuló képzésben kíván részt venni; - a 6. osztály befejezését igazoló általános iskolai végzettséggel nem rendelkezik, és a szakképzés megkezdéséhez szükséges közismereti és szakmai kompetenciák megszerzésére irányuló felzárkóztató képzésben, s ezt követő szakképzésben kíván részt venni, - az alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezik, de nem rendelkezik szakképzettséggel, és szakképesítés megszerzésére irányuló szakképzésben kíván részt venni; - az érettségivel rendelkezik, de nem rendelkezik szakképzettséggel, és olyan képzésben kíván részt venni, amelyre a munkaerő-piacon	venni, óralátogatási kötelezettségének és vizsgakötelezettségének eleget tenni. - mulasztását haladéktalanul, de legkésőbb az akadályoztatás megszűnését követő napon a képző intézmény felé igazolni. - a tananyagot a legjobb tudása szerint folyamatosan elsajátítani. - a személyi adataiban történő változást 8 napon belül a képző intézmény felé bejelenteni. - sikertelen rész- vagy záróvizsga esetén a képző intézmény által megadott időpontban javítóvizsgát tenni. - a vizsgakötelezettségei teljesítését tanúsító okirat kézhezvételétől számított 10 munkanapon belül az okirat másolatának és – munkaviszonyban állók esetén - a megfelelően kitöltött adóelőleg-	iskolai végzettséggel rendelkezők a mindenkori minimálbér egy havi összegének megfelelő pénzbeli támogatásban részesülnek (az állásban lévők képzési támogatás, míg az állásnélküliek megélhetési támogatás formájában) minden 150 óra teljesített képzési idő után; az utolsó időegységre jutó támogatás csak a képzés eredményes befejezése után kerülhet kifizetésre - az általános iskolai végzettségnél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik a mindenkori minimálbér egy havi összegének megfelelő utólagos pénzbeli támogatásban részesülnek, amennyiben a képzést eredményesen befejezik - a tananyagokat a			004 fő) Európai Unió Szociális Alap a Magyar Állam társfinanszírozásával

	kereslet mutatkozik; - azok a felnőttek, akik már rendelkeznek valamilyen szakmai előképzettséggel, lehetőséget kapnak magasabb szintű, hiányszakmára irányuló szakképesítés megszerzésére; - az elavult szakmával rendelkező felnőttek számára lehetőséget biztosít a program olyan új szakképesítés megszerzésére, amely iránt kereslet mutatkozik a munkaerőpiacon. - 18-62 év között	levonására vonatkozó nyilatkozatnak egy-egy példányát a Támogató részére megküldeni. (Az oklevél másolatra rá kell vezetni, hogy „Az eredetivel mindenben egyező másolat” és aláírással, valamint a képző intézmény pecsétjével kell ellátni. A másolatot a felnőtt is hitelesítheti aláírásával.) - amennyiben bármely ok miatt az óralátogatási-, illetve a vizsgakötelezettségének nem tud eleget tenni a Támogatott, az ok bekövetkeztétől számított 8 napon belül köteles erről a Támogatót írásban tájékoztatni. - a képzés befejezését követően a Támogató által megküldött kérdőívet kitölteni, és a megadott címre visszaküldeni.	képzési intézmények biztosítják, amelyekért résztvevőnként legfeljebb bruttó 16 ezer Ft-ot számlával igazoltan számolhatnak el az FSZH felé ha kötelezettségének neki felróható okból nem tesz eleget a kifizetett támogatást vissza kell fizetni			
TÁMOP 2.1.3. munkahelyi képzések támogatása	Gazdasági társaságok, szövetkezetek és egyéni vállalkozók,		minimum 1,0 millió Ft, maximum 30 millió Ft.	minimum 3, maximum 18 hónap		Konstrukció keretösszege: 7,2 Mrd Ft (3,5+3,7 Mrd Ft)

	melyek a törvény szerint mikro- kis- és középvállalkozásnak minősülnek és legalább egy főt foglalkoztatnak. - a vállalkozás azon munkavállalói, akik a pályázat benyújtásának időpontjában határozatlan idejű munkaszerződéssel rendelkeznek. - a vállalkozás vezető tisztségviselője és a vállalkozás tulajdonosa is, ha a feltételeknek megfelel.		A projekt elszámolható költségeinek legfeljebb 80%-a (a Közép-magyarországi Régióban 75%-a) támogatható. A pályázónak a projekt elszámolható költségeinek 20-25%-át kitevő igazolt önrésszel kell rendelkeznie, azonban – a finanszírozást megkönnyítendő – akár 40% előleg igénylésére van lehetőség.			
TÁMOP 2.3.3. MKV Fix Program	Mikro- és kisvállalkozások		A mikro- és kisvállalkozások munkahelyteremtő és munkahelymegtartó szerepének növelése járulékkedvezményel.			Konstrukció keretösszege: 54,36 Mrd Ft (32,616 + 21,744 Mrd Ft)

			Támogatás min-max összege: 2,7-122,3 M Ft			
Prémium évek (versenyszférából a programba való jelentkezés 2008. dec. 31-én lezárult) közsférából 2010-ig lehet jelentkezni	- legfeljebb 3 (közsférában 5) éven belül előrehozott öregségi nyugdíjra, vagy öregségi nyugdíjra válik jogosulttá, feltéve, hogy előrehozott öregségi nyugdíjra nem jogosult, illetve csökkentett összegű előrehozott öregségi nyugdíjban nem részesül, valamint további, foglalkoztatásra irányuló jogviszonnyal nem rendelkezik - legalább huszonöt év munkaviszonyban, töltött idővel rendelkezik - további foglalkoztatására a munkáltató működésével összefüggő okból nincs lehetőség - hozzájárul, hogy határozatlan idejű munkaviszonyra változzon a határozott idejű munkaviszonya	- csökkentett munkaidő min. heti 20 óra (közsféra max. heti 12 óra) - közsférában a juttatás a korábbi illetmény 70%-a - versenyszférában részmunkaidőnek megfelelő munkabér	- közsférában az állami támogatás a juttatás és a munkáltatói közterhei összegére terjed ki - versenyszférában a munkabér nyugdíj járulék-, nyugdíjbiztosítási járulék-, magánnyugdíj-pénztári tagdíj-kiegészítés igényelhető állami támogatásként	A programban való részvétel a nyugdíjjogosultság feltételeinek megszerzésével, illetve új munkaviszony, vagy közszolgálati jogviszony létesítésével szűnik meg	2004. évi CXXII. tv.	közsféra esetén a támogatás forrása a központi költségvetés (2009. költségvetés a Miniszterelnöki hivatal céltartalékát jelöli meg forrásként sok más mellett – céltartalék személyi része 136 513,9 millió Ft) versenyszféra támogatása a Munkaerőpiaci Alap foglalkoztatási alaprésze (összesen 46 009,6 millió Ft ennél részletesebb bontás nincs)
OFA	megőrzés	belföldi (külföldi is magyar fiókteleppel) munkáltató:	vállalja, hogy a pályázat benyújtás időpontjában meglévő átlagos	bértámogatás cégmérettől függően:	12 hónap	5.950 millió Ft Munkaerőpiaci alapról

		minimum 3 főt foglalkoztat alá tudják támasztani, hogy visszaesés miatt átmenetileg nem tud foglalkoztatni és ezt bejelentette a munkaügyi központnak	statisztikai létszámot fenntartja	3 és 50 fő között 75% 51 és 250 fő között 50% 250 fő fölött 25% (de támogatás mértéke egyik esetben sem lehet nagyobb mint a minimálbér 150%)			
új kilátások	belföldi (külföldi is magyar fiókteleppel) munkáltató: minimum 3 főt foglalkoztat alá tudják támasztani, hogy visszaesés miatt nem tud foglalkoztatni (éé ezért elbocsát) és ezt bejelentette a munkaügyi központnak amelyek vállalják, hogy a létszámleépítéssel érintett munkakörökben a munkavállalói létszámuk az utolsó felmondás közlését vagy közös megegyezés aláírását követő hatodik hónap végéig nem emelkedik	.vállalt időtartam alatt: - bármilyen kereső tevékenységhez juttatja - bármilyen olyan ellátás (pl.: főállású anya, otthonápolás stb.) elérhetéséhez segíti, mely számára a megélhetéséhez szükséges forrásokat biztosítja - konkrét munkahely ígéretében képzésbe vonja - legalább egy, a munkavállaló egyéni céljával (a projektbe lépéskor tett nyilatkozata alapján) összeegyeztethető, dokumentált, képzettségének megfelelő, napi	külső szolgáltató (aki segít az elbocsátott embereknek újból elhelyezkedni) költségeinek cégmérettől függően: - 3 és 50 fő között 100% - 51 és 250 fő között 80% - 51 és 250 fő között 60% (de 10 főnél kevesebb elbocsátása esetén max. 200 000 Ft/fő, 11 főnél több esetén 150 000 Ft/fő)	6 hónap (lépcsőzetes felmondás esetén 12 hónap)			

			ingázással ellátható (kivéve, ha a dolgozó célja más), valós állásajánlathoz juttatja				
	munkába	belföldi (külföldi is magyar fiókteleppel) munkáltató: minimum 1 főt foglalkoztat és létszámnövekedést vállal (és főleg válság miatt csoportos leépítés, rendes felmondás útján álláskeresővé vált munkavállalót vesz fel) és azt a projekt végig meg is őrzi (induláskori létszám + növekedés)	továbbfoglalkoztatási kötelezettség támogatás után megegyezik a támogatás időtartalmával	béreköltség (béreköltség és munkaadói járulék) támogatás cégmérettől függően: 3 és 50 fő között 75% 51 és 250 fő között 50% 250 fő fölött 25% (de támogatás mértéke egyik esetben sem lehet nagyobb, mint a minimálbér 150%) képzés támogatás: költség 80%	max 12 hónap		
						képzés nem lehet 12 hónapnál hosszabb	

NEMZETKÖZI PÉLDÁK

Bevezető

Ebben a fejezetben röviden áttekintünk néhány nemzetközi példát arra vonatkozóan, hogy más országokban milyen módon próbálják meg segíteni az alacsony képzettségűek munkába állását.

Az esetek kiválasztásánál arra törekedtünk, hogy olyan sikeres országok vagy sikeres lépések gyakorlatát mutassuk be, amelyek valamilyen módon kapcsolódtak az aktivitás növeléséhez. Cél volt a sokszínűség is, hogy a munkapiaci programok és gyakorlatok közül minél több területről, országból kerüljenek ki. Így került bele a válogatásba a holland és egyesült királyságbeli munkaügyi központok gyakorlata, Európai Szociális Alap által társfinanszírozott ír gyakornoki program bemutatása. De a példák sorában hangsúlyozottan nemcsak kormányzati politikák kaptak helyet. Az olyan jelenségek is fontosak, amelyek teljes mértékben a privát szektorhoz kötődnek, mint például a lengyel migráció. Komoly hatása lehet a munkaerőpiaci aktivitásra azoknak a kezdeményezéseknek, amelyek nem közvetlenül a foglalkoztatás növelésére törekedtek. Erre példa a Grameen Bank esete, ahol egy magánkezdeményezést karolt fel az állam.

A kiválasztott példákat esettanulmányok formájában dolgoztuk fel, ami azt jelenti, hogy a programok, jelenségek és azok hatásának bemutatása után azokat a magyar tapasztalatokkal vetettük össze, hogy tanulságokat tudjunk levonni a magyar munkapiac számára.

Munkakeresési elvárások

A munkaügyi központok fontos szerepet tölthetnek be a munkanélküliek munkához segítésében. Alapvetően végigkísérhetik a munkakeresés teljes folyamatát: itt veszik nyilvántartásba a munka nélkül maradt, de munkát kereső személyeket, hiszen a legtöbb országban ez a feltétele a munkanélküli segélyek folyósításának. A munkaügyi központok mérik fel, hogy a jelentkező feltehetően milyen okok, akadályok miatt nem talál munkát, majd egyénre szabott tervezetben felvázolják, kinek mit kell tennie ahhoz, hogy minél hamarabb újra dolgozhasson. A teendők köre szükség esetén kiterjedhet tréningekre vagy rehabilitációra is. A munkaügyi központok gyakran maguk is ajánlanak a jelentkező tudásához és tapasztalataihoz illeszkedő munkalehetőségeket, de emellett majdnem minden munkaügyi központ elvárja az egyéni munkakeresést is (már csak Olaszországban, Görögországban, Lengyelországban és Törökországban nem vár el a munkaügyi központ jelentést az egyéni álláskeresésről az OECD országok közül az OECD 2007-es felmérése szerint (OECD [2007])). Jelentős különbségeket találhatunk azonban az országok között az alapján, hogy milyen gyakori és módú munkakeresést várnak el a munkapiaci központokban történt regisztrációt követően a munkanélküliektől. A álláskeresés elvárásának és az erről való beszámoltatásnak elsődlegesen az a szerepe, hogy aktív munkakeresésre ösztönözze a munkanélkülit (Borland és Tseng [2007]), ami ha a segélyek csökkentésének vagy elvételének hiteles fenyegetésével párosul (Boone et al. [2004]), akkor akár ellensúlyozhatja egy nagyvonalú juttatási rendszer okozta negatív ösztönzőket is. Mindezek mellett fontos azt is elérni, hogy a rendszer elég rugalmas legyen ahhoz, hogy időt adjon a munkakeresőnek arra, hogy számára megfelelő munkát találhassa meg és ne kelljen elfogadnia rögtön az első ajánlatot. A következőkben a munkaügyi központok munkakeresési elvárásokon keresztüli ösztönzését mutatjuk be.

2.1 Hollandia és az Egyesült Királyság tapasztalata

A bemutatás során két országra koncentrálunk, Hollandiára és az Egyesült Királyságra, mivel az elvárt keresések számának változtatása, illetve a munkapiaci központok, szolgáltatások átszervezése során is érdekes tapasztalatokat szereztek. Mindkét esetben el lehet mondani, hogy az átszervezések a "kölcsonös kötelezettségvállalás" jegyében történtek (Tergeist és Grubb [2006]). Ennek során az álláskereső vállalja, hogy aktívan keres munkát és javítja a foglalkoztathatóságát, amiért cserébe professzionális állásközvetítést és munkakeresési juttatást kap. A hangsúly azon van, hogy az ügyfél minél hamarabb, akár már az első kapcsolat felvételnél munkához jusson, de ezt segíti a rendszeres kapcsolattartás és az interjúk, aminek során az egyéni álláskeresések bejelentésére is sor kerülhet.

Hollandiában 2006-ban még négy hetente kellett jelenteni a munkakeresések számát – igaz, csak papíron – és legalább 4 keresési próbálkozást kellett igazolni. 2007 óta határozzák meg egyéni megegyezés alapján az elvárt munkakeresések számát, így az elvárások különbözhetnek attól függően, hogy mekkora a munkatalálás esélye. Például több álláskeresést várnak el azoktól az álláskeresőktől, akiknek a foglalkozása, szaktudása keresett (Tergeist és Grubb [2006]). Az Egyesült Királyság esetén gyakrabban, kéthetente kell személyesen bejelenteni az egyéni álláskereséseket és a minimális keresések számának el kell érnie a havi 10-t (bővebben itt is az álláskeresővel kötött szerződésben részletezik a módját és számát). Természetesen az álláskeresés definíciója eltérő a különböző országokban. Van ahol egy spontán telefonos utánakérdezés is munkakeresésnek számít és nem csak a megírt és benyújtott pályázatok (OECD

[2007]), az Egyesült Királyságban például szóbeli munkakeresés szóbeli bejelentését is elfogadják. Hollandiában az aktív munkaerőpiaci programban való részvétel során is folytatni kell a keresést, ellentétben az angol rendszerrel, ahol ez alatt az idő alatt nem kell erőfeszítéseket tenni a munkahely találás érdekében. Amikor *Ernst* [2008] a holland munkaképes korúak közül nem dolgozó 17%-nak aktivizálásához próbál megfelelő lépéseket találni, akkor hasznosnak gondolja az egyéni munkakeresési elvárás tovább növelését azok esetében is, akik szociális segínyt kapnak. Külön felhívja a figyelmet arra, hogy nem szabad azok számára sem engedményeket tenni, akik egyedül nevelik 15 évnél fiatalabb gyermeküket (bár még az általa vitatott kedvezmény is kötelezővé teszi a képzéseken való részvételt, hogy a jövőbeni munkára felkészítsék az egyedül álló anyákat) mivel az ő esetükben is előnyösebbnek találná, ha az anyák a minél gyorsabban visszalépnének a munkapiacra, amellet természetesen, hogy a gyermekek nappali elhelyezéséhez segítséget kapnának. Ez az ajánlás összhangban áll *van der Berg és van der Klaauw* [2001] azon eredményével, miszerint annál hatékonyabb egy tanácsadó és ellenőrző program Hollandiában, minél intenzívebb, és minél rosszabb helyzetben vannak a munkát keresők. Ez alapján a munkakeresések számának elvárása is akkor lesz eredményes, ha viszonylag jelentős erőfeszítésekre késztet és a fókuszába inkább a rosszabb munkapiaci helyzetben lévők állnak, mivel a programnak az ő esetükben lenne legnagyobb a hatása.

8. táblázat: Munkakeresési elvárások

Ország	első interjú	találkozások /egyéni álláskeresés jelentéssel együtt	elvárt álláskeresési tevékenység
Egyesült Királyság	héten belül	2 hetente, személyesen	10
Hollandia	regisztrációkor, profil felvétellel	havonta	4
Magyarország	lehető leghamarabb, profil felvétellel és álláskeresési megállapodással	havonta, személyesen	álláskeresési megállapodás

Forrás: OECD [2007]

Az munkakeresési elvárások, vagy azok növelése önmagában nem, csak egy rendszer részeként képes hatást elérni. Hollandiában azon személyek számára, akik várhatóan 6 hónapon belül nem találnak munkát; 2000 óta a munkaügyi szolgáltatások, 2002 óta pedig a szociális támogató, az elhelyezési- és reintegrációs szolgáltatások nyújtását is magánszolgáltatókra bízák, abban a reményben, hogy így a verseny miatt javul a szolgáltatások hatékonysága. Így bár az első kapcsolatfelvétel, a regisztrálás és az egyszerű esetekben az állásközvetítés még állami kézben van (mivel itt döntenek a munkanélküli segélyről és a további lépésekről is, ezért az állam bizonyos kapuőr funkciót lát el). Azok esetében, akik várhatóan nehezebben kerülhetnek vissza a munkapiacra, a szükséges további lépésekre (oktatás és reintegráció) már magánszervezeteknél kerül sor, amit gyakran a szerződéskötésben autonómiát élvező helyi önkormányzatok választanak ki. Végeredményben így az állami közvetítés a legjobb

foglalkoztatási eséllyel rendelkezőnek próbál állást keresni, míg a magánszolgáltatók a problémásabb ügyfelekkel foglalkoznak. A rendszer még egyelőre kialakulóban van, és a piac sem tisztult még le, de egy decentralizált rendszer a verseny kialakulásán túl lehetőséget teremt kísérletekre, különböző módszerek kipróbálására, miközben a központi apparátusnak továbbra is fontos szerepe marad az átláthatóság és minőség biztosítása. Ahol magánellátók végzik a feladatot, ott általában sokkal intenzívebb a kapcsolattartás és az utógondozás (OECD [2007]). Ez következhet abból, hogy estükben sokkal jobb a kliens/alkalmazott arány, bár ennek hatásfokát ronthatja az ügyfelek különböző intézmények közötti gyakori mozgása (Tergeist és Grubb [2006]). Éppen a fenti struktúra nehezíti meg, hogy a holland esetben hatékonyságbeli különbséget lehessen tenni a magán és állami szolgáltatások között, mivel nagyon különböző karakterisztikájú és esélyű munkakeresők maradnak a különböző tulajdonosú ellátóknál.

Az Egyesült Királyságban 2001-ben kezdték a munkaközvetítést és a szociális segélyeket egy központban kezelni, az így kialakított one-stop-shop rendszerben egyszerre foglalkoznak a munkaképes korú inaktívakkal és a munkát keresőkkel (az átállás, a két hivatal összeolvadása helyi szinten egészen 2006-ig tartott). Ezek a központok megközelítőleg 0,8 millió munkakeresőt és a 2,5 millió munkaképtelent szolgálnak ki. Bár Hollandiával ellentétben itt nincs törekvés arra, hogy a munkaügyi központi tevékenység jelentős részét kiszervezzék, mégis gyakran veszik igénybe privát szektorbeli szereplők szolgáltatásait, különösen abban a 2000-ben kijelölt 15 szektorban (Employment Zones), ahol magas a tartós munkanélküliek aránya. Ezeknek a zónáknak köszönhetően lehet összehasonlítani a magán és az állami szervezetek hatékonyságbeli különbségeit. Két hasonló karakterisztikájú csoportot vizsgálva Hales et al. [2003] azt találta, hogy az Employment Zone-n belül a magán szolgáltatóknak köszönhetően a munkanélküliek 11 százalékponttal nagyobb része talált teljes munkaidéjű állást az első évben, és ez a különbség a második év után is 8 százalékpont maradt. Tehát sokkal nagyobb volt az elhelyezkedés esélye azok számára, akik az Employment Zone-okon belül magánszolgáltatókkal működtek együtt.

2.2 Magyar tanulságok

Bódis és Nagy [2008] összefoglalója szerint a 2005-ös reformok előtt Magyarországon a munkaügyi szervezetek elhanyagolták a járadék indokoltági feltételeinek, illetve a járadékosok álláskeresői aktivitásának vizsgálatát. Ritkán hívták az álláskeresőket interjúra, az önálló álláskeresőket viszont ezekben az esetekben sem kérték számon, a mulasztókkal szemben pedig elnézőek voltak. Éppen ezért, egy 2003-as kísérlet során Micklewright és Nagy [2006] 6 megye 2134 kiválasztott munkanélkülije esetében megvizsgálta, hogy milyen mértékben változtatja a munkanélküliségből történő kilépés valószínűségét, ha egy véletlenszerűen kiválasztott szorosabban ellenőrzött csoportba osztják őket, ahol komolyabban utánakérdezték az egyéni munkakeresési erőfeszítéseknek. Kísérlet során csak a 30 évesnél idősebb nők esetében találtak esélybeli különbséget a komolyabban ellenőrzött és a kontroll csoport között, ennek a csoportnak ugyanis tényleg javult az esélye, arra hogy belépjen a munkapiacra. Más csoportok esetében viszont nem okozott magatartásbeli változást a keresés fokozott ellenőrzése.

Hazánkban 2005-től szigorították feltételeket, bevezették az álláskeresői megállapodást, ami nem váltotta be azonnal a hozzá fűzött reményeket (Frey [2006]). A nem megfelelő hatás egyik oka, hogy az álláskeresővel szembeni elvárások eleinte nem voltak egyértelműek, a másik ok pedig, hogy a megállapodás előkészítése és ismertetése megnövelte a munkaügyi központok

adminisztratív terheit, ami hosszabb várakozási időt jelentett és csökkentette az egy ügyfélre fordítható adminisztráción felüli időt. 2007-es módosítások után már tételesen fel kell sorolni a megállapodásban azokat az elemeket, amik megszegése miatt szankciók érhetik a munkakeresőt, szankció mértékét részletesen is ismertetni kell (Frey [2006]). A változások következtében Magyarországon ma nincs általános szabály arra, hogy milyen mértékű önálló keresést várnak el egy álláskeresőtől. Az elvárás mértékét mindenki számára egyénileg állapítják meg az interjúk során és az álláskeresési megállapodásban rögzítik, a kifejtett erőfeszítésekről pedig havonként kell beszámolnia az álláskeresési járadékban részesülő személynek.⁴⁰ Az új rendszer eredményeiről egyelőre nem készült hatástanulmány, tehát nem lehet tudni, hogy ténylegesen segítette-e az álláskeresők aktív álláskeresését.

Európai Szociális Alap sikertörténetek – ír nemzeti gyakornok program

A különböző képzési programok segíthetnek abban, hogy a gazdaság változására felkészítse a munkavállalókat. A következőben egy olyan program bemutatása következik, amelyet a Foras Áiseanna Saothair (az ír munkaügyi központ, FÁS) szervezett és az EU az Európai Szociális Alapon (ESZA) keresztül társfinanszírozott.

3.1 Ír példa

Írországban az új és a feltörekvő iparágak számára dolgoztak ki gyakornoki programokat azon munkavállalók számára, akik vagy először próbálnak elhelyezkedni, vagy régebb óta munkanélküliek. Több mint 6000 ember fejezte be sikeresen az új gyakornoki programokat (csak 2007-ben 1995 fő), javítva ezzel alkalmazhatóságukat és elősegítve, hogy meg tudjanak felelni az ír gazdaság új elvárásainak. Az első évben a programot elvégző 1457 főből 1143-nak, azaz 78%-nak sikerült állást találnia 2000. december 31-ig (FÁS [2000]). Később 2003-ban az elhelyezkedés esélye 90%-ra emelkedett (FÁS [2003]).

Már korábban is voltak gyakornoki programok a hagyományos kézműves szakmákban, de a szolgáltató és ipari szektorban az utóbbi időkben létrejöttek olyan új foglalkozások, amelyekhez nem tartoztak formális gyakornoki programok (egyes esetekben viszont régi mesterségeket élesztenek újjá egy-egy gyakornoki programmal). 2000-ben a nemzeti gyakornoki programot éppen ennek a hiánynak a kitöltésére hozta létre az ír kormányzat. A program kialakítása és főleg a tananyagok tartalmának meghatározása során erősen támaszkodtak az adott szakma munkaadói szerveződéseire, a szakszervezetekre, a szabályozó szervezetekre és más érdekcsoportokra, hogy a tananyag tükrözze az adott szakma tényleges tudásbeli elvárásait. Ugyanezeknek a szervezeteknek a segítségével évente felülvizsgálják és frissítik a tananyagokat vagy új kurzusokat indítanak, annak megfelelően, hogy milyen szakmákban alakul ki igény ilyen képzésre (lásd például Behan *et al.* [2008]). Jelenleg 23 foglalkozásból lehet választani és a sor a jogi titkártól, a zsúpkelesztőn keresztül a zsokéig terjed.

⁴⁰ OECD [2007] viszont felhívja a figyelmet arra, hogy egyes országokban a törvénybe foglalt feladatok és a munkaügyi központok, gyakran létszám korlátokra visszavezethető, gyakorlata eltérhet egymástól.

Részvétel feltétele a 16. életév betöltése és a FÁS-nál munkanélküliként regisztrált státusz. A gyakornoki képzés rugalmas kombinációja a munka közbeni és munkán kívüli, formális képzésnek. A formális képzést a FÁS képző centruma adja, de a program nagy előnye, hogy a munka közbeni képzést normál működési környezetben, azaz egy működő vállalaton belül teljesítik a gyakornokok, ahol kipróbálhatják az elméletben megtanult dolgok működését. A résztvevő cég vállalja, hogy egy felkészített alkalmazottat rendel minden tanonc mellé, aki segíti és felügyeli a gyakornokot az ismeretek és jártasságok elsajátításában. A résztvevő cégeknél a FÁS ingyenes mentori és coaching képzéseket tart a kijelölt tapasztalt alkalmazottaknak, hogy minél sikeresebben segíthessék a tanulást. Amennyiben a gyakornokok elvégzik a kurzus elméleti és gyakorlati részét is, akkor országos szinten elismert diplomát szereznek. A tanoncok a program során ugyanannyi juttatást kapnak, amennyit a FÁS a képzéseken résztvevők számára fizet, a résztvevő cégek pedig kérhetik a gyakornoki program okozta költségeik részben vagy egészben történő megtérítését.

Mivel a legtöbb szakma nem igényel magas képzettségi szintet ezért viszonylag sok korai iskola elhagyót sikerült becsábítani a különböző szakmákba. Különösen nőket igyekeznek az új szakmákkal megismertetni, aminek eredményeképpen a résztvevők közel 50%-a nő (EFS [2005]).

2. táblázat: A program előnyei

Gyakornok	Vállalat
- vállalatok által elvárt tudást kap - a gyakorlati képzést egy működő vállalatok belül végezheti el - megismerheti a foglalkoztatók igényeit - országos szinten elismert diplomát szerezhet - a képzés ideje alatt szokásos FÁS juttatásban részesül	- befolyásolhatja a tananyag alakulását - leegyszerűsödhet az új emberek felvétele, mivel válogathat a jobban megismert gyakornokok közül - nem kell betanítani az új munkaerőt - régi alkalmazottak új tudást és tapasztalatokat szerezhetnek a tanítás során - haladó foglalkoztatóként való elismerés presztízs,

A cégek számára is megéri gyakornokot fogadni, mivel ez segítheti az új alkalmazottak kiválogatását, hiszen ha a nála tanuló gyakornokok közül választ, akkor olyan személyt alkalmazhat, akinek a gyakorlati oktatás során megismerte a képességeit. Ezen felül további előnyt (megspórolt időt és alacsonyabb költségeket) jelent, hogy nincs szükség további felkészítésre sem, hiszen az már korábban (más költségén) megtörtént. Támogathatja a régi alkalmazottak megtartását is, hiszen további tudást, képességeket és feladatokat nyújt nekik a tanítás során. Mindezek együtt vezethetnek a termelékenység növekedéséhez. Nem beszélve arról a presztízsről, amit a programba való bekerülés jelent, hiszen a részvétel az adott vállalatot a szakma haladó foglalkoztatójaként ismeri el.

2000 januárja és 2006 decembere között a program 143 millió eurós teljes költségéből 85 millió eurót az ESZA fedezett a Nemzeti Fejlesztési Program keretében. Az ESZA finanszírozását

követően a program tovább folytatódik és a kormányzattól kapott finanszírozás váltotta fel az ESZA kapott forrásokat (*EFS* [2005]).

3.2 Magyar tanulságok

Az ír a programnak a fő vonzereje, hogy a jövőbeni munkaadóknál, valós vállalati környezetben történik a képzés. Ehhez hasonlítottak Magyarországon a 90-es évek előtt a szakmunkás és a különböző szakiskolai képzések, ahol az állami nagyvállalatoknál üzemi tanműhelyt rendeztek be a tanulók számára és csoportos gyakorlati képzést biztosítottak számukra. A 90-es években ezek az üzemek vagy tönkrementek, vagy pedig felmondták a szakképzési szerepvállalást és az együttműködést az iskolákkal (*Liskó* [2008]). Ezt követően megszakadt az iskolák és a vállalatok szoros együttműködése, ami lassította azt az ütemet, ahogy az iskolák követni tudják a vállalatok igényeit és a technológiák változását (annak ellenére, hogy az iskolák folyamatosan igyekeztek új kapcsolatokat kiépíteni).

Manapság egyelőre nincs nyoma olyan széleskörű programnak, ahol a képzés elméleti és gyakorlati részénél sikerülne biztosítani munkaügyi központok, a vállalatok, a kamarák és egyéb érdekvédelmi szervezetek együttműködését. Ez az együttműködés segítené, hogy olyan szakmákban létesüljenek gyakornoki helyek, amikre a vállalatoknak ténylegesen szüksége van (jobban illeszkedik kínálat a kereslethez), a képzés anyaga megfeleljen a vállalatok valós követelményeinek (éppen aktuálisan használt gépen tanulhatnak az aktuális módszereket). Ezzel szemben a mai magyar felnőtt képzési programok elsősorban a fent bemutatott szakiskolai hálózatra támaszkodnak, ami már eleve minőségbeli hátrányt jelenthet az ír modellel szemben. További problémát jelent, hogy a magyar felnőttképzésben nemzetközi összehasonlításban is alacsony a részvétel, különösen azok körében, akiknek vélhetően legnagyobb szükségük lenne rá, tehát éppen az idős, alacsony végzettségű, inaktív férfiak körében kicsi a részvétel esélye (*Hámori* [2008]).

Lengyelek külföldi munkakeresése

Ha valaki nem talál munkát a helyi munkapiacra, akkor megoldást jelenthet, ha más piacokon, esetleg egyenesen külföldön keres a megélhetéshez szükséges foglalkozást. Ennek a megoldásnak az egyik fontos eltérése az eddig bemutatott programoktól, hogy teljesen magán kezdeményezés, a kormányzatnak viszonylag kis hatása van rá. Ezt a kiutat a lengyel emigránsok esetében vizsgáljuk meg az uniós csatlakozás előtt és után.

4.1 Lengyel migráció

Annak ellenére, hogy a lengyelek nyugatra irányuló munkakeresése a rendszerváltás pillanata óta biztosan jelen van, az átmeneti emigránsokról, azaz azokról, akik 2 hónapnál több időt töltenek külföldön, de állandó lakcímüket megőrzik Lengyelországban, rendkívül nehéz adatot szerezni mivel semmilyen hivatalos kimutatás nem gyűjti számukat. A tartós emigránsok száma ismert, mivel kijelentkeznek hatóságoknál, azaz nyoma marad, hogy elhagyják az országot. Az ő

számuk viszonylag stabil 20-25000 fő évente és nem változott jelentősen az idők folyamán.⁴¹ A továbbiakban azokkal foglalkozunk, akik átmenetileg, munkakeresés miatt hagyják el az országot, de fenntartják a visszatérés lehetőségét.

Az átmeneti emigránsok számáról *Budnik* [2007] állított össze adatbázist a munkaerőpiaci felmérések (labour force survey, LFS) és más adatforrások (népszámlálási adatok) összefűzésével, amikor az abban rejlő plusz információkat kihasználva 4 csoportba osztotta a megfigyelt munkaerőt: foglalkoztatott, külföldön tartózkodik, munkanélküli és inaktív. Ez az adatbázis valószínűleg torzít, mivel a hazai adatbázisban hiányozhatnak azok, akik teljes családdal mentek külföldre (vagy egyedül állóak voltak), mert ebben az esetben nem maradt otthon senki, akivel az LFS kérdőívét ki lehetett volna tölteni, így a munkaerő-felmérés nagy valószínűséggel alábecsüli számukat. A torzítás másik forrása, hogy ha hosszabb ideig tartózkodik valaki külföldön, akkor csökken kapcsolata az otthoni háztartással, azaz egyre kevésbé fogják az adott háztartáshoz tartozónak tekinteni.

Ezen nyilvánvaló problémák ellenére, még mindig ez a legmegbízhatóbb adatforrás a vendégmunkások számáról, és erre támaszkodva *Budnik* [2007, 2008, 2009] a következő megállapításokat teszi. Az ideiglenes emigránsok száma kb. 6%-a a 15 évesnél idősebb állandó lakosságnak, ami 1,9 millió főt jelent. Ez 4 százalékpontot emelkedett 2002 óta és 2004-es csatlakozás óta pedig 0,9 millió fővel növekedett (*Budnik* [2007]). Az Egyesült Királyságba 2004 májusa és 2007 júniusa között 430 ezer lengyel érkezett, szemben a korábbi évi 10 ezer körülivel (bár az is előfordulhat, hogy csak korábban ott tartózkodók legalizálták munkájukat). Németországban 182 ezer lengyel váltott ki időszakos/szezonális munkaengedélyt (főleg mezőgazdasági igénymunkára). Fontos célpontot jelent még ezen felül Spanyolország, Hollandia, Norvégia és Izland (*EC* [2008]).

Az emigránsok többnyire fiatalok, inkább férfiak, és magasabb végzettségűek. A magas végzettségűek aránya ugyan emelkedett az átmeneti emigránsok között, de csak abban az ütemben, ahogy a népességben belül is növekedett az arányuk (*Budnik* [2007]). Többen emigrálnak vidékről, mint nagy városokból. Nem a legszegényebbek mennek és bár a jövedelem továbbra is az egyik fő motíváló tényező, de professzionális karrier és a magasabb életminőség lehetősége is vonzó (*EC* [2008]).

A különböző munkapiaci kategóriák közötti áramlás esélyét vizsgálva *Budnik* [2007] arra jutott, hogy a 90-es évek második felében csökkent az esélye, hogy valaki az egyik munkaerőpiaci kategóriából átlépjen egy másik kategóriába, a státuszok megmerevedtek, ahogy a transzformációs válság okozta turbulencia alábbhagyott (pl. 90-es években majdnem 10% volt az esélye, hogy egy munkanélküliből inaktív szereplővé váljon, ez 2000 után alig 5%-ra csökkent). 2000 után pedig már a gazdasági ciklusok mozgatják az áramlásokat a különböző szegmensek között (*Budnik* [2008]). Ebben a stabilizálódó környezetben csak az emigráció valószínűsége mutat jelentős változásokat, annak valószínűsége ugyanis, hogy valaki emigrál, 2003 után megháromszorozódott (0,1%-ról 0,3%-ra emelkedett). A legvalószínűbb, hogy a munkanélküliek hagyják el az országot, hiszen itt jelent egyértelmű kiutat a külföldi munkavégzés, ennek a valószínűsége szinte mindig ötszöröse volt annak, hogy alkalmazottak vagy inaktívak hagyják el Lengyelországot. A csatlakozást követően azonban növekedett azoknak a száma, akik munkahelyüket otthagya kerestek munkát más országokban. Az

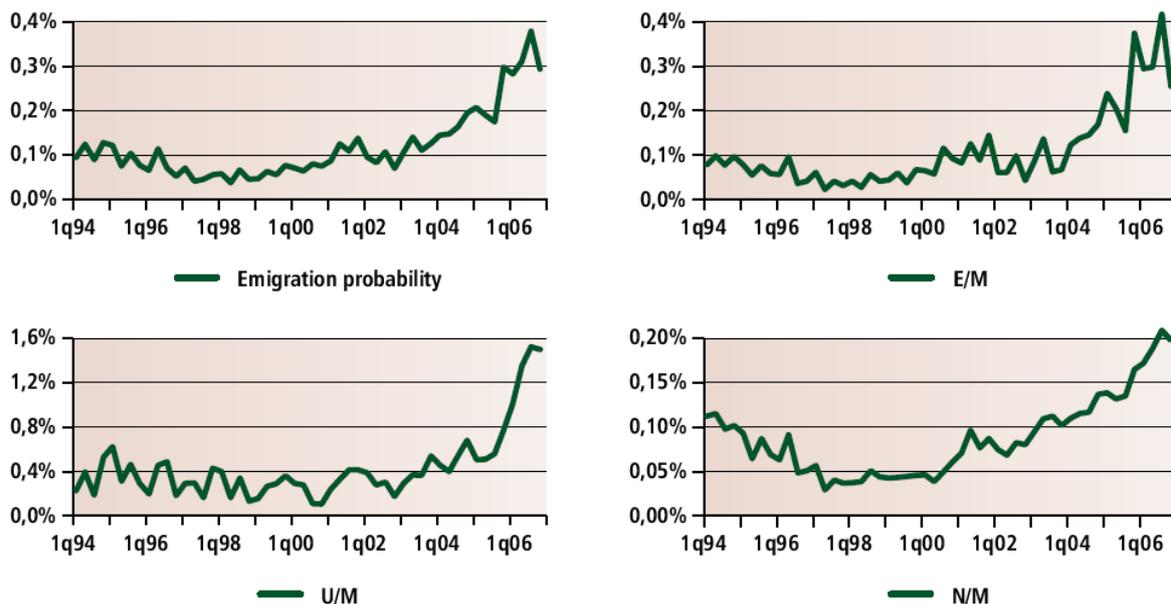
⁴¹ 1980-90 között megközelítően 1,3 millió lengyel települt át Németországba, akinek sikerült bizonyítania német származását (*Warchol-Schlottmann* [2001])

emigrációból való visszatérés valószínűsége nem változott az EU bővítés körül, igazából konstans maradt. Egy korábban külföldön dolgozó személy azonban sokkal nagyobb (3-szoros) valószínűséggel tud otthon elhelyezkedni, mint az otthonmaradt munkanélküliek vagy inaktívak, köszönhetően a külföldön szerzett tapasztalatoknak és nyelvtudásnak.

A csatlakozás után megváltoztak az emigráció fő irányai is, a korábbi fő irányok: Németország, az Egyesült Államok és Olaszország helyett inkább az Egyesült Királyság és Írország lett az új migrációs célpont. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy ezek az országok a nyitott kapu politikáját folytatták, azaz a kezdetektől teljes mértékben liberalizálták a munkapiacukat az újonnan csatlakozott országokból érkező munkaerővel szemben, ellentétben a régebben fő célpontnak számító Németországgal, aki derogációt kért a munkapiacai teljes megnyitása előtt (ugyanakkor Németország a derogáció ellenére fontos célpont maradt) (EC [2008]). Az emigrációs célpontok kiválasztásában az olcsó repülőjegyek miatt a távolság szerepe folyamatosan csökken, de fontos tényezőt jelent a migrációs hálózati hatások (azaz már jelen lévő lengyel közösségek), az adott ország munkaerő szükséglete (alkalmi-, idénymunkákra) és toborzási politikája.

35. ábra: Emigráció valószínűsége, összesen és különböző munkapiaci kategóriákból (E foglalkoztatott, U munkanélküli, N inaktív, M emigráció)

Emigration transition probabilities

Forrás: Budnik [2007] 24. o.

Kifizetődött-e az emigráció azoknak, akik másik országban kerestek munkát? Budnik [2009] a 2004-2008 közötti Egyesült Királyságba történő emigrációt vizsgálva arra jutott, hogy annak ellenére kifizetődő, hogy az Egyesült Királyságban a magasabb végzettséggel rendelkezők alig keresnek többet (a magasabb fokú oktatás hozadéka csekély) ellentétben Lengyelországgal. Felmerülhet a kérdés, hogyha egyértelműen pozitív az emigráció hozama, szemben az otthonmaradás negatív hozamával, akkor miért nem mentek többen? Az egyik ok lehet, hogy

amikor a várható jövedelmek alapján próbáltak dönteni, akkor alábecsülhették a jövőben várható jövedelemkülönbséget. A másik lehetséges ok pedig az, hogy nem vették figyelembe az emigráció és a költözés összes költségét, így a becslés ténylegesnél nagyobb jövedelemkülönbséget eredményezett. Az alacsonyabb képzettséget igénylő munka miatt elvesztett emberi tőkét *Budnik* [2009] beszámította a költségek közé, de az olyan nehezen számszerűsíthető nem gazdasági költségek, mint a személyes kapcsolatok sérülése, még tovább növelhetik az emigráció költségeit.⁴²

Felmerülhet az a kérdés is, hogy milyen hatással van az emigráció a lengyel munkapiacra. Általánosan kicsi a hatása (*EC* [2008]), mivel a lengyel munkapiac esetében is az egyik legnagyobb problémát az jelenti, hogy a munka kereslete (ezzel együtt az betöltetlen állások követelményei) és a munka kínálata a képzettségek tekintetében nincs szinkronban, tehát a betöltetlen állások elvárásainak nem felel meg a munkanélküliek tudása. Ez azonban nem az emigráció hatása, hanem a gazdaság átalakulásának következménye, hiszen olyan közép-európai országokra is jellemző, ahol sokkal kisebb volt a kiáramlás. Mivel hiány van a megfelelően képzett munkaerőből, ezért a vállalatok növelik a bért, hogy csökkentsék annak lehetőségét, hogy valaki elhagyja az országot. *Budnik* [2008] számításai alapján az emigráció ezen az úton 1,3%-kal emelte a béreket, a többi emelés inkább a politika és a járadékok újraosztásának eredménye. Aki átmenetileg külföldön dolgozott, az ott szerzett tapasztalatait, tudását idővel hazahozza (ez különösen jellemző a specialistákra), így javuló minőségű emberi erőforrás formájában, hosszabb távú pozitív hozadékat is eredményezhet a külföldi munkavállalás. Persze a további ismeretek szerzésének kicsi az esélye, ha valaki messze a kvalifikációja alatt dolgozik (brain waste), ami a szorosan összefügghet nyelvismereti hiányosságokkal. Szélesebb társadalmi hatásokat vizsgálva a plusz jövedelmek pozitív hatásai (amelyek a 90-es években sikeresen enyhítették a transzformációs válság hatásait) ellenére a hosszabb külföldi tartózkodás kárt tehet a családokban és különösen a gyerekekben (euro-orphan – euro-árva), akik körében például kimutathatóan romlik az iskolai teljesítmény. Ezen felül a külföldön dolgozók elveszíthetik a kapcsolatot helyi eseményekkel, ami visszatérés utáni visszailleszkedésben jelenhet problémát, bár ennek veszélye csökken az internet és egyéb fejlett kommunikációs csatornák korában.

Összefoglalva, a lengyel munkanélküliek számára kiutat jelenthet a külföldi munkavállalás, ami mind jövedelemben, mind tapasztalatban kifizetődő, bár komoly társadalmi költségei lehetnek. A problémát mégis az jelenti, hogy nem feltétlenül a munkapiac marginalizálódott rétegei számára jelent kiutat, hanem azok számára, akik odahaza is foglalkoztathatóak lennének (nem inaktívak mennek).

4.2 Magyar tanulságok

A lengyel tapasztalatokkal szemben Magyarországról nehéz olyan adatokat szerezni, amelyek alapján meg lehetne mondani, hogy kik (milyen végzettségűek) és hol éltek a külföldi munka lehetőségével. Külföldön élő és valószínűleg dolgozó magyarok számáról is csak megközelítő számokat lehet találni, az Eurostat statisztikái alapján 2008-ban közel 110.000 magyar

⁴² Ezen felül a nem megfigyelt jellemzők hozadéka nagyobb volt az otthon maradóknál, mint azoknál akik emigráltak, ami szintén azt mutatja, hogy az otthon maradás racionalitását nem sikerült megkérdőjelezni (*Budnik* [2009])

állampolgár élt külföldön, ebből legtöbben Németországban (több mint 60.000). Az adatok megbízhatatlanságát mutatja, hogy az Egyesült Királyságról nincs adata az Eurostatnak. A meglévő adatok viszont arra engednek következtetni, hogy a magyarok nem különösebben használják ki a külföldi munkavállalás lehetőségét. *Richárd* [2007] adatai szerint 2006-ban Magyarország az új tagállamok munkaképes korú lakosságának 13%-val rendelkezett, de a más EU országokban dolgozó munkaképes korú új tagállamokból származó lakosoknak csak a 6.6%-val. Rajtuk kívül csak Csehország lakosai ennyire alulreprezentáltak az emigrációban.

Ezek az adatok azonban nem adnak választ arra, hogy mióta vannak külföldön, tervezik-e a visszatérést, milyen végzettséggel rendelkeznek, milyen munkát végeznek stb. *Richárd* [2007] is csak az Egyesült Királyságra vonatkozóan tudta összehasonlítani a magyar és a lengyel vendégmunkások foglalkozások szerinti eloszlását. Azt találta, hogy magyarok körében sokkal népszerűbbek a vendéglátó ipari és az egészségügyi állások, és alulreprezentáltak mezőgazdasági és élelmiszer feldolgozó ipari foglalkozásokban.

Grameen Bank

A Grameen bank és a hasonló mikrohitelnyújtó szervezetek a szegénység csökkentésének céljával jöttek létre és nem elsősorban foglalkoztatási problémák megoldására. Azonban látható, hogy Magyarországon – mint sok más európai országban – a szegénység és a foglalkoztatási problémák összekapcsolódnak, tehát egy olyan eszköz, ami szegénység csökkentését vállalkozások indításán keresztül akarja megoldani, valószínűleg a foglalkoztatási problémákat is enyhíti.

A mikrohitel szegénységcsökkentő hatása azon a feltételezésen alapul, hogy a szegénység egy olyan jelenség, amit a jelenlegi intézményi környezet fenntart, sőt tovább erősít. Ennek megfelelően a megoldást sokan abban látják, hogy egy hagyományostól eltérő intézményi struktúrában olyan személyeknek nyújtanak hiteleket, akik a szokásos kereskedelmi banki struktúrában nem juthatnának hitelekhez. A sikerhez egy másik fontos feltételezés is szükséges, e szerint a szegények eleve potenciális vállalkozók, hiszen rendelkeznek ötletekkel, képességgel és a bankoknál jobban ismerhetik a közvetlen környezetükben elérhető lehetőségeket, amikre vállalkozást lehet alapítani. Tehát igazából csak egy alacsony induló tőkére van csak szükség ahhoz, hogy ezek a vállalkozások beinduljanak. Így a szegénység csökkentésének kulcsszavává vált a mikrohitel (*Mawa* [2008]), ami segítségével a szegényekből vállalkozók válhatnak. Ezzel a szegénységi spirálból (ahol az alacsony jövedelemből, a megtakarítás hiányán keresztül, következik beruházások hiánya, ami jövőben is alacsonyan tartja a jövedelmeket) át lehet jutni egy növekedési spirálba (ahol az alacsony jövedelemből hitel segítségével beruházások születnek, ami garantálja a magasabb jövedelmet, majd megtakarításokon keresztül a jövőbeli beruházásokat). Tehát elég egy kis bizalmat előlegezni a szegényeknek (hitel formájában) és szegénység megszűnteti önmagát.

5.1 Grameen, a példakép

Az 1983-ban alapított Grameen bank volt az egyik úttörő a mikrohitelzés elterjesztésében és sikerre vitelében⁴³. Alapítója Muhammed Yunus, a Chittagong Egyetem professzora egy 1976-1979 közötti sikeres kísérletet – aminek során 27\$-os hiteket helyezett ki gyékényfonó asszonyoknak Jobra községben, hogy önálló vállalkozásokba tudjanak kezdeni – terjesztett ki a kikísérletezett eljárásokkal előbb Tangail megyére, majd egész Bangladesre.

Azóta a tagok száma 7,41 millióra emelkedett, 90%-uk nő. Több, mint 80.000 falut fed le a program, amelyekben a bank 2.481 fiókjából 25.000 alkalmazott viszi házhoz a bank szolgáltatásait (gyakran biciklin, innen kapták a "bicycle bankers" elnevezést), ami szintén megkülönböztető jellegzetessége a Grameen Banknak. A bank 1995 óta nem igényel külső forrást, 2007-ben pedig a betét/hitel arány elérte a 143%-ot⁴⁴, ami azt jelenti, hogy a tagok betéteinek értéke már jelentősen meghaladja a kihelyezett hitelek összegét. A hitelek visszafizetési aránya elérte a 98,35%-ot, ami rendkívül magas (példaként a magyar kereskedelmi bankoknál a háztartások 90 napnál régebben lejárt hiteleinek aránya 2008 negyedik negyedévében az összes hitelhez képest 3,55%, ami 96,45%-os visszafizetési aránnak felel meg).

Közben a Grameen kiterjesztette tevékenységét, közel 640.000 házat építettek az általa folyósított ingatlanhitel segítségével, ezen felül mobil szolgáltatót üzemeltet⁴⁵, ösztöndíjakat nyújt. A bank évente vizsgálja, hogy tagjainak helyzete hogyan változik és saját 10 pontos szegénységi definíciója⁴⁶ alapján a tagok 58%-a már kilépett a szegénységből.

A siker titka a hitelnyújtás technikájában rejlik. A hitelnyújtás alapvető egysége a csoport, ami alapesetben 5 főből áll (a tagok nem lehetnek rokonok, és azonos neműeknek kell lenniük), akik kölcsönösen felelősek egymás hiteleiért. A csoport másik fontos jellemzője, hogy a csoport tagjai csak egymást követve kaphatnak hitelt, azaz a csoport következő két tagja csak abban az esetben kapja meg a neki szükséges összeget, ha az őt megelőző két személy már rendszeresen törleszt. Ez a kölcsönös függés alakítja ki azt a környezeti nyomást, társadalmi biztosítékot, ami fizikai biztosíték hiányában a hitelek mögött áll, ezen túl csak a bizalom biztosítja visszafizetést, mivel a bank semmilyen szerződést nem köt adósaival. A hitel feltétele, a rendszeres heti törlesztésen túl, a megtakarítás, amit a csoport közösen kezel (a csoport megegyezése alapján ebből lehet egyéni kölcsönöket felvenni, további beruházásokat megvalósítani, banki tulajdonrészt venni stb.). A csoport vezetőjét, aki kapcsolatot tart a bankkal és a környező csoportokkal, csoporton belül demokratikusan választják, de a szerep évenként rotálódik, hogy mindenki megtanulhassa a felelősség, szervezés feladatait. Ha egy egész csoport hitele bedől, akkor a környezetében lévő csoportokból szerveződő szervezeti egység, a „központ”, vállalja át a terheteket. A központ

⁴³ "A szegények, különösen a nők gazdasági és társadalmi lehetőségeinek bővítéséért, az úttörő mikrohitelzési munkájuk" elismeréseként kapta a szervezet és alapítója Prof. Muhammed Yunus 2006-ban a Nobel békedíjat.

⁴⁴ Adatok forrása a <http://www.grameen-info.org>

⁴⁵ Egy sikeres vállalkozás lehet, hogy az adott településen rendelkezik valaki mobil telefontal és azzal telefon szolgáltatást nyújt az ott lakóknak Mawa [2008]

⁴⁶ A 10 indikátor között szerepel a lakott épület állaga, a napi étkezések száma, tiszta vízzel, meleg ruhával való ellátottság, a gyermekek taníttatása.

gyűlésein a tagok jelenlétében adják a hiteleket, hiszen ez a nyilvánosság tovább erősíti a társadalmi fedezetet.

Annak hogy hitelt felvett személyek jelentős része, 90%-a nő, kiemelt jelentősége van, hiszen egyrészt a nőknek adott hitel jobban segíti az egész családot amennyiben ők kezelik a családi kasszát, másrészt pedig a hitel és ezáltal az önálló jövedelem növeli a nők társadalmi presztízsét. A mikrohitelzés másik fontos társadalmi vonatkozása, hogy a hitelek elérhetősége csökkenti a bangladesi vidéki lakosság függését az uzsora hitelezőktől és egyben a helyi elitől is, ami akár a helyi választások tisztaságát és ezen keresztül a helyi önkormányzatok legitimitációját is javíthatja.

A Grameen a hitelezésen túl társadalmi szerepet is vállalt azzal, hogy a hitelezésnek életmódbeli feltételeket is szab, amit a 16 döntés elnevezésű dokumentumban foglalt össze. Ebben szerepel többek között a gyerekek iskoláztatásának elsődlegessége, a kis, tervezett család, a házak felújítása, a fertőtlenített víz fogyasztása és a latrina építése. Ezek fontosságával, a vállalozási ismeretekkel és nem utolsó sorban pedig a Grameen bank működésével külön képzeteken ismertetik meg a bank alkalmazottai a csoportok tagjait.

Rendkívüli sikerei mellett is érték kritikák Grameen bank rendszerét (Ali [2008]), amik megfontolandóak, különösen, ha más országokban is megpróbálják átvenni a rendszert. Az egyik probléma lehet, hogy a hitelt felvevőkben kialakulhat egyfajta függés (adósság csapda), aminek az az alapja, hogy vállalkozások nem mindig profitképesek, és egyáltalán nem biztos, hogy képesek növekedni. Ez magyarázhatja a nagy arányú teljesítést is, hiszen ha rá van szorulva a hitelekre, akkor egyetlen lehetősége, hogy azokat rendszeresen visszafizesse, különben nem kap újabb hitelt. Ezen felül nehéz olyan beruházást kitalálni, ami már a folyósítás hetében képes jövedelmet termelni, hiszen az eredeti koncepció szerint a törlesztés a folyósítás után azonnal indul. Előfordulhat az is, hogy nem a legszegényebbeket érik el a hitelek, hiszen az ő visszafizetésekért nem vállalnak felelősséget, így nem igazán tudnak bejutni egy szerveződő csoportba.

5.2 Magyarországi bevezetés lehetőségei

A mikrohitelzés Magyarországon alapvetően KKV-knak nyújtandó alacsony kamatozású beruházási és forgóeszköz hiteleket jelent, aminek más a fókusza, mint a fenti rendszernek, és hiányoznak a társadalmi biztosítékot jelentő csoportos hitelezési formák. Ennek ellenére történtek már próbálkozások arra is, hogy a csoportos hitelezést is meghonosítsák.

"A csoportos hitelezéssel kapcsolatos eddigi magyar tapasztalatok rosszak. Az Autonómia Alapítvány és a Mikrohitel Rt. 2005-2007 között az Open Society Institute és a UNDP (az ENSZ Fejlesztési Ügynöksége) támogatásával bonyolított le egy mikrohitelprogramot. Ők is kiscsoportoknak adták a hitelt, ám a klienseknek (kizárólag romáknak) kezességet is kellett vállalniuk egymásért. A Békésben, Borsodban, Tolnában és Szabolcsban működő csoportok közül az egyik úgy, ahogy volt, bebukott. Itt a tagok közeli rokonok voltak, akik egy területen természetek és árusítottak uborkát, és a csoportvezető csődje a teljes csoportot magával rántotta. A finanszírozók végül az összes kihelyezett hitel - 44 millió forint - ötven százalékát elveszítették. Még rosszabb az arány az ügyfélszámot tekintve: a kliensek több mint hatvan százaléka nem fizette vissza a kölcsönt. "Az első hónapok még rendben mentek, ám egy jelentősebb akadály

felmerülésekor - összetört kocsi, betegség, temetés - megtorpantak a visszafizetések, és a hitelt fogyasztásra költötték. Ha például disznóval akartak foglalkozni, de nem ment az üzlet, inkább bűtort vettek, vagy néhányszor bevásároltak a Tescóban" - sorolja Lukács György. Az Autonómia Alapítvány munkatársa szerint hiba volt, hogy túl nagy összeget helyeztek ki, túl hosszú időre. Az emberek általában 5-6 hónapot tudtak előre kalkulálni, és havi 10-15 ezret tudtak volna biztonsággal visszafizetni - a projektben 27 ezret kellett. Nem működött a kezesség sem, hisz ahogy egy ember nem fizetett, a többi a veszteség minimalizálása érdekében maga is kiszállt (pont ellentétesen reagáltak, mint amiről Yunus beszámol). Lukács szerint a közösségeken belüli szolidaritás és a reálisan megvalósítható üzleti ötletek hiánya sem könnyítette meg a dolgukat." (Varró [2008])

Egy működőképes rendszer átvételénél különös figyelmet kell fordítani az országok közötti különbségekre. Az egyik ilyen fontos különbség az, hogy Ázsiában, ahol a Grameen a legsikeresebb, nincs szociális védőháló; nincs nyugdíj, segély, társadalombiztosítás, gyes, családi pótlék. Az ottani szegények kizárólag önmagukra és a Grameen bank segítségére vannak utalva, belátható, hogy ez sokkal erősebb motivációt jelent, mint az itthoni helyzet. Ezért az egyik legnagyobb akadálya lehet a bevezetésnek maga szociális háló, ami kockázatvállalás ellen hat (miért vágjon bele valaki kockázatos vállalkozásba, ha munka nélkül is meg tud élni valamilyen szinten?). Másik dolog, ami akadályt jelenthet, a szabályozás mennyisége. Egy vállalkozás elindítása hazánkban komoly adminisztratív terhekkel (könyvelés, ügyvédi költségek, adó-, TB-egyéb befizetések, egészségügyi előírások) jár⁴⁷, tehát nem lehet csak egyszerűen vállalkozni, még akkor sem, ha rendelkezésre állnak kivitelezhető ötletek. Ezek az adminisztratív költségek megkérdőjelezzik, hogy néhány 100.000 forinttal el lehet-e indítani egy legálisan működő és jövedelmet termelő kisvállalkozást, ami képes eltartani a vállalkozót. Ezek a problémák akadályozhatják egy Grameen bankhoz hasonló struktúra életképességét Magyarországon, ezeknek a problémáknak a megoldása viszont olyan környezetet teremtene, ami lehetséges, hogy szükségtelenné válna a szegények bankja.

Összefoglalás

Röviden összefoglalva a nemzetközi példák tanulságait, azt találhatjuk, hogy a munkaügyi központok működése esetében a bemutatott holland és egyesült királyságbeli példa tanulsága, hogy a munkanélküliek egyéni munkakeresésének szigorúbb ellenőrzése, a gyakoribb interjú ösztönözheti a gyorsabb elhelyezkedést. A magyar rendszer esetében az eddigi tapasztalatok nincsenek összhangban a nemzetközi példákkal, de a munkaügyi rendszer 2005-ös szigorításának hatásai egyelőre még nem ismertek.

Az ír gyakornoki rendszer sikere a munkaügyi központokat arra ösztönözheti, hogy a képzőhelyek és a vállalatok szorosabb együttműködését próbálják előremozdítani olyan szakmai képzeteket létrehozva, ami tevékenyen épít a vállalati szféra elvárásaira.

⁴⁷ Szepesi [2009] adatai alapján a mai magyar adórendszer adminisztratív költségei a KKV éves nettó árbevételének akár 10%-t is elérhetik.

Sajnos ismereteink a magyarok ideiglenes külföldi munkavállalásokról meglehetősen szűkös, de a lengyel tanulságok alapján nem feltétlenül fogják a külföldi lehetőségek megoldani az alacsony képzettségűek foglalkoztatási problémáit.

A szegények bankjához hasonló struktúrák magyarországi bevezetése olyan problémákba ütközhet (szociális rendszer ösztönzése, túlszabályozás és adminisztratív költségek), amiknek megoldása lehet, hogy a mikrohitelzés nélkül is csökkentené a foglalkoztatási problémákat. Ez azonban nem zárja ki, a szegények vállalkozó kedvére építő, a hazai körülményekhez illeszkedő kezdeményezések megjelenését.

Hivatkozások

ALI, MOHAMMED HASMAT [2008]: Evaluation of Microcredit Operation in Bangladesh: A Critical Study on Garmeen Bank. Pakistan Journal of Social Sciences, 5. évf., 9. szám, 960-967. o.

BEHAN, JASMINA – CONDON, NORA – MCGRATH, JOHN – MILICEVIC, IVICA – SHALLY, CAROLINE [2008]: National Skills Bulletin 2008. Foras Áiseanna Saothair, Skills and Labour Market Research Unit of FÁS, (2008 szeptember).

BÓDIS LAJOS – NAGY GYULA [2008]: Empirikus vizsgálatok a munkanélküli-ellátások magatartási előírásainak ellenőrzéséről. Kormányzás Közpénzügyek Szabályozás, III. évf., 1. szám, 39-47. o.

BOONE, JAN – SADRIEH, ABDOLKARIM – VAN OURS, JAN C. [2004]: Experiments in Unemployment Benefit Sanctions and Job Search Behaviour. Institute zur Zukunft der Arbeit, IZA Discussion Paper No. 1000. (2004. január).

BORLAND, JEFF – TSENG, YI-PING [2007]: Does Minimum Job Search Requirement Reduce Time of Unemployment Payments? Evidence from the Jobseeker Diary in Australia. Industrial and Labor Relations Review, 60. évf., 3. szám., (2007. április)

BUDNIK KATARZYNA B. [2007]: Migration Flows and Labour Market in Poland. National Bank of Poland, Working Paper No. 44., (November 2007).

BUDNIK KATARZYNA B. [2008]: Search Equilibrium with Migration: the Case of Poland. National Bank of Poland, Working Paper No. 45., (March 2008).

BUDNIK KATARZYNA B. [2009]: Rationality of Post-Accession Migration. Österreichische National Bank, Focus on European Economic Integration 09/q1.

EC [2008]: 4 years of Poland's membership in the EU. Analysis of social and economic benefits and costs. Office of the Committee for European Integration, Department of Analyses and Strategies. letöltés ideje: 2009. május. 5. letöltés helye:
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/5th_enlargement/facts_figures/4_years_poland_en.pdf

ERNST, EKKEHARD [2008]: Coping with labour shortages: How to bring outsiders back to the labour market. Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD Economics Department Working Paper No. 619., ECO/WKP(2008)27

EFS [2005]: European Social Fund in action. Success Stories. Európai Bizottság, Foglalkoztatás, szociális ügyek és esélyegyenlőség főigazgatósága, 2005. február

FÁS [2000]: FAS Annual Report. letöltés helye:
http://www.fas.ie/en/PubDocs/AnnualReports/annual_report00/index.html

FÁS [2003]: FAS Annual Report. letöltés helye:
http://www.fas.ie/en/PubDocs/AnnualReports/ANNUAL_REPORT03/index.htm

FÁS [2007]: FAS Annual Report. letöltés helye:

http://www.fas.ie/en/PubDocs/AnnualReports/ANNUAL_REPORT07/index.htm

FREY MÁRIA [2006]: A munkaerőpiac jogszabályi és intézményi környezete. *in Fazekas Károly – Kézdi Gábor (szerk.) [2006]: Munkaerő-piaci Tükör 2006, MTA Közgazdaságtudományi Intézet és Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 133–157. o.*

HALES, JOHN – TAYLOR, REBECCA – MANDY, WILLIAM – MILLER, MELISSA [2003]: Evaluation of Employment Zones: Report on a Cohort Survey of Long-Term Unemployed People in the Zones and a Matched Set of Comparison Areas., Department of Work and Pension, National Centre of Social Research, Research Report No. 176. (2003. november)

HÁMORI SZILVIA [2008]: Adult education in the European Union –with a focus on Hungary Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet, Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrás Tanszék, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP 2008/2, 2008. május

LISKÓ ILONA [2008]: Szakképzés és lemorzsolódás. *in Fazekas Károly – Köllő János – Varga Júlia (szerk.) [2008]: Zöld Könyv a magyar közoktatás megújításáért. Econstat, Budapest 4. fejezet, 95-119. o.*

MAWA BENTUL [2008]: Impact of Microfinance: Towards Achieving Poverty Allevation. *Pakistan Journal of Social Sciences, 5. évf., 9. szám, 876-882. o.*

MICKLEWRIGHT, JOHN – NAGY, GYULA [2006]: Az álláskeresés ellenőrzése és a munkanélküliség időtartalma. *Közgazdasági Szemle, LIII. évf., (2006. július-augusztus) 641-660. o.*

OECD [2007]: OECD Employment Outlook. Organisation for Economic Co-operation and Development

RICHTER, SÁNDOR [2007]: Country Study: Hungary. The Vienna Institute for International Economic Studies (wiiw). VC/2007/0293 letölthető:

http://doku.iab.de/grauepap/2009/LM_HU.pdf, a Labour mobility within the EU in the context of enlargement and the functioning of the transitional arrangements, projekt része, letöltve:

http://doku.iab.de/grauepap/2009/LM_finalreport.pdf

SZEPESI BALÁZS (SZERK.) [2009]: Jelentés a magyarországi kapitalizmus állapotáról 2008. Közjó és Kapitalizmus Intézet. letöltve: <http://www.kozjoeskapitalizmus.hu/files/kapjel2008.pdf>

TERGEIST, PETER – GRUBB, DAVID [2006]: Activation Strategies and the Performance of Employment Services in Germany, the Netherlands and the United Kingdom. Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD Social Employment and Migration Working Papers, No. 42.

VAN DE BERG, GERARD J. – VAN DER KLAUW, BAS [2001]: Counseling and Monitoring of Unemployed Workers: Theory and Evidence from Controlled Social Experiment. Institute zur Zukunft der Arbeit, IZA Discussion Paper No. 374. (2001. október).

VARRÓ SZILVIA [2008]: Szegények bankja Magyarországon - Tejelni? Tehénre? Magyar Narancs 20. évf. 44. szám, 2008. október 30. letöltés ideje: 2009. május 4., letöltés helye: <http://www.magynarancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=17599>

WARCHOL-SCHLOTTMANN, MALGORZATA [2001]: Polonia in Germany. The Sarmatian Review, XXI. évf., 2. szám, (2001 április). letöltés helye: <http://www.ruf.rice.edu/~sarmatia/401/212schlott.html> letöltés ideje: 2009. május 15.

AZ ALACSONY VÉGZETTSÉGŰEK MUNKAPIACI LEHETŐSÉGEI KÉT ORSZÁGOS NAPILAP TÜKRÉBEN

Bevezető

A politikák – és így a munkapiaci és támogatási politikák – sikerességét nagymértékben befolyásolja, hogy a közvélemény mennyire támogatja az adott intézkedést, mennyire tartja elfogadhatónak, illetve, hogy mennyire ismeri azt a helyzetet, amire a politika választ kíván adni. Ezért a hazai alacsony végzettségűekre irányuló munkapiaci politikák elemzésekor szükséges kitérnünk a csoport sajtómegjelenésére, amely az emberekben kialakult képet alakítja.

Elemzésünk célja, hogy két országos napilap, a Népszabadság és a Magyar Nemzet internetes állományában 2007. és 2009. között megjelent írások alapján bemutassuk a média által az olvasók felé sugárzott képet, aminek fókusza az alacsony végzettségűek helyzete és lehetőségei a munka világában. A kutatás során a tartalom elemzésével kíséreljük meg feltárni ezt a témát. A válogatott sajtótermékeket ezután különböző szempontok alapján vizsgáljuk.

Népszabadság Online

9. táblázat: Összefoglaló táblázat a Népszabadság Online cikkeinek értékeléséről

Értékelési szempont	Említések száma	Erősen negatív	Negatív	Semleges	Positív	Erősen pozitív
TULAJDONSÁGA	37	16%	30%	3%	35%	16%
CSELEKEDETE	23	9%	52%	0%	39%	0%
KÖRÜLMÉNYEI	24	50%	38%	0%	13%	0%
VÁLTOZÁS	10	20%	50%	0%	30%	0%
LEHETŐSÉGEI	26	19%	42%	0%	27%	12%
JÖVŐJE	15	27%	33%	0%	33%	7%

A feldolgozott cikkekről általánosan elmondható, hogy a „Körülményei” szemponton kívül nem volt szinte sehol egy kánonszerű álláspont, a vélemények több irányban széthúztak, akár egy cikkben belül is több értékkategória merült fel. Sokszor felfedezhető volt az egyes vélekedések kompenzálása is a cikkben belül, a szélsőséges álláspontok ellenpontosítása, az objektivitásra törekvés. Így lehet az is, hogy a vizsgált huszonegy cikknél többször előfordult, hogy egy erősen negatív vélekedés mellé párosult pozitív is vagy fordítva.

Megjegyezzük, hogy ennél a napilapnál érződött inkább, hogy mennyire is állásfoglalásra készítő a téma: semlegesként ebben a témában érezhetően nem tudtak nyilatkozni sem a cikkben szereplők, sem maguk a szerzők. Ez is mutatja, hogy a jelenlegi magyar közügyek egyik jelentős problémájáról, ügyéről van szó.

Tulajdonságai és cselekedetei

A pozitív és a negatív sáv között olyan kevés az eltérés, hogy messzemenő következtetéseket hibás lenne levonni. Mindkét szempontnál megfigyelhető a hangsúlyeltolódás a negatív megállapítások felé, a fókuszban általában a munkát nem is kereső, segélyre berendezkedett emberek állnak. Tulajdonságai, meghatározó jegyei a tanulatlanság, az inaktív életmód és az ebből következő egyik napról a másikra élés. Ezek fordultak elő legtöbbször az írásokban, hol negatív, hol együttérző, pozitív hozzáállással, de általánosan elmondható, hogy az értékítéletet általában a csoport cselekedetei alapján alakították ki.

Ugyanis az alacsonyan iskolázottak csoportját a cselekedeteik alapján választották szét több, világosan megkülönböztethető, minőségében máshogy kezelt csoportra: a folyamatosan munkát kereső állástalan; a segélyeken és más pótlékokon élő, munkát nem kereső állástalan; és a dolgozó aktív emberek csoportjára. Itt is elmondható, hogy a negatív példákat (segélyeken és más pótlékokon élő, munkát nem kereső állástalanok) többször említették.

A cikkek nagy része mindegyik csoportot megemlíti, mind a folyamatosan állást kereső, de a körülmények miatt sikertelen embereket; mind az olyan segélyeseket, akik arra rendezkedtek be, hogy a minimálbér nettó összegénél segélyekkel, családi pótlékokkal nagyobb bevételt lehet elérni. Így az alacsonyan képzettségről közvetít egy pozitív (keresnek munkát, de nincs, így nem hibáztathatóak), és egy negatív képet is, amiben a segélyek köré épülő, nem dolgozó életstratégia a meghatározó.

Körülményeik

Előjáróban megjegyezzük, hogy a cikkek ebből a szempontból voltak a legegységesebbek, a legnagyobb részük rossznak értékelte a csoport körülményeit.

A különböző élethelyzetek közül válogatva:

- térségen belül alig találni munkát, amely alacsony képzettséggel betölthető lenne;
- a családok nyomorognak a szegénységben;
- a családok rossz példát mutatnak a felnövekvő generációnak;
- régi, bejáratott munkalehetőségek tűntek el, és egyre több a szakképzettséget kívánó munka, amit nem tudnak betölteni;
- a hosszú munkanélküli állapot miatt sokan már egyáltalán nem alkalmasak a munkára fizikai/mentális értelemben;
- a képzési lehetőségek kiutat adnának, de mivel minden forint ki van számolva, így a kieső időt nem tudják felvállalni;
- míg a szakképzettséget követelő állások betöltetlenek és nőnek, addig a népesség arányához mérten a szakképzetlen, tanulatlan réteg mértéke megmaradt

A körülmények közül legtöbbször a kilátástalanságot, a munkába állás lehetetlenségét említették. A főbb problémák a kisebb falvak a munkahiánya; a cigánysággal, mint a témában körülírtakat hangsúlyosan reprezentáló csoporttal szembeni előítéletek; és a régóta munkanélküliek szakmáinak elavultsága a modern munkaerőpiacon. Az elavultság alatt egyrészt azt értették, hogy a szakmájuk, szaktudásuk ma már nem hasznosítható, illetve, hogy fizikailag, mentálisan ennyi év kihagyás után sokszor lehetetlen visszaállítani őket a munka útjára.

A munkahiány a legtöbb cikkben előkerült, azzal az állítással együtt, hogy mindezek ellenére Magyarországon munkaerőhiány van. Erre a magyarázat a legtöbb cikkben úgy hangzott, hogy a szakképzetlen emberek száma megmaradt, míg az alacsonyan képzettek által is betölthető munkahelyek száma csökkent az idők során, aminek fő okaként legtöbbször az oktatás múltbeli hibáit jelölték meg.

A cigánysággal szembeni előítéletek ismertek és hangsúlyosak voltak a cikkekben, bár sok helyen elmondható, hogy szándékosan nem sorolták be származás szerint a megszólalókat, vagy akikről a cikk szólt.

Lehetősége és jövője

Ennél az értékelési szempontnál sem olvasható ki egységes álláspont az alacsonyan végzettek kilátásairól. Általánosan ugyan itt is elmondható, hogy a negatív vélekedés az erősebb, de itt már többször fordul elő, hogy pozitív szólnak a lehetőségekről, a jövőképből beálló változásról. A kilátástalanság, a szervezetlenség, az állam tehetetlensége, és a képzéshez hozzájutás nehézsége a főbb témák.

Lehetőségként, magyarázatként merül fel:

- Az oktatásban, a (szak)képzésekben való részvétel;
- Az adóterhek, járulékok rendszere miatt nem éri meg munkaerőbe fektetni;
- A közmunka, mint megoldás a segélyezettettek visszavezetésére;
- Különböző példák a munkaerőpiacra való visszajutásra (álláskeresésben segítők, katonaság, stb.)

Magyar Nemzet Online

10. táblázat: Összefoglaló táblázat a Magyar Nemzet Online cikkeinek értékeléséről

Értékelési szempont	Említések száma	Erősen negatív	Negatív	Semleges	Pozitív	Erősen pozitív
TULAJDONSÁGA	18	11%	39%	22%	28%	0%
CSELEKEDETE	14	0%	43%	21%	29%	7%
KÖRÜLMÉNYEI	31	26%	35%	32%	6%	0%
VÁLTOZÁS	12	8%	25%	25%	42%	0%
LEHETŐSÉGEI	20	30%	20%	15%	25%	10%
JÖVŐJE	17	18%	18%	24%	41%	0%

A Magyar Nemzet internetes portálján (MNO) található cikkek a eltérő képet mutattak a Népszabadság Online cikkeihez képest. A legtöbb cikk bemutató, tényközlő természetű volt, a leírások rövidebbek voltak, kevésbé tükröztek véleményt. Jellemző volt a tömör, tudósító jellegű beszámoló (sajtótájékoztatókról, állami szervezetek vezetőinek megnyilatkozásairól), és az állami vagy kormányzati problémakezelés visszasságairól, kudarcairól és sikereiről szóló írások. A cikkek a helyzet bemutatását tűzték ki céljukként, a problémát körüljárva, de abban nem teljesen alámerülve. Ezzel magyarázható, hogy ennél az orgánumnál nagy számban fordult elő a semleges értékítélet egy adott kategórián belül.

Szintén ebből a sajátosságból vezethető le az, hogy a sajtótermékek leginkább említett témái a körülmények, lehetőségek és a jövő kategóriákban születtek. Az alanyok, az alacsony képzettséggel rendelkezők köre kevésbé került górcső alá, sokkal hangsúlyosabb volt az őket körülvevő közeg és a felmerülő problémákra adott válaszok bemutatása.

Tulajdonságai és cselekedetei

A fent ismertetett sajátosságokból következően ezek a kategóriák a többihez mérten alacsony említésszámúak. A cikkekben jellemzően nemcsak az alacsony végzettségűek szerepeltek, hanem mint nagyobb kategória, a hátrányos helyzetű munkavállalók-munkakeresők is. Ide tartoznak még az 50 év felettek, a cigányság, a szülés után visszatérni kívánó nők, az újraképzésre szoruló és más, a munkavállalást nehezítő körülményekkel küzdők.

Az említések kiegyensúlyozottak: megközelítőleg ugyanannyi negatív és pozitív tulajdonságot és cselekedetet kötnek az alacsonyan képzettségűekhez, de jelentős számú a semleges fogalmazásmód. Több írás egyes problémákra, jelenségekre koncentrált és itt az alanyok, mint statiszták jelennek meg; kevésbé hangsúlyos az értékítélet, a munkavállalói csoport tevékenységeinek kivesézése. De ahol előfordul, ott egyformán esik szó a munkakerülésről és keresésről, a szegénységről és a képzéshez, tanuláshoz való hozzáállásról mind negatív mind pozitív kontextusban.

Így általánosan elmondható, hogy az alanyok köre főként említésként és nem, mint fő témaként szerepelt, így leírásuk és cselekedeteik ismertetése is háttérbe szorult a cikkekben a körülményekhez képest.

Körülmények és ezek változása

Körülményeken a körülvevő közeget értjük, mindazt, ami leírja az adott munkavállalói csoport, esetünkben az érettségivel nem rendelkezők, helyzetét a társadalmon belül.

Ebben a kategóriában volt a legmagasabb az említésszám: a körülmények és az azokban beálló fordulatok szinte mindegyik cikkben hangsúlyos téma volt.

Itt is, ahogy a NOL-nál is megfigyelhető volt, egyértelműen negatívan értékelték a körülményeket. A körülmények jelenlegi állására borúlátóan tekintettek, visszatérő témák voltak a magas munkanélküliség, a képzésekben való részvétel problematikája, a reménytelenség és ellehetetlenülés, de több említés esett a nehéz anyagi és családi körülmények között nevelkedőkről is. Nagy különbség a Népszabadság írásaihoz képest, hogy a helyzetet inkább bemutatni kívánták, adalékként a felvetődő problémára, ismertető jelleggel, mintegy az adott témához való jobb megértésért: míg maguk ezek a témák legtöbbször bizonyos állami programok, önkormányzati kezdeményezések, szociális juttatások, képzési lehetőségek vagy a munka világát érintő statisztikák, adatok voltak.

Más a helyzet a körülményekben beálló változások terén: itt már kiegyenlítettebb a helyzet, a fordulatokat a cikkírók sok színben adják vissza, a kedvezőtől a semlegesen át az egészen borúlátóig.

Összességében elmondható, hogy az írások egyértelműen egy rossz körülmények között élő munkavállalói csoportot mutattak, de objektíven mutatták be a körülmények változásait.

Lehetősége és jövője

Az értékelés ebben a kategóriában kétélű: a számok kiegyensúlyozott képet mutatnak, ám ez a cikkek témaelemzése során nem volt ilyen egyértelmű. Ennek magyarázata a választott cikkekben keresendő: az MNO legtöbb, az alacsony végzettségűek munkavállalási lehetőségeinek témájában íródott cikke híradó jellegű. Leggyakoribbak az illetékes minisztérium sajtótájékoztatóiról, egyes térségek munkaügyi szakértőitől származó nyilatkozatok, hírek közzététele és értékelése. Így, míg az adott megszólaló vagy a közzétett adat egy pozitív képet sugároz, addig a sajtótermékek véleménye sokszor csak a kommentárra szorítkozik, ami nemegyszer erős kritikája az olvasottaknak. Ennélfogva, az értékelésben megjelenik ugyan a pozitív szemlélet a lehetőségek és a jövőkép terén, mintegy az elért eredményeket és egy szebb jövőt mutatva, de a cikkek bemutatása során ez sokszor negatív írói kritikával, véleménnyel párosul. Helytelen lenne bármelyik oldalt kihagyni az elemzésből, hisz mindkettő megjelenik a kiadott írásban, de hangsúlyosabb volt a kritikus, negatív értékelés, mint azt a számok mutatják.

Összefoglalás

A Népszabadság estében általánosságban elmondható, hogy az elemzett cikkek hangvétele borús, a rossz helyzetben lévők kilátástalanságával küzdő képet mutat. A sajtóelemzés során láthatóval vált a probléma egyfajta felépítettsége: a múlt, a jelen és a jövő problémája. A cikkek legtöbbet emlegetett alapvetése az otthonról érkező gyenge ösztönzés, a képzési rendszerek alkalmatlansága és a szociális rendszer elhibázott stratégiája, ami párosul a növekvő

munkanélküliséggel és a kedvezőtlen munkapiaci trendekkel. A médiából sugárzott kép rengeteg problémával küzdő embereket mutat, akik helyzetének megoldására születnek ugyan ötletek, sokan foglalkoznak vele, de ahogy a probléma maga is sokoldalú, úgy a megoldás is bonyolult, és így a helyzet nehezen kezelhető.

A NOL-nál megfigyelhető gyakori problémafelvetés, a nehézségekkel küszködők emberközeli bemutatása a Magyar Nemzetnél nem annyira hangsúlyos. Míg a NOL-t olvasva sokszor emberi sorsokon, szociológiai problémákon keresztül kap képet az olvasó, addig az MNO-on gyakoribb a száraz tények bemutatása és elemzése, gyakorta statisztikai adatokkal és ellenzéki vagy civil megszólalók véleményével alátámasztva. A Magyar Nemzet internetes kiadványa a vizsgált témát, az érettségit nem szerettek foglalkoztatási lehetőségeit, sokféle szemszögből tárja az olvasó elé. A legtöbb írás a kormány intézkedéseinek és az állami intézményeknek kommentárja és kritikája vagy a továbbtanulási lehetőségek és buktatók vizsgálata. Központi téma még a segély és a közmunka problémaköre és az alacsony végzettségűek csoportjának legnagyobb nemzetiségi csoportja, a cigányság.

Összefoglalásként megfogalmazható, hogy a nagy témák mentén egybehangzóak a vélemények: az alacsony végzettségűek munkapiaci csoportja sokszínű és cselekedeteiben szerteágazó, míg a közeg, amely körülveszi őket egyáltalán nem kedvez hátrányos helyzetüknek, motivációt keveset nyújt. Lehetőségeik korlátozottak, jövőképük bizonytalan, és ezeket a feszültségeket jelenleg, a média két vizsgált tagja szerint, sem az állam, sem a társadalom nem képes hatékonyan kezelni.

Módszertan

Keresési algoritmus

A sajtóelemzés folyamata a kereséssel, a sajtótermékek megtalálásával indul. A vizsgált napilapok a Népszabadság és a Magyar Nemzet, ezen belül az online verzióban fellelhető cikkek és írások. A lapok saját keresőjét (<http://nol.hu/> és a <http://mno.hu/>) használtuk, mindvégig az elemzés témájához kapcsolódó anyagot keresve.

A keresőmodulhoz mérten a legjobb megoldást keresve folyt a kutatás. A Népszabadság online keresője nem támogatja az internetes keresésben használatos összekapcsolt szavakat, ezért a különböző kifejezéseket külön-külön magukban végig kellett futtatni. Így a találatok száma ugyan megtöbbszöröződött, s vele a feldolgozás ideje is, ám a témához kapcsolható cikkek nagy biztonsággal bennmaradtak és nem vesztek el az elsődleges keresés folyamán.

Az első lépés a keresőszavak meghatározása volt. A téma főszavai mind bekerültek, ezek mellett álltak a rokon értelmű, vagy hasonló jelentésű szavak, mindvégig figyelve, hogy a lehető legáltalánosabb, legrövidebb alakjukat használjuk, elkerülendő, hogy bármilyen találat a szóvégi különbözőség miatt maradjon ki. Keresőszavakként az „alacsony végzett (-ség)(-ű)(-űek)”, „alacsony iskolázott(-ság)”, „tanulatlan”, „munka”, „munkahely”, „aktivitás”, „inaktivitás”, „munkanélküliség”, „állás”, „mobilitás”, „képzetlen”, „segély”, „cigány”, „roma”, „elesett”, „szegény” szerepeltek.

A cikkek szövegében való keresési opciót beállítva néztük végig a keresőszavak mindegyikét. Ha a találatok száma meghaladta azt a mértéket, amit még kezelni lehet (200 db felett), akkor időben kisebb szeleteket vizsgáltunk egymás után, mindvégig megtartva a 2007-2009 közötti keresési intervallumot.

Ezután első szűrés gyanánt kiválogattuk azokat a cikkek, amelyek relevánsak lehetnek. Ennek módszere a cím és az írás kopfjának végigolvasása és ez alapján tartalmának osztályozása. Ha csak érintőlegesen is kapcsolódott az anyaghoz, akkor beválogattuk egy második szűrésre.

Ebből egy viszonylagosan nagy halmaznyi cikk gyűlt össze, amelyek aztán egy újabb válogatáson estek át. Ennél a végignézésnél számított, hogy a keresőszó milyen kontextusban van, a cikk egésze miről szól, és hogy mennyire domináns az anyagban az alacsony végzettségűek munkalehetőségeinek témája. Sok helyen a keresőszó jelen volt, de valójában csak egy-egy felsorolásban szerepelt, vagy a cikk egyik elemének része volt, de magában az írásban nem volt meghatározó szerepe.

Az így bennmaradt írások ezen elvek mentén kerültek osztályozásra releváns, érintőleges és nem releváns kategóriákba. Innentől a nem releváns írások kiestek a keresésből, a releváns vagy érintőleges kategóriájúak pedig egy utolsó rostára kerültek. A válogatás itt már végleges volt: amely cikk döntő többségében a téma körül mozgott, vagy annak egy jellemző aspektusát írta le, az bekerült a válogatásba, amik csak megjegyzés szintjén mozogtak, azok kikerültek a formálódó cikkszalomból.

Az összes keresőszóval végig hasonló eljárásrend alapján válogattunk cikkeket, az esetleges ismétlődéseket ekkor még nem véve figyelembe.

Miután minden keresőszóra linklista készült a kapcsolódó cikkekkel, a különböző találatokat egymás után rendezve és kiszűrve az ismétlődéseket alakult ki a végleges cikklista, ami a sajtóelemzés végén található.

A végleges lista így huszonegy Népszabadság Online és tizennyolc Magyar Nemzet Online cikkből áll. A keresés folyamán mindvégig az volt a cél, hogy a lehető legfókuszáltabban keressünk, ezért is nem kerültek be olyan cikkek, amelyek csak érintik a témát. A hangadó cikkek megtalálása volt a cél, egyrészt, hogy az elemzés folyamán mindig az alacsony végzettségűek maradjanak a kutatás középpontjában, másrészt az erőforrások szűke is ezt az ésszerű határt szabta.

A cikkek elemzési módszere

Innentől az két lista volt az elemzés középpontja, amely a napilapok válogatott cikkeit tartalmazta. A cél az anyagok feldolgozása és értékelése volt, így a tartalom elemzését kategóriákra bontottuk. A cikkek feldolgozása során a következő szempontok alapján folyt az elemzés:

Tulajdonságai	A csoport külső leírását, megjelenését értékeli
Cselekedetei	A csoport magatartási, viselkedési, cselekvési formáit vizsgálja
Körülményei	A csoportot körülvevő közeget elemzi
Lehetőségei	A csoport számára járható utakat mutatja be
Változás	A körülményekben beálló változást elemzi
Jövője	A csoport lehetséges jövőképét tárgyalja

Ezen értékelési szempontok mentén elemeztük a cikkeket, az anyagban érződő szerzői hozzáállás szerint csoportosítva erősen negatív, negatív, erősen pozitív, pozitív és semleges kategóriákba.

Negatívnak minősítettük az olyan állásfoglalást, amely az adott szemponton belül a hibákat, bűnöket helyezik előtérbe és említi meg (tulajdonsága, cselekedete); vagy a helyzetet magát értékeli borúsan (körülmény, változás, lehetőség, jövője). Erősen negatív minősítés esetén a szélsőséges fogalmazásmódra, az esetenkénti túlzásokra, előítéletekre kívántunk rámutatni.

Pozitívnak minősültek az adott szemponton belül azok, amelyek a célcsoport hibáit és helyzetét egyértelműen más folyamatokra vagy csoportokra hárítják (tulajdonságai, cselekedete); vagy a közegüket jónak mutatják, lehetőségeiket optimistán vázolják fel (körülményei, változás, lehetőségei, jövője). Erősen pozitív minősítést kaptak azok, amelyek egy jellemzőt már-már példanélkülüként állítanak vagy csak a jó oldalát láttatják az adott szempontnak.

Semleges alatt a leíró, beszámoló jellegű írások szerepelnek.

A kiválogatott cikkek a Magyar Nemzet Online-ból

- A szegregáció, mint társadalmi zsákutca
• <http://www.mno.hu/portal/537347>
- Az iskolarendszerünk újratermeli a hátrányokat
• <http://www.mno.hu/portal/395365>
- Negyvenkétezer regisztrált pályakezdő munkakereső
• <http://www.mno.hu/portal/427485>
- Felnőttképzés – szakmai bizottság alakult
• <http://www.mno.hu/portal/414815>
- Kidobott milliárdok a munkanélküliség csökkentésére?
• <http://www.mno.hu/portal/565443>
- Dolgozni küldené Szűcs Erika a „nem ebből élőköt”
• <http://www.mno.hu/portal/559299>
- Borsik: A foglalkoztatottságot kell bővíteni a reklám helyett
• <http://www.mno.hu/portal/558823>
- Gyurcsány „munkára ösztönözne, nem segélyezne”
• <http://www.mno.hu/portal/550831>
- Program indul a hátrányos helyzetűek foglalkoztatásáért
• <http://www.mno.hu/portal/550601>
- Akinek nem megy az elmélet, tanulhasson szakmát
• <http://www.mno.hu/portal/607297>
- Semmit sem ér az érettségi
• <http://www.mno.hu/portal/594404>
- Egymásnak ugrasztott szegények
• <http://www.mno.hu/portal/584950>
- A szocialisták kétszer ígértek már 400 ezer új munkahelyet
• <http://www.mno.hu/portal/578313>
- Nincs általános iskolai végzettsége az elítéltek 14 százalékának
• <http://www.mno.hu/portal/612594>

- Egy év alatt közel negyedével nőtt a munkanélküliség
<http://www.mno.hu/portal/630136>
- Kész az MSZP közmunkaprogramja
<http://www.mno.hu/portal/571606>
- Közmunkások takarítják a vasútvonalakat
<http://www.mno.hu/portal/635886>
- Összefogás a foglalkoztatás javításáért
<http://www.mno.hu/portal/413604>

A kiválogatott cikkek a Népszabadság Online-ból

- Sellye: az alacsony iskolázottság hátrányai
<http://nol.hu/archivum/archiv-354037>
- Túlélési stratégiák az illegalitás peremén
<http://nol.hu/lap/karrier/lap-20081211-20081211-40>
- Aki nem dolgozik, ne is egyék?
<http://nol.hu/archivum/archiv-496028>
- Van benne munka
<http://nol.hu/archivum/archiv-490574>
- Ha megfizetik, sem lesz több a gyerek
http://nol.hu/belfold/lap-20090418-20090418_2-2
- A benzint a polgármester hozza
<http://nol.hu/belfold/lap-20090328-20090328-41>
- Segély helyett támogatás
http://nol.hu/lap/gazdasag/segely_helyett_tamogatas
- Jövőre fele-fele arányban jut segélyre és foglalkoztatás ösztönzésre
http://nol.hu/belfold/jovore_fele-fele_aranyban_jut_segelyre_es_foglalkoztatatosztonzesre
- Erzsébetnek egy gazdag hapsi kellene
<http://nol.hu/lap/mo/lap-20081114-20081114-2>

- Sok is, kevés is a munkáskéz
- <http://nol.hu/archivum/archiv-490374>

- A családi ezüst
- <http://nol.hu/belfold/lap-20090321-20090321-9>

- Honnan jönnek, hova mennek?
- <http://nol.hu/lap/karrier/lap-20081211-20081211-41>

- Rögös út a munkához
- <http://nol.hu/archivum/archiv-488204>

- Miért mindig a szegényeken spórolnak?
- http://nol.hu/belfold/miert_mindig_a_szegenyeken_sporolnak

- Zempléni cigányok 'valósága'
- http://nol.hu/archivum/zempleni_ciganyok_valosaga_3

- Ötvenezer közmunkahely, szigorúbb segélyelbírálás
- <http://nol.hu/archivum/archiv-504872>

- Segély vagy munkalehetőség? - Létrehozzák a "közfoglalkoztatási jogviszonyt"
- <http://nol.hu/archivum/archiv-504292>

- Vitára kész a segélyezési koncepció
- <http://nol.hu/archivum/archiv-499055>

- Az állami pénzek nem fordították meg a trendet a munkaerőpiacon
- <http://nol.hu/archivum/archiv-478332>

- Feddhetetlen állástalanokat toboroznak
- <http://nol.hu/belfold/lap-20090422-20090422-36>

- Önkormányzatok intézményesítik az előítéleteket? - veszélyes irány
- <http://www.nol.hu/archivum/archiv-495208>

INAKTIVITÁS ALULNÉZETBŐL

Bevezető

Ebben a fejezetben az alacsonyan képzettek inaktivitásával és gazdasági helyzetével összefüggő szociológiai irodalomba, illetve az alacsonyan képzettek és nehéz munkapiaci helyzetben lévők mindennapjaiba, életstratégiájába nyújtunk bepillantást. Nem célunk átfogó szociológiai elemzést készíteni, hiszen munkánk fókusza közgazdaságtani. Azonban fontosnak tartjuk, hogy bemutassuk azokat az emberket, akikről tanulmányunk szól

A következő alfejezetekben a munkapiac határán lévő, inaktív és nehezen elhelyezkedő, illetve nehéz munkapiaci és gazdasági helyzetben lévő emberek helyzetét mutatjuk be közelebbről. A helyzet bemutatásához szakértőkkel, civil szervezetekkel konzultáltunk, interjúkat készítettünk az alacsonyan képzettek világában otthonosan mozgó emberekkel, valamint Hegedüs József és Teller Nóra hozzájárulásával felhasználtuk szociológiai kutatások dokumentációját⁴⁸.

⁴⁸ Ezúton köszönjük meg Teller Nórának az élethelyzetek bemutatásához nyújtott pótolhatatlan segítségét.

Trükkök

Ebben az alfejezetben egy könyvelő szemszögéből mutatjuk be, hogy az alacsony végzettségűeket foglalkoztató vállalkozások milyen trükköket alkalmaznak, hogy jövedelmezőbbé tegyék a működésüket. A leírásban törekedtünk arra, hogy megjelenítsük az élő beszéd stílusát és fordulatait.

„Nagyon sokféle lehetősége van a munkáltatóknak. Van, hogy az államot, van, hogy a munkavállalót károsítják meg. Mi mindig megpróbálunk olyan trükköket ajánlani, amik nem a dolgozókat rövidítik meg, mert az szerintem nem tisztességes.

A kék könyv esetében például lehet olyan, hogy a bélyeget beragasztják, de a dátumot nem írják be. Ha jön az ellenőr, akkor azt mondja, hogy hozza hátulról a kiskönyvet, és gyorsan beírja a dátumot. Az eltűnős tinta sztori számomra nem hihető. Itt az a helyzet, hogy ha valaki dolgozni akar, annak nincs beleszólása ezekbe a kérdésekbe, nem dönthet arról, hogy együttműködik-e a csalásban a munkavállalóval.

Az alacsony végzettségűek iparágaiban (pl. építőipar) szerintem 99% legalább a bére egy részét feketén kapja.

Régebben volt arra lehetőség, hogy segítő családtag legyen jelen (pl. kisboltban). Ez az ember azt mondta, hogy csak besegít a boltvezetőnek egy órát, amíg az távol van, pedig minden nap ott volt reggeltől estig. Ezeket az embereket nem kellett bejelenteni. Ma már nincs ilyen.

Nagyon sok természetbeli juttatás van, ami költségként elszámolható, és adómentes, vagy alacsonyabb az adója. Sok helyen a családtagokra is kiadják a juttatást. Elvileg ez a feketebért próbálta volna kifizetni. A gyakorlatban a feketebér maradt, és ugyanannyival lejjebb vitték a hivatalosan bejelentett bért.

Volt olyan munkáltató, aki a dolgozóktól bekérte a biztosításról, a gyermekekről szóló dokumentumokat, ami alapján ő adókedvezményt vehetett igénybe. De az összeget nem – még egy részét sem – adta tovább az alkalmazottaknak. Az alkalmazottak vagy nem tudtak róla, hogy mi a helyzet, vagy ha tudtak, nem mertek szólni.

Az rendszeresen megtörténik, hogy a szabadságokat és a túlórákat nem fizetik ki.

Varrodában történt a következő eset. Teljesítménybérben dolgoznak a varrónők, de a norma úgy van megállapítva, hogy napi 10 órában nem lehet megkeresni a minimálbért. A válság miatt mindenkit levettek 6 órába, a fizetést is, de amúgy napi 10-12 órában dolgoznak, mert annyi a megrendelés.

Van egy építőmester – hidegburkoló –, aki nagyon precízen, pontosan dolgozik. Szeretik is a megrendelők, egyik megrendelés hozza a másikat. Ő nem is érzi a válságot. Neki az az elve, hogy kifizeti a munkásának, amit megtermel. Napi 7.000 Ft-ot fizet neki, de cserébe nem jelenti be. Ha bejelenti, és a 7.000-ból leadózik, annyiért nem jönnek el hozzá, vagy ha igen, akkor csak olyanok, akik nagyon rossz minőségben tudnak dolgozni.

Ezek a technikák a vállalkozók között terjednek. Egyik kitalálja, és adja tovább a többinek az ötletet.”

Megélhetési stratégiák

Kutatásunkban két szociológussal beszélgettünk a képzetlenek megélhetési stratégiáiról, elhelyezkedési lehetőségeiről.

Az ország régi ipari vidékein, ahol megszűntek a munkalehetőségek, az emberek számára a megélhetés biztos forrását a szociális transferek adják. Másodsorban magán vagy feketemunkával keresnek pénzt. Iszonyatos verseny van a munkáért (fémgyújtás, építkezés), minimális pénzért dolgoznak nagyon sokat. Van, hogy nem is fizetnek nekik rendszeresen, egy hétre adják a napi ezrest kajára, aztán többet nem. Kiszámíthatatlan, szezonális, hogy mennyit sikerül egy hónapban dolgozni, van család ahol csak havi 1-2 nap jön össze. Az is sokszor előfordul, hogy nem fizetik ki a munkájukat.

A legális munka ritka, de van. Akik ki tudtak ugrani és tudtak érettségit, szakközépiskolát végezni, azok multikhoz mennek el gyársoron, három műszakban dolgozni. A sorról nyolc általánossal nem tudnak feljebb lépni. A közlekedésügy viszont nagy probléma: nincs busz, vagy ha van akkor a minimálbérből levonva a bérlet árát, nem marad több, mint a segély összege.

A legtöbb család számára azonban nem éri meg a legális munkát választani ahelyett, hogy illegális munkát végezzenek, plusz szociális segílyt kapjanak. A segély 28.000 Ft plusz tíznapra 3.000 forint illegálisan, az havi 60.000 Ft. A legális munka esetén sokszor 6 órára van bejelentve a munkás, és utazni is kell. Emellett számolni kell a kieső bevételekkel: aki otthon van az tud gyűjtögetni, esetleg tartani állatot, vasat gyűjteni (a vas most bedőlt, ez sok család megélhetését jelentette). Az utazáson kívül vannak a rendszeres munkának egyéb plusz költségei is: ha a férfi elmegy dolgozni, cigizik, sörözik, ami elviszi a pénzt. A nők így nem szívesen engedik el őket többnapos eljárásra mert attól nem lesz több a háztartásban.

Ha a mezőgazdasági munkára mennek a nők is, akkor rábízzák a gyereket valamelyik rokonra, mivel aki nő, az általában anya is. Ha dolgozik, feketén dolgozik: takarítást, gyógynövényeszedést, fatelepi munkát vállalnak. Ahol vannak iparteleppek, ezeken pakolnak, takarítanak, árufeltöltenek. A közmunkán végezhető munkák: padok lefestése. Amikor a férfiaknak volt (feketén) munka, csak nőt tudtak felvenni közmunkára. Munkalehetőségként szóba jön még a kosárfonás, prostitúció, csokigyárba elmenni csomagolni.

A férfiaknak kicsit tágabbak a lehetőségei, mert mindent el tudnak vállalni, amit a nők, plusz építkezni elmennek akár messzebb (ez nagyon jellemző, a Moszkva téri emberpiacon találják meg őket a munkáltatók), beállnak pakolni, biztonsági őrnek, lomizni (lomtalanított holmik összeszedése, eladása, kukázás, újrahasznosítható dolgok eladása), kábelezni (leszedni kábelt, rezet értékesíteni). Tipikus, hogy sokan nem is tudják, hogy feketén dolgoznak. A lomizásnál vannak illegális felvevőhelyek, ide lehet a holmit leadni. A lomtalanításokra autóval mennek, hogy el tudják hozni a cuccot. De autó papírjai, jogosítvány sokszor nincs, amit a rendőrök is tudnak. Azt csinálják, hogy beállnak lomtalanításakor a telephatárra, és kapcsolják le a papírok nélkül hazaautózókat. Mivel a büntetést nem tudják kifizetni, általában leülik.

Nagyon sok ember tartozik az uzsorásnak. Segélyosztáskor előbb jelenik meg a nagy fekete autó, mint a segélyezettek. Két sor van, az egyikbe beállnak a segélyért, aztán rögtön a másikba, hogy fizessenek az uzsorásnak.

Civil segítség

Alacsony végzettségűek foglalkoztatását célul kitűző civil szervezetekkel beszélgettünk, akik beszámoltak arról, hogy milyen eredménnyel járnak munkahelyteremtési és foglalkoztatási törekvéseik.

A szervezetek egy része képzési programokat indít alacsony végzettségűek, illetve romák számára. A céljuk, hogy a programban részt vevők önfoglalkoztatókká váljanak, a program végén saját lábukra tudjanak állni. A programok sikerességének legnagyobb gátja, hogy nem lehet a szociális segélynél nagyobb bért adó tevékenységet biztosítani az emberek számára, mert nem termeli ki a tevékenység. Az is probléma, hogy vannak olyan országrészek, illetve települések, ahol teljesen hiányzik az elsődleges munkapiac, nincs hova visszaintegrálni ezeket az embereket.

Vannak olyan alapítványok, amelyek belefolytak a foglalkoztatás megszervezésébe is. Olyan településeken, ahol egyáltalán nem volt munkalehetőség, megszervezték a szegények foglalkoztatását. Megszervezték, hogy a helyiek, amit lehet, maguk termeljenek meg a kiskertjeikben, zöldséget, csirkét, néhány család még disznót is tart azóta. A civil szervezet – összefogásban más szervezetekkel és a helyiekkel – munkalehetőséget is teremtett, egy üzemet létesítettek, ami munkalehetőséget teremtett a végzettséggel nem rendelkező helyieknek. Az OFA két éven át támogatta az üzemet, azután a válságig nullszaldóval működtek. Az üzem rendesen ellátta azt a feladatát, hogy foglalkoztassa a helyieket, 30 főt tudnak egyszerre foglalkoztatni. Az emberek minimálbért kapnak, óránként 5 perc szünetük van. Ami az egyik legfontosabb, hogy mióta működik az üzem, azóta a falukép része a munkába menés és a délutáni hazavonulás. Az egyik család most házat épít, amire a falu történetében évtizedek óta nem volt példa. Az üzem összerázta a helyi közösséget, együtt megy munkába cigány és nem cigány. Az üzem működése nem cégszerű, nem a profitmotívum az első. A műszaki vezető elmondta, hogy ugyanezt a munkát nyolc tettekes emberrel el lehetne Pesten végeztetni, így sokkal olcsóbban jönne ki a működés. Ez azért is lényeges kérdés, mert a válság óta sokat estek az árak, beszűkültek az értékesítési lehetőségek, így most bajba került az üzem. Mivel egy civil szervezet alapította őket minimális tőkével, ezért tőkepótlást nem tudtak végrehajtani. Ők nonprofit cég, ezért nem férnek bele támogatási formákba. A helyi munkaügyi központ például a munkahelymegtartást nonprofitoknál nem tudja támogatni. Egyelőre kérdéses, hogy mi lesz az üzem sorsa.

Azért vannak egyértelmű sikertörténetek is, például egy ácsbrigád betanult, jól összeszoktak, a környéken javítanak tetőket. Sokkal mobilabbak lettek, mint azelőtt voltak, már többször voltak külföldön (Svédországban, Szlovákiában) is dolgozni. De voltak olyanok is, akik – némi tőke biztosítása mellett – be tudtak kapcsolódni a meglévő helyi termelési kultúrákba, azóta uborkát, tormát termesztenek.

Összességében úgy tűnik, hogy nagyon kevés olyan program van, amire érdemes pénzt költeni, a legtöbb program kudarccal végződik. A korábban sikeres szervezetek egy része az OFA-tól kapott nagyobb összegű támogatás után bedőlt, mert a támogatás kapcsán felvállalt foglalkoztatási kötelezettség összeroppantotta.

Öt arc

A következőkben bemutatunk öt embert, öt különböző élethelyzetben. A bemutatott személyek fiktívek, habár valóság is lehetnének: különböző élettörténetek, szociológiai kutatási eredmények felhasználásával írtuk meg őket. A történetek bepillantást nyújtanak a tanulmány fókusz csoportjának mindennapjaiba, egyúttal megmutatják, hogy milyen életutak, döntések hozhatják nehéz helyzetbe vagy stabilizálhatják az emberek életét. A történetekkel nem törekszünk semmiféle reprezentativitásra, egyszerűen fontosnak tartjuk, hogy az alacsonyan képzettek helyzetének tárgyalásakor ne csak átlagokról, közpolitikai döntésekről írjunk, hanem lássuk, kikről is van szó. Az élethelyzetek bemutatásánál arra törekedtünk, hogy minél inkább visszadjuk a bemutatott emberek stílusát, ezért döntöttünk az élőbeszédet idéző nyelvezet használata mellett.

Csilla

1972-ben született Nyíradonyban. Édesanyja nem sokáig nevelte, intézetben nőtt fel. Onnan 16 évesen szökött el 70.000 Ft-tal. Az édesanyja elkezdte intézni, hogy hazaveszi, mert már dolgozik. Felvette az addig a Csilla számláján összegyűlt pénzt, azután már nem intézte tovább a hazavételt.

Bujkált a hatóságok elől a szökés után. Akkoriban volt egy élettársa, nála laktak Debrecenben egy önkormányzati lakásban. Tőle született egy gyermeke. De az élettárs ivott, így szétmentek, a gyermeket azóta a nagymama neveli. Az édesanyjával soha nem volt igazi anya-lánya kapcsolata, nem igazán tartják a kapcsolatot. Nem kér semmilyen anyagi hozzájárulást az anyukája, azért mert neveli az unokát. De Csilla vesz mindig tanszereket, felöltözteti a gyereket. A gyermek után járó családi pótlékot a nagymama kapja.

Azután lett egy új élettársa, tőle három gyermeke született. 18 évesen kiváltotta a kisipart. Alsó és felsőruházati kiskereskedelemmel foglalkozott. Egész jól ment, nagyon szerette csinálni. Az élettársa vegyész technikusnak tanult, csak nem fejezte be az iskolát. Amikor kiváltotta a kisipart, az élettárs feladata lett volna az áru szállítása, de nem lehetett rá számítani, mert ivott, drogozott.

8-10 éven keresztül pályázott külön lakásra, hogy elköltözhessenek az élettárstól, addig elviselte a bántalmazásokat. Aztán egy éjjel az élettárs rágyújtotta a takarót. Azt mondta, hogy inkább elmegy az utcára, minthogy ez maradjon. Úgyhogy fogta a három gyermeket, elmentek az utcára, vagonban laktak, majd orosz laktanyában, anyaotthonban. Három évig éltek így a gyermekekkel. A vagonban lakás a legnagyobb gyereket viselte meg legjobban, ő még mai napig is szenvedti azt az időszakot. A két kisebb kalandnak fogta fel, nem nagyon látszott a tanulmányi teljesítményükön az élethelyzet, a legkisebb így hármásra teljesített.

Aztán 2002-ben megkapták a jelenlegi lakásukat, azóta itt laknak. Akkor született meg a következő gyermek a mostani kapcsolatból.

Csillának szakmunkás végzettsége van. Mivel eladó a szakmája, ezért nagyon könnyen kap állást, szinte ő válogathat, hogy hol akar dolgozni, bármikor el tud helyezkedni. Most gyes-en van, de már hívták vissza dolgozni. Ő gyes mellett is elmegy dolgozni, nem jelentik be. A párja kőműves.

Most fő megélhetési forrásuk a gyés, a családi pótlék és a nevelési segély. Illetve Csilla el tudna menni feketén dolgozni havi 150.000 Ft-ért. Az élettársa is dolgozik, de ha Csilla elmegy dolgozni, akkor az apukát nem engedi dolgozni, mert valakinek vigyázni kell a kicsi gyermekre.

A kiadásaik úgy állnak össze, hogy a lakás rezsije 30.000 Ft, a lakbér 6.000 Ft. Ennivalóra elmegy havi 150 ezer. Az üdítón spórolnak, mert üdítőport vesznek, amit csak fel kell hígítani.

A mostani élettárs szülei meghaltak, így intézetben nőtt fel. Neki volt lakása, mikor kikerült az intézetből, csak eladta, aztán az árát fölélte.

A mostani lakásban élnek 2002 óta. Szeret itt lakni, de szívesen elmenne egy kétszobásba. Most egy egyszobás, 30m² –es lakásban laknak ő, az élettársa meg a négy gyerek. 500 ezer Ft-ból most újította fel. Ez úgy gyűlt össze, hogy örökölte: meghalt egy külföldi nagybácsi, aki után 630 ezer forintot kaptak. A maradék 130 ezret föléltek: a gyerekeknek vettek mobiltelefont, a családtagoknak ruhát. Közben van egy 300 ezer forintos tartozása az áramszolgáltató felé. Már kiküldték a végrehajtót, nem tudja, miből fizesse ki. Azt találta ki, hogy nem fogja beengedni a végrehajtót, az akkor úgysem tud csinálni semmit.

Ezt a lakást szeretné megvenni, hogy öröklakása legyen. Beköltözött, felújította a lakást. Sötét, kicsi és levegőtlen a lakás, nagyon sokat romlott a szeme, a gyerekeknek sokat fáj a feje. Azért akar öröklakást, hogy a felújításra költött befektetése ne vesszen el. Viszont nem tesz félre pénzt a lakásvásárlásra, mert akármennyit tesz félre, azt biztos, hogy mindig ki kell adnia valamire. Még soha nem jött össze, hogy pénze volt, és ne kellett volna valamire kiadni. Nem is érdemes félretenni. Meg ahol van négy gyerek, ott nem lehet félretenni. Min lehet spórolni? Nem jár fogászatra, nem öltözik, nem jár szórakozni, magán spórol. Volt olyan, hogy a kaján spórolt. Utazni nagyon ritkán sikerül. Akkor is vidékre a nagymamához. Inkább a gyerekekre költ, magának nem vesz semmit.

Az idegrendszere eléggé tönkre van menve. Az a pár év a gyerekek apja mellett, utána pedig az utca tönkretette az idegeit. Gyógyszert, nyugtatót is szokott rá szedni, de csak este veszi be, mikor a gyerekek már rendben vannak.

Tamás

1971-ben született, mindig Nyíregyházán lakott. Elég jól éltek, míg a szülők együtt voltak. 13 éves volt, amikor a szüleinek sikerült megvenni a tanácsi lakást (1+3 félszoba). Aztán elromlottak a dolgok. Elváltak a szülei, ment az osztzkodás. Négyen vannak testvérek. Az édesapja újságíró, édesanyja háztartásbeli volt. Aztán az anyukája a válás után albérletbe ment, az apuka ott maradt a nagy lakásban. Aztán a gyerekek elmentek utána. A tanácstól kaptak egy lakást 14 éve.

Az anyukája és a nővére lakott az egyik szobában, ő a feleségével, meg a végén már 3 gyerekkel a másik szobában. Az nagyon sok ember volt egy lakásban, sok volt a konfliktus. 5 év után elvált a feleségétől, a gyermekek az anyukával maradtak. Aztán pályázott saját lakásra, 5 éve kapta meg az első lakást, nagyon rossz állapotban. Annak a lakásnak 6.500 Ft volt a bérleti díja. Aztán megismerkedett a mostani feleségével.

Tamás most hentes egy közeli élelmiszerboltban. Napi 12 órát dolgozik, plusz a vasárnapokat is bevállalta, mert azt rögtön, kézbe kifizetik. Egyébként csak 4 órában szabadna dolgoznia, mert 3 éve cukorbeteg, inzulint kap. Az apukájától örökölte.

Miután megszületett a harmadik gyerekük, a felesége gyes mellett dolgozott McDonald's-ban, aztán betegek lettek a gyerekek, sokat hiányzott, úgyhogy onnan elküldték. Aztán nagy áruházakban dolgozott pénztárosként, de akkor is beteg lett a gyerek, onnan is eljött. Aztán végül elment házakhoz takarítani. Ott nem volt bejelentve a munkahely, ezért jól keresett. Egy nap 5-6.000 Ft-ot keresett egy nagytakarítás alkalmával. Egyébként a feleségnek 8 általánosa van, meg tanfolyamok. Pont akkor váltak a szülei, amikor ő iskolába járt, és így elmaradozott az iskolából. Utána elvégzett egy dajka tanfolyamot, egy pénztárosit, meg most szeretne majd egy eladóit.

Megszületett a 4. gyermek, így azt a lakást kinőtték (25 m²-en éltek öten), tavaly jöttek át a mostani lakásba. A kicsi asztmás, a lakás meg penészesedett, ezért is jöttek el onnan. Most villannyal fűtenek, télen 70.000 Ft-os számláik voltak.

Ennek a lakásnak a bérleti díja 10.500 Ft, erre kap 3.500 Ft lakásfenntartási támogatást az önkormányzattól. 17.000 Ft az áram fűtés nélkül, a víz havi 5.000 Ft, a gáz meg csak 600 Ft, mert nem fűt vele. Amikor ide átköltöztek, felújították a lakást, mert ez volt az önkormányzat feltétele a lakáscseréhez. A Providenttől vettek fel hitelt, mert a többi bank elutasította a kérelmüket. Ebben közrejátszott az, hogy ő nem annyival van bejelentve a cégnél, mint amennyit valóban keres. Minimálbéren van bejelentve, a többit kapja borítékban. 300.000 Ft-ot vettek fel tőlük összesen, mostanra fizették vissza, majdnem a dupláját. Sajnos senki mástól nem tudtak kérni. A testvérei nem adtak. Az első télen derült ki, hogy mennyibe kerül a lakás fűtése. Mikor az első magas villanyszámla kijött, akkor hónap közepére elfogyott a pénzük. Akkor jött az, hogy a víz az nem olyan fontos, így azt a számlát nem fizetik be, enni kellett valamiből. Utána összejött egy 200.000 Ft-os hátralék, plusz még megvolt a Provident hitel. Akkor ment be a felesége a családsegítőbe, kaptak fizetési haladékokat.

A hiteltörlesztés 80.000 Ft volt a havi teljes keresetükből, 138.000 Ft-ból. Erre jött a lakbér, meg a rezszi. Volt, amikor 20.000 Ft-ból éltek 3 gyerekekkel. Valahogy megcsinálták, nem ettek minden nap húst, az biztos.

Ha a legkisebb gyermek megtanul járni, akkor megy a bölcsibe, a felesége meg visszamegy dolgozni, és akkor már nagyon jó lesz. Takarítani is vissza tudna menni, de abba a boltba fog menni, amelyikben ő most dolgozik.

Most a legnagyobb terv, hogy ne határozott idejű legyen a lakás bérleti szerződése. Illetve még jobban be kellene rendezni a lakást.

Era

1968-ban született, egy szoba-konyhás kertés házban laktak szüleivel Pápán. Aztán a szülei elváltak, tanácsi lakásba költöztek Tatabányára az apukával 1980-ban, lakótelepi lakásba. Öten lettek testvérek. Ketten édestestvérek, van egy féltestvére, és két mostohatestvére a papa második házasságából.

A szülőkkel 17 éves koráig élt együtt, aztán férjhez ment, a szülei kertés házába költöztek. 20 évesen elvált, akkor költözött a jelenlegi lakásba. Akkor már volt 2 gyereke, akiket a férje kapott meg. Azóta fizeti a gyermektartást.

Aztán lett két közös gyerekük az új férjével, együtt éltek az anyósával. A férje nevére vették meg a lakást, az anyósa volt a haszonélvező.

A férje autószerelő volt egy gyárban, majd sofőr. Aztán mindketten egyszerre veszítették el az állásukat, egy évig kapták a munkanélküli segílyt, meg ott volt az anyós nyugdíja, abból viszonylag jól megélték. Akkor volt úgy idejük, hogy bevásároltak a piacon, és nem zsírt, hanem zsírszalonnát vettek, úgyhogy volt zsír is, meg vacsora is.

Elkezdett tanulni is abban az időben, amikor az új férjétől még csak 2 gyereke volt, hogy estin elvégezze a vendéglátó-iparit, de akkor jött a harmadik gyerek, és már nem tudott elmenni vizsgázni, három gyerek mellett már nem tudta elvégezni az iskolát. Akkor ment el egy maszekhoz kiegészítő keresetként mosogatni, aztán mindig feljebb lépett, és most szakács. Változó, hogy mennyit dolgozik naponta, de a 8 óra mindig megvan. Hétfévégén is be kell menni néha. Végzettsége nincsen, a középiskolát nem végezte el. Mivel papírja nincs róla, hogy szakács, így csak a munkatapasztalata alapján ismerik el. Ismeretlen helyre nem tudna elmenni dolgozni, mert nem tudná igazolni, hogy ért a szakácskodáshoz. A 18 év alatt volt 3 munkahelye: egy maszeknál volt 3 évet, egy gyár konyháján 10, és a mostani helyén 5 évet. Ez a legutóbbi jobb, mert közel a munkahely, többet is keres. Ezt az állást úgy találta, hogy a volt kolléganője jött át ide dolgozni az előző munkahelyükről. A volt kolléganő felhívta, hogy jöjjön át vele. Ez egy elég biztos hely, csak akkor hagyná ott, ha máshol 50.000 Ft-tal többet fizetnének. Itt 1300 főnek főznek, kemény, nehéz fizikai munka. Négyen vannak szakácsok, egyszerre ketten főznek. Ez a szakma az, amit élete végéig szívesen űzne.

A férjének egy pár év alatt volt több munkahelye is. 3-4 hónapig dolgozott egy helyen. Volt biztonsági őr, de 4 hónap után ki kellett volna váltania a vállalkozóit, el kellett volna mennie egy tanfolyamra, de az úgy túl drága lett volna, nem vállalta. 100 ezer Ft-ba került volna összesen. 1996-ban bekerült egy gyárba, azóta ott dolgozik sofőrként. Az a jó, hogy be van jelentve. De már négy éve nem emelték neki a fizetését, meg megszűnt a benzinpénz. Régebben így nettó 80-90 ezret kapott, most kapnak nettó 65 ezret.

Amikor az első gyerek született, a megtakarított pénzt ráköltötték. Aztán meghalt az anyósa, akkor úgy kellett kölcsönkérni a temetésre, ő gyesen volt, akkor anyagilag megcsúsztak. A kölcsönt a férje a főnökétől kapta, aztán azt minden hónapban vonták le a fizetéséből, így havi 30 ezer Ft-ot hozott haza. Ő meg a gyest kapta, 14.000 Ft-ot, úgyhogy anyagilag elúsztak. Mindig azt a számlát fizették, amit már majdnem kikapcsoltak. A közös költséggel és a távhővel voltak elmaradásaik.

Azóta még született két gyermek, most adta be bölcsődébe a legkisebbet, visszament dolgozni. Viszont a nehéz időszakban nem fizette az előző férjének a 2 gyerek után járó gyerektartást, így aztán másfél évig vonták le a fizetése felét. Így hiába ment vissza dolgozni, 10 ezer Ft-tal kapott többet, mint amikor gyesen volt. Közben eseti segílyeket kaptak az önkormányzattól. Ő nagyon szégyellte magát miatta, nem szeretett volna segílyt igénybe venni. Még van tartozásuk, a díjbeszedőnél még van 500.000 Ft hátralékuk, a közös költség hátralékuk 200.000 Ft körül lehet. A lakás 8,5 milliót érhet. Ha eladnák, és vennének egy hétmillió lakást, akkor ki tudnák fizetni a hátralékokat. De a hétmillió az egy szobakonyha, és ott is van vagy 10.000 Ft a közös költség. Vagy gondolkodnak azon, hogy vegyenek fel jelzáloghitelt, amiből ki tudják fizetni a hátralékot, és akkor csak azt kell fizetni. Igaz, hogy van teher a lakáson, jövő évben fog lejárni. Meg most a közös költség tartozást is ráterhelték.

Kopcsi

1970-ben született Mezőtúron. Leszázalékolták, nem vezethet autót, nem bánhat nagy gépekkel. Van egy gyermeke, akit el kell tartania, a nagyszülőkkel laknak.

Mezőgazdasággal foglalkozó nagyüzemben dolgozott, azután átkerült a takarmánykeverőbe. Itt leépítések voltak, át akarták tenni krumpliszsákot cipelni, úgyhogy inkább felmondott.

Azután sokfelé próbálkozott elhelyezkedni, például a Dunántúlra is járt dolgozni. Volt egy nagy elektrotechnikai gyárban operátor, összeszerelési munkákat végzett. Egy közeli nagyvárosban is dolgozott precíziós gyártásban, napi három műszakban. Céges autóval vitték oda őket és vissza, nagyon sokat utaztak.

Amikor éppen nem dolgozott, akkor mindig valamilyen képzésben vett részt. Szerzett számítógép kezelői vizsgát, géplakatosi, daru- és targoncakezelői képesítést, és még néhány mást, pl. vagyoni képesítése is van. Legutóbb egy közeli kisvárosban volt az éppen induló gyárban műszakvezető. Az volt a feladatuk, hogy összeszereljék a gyárat. Egyszer megjelent néhány kigyúrt alak, és elkezdtek kitépni a gépeket a helyükről, a tulajdonos tartozása fejében. Nem mertek közbelépni. Aztán végül a tulajdonos megegyezett velük, és visszahozták teherautóval a gépeket, de kezdhettek mindent előlről.

Elmondása szerint környéken sokan élnek feketemunkából. Nyáron dinnyéznek, viszonylag sok pénzt keresnek, de nem igazán osztják be, így a többi hónapban segélyből élnek. Volt olyan, hogy ezeket az embereket küldte ki a munkaügyi központ a gyárba dolgozni, de nem vállalták el, mert a dinnyézéssel sokkal többet kerestek. Igaz, hogy annak nyár végén vége, de legalább addig többet keresnek. Nem igazán gondolnak a jövőre, nekik csak annyi a lényeg, hogy most ki ad többet. Ezek az emberek megbeszélték a munkáltatóval, hogy mondja azt, hogy őket nem szeretné felvenni, mert akkor nem esnek el a segélytől. Erre sok munkaadó hajlandó, mert semmi érdekük kitolni ezekkel az emberekkel.

Amikor nem kapott munkát, volt a munkaügyi központban. Az volt az érzése, hogy az egész csak adminisztráció, igazi segítséget nem kapott. Felvették az adatait, de hiába mondta, hogy neki nem segély, hanem munka kell.

Voltak bent a munkaügyi központban kirakva számítógépek, amiken pl. az üvegseb programról lehetett olvasni, de állást keresni ezeken nem lehetett. Sem az ÁFSZ honlapja, sem munkaerő-közvetítő cégek honlapjai nem voltak elérhetőek. Nem is értette, hogy akkor minek vannak ott azok a gépek. A falra volt kitéve vagy három papír, amin hirdetések voltak, ennyi volt a kínálat.

Volt olyan történet, hogy megtudta, hogy a helyi mezőgazdasági üzembe kerestek embereket. Hiába voltak leadva az adatai és hogy szeretne munkát vállalni, és meg is lett volna a képesítése, nem szóltak neki. A kiírtasított 30 ember közül egy vállalta el, a többi ment dinnyézni.

Azon is gondolkodott, hogy el kellene menni Fehérvárra dolgozni, de nem akarta eladni a lakását, kb. egy év alatt elment volna az ára az albérletben.

Jelenleg rokkantnyugdíjból, a tartásdíjból él, illetve van egy lakása, amit kiad albérletbe. A többi segélyt és támogatást nem veszi igénybe, nem megy kuncsorogni az önkormányzathoz.

Ami munkája volt, az szerencsére mind bejelentett munka volt. Igaz, a bejelentett fizetés mellett zsebbe is kapott mindig egy részt. Sajnos a munkáltatók nagyon kihasználják az embereket, mert sok a jelentkező minden helyre. Emiatt nem szólhat az ember semmit, ha sokat túlóráztatják.

Munkát egyébként általában az interneten kereste, vagy ismerősök szoltak, vagy egyszerűen csak végigjárta a környékbeli cégeket, és megkérdezte, van-e munkájuk számára. Internetes munkaközvetítő céghez egyébként nem érdemes önéletrajzot leadni. Ő egyszer adta le, beleírt minden képesítést, végzettséget, érettségit, de már 2 éve semmilyen választ nem kapott, se pozitívat, se negatívat. Másrészt az a baj, hogy a netes közvetítők egymást hirdetik, sok az átfedés az ajánlataik között. Az is sokszor problémát jelent, hogy olyan munkaköröket, ahol egyébként nem elvárás az angol nyelv, a hirdetésben cifra angol szavakkal neveznek meg. Hát egy ilyenre már eleve be sem meri adni a pályázatát.

Vannak közmunka programban is itt a környéken. Szerinte ez tisztán kapun belüli munkanélküliség. Tavaly 100 ember dolgozott egész évben 20 napot. Most ugyanazt a munkát elvégzik teljes évi munkában. Amúgy is támasztják az ásót, nem rúgja ki őket senki.

Mostanában egyébként már egyre kevesebben merik megcsinálni, hogy segély mellett feketén dolgoznak. Egyre gyakrabban buknak le. Volt olyan, hogy a hatóság helikopterrel jött, lefotózta, hogy hányan dolgoznak, aztán bejöttek személyesen, és megkérdezték, hogy hol van az az 50 ember, akit felülről láttak.

Bea

Szolnokon született 1965-ben, 10 évig élt a szüleivel Cegléden. Negyedikes korában költözött vissza Szolnokra, azóta itt él. Van egy öccse, édesapja meghalt. 1982-ben kötöttek házasságot a férjével, 86-ban költöztek ebbe a lakásba. Az édesanyja is itt lakik a közelben. Ez önkormányzati lakás, 2 szoba, konyha, fürdő, WC. A férjétől elvált, ő lakik itt, meg a három gyerek.

Először az anyukájánál éltek együtt a férjével. A gyerekek 18-19-21 évesek. A férje nem fizeti a gyerektartást, így 100.000 Ft-ból élnek havonta. A legnagyobb most végzett, most fog elkezdni dolgozni. Számítástechnikai végzettsége van, de nem nagyon talál munkát, még hiányzik valami papírja. 1 pont híján nem vették fel az egyetemre. A kisebbik lány McDonald's-ban dolgozik diákmunkán. Tőle nem veszi el a pénzt, magára költheti. A középső is tanul még, van egy barátja.

A havi 100.000 Ft-nyi bevétel a munkabérből és a családi pótlékból jön össze. 8 általánosa van, utána varrni tanult, de azt otthagya. 1 évet járt a ruhaipari szakközépbe, 15 éves korától dolgozik. Egy budapesti gyárban dolgozott kézbesítőként a raktáriródában. Aztán megtanult könyvelni. Elvégezte a középfokú raktári iskolát. Utána elhelyezkedett egy áruházban irodistaként. Raktáros, bevételező volt. 2003-ig volt ebben a raktárosi állásban. Volt egy kis balhé az új főnöknővel, úgyhogy onnan el kellett jönnie. Utána egy évig kapott munkanélkülit. Azóta volt kint a piacon eladó, de ott nem jelentenek be senkit. Napi 2.500 Ft-ot fizettek. De a WC-ért, a vízért külön fizetni kellett. Semmire nem volt ideje, reggel 8-tól este 5-ig dolgozott. A gyerekekkel is ingerült volt, meg anyagilag sem érte meg, úgyhogy abbahagyta.

Mostanában változtatott munkahelyet. Az évnnyitó előtt látta, hogy vesznek fel az iskolába takarítónőt, úgyhogy augusztus óta ott dolgozik.

Amikor a fia megszületett, akkor csak a gyesből éltek, mert akkor vitték el a férjét katonának. Közben született a második gyerek. Ebben az időszakban az anyukája segített, meg a katonaságtól kapott segélyt. Amikor a harmadik gyerek kicsi volt, akkor a gyes mellett kezdett el ismét dolgozni.

A nagyobbik lány kereskedelmibe jár, de igazából fodrász szeretne lenni. A kicsi vendéglátóipariba jár, felszolgálónak tanul. Cukrász akart lenni, csak abban az évben nem indult ilyen képzés. Az exférj eladó, árut szállít. Festékforgalmazó, vegyi áru, ilyesmivel foglalkozik a cég.

Most egy fél órára lakik az édesanyja, szokták egymást látogatni. Zöldséges a nagybani piacon. Van egy élettársa, elvannak. Az öccse kamionozik, a feleségével és 2 gyerekkel Karcagon lakik. Elég messze van, ritkán találkoznak.

Ők nem vették meg ezt a lakást, mert nem volt rá pénzüik. Egyben kellett volna valamennyit befizetni, de nem volt annyijuk. A férje sem szeretett spórolni, nem adta haza a pénzt. Néhány dolgot (hűtő) megvett, de a rezsire, háztartásra nem adott. Külön voltak a pénzügyeik. Ő egyedül látta el a családot, háztartást. Tavaly novemberben váltak el.

Mikor elváltak, a lakás bérleti jogáról a férj lemondott, cserébe ő nem kért gyerektartást. Az anyagi gondok így nem oldódtak meg, de legalább a lakásprobléma igen.

Most egyik napról a másikra élnek. A lakás rezsije: 12.000 Ft a lakbér, 7.000 Ft a villany, 6-7.000 Ft a víz, a fűtés nyáron 7.000 Ft, télen 20.000 Ft. A 100.000 Ft-ból nem sok marad kajára. Előfordul, hogy nem tudja fizetni a számláit. Adóssága is gyűlt fel, a fűtés és a vízszámlákkal van elmaradása. A lakbért fizeti, meg a villanyt, mert az a bankból megy havonta.

Elment a családsegítőhöz, adósságkezelésre. Beszerezte a papírokat arról, hogy mennyi a hátralék. A Hálózat alapítvány⁴⁹ átvállalta a 30%-át. Az önkormányzat a fennmaradó összeg 75%-át fizeti ki. Így most 67.000 Ft a hátralék. Fél éve van rá, hogy befizesse. Erre mindig rakott egy kicsit félre, a fia is dolgozott, adott egy keveset.

Ebben a nehéz helyzetben nem nagyon volt segítség. A vidéki rokonoktól teljesen elszakadtak, édesanyja is nagyon kevés pénzből él, ő sem tudott segíteni. Van egy kapcsolata, komolynak tűnik, sokat van itt, de még nem akar ideköltözni, nem akar a nyakukon lenni. Segítenek egymásnak anyagilag. Ha baj van, rá legalább lehet számítani. Az élettárs szülei nem segítenek, és a barátok, kollégák között sincs olyan, akire számíthatna. Egyébként sem beszélne a problémáiról másnak.

Van személyi kölcsöne is havi 7.000 Ft a törlesztőrészlet. Már nem emlékszik pontosan, hogy mit vett belőle. Van lakás-takarékpénztári kötelezettsége, havi 3.000 Ft. A kisebbik lányának a nevére kötötte. 1,5-2 millió Ft lesz a végén. Életbiztosítása nincs, lakásbiztosítása van. Semmilyen olyan vagyona (pl. telek) nincs, ami szorult helyzet esetén pénzzé tehető.

Min tud még spórolni? Nem vesz magának semmit, a ruhát addig hordja, amíg le nem szakad róla. Kaján lehet még spórolni.

⁴⁹ Budapesten a közművállalatok által finanszírozott, adósságkezeléssel és kiegészítő lakásfenntartási (rezsi) támogatással foglalkozó alapítvány.

A MUNKAKÍNÁLAT JÖVEDELEMRUGALMASSÁGA

Munkaverzió

Ebben a fejezetben bemutatjuk azt a vizsgálatot, amelyet a TÁRKI Háztartási Életútvizsgálat (HÉV) adatbázisán végeztünk el⁵⁰. A vizsgálat célja volt, hogy megbecsüljük a munkakínálat jövedelemrugalmasságát, illetve, hogy becslést adjunk arra, hogy a hazai adó-és jóléti támogatási rendszer milyen mértékben fejt ki munka ellen ösztönző hatást. A vizsgálat alap feltételezése az, hogy minél nagyobb az adók mértéke, illetve minél magasabb a munka nélkül megszerezhető jövedelmek nagysága, annál kevésbé vonzó a munkapiacon való részvétel.

A munka kiindulópontja *Bicakova et al.* [2008] tanulmánya, melynek módszertanát nagyobb részt követjük az adatok összehasonlíthatósága érdekében. Az összehasonlítás azért is fontos, mert a hazai alacsony aktivitási ráta nem magyar, de nem is világszintű, hanem posztkommunista jelenség (*Köllő* [2007]).

Munkakínálati döntési modell

Bicakova et al. [2008] alapján bemutatjuk a méréseink alapjául szolgáló elméleti keretet, amely a standard munkakínálati elméletek közé illeszthető be.

Feltételezzük, hogy az egyén célja saját jólétének maximalizálása, melyet az alábbi hasznossági függvénnyel ragadunk meg:

$$\max_{\{c, h\}} u(c, l)$$

úgy, hogy

$$c = wh + T(wh, y, X) + y, 0 \leq h \leq H$$

ahol u az egyén hasznossági függvénye, amely a fogyasztással és a szabadidővel töltött idő hosszával nő. A munkával töltött idő hossza:

$$h = H - l$$

ahol H a maximális munkaidő hossza.

Feltesszük, hogy egy periódusú modellünkben nincsenek más időszakokat érintő döntések, nincs megtakarítás és hitelfelvétel. Az egyén fogyasztásra használja fel teljes megkeresett jövedelmét, a nem munkából származó jövedelmeit, a háztartás egyéb jövedelmeit (y), mínusz a fizetendő adók és járulékok, plusz a kapott segélyek és támogatások összege. Ez utóbbiakat $T(\cdot)$ függvény írja le, amelyet a 2007-es adó- és juttatási rendszer szabályai alapján alakítottunk ki. Az adók és

⁵⁰ Az adatbázis retrospektív adatokat tartalmaz, egy 10 évvel ezelőtti panel adatbázis utókövetése céljából jött létre. Az akkor országosan reprezentatívnak számító mintában megkérdezett személyeket keresték fel újra. Így a minta nem tekinthető országosan reprezentatívnak, ezért a kapott eredmények felhasználásakor körültekintéssel kell eljárni. Az itt bemutatott módszertannal a számításokat érdemes egy jövőbeli kutatás keretében egy reprezentatív adatbázison megismételni.

támogatások mértéke – a valósághoz hűen – az egyes egyének esetében más és más lehet az adott egyén, illetve háztartása jellemzőitől (X), jövedelmétől, munkapiaci helyzetétől függően.

Az optimum megkeresése két lépcsőben történik. Először az optimális munkaidő hosszát határozza meg az egyén, arra az esetre, ha a munkavállalás mellett dönt. Ezután az optimális munkaidő hosszát adottnak véve eldönti, hogy részt vesz-e a munkapiacon. Az első lépcső megoldása a munkaidő optimális hossza (h^*), amely kielégíti az alábbi feltételt:

$$(1 - \tau^h)w = - \frac{\frac{\partial u(c, h)}{\partial h}}{\frac{\partial u(c, h)}{\partial c}}$$

ahol

$$\tau^h = \frac{\partial T(wh, y, X)}{\partial wh}$$

A plusz egy munkával töltött óra effektív marginális adókulcsa. Ez magába foglalja a tényleges adókulcsot, illetve a munkába állás miatt elveszített támogatások mértékét is. A második lépcsőben az egyén arról dönt, hogy az első lépcsőben meghatározott munkaidőben dolgozzon, vagy netán kívül maradjon a munkapiacon. Akkor fog a munka mellett dönteni, ha a munka mellett elérhető jólét magasabb, mint a munka nélkül elérhető. Vagyis:

$$u(h^*, c^*) \geq u(0, c_0)$$

Amennyiben az egyén nem dolgozik, az optimális fogyasztás nagysága megegyezik a munka nélkül szerezhető támogatások, plusz a nem munkából származó egyéni jövedelmek plusz a háztartás egyéb jövedelmei összegével.

$$c_0 = T(0, y, X) + y$$

Amennyiben az egyén dolgozik, úgy az optimális fogyasztás egyenlő a munkabér, plusz munka mellett kapható jövedelmek, mínusz a fizetendő adó, plusz a nem munkából származó egyéni jövedelmek plusz a háztartás egyéb jövedelmei összegével.

$$c^* = wh^* + T(wh^*, y, X) + y = c_0 + (1 - \tau)wh^*$$

,ahol

$$\tau = \frac{T(0, y, X) - T(wh^*, y, X)}{wh^*}$$

Ez a nem-munkából a munkába való átmenet effektív egyéni marginális adórátája. Egyéni, mivel minden személy esetében eltérő lehet, attól függően, hogy mennyi a keresete, és a személyes illetve családi jellemzők (gyermekszám, vagyon nagysága, rokkantság stb.) milyen támogatásokra és ellátásokra jogosult, ha dolgozik, és ha nem.

Az optimális munkaórák száma tehát nulla, ha az egyén úgy dönt, hogy nem dolgozik, vagy h^* , ha úgy dönt, hogy dolgozik. Ha a valamelyik feltétel vagy körülmény megváltozik, az egyén a megváltozott feltételekhez igazítja döntését, és változhat a ledolgozott órák száma, illetve elkezdhet dolgozni, vagy teljesen abbahagyhatja.

$$h^{**} = h^*, \quad \text{ha } u(h^*, c^*) \geq u(0, c_0)$$

$$h^{**} = 0 \text{ egyébként}$$

Tanulmányunkban a döntés második lépcsőjét vizsgáljuk meg, vagyis azt nézzük, hogy az egyén megjelenik-e munkakínálatával a munkapiacra.

Módszertani keret

Munkakínálati döntés

Legyen MK_i a munkakínálatot jelentő változó, amelynek értéke 1, ha az i -edik egyén úgy dönt, hogy részt vesz a munkapiacra, és 0, ha nem. Az elméleti keretből következik, hogy MK_i értéke az effektív nettó bértől, az egyéb jövedelmektől, a háztartás és az egyén jellemzőitől, az egyén preferenciáitól és a munkába állás költségeitől függ. Az effektív nettó bér tartalmazza a tényleges nettó bért, plusz a munka mellett kapható támogatások összegét, mínusz a munka nélkül kapható támogatások összege. Ez azért fontos, mert a bér kifejezi az egyén munkába állással elvesztett támogatási jövedelmeit.

$$MK_i = f((1 - \tau_i)w_i, y_i, X_i, \dots)$$

Ahhoz, hogy a munkabér munkakínálatra gyakorolt hatását megvizsgálhassuk, becslést kell adnunk az optimális munkaórák számára:

$$h_i^{**} = \alpha \ln((1 - \tau_i)w_i + X_i' \beta) + \varepsilon_i$$

ahol $(1 - \tau_i)w_i$ az effektív nettó bér, X_i az összes többi tényező, amely az egyén munkakínálatát befolyásolja, és ε_i a hibatermék, amelyről feltételezzük, hogy független, normál eloszlású:

$$\varepsilon_i \sim N(0, \sigma_\varepsilon^2)$$

Annak a valószínűsége, hogy az i -edik egyén belép a munkapiacra:

$$\Pr(MK_i = 1) = \Pr(h_i^{**} > 0) = \Pr(\alpha \ln((1 - \tau_i)w_i + X_i' \beta) + \varepsilon_i > 0)$$

A munkakínálati döntésre standard probit modellt építünk:

$$\Pr(MK_i = 1 | (1 - \tau_i)w_i, X_i) = \Phi(\alpha \ln((1 - \tau_i)w_i + X_i' \beta))$$

ahol $\Phi(\cdot)$ a standard normál sűrűségfüggvény.

Az adatbázisban $MK_i = 1$, vagyis aktív az, aki dolgozik, illetve nem dolgozik, de szeretne dolgozni. $MK_i = 0$ inaktív az, aki nem dolgozik, és nem is szeretne dolgozni. Ez a definíció némileg eltér a standard ILO-OECD aktivitási definíciótól. A különbség gyakorlatilag az, hogy az általunk használt definíció aktívként tartja számon azokat is, akik nem keresnek, de szeretnének munkát. *Micklewright és Nagy* [1999] és *Köllő* [2001] megállapítja, hogy nem különbözik szignifikánsan azoknak a munkába állási esélye, akiket a munkaügyi központ munkakeresőként tart számon, illetve akik nem keresnek, de szeretnének munkát. *Bajnai et al.* [2008] kimutatja,

hogy ha az állást nem keresők, de állásra vágyók csoportját hozzászámítjuk az aktív népességhez, akkor a magyar aktivitás nem különbözik lényegesen szlovák és a lengyel aktivitási rátától. Azt gondoljuk, hogy az általunk alkalmazott aktivitási definíció kiküszöböli ezt a fajta – hazánk esetében lényeges eltérésekre vezető – statisztikai hibát. A felosztás mögött álló feltételezés az, hogy az inaktívak ténylegesen nem szeretnének dolgozni, míg a munkanélküliek csak azért nem dolgoznak, mert nincs megfelelő munkahely a piacon.

A modell eredményeinek felhasználhatóságát korlátozza, hogy – a feltételezéssel ellentétben – az egyén munkakínálati döntését nemcsak a munkapiacra elérhető bérek befolyásolhatják, hanem a munkahely kínálat bősége is. Ha kevés a betölthető állás a munkapiacra, kisebb a valószínűsége, hogy az egyén a munkapiaci részvétel mellett dönt. Emellett lehetnek a mintában elbátortalanított álláskeresők, akik olyan régóta nem találtak állást, hogy feladták a keresést, így – habár valójában szeretnének dolgozni – inaktívként szerepelnek majd a mintában.

A modellezéssel α értékét keressük, amely a munkakínálat jövedelmi középugalmasságát mutatja meg. Vagyis: ha egy százalékkal növekszik az elérhető bér, hány százalékponttal növekszik annak a valószínűsége, hogy az egyén részt vesz a munkapiacra.

A modellt kétféle bér felhasználásával is kiszámoljuk. Az első a bruttó bér, amely valójában a munkaáttató összes munkavállalóval kapcsolatot tartalmazza, vagyis a szuperbruttó berről beszélünk. A második az effektív nettó bér, amely figyelembe veszi az adók és járulékok, illetve a munka mellett és munka hiányában igénybe vehető támogatásokat. A két modell eredménye közötti különbséget a jóléti rendszer munka ellen ösztönző hatásaként interpretáljuk.

A modell független változóit az egyéb jövedelem, egyéb gazdasági tevékenység a háztartásban, családi állapot, különböző életkorú gyermekek a családban, végzettség és rokkantság. Mivel a bér hatása a munkakínálatra a nők és férfiak esetében általában lényegesen eltér, ezért nemenként külön végezzük el a számításokat.

A bérek becslése

A modell becsléséhez rendelkezésre kell állni minden egyén számára a jövedelmi adatoknak. Azonban azoknak, akik nem dolgoznak, nincsen megfigyelhető jövedelmük. Ezt kiküszöbölendő, Heckman beválogatási modellt alkalmazunk, amely segítségével minden egyén számára becslést adunk a számára potenciálisan elérhető bérre. Ehhez egy olyan egyenletrendszer állítunk össze, melyben az első egyenlet a bér meghatározását, a második a foglalkoztatásba való beválogatást írja le. Az egyenletrendszer maximum likelihood módszerrel, kétkimenetes probit modellel, egyszerre becsüljük meg. A regresszióval megkapott együtthatókat arra használjuk fel, hogy segítségükkel meghatározzuk minden egyén várható órabérét.

Ezután az órabéreket éves bérekre számítjuk át, feltételezve, hogy az egyén heti 40 órát dolgozik, 4,3 hetet egy hónapban és 12 hónapot egy évben.

Az effektív nettó bér kiszámítása

Az effektív nettó béreket (ENB) a bruttó bérekből (BB) számítjuk ki a következő összefüggés segítségével:

$$ENB_i = (1 - \tau_i) \cdot BB_i$$

ahol

$$\tau = 1 - \frac{NB + (SM_m - SM_{mn})}{BB}$$

ahol τ a nem-munkából a munkába való átmenet effektív egyéni marginális adórátája, és NB a nettó bért jelenti. Így az effektív nettó bér nő, ha nő a nettó bér, vagy a munka mellett kapható juttatások összege, illetve ha csökken a csak munkanélküliként elérhető juttatások összege.

Az adó- és juttatási rendszer

Az effektív nettó bérek kiszámításához modelleznünk kell a fennálló adózási szabályok és juttatások rendszerét, amely így megadja, hogy az egyén számított nettó bérét miként váltjuk át bruttó bérré, illetve mekkora lesz a nem-munkából a munkába való átmenet effektív egyéni marginális adórátája. Mivel a felhasznált adatbázis 2007-es adatokat tartalmaz, ezért a jóléti rendszer modellezéséhez is a 2007-es adó- és támogatási szabályokat vettük figyelembe.

A számításokhoz felhasznált adószabályok rendszerét az 11. táblázat tartalmazza.

11. táblázat: A 2007-es adótábla számításokhoz felhasznált egyszerűsített modellje

Alsó határ	Felső határ	Adókulcs	Adójóváírás	Munkavállaló által fizetett járulékok	Szolidaritási különadó
0 Ft	600 000 Ft	B*18%	18%	B*15%	0%
600 001 Ft	1 500 000 Ft	B*18%	108 000 Ft	B*15%	0%
1 500 001 Ft	1 700 000 Ft	B*18%	108.000-(B-1.500.000)*18%	B*15%	0%
1 700 001 Ft	2 100 000 Ft	306.000 Ft+(B-1.700.000)*36%	108.000-(B-1.500.000)*18%	B*15%	0%
2 100 001 Ft	6 748 850 Ft	306.000 Ft+(B-1.700.000)*36%	0	B*15%	0%
6 748 851 Ft	-	306.000 Ft+(B-1.700.000)*36%	0	1 012 327.5 Ft	(B-6.748.850)*4%

Forrás: Adótörvények, saját számítás

A HÉV adatbázis a nettó béreket tartalmazza. Ezekből kiszámítjuk az elmúlt hónap valós nettó órabéreit, ezeket használjuk fel a Heckman modellben. A megkapott számított nettó órabérekéből számított nettó éves béreket generálunk, 40 órás munkahetet feltételezve. Majd a bemutatott egyszerűsített adótáblából kiszámítjuk minden egyénre a bruttó béreket. A bruttó bérekre rakódó munkáltatói terhek hozzáadásával megkapjuk a teljes bruttó bért, becsléseink egyik kulcsváltozóját. A teljes bruttó bérből kiszámíthatjuk az effektív nettó bért, ha meghatározzuk a τ értékét minden egyénre. Ehhez azt kell tudnunk, hogy mekkora támogatásra lenne jogosult az egyén, ha állása van, és mekkorára, ha nem dolgozik. A szociális rendszer juttatásait 12. táblázat tartalmazza.

12. táblázat: A 2007-es jóléti rendszer juttatásainak számításokhoz felhasznált modellje

Juttatás	Összege (Ft/év)	Feltétele 1.	Feltétele 2.
Munka mellett kapható szociális juttatások (teljes vagy részmunkaidő)			
Családi pótlék	140 400 Ft	Egy gyermek esetén	
	304 800 Ft	Két gyermek esetén	
	178 800 Ft	Gyermekenként, három vagy több gyermek esetén	
gyes	325 560 Ft	3 vagy több kiskorú gyermek, a legfiatalabb 3-8 év közötti. Maximum 4 órás munkavállalás, ill. otthoni munkavégzés mellett	
gyes	325 560 Ft	A gyermek 3. életévének betöltéséig	
Öregségi nyugdíj	Az elismert szolgálati idő alapján és a figyelembe vehető havi átlagkeresetből állapítják meg.	Betöltötte a 62. életévét és legalább 20 év szolgálati időt szerzett	
Munka mellett nem kapható szociális juttatások			
Rendszeres szociális segély	Családi jövedelemhatár* - A család tényleges jövedelme	Egészségkárosodott, vagy nem foglalkoztatott vagy támogatott álláskereső	Nincs vagyona
Álláskeresési járadék	maximum 91 napig az utolsó munkaév átlagkeresetének 60%-a, 91-270 napig a minimálbér 60%-a	Állást keres. Álláskeresővé válását megelőző 4 évben legalább 365 nap munkaviszony	
gyed	A naptári napi átlagkereset 70 %-a, azonban legfeljebb havonta a mindenkori minimálbér kétszeresének 70%-a	Az igénylő a szülést megelőző két éven belül 180 napon át biztosított volt	
Anyasági támogatás	61 042 Ft	Szülést követően, egy alkalommal	

* Családi jövedelemhatár = a háztartás fogyasztási egységeinek száma × a legkisebb öregségi nyugdíj összegének (2007.02.15.-től: 27.130,-) 90%-a.

Az adatbázis

A becslést a TÁRKI Háztartási Életútvizsgálat adatainak felhasználásával készítettük el.

13. táblázat: A cseh és a magyar adatbázis fő számai

	Csehország		Magyarország	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő
Adatbázis	Cseh Mikrocenzus		Háztartási Életútvizsgálat	
Lekérdezés időpontja	2003.02.28-03.25		2007. 03.	
Életkor	25-54	25-54	25-64	25-64
Minta nagysága	3094	3673	567	669
Aktivitási ráta a mintában	98.00%	84.00%	89%	77%
Munkanélküliségi ráta a mintában	4.40%	4.30%	15.55%	10.63%
Egyéb jövedelem átlag	482 CZK	543 CZK	54 035 Ft	64 595 Ft
Életkor	39.5	39.3	38	38.8
Magas végzettséggel rendelkező férfiak	48%	56%	45%	56%
Házasságok aránya	66%	69	49%	54%
0-2 éves gyermek	10%	11%	8%	11%
3-5 éves gyermek	11%	11%	12%	12%
6-9 éves gyermek	15%	17%	11%	15%
10-15 éves gyermek	25%	30%	21%	24%
Részlegesen munkaképtelen	2%	2%	7%	5%

Eredmények

A Heckman modell eredményeit a 14. táblázat mutatja.

15. táblázat: A Heckman becslés eredményei

	Férfi		Nő	
	Együttható	Standard hiba	Együttható	Standard hiba
I. Egyenlet: Bruttó munkabér logaritmusa				
Életkor	0.040	0.041	0.109 **	0.041
Életkor * Életkor	0.000	0.001	-0.001 *	0.001
Magas végzettség	0.178 †	0.094	0.005	0.094
Közép_Dunántúl	-0.153	0.181	-0.121	0.186
Nyugat-Dunántúl	-0.395 **	0.148	-0.235 †	0.128
Dél-Dunántúl	-0.192	0.176	-0.125	0.144
Észak-Alföld	-0.158	0.149	-0.085	0.124
Dél-Alföld	-0.109	0.181	0.038	0.153
Munkanélküliségi ráta	-0.020	0.023	-0.017	0.022
Város mérete	0.006	0.048	0.070	0.049
Részleges munkaképtelenség	-0.683	0.401	1.625 **	0.433
Konstans	5.261 **	0.806	4.101 **	0.817
II. Egyenlet: Foglalkoztatási szelekció				
Életkor	0.204 *	0.092	0.032	0.067
Életkor * Életkor	-0.003 *	0.001	0.000	0.001
Egyéb jövedelem	0.000	0.000	0.000 *	0.000
Házasság	0.845 **	0.276	0.052	0.126
Magas végzettség	0.709 **	0.237	0.685 **	0.139
Egyéb gazdasági tevékenység a háztartásban	0.077	0.159	0.039	0.095
0-2 éves gyermek a háztartásban	-0.446	0.420	-1.701 **	0.241
3-5 éves gyermek a háztartásban	-0.233	0.360	-0.348 *	0.163
6-9 éves gyermek a háztartásban	0.295	0.460	-0.216	0.162
10-15 éves gyermek a háztartásban	-0.591 *	0.277	-0.331 *	0.146
Részleges munkaképtelenség	-2.760 **	0.358	-2.365 **	0.366
Régió	-0.155 **	0.058	0.009	0.036
Város mérete	-0.043	0.116	0.104	0.071
Konstans	-1.999	1.640	-0.232	1.230
III. Egyenlet				
athrho	0.354	0.176	-1.506451	0.1909363
lnsigma	-0.134	0.038	-0.1290704	0.0391815
IV. Egyenlet				
rho	0.339	0.156	-0.9063073	0.0341026
sigma	0.875	0.033	0.8789121	0.0344371
lambda	0.297	0.140	-0.7965644	0.0508677
Regresszió statisztikák				
Megfigyelések száma	444		548	
Cenzorált megfigyelések	60		156	
Nem cenzorált megfigyelések	384		392	
Wald chi2(11)	27.4		35.62	
Log likelihood	-581.151		-635.1477	
Prob > chi2	0.004		0.0002	

Viszonyítási kategóriák: alacsony végzettségű, közép-magyarországi, nőtlen/hajadon

Szignifikancia jelölések: **: 1%; *: 5%; †: 10%

A probit regresszió eredményeit a 6. táblázatban foglaltuk össze, a marginális hatások a 7. táblázatban láthatók.

16. táblázat: A probit regresszió eredménye

	Férfi		Nő	
	Együttható	Standard hiba	Együttható	Standard hiba
Bruttó bér logaritmusa	0.557	0.367	0.032	0.265
Egyéb jövedelem	0.000	0.000	0.000	0.000
Házass	0.555 *	0.245	-0.107	0.146
Magas végzettség	0.489 *	0.236	0.619 **	0.156
Egyéb gazdasági tevékenység a háztartásban	0.095	0.170	0.049	0.135
0-2 éves gyermek a háztartásban	-0.159	0.363	-1.889 **	0.212
3-5 éves gyermek a háztartásban	-0.004	0.327	-0.589 **	0.179
6-9 éves gyermek a háztartásban	0.545	0.339	-0.549 **	0.174
10-15 éves gyermek a háztartásban	-0.370	0.242	-0.227	0.169
Részleges munkaképtelenség	-3.597 **	0.760	-2.768 **	0.601
Konstans	-6.794	5.265	0.682	3.804
Regresszió statisztikák				
Megfigyelések száma	567		669	
Wald chi2(10)	77.02		153.78	
Log likelihood	-116.37894		-222.52162	
Pseudo R2	0.3922		0.3876	
Prob > chi2	0		0	

Viszonyítási kategóriák: alacsony végzettségű, nőtlen/hajadon

Szignifikancia jelölések: **: 1%; *: 5%; †: 10%

17. táblázat: A probit regresszió alapján számított marginális hatások (dy/dx)

	Férfi	Nő
Bruttó bér logaritmusa	0.043	0.008
Egyéb jövedelem	0.000	0.000
Házass	0.046	-0.027
Magas végzettség	0.042	0.166
Egyéb gazdasági tevékenység a háztartásban	0.007	0.013
0-2 éves gyermek a háztartásban	-0.014	-0.642
3-5 éves gyermek a háztartásban	0.000	-0.180
6-9 éves gyermek a háztartásban	0.031	-0.164
10-15 éves gyermek a háztartásban	-0.035	-0.061
Részleges munkaképtelenség	-0.919	-0.820

A bemutatott eredmények alapján elmondható, hogy a hazai munkakínálat bérrugalmassága kisebb, mint a Csehországban tapasztalható mérték. Mindazonáltal a kapott eredmények nem különböznek szignifikánsan nullától, ami valószínűleg a használt adatbázis kis méretének tulajdonítható, illetve annak, hogy a felhasznált adatbázis igen magas arányban tartalmaz munkanélkülieket, illetve nyugdíjasokat, ami torzíthatja a kapott eredményt.

Hivatkozás

BICA KOVA, ALENA – JIRÍ SLACÁLEK – MICHAL SLAVÍK [2008]: Labor Supply after Transition: Evidence from the Czech Republic. *Center for Economic Research and Graduate Education. Working Paper Series 351.*